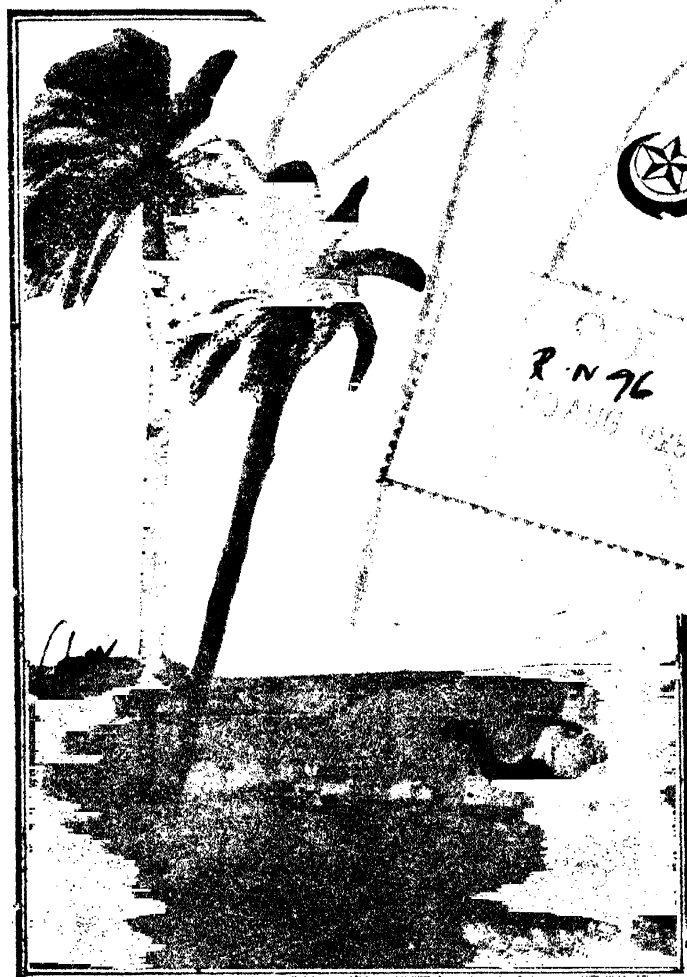

17

ઇખને મુસ્લિમ.

“ઇન્સાફ” ઓફીસ.

રાહત.

તમામ દીવસના થાકેલાઓને

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાશ્મિ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૧૨ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ઈબ્ને મુસ્લિમ

વિષય ૧૪૧૧૨

લેમી ગટ ન રોડ, હાથીવાળી
બીલીંગ.

ઇપ્ને મુસ્લિમ.

અરબી સંસારનું અણખોલ જવાહિર.

ઉર્દૂ ઉપરથી ગુજરાતી કરી

પ્રગટ કરનાર:—

મુનશી ફતેહખાન અહેમદખાન “દીલકશ.”

—:૦:—

ઇન્સાફ ઓફીસ.

ખસ્લામપુરા, મુંબઈ નં. ૪.

કીંમત રૂ. ૧-૮-૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૧૧૨

આ છુક સુનશી ફતેહખાન અહમદખાને પોતાના
હસ્લામ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપી અને ઇ-સાફ
ઓફીસ હસ્લામ પુરા નં ૦ ૩૬ થી
પ્રગટ કીધી છે.

પસ્તાવના.

આજના સમયમાં પુસ્તકોની પ્રસ્તાવના લખવાનો એક સામાન્ય રીવાજ થઈ પડ્યો છે અને તેમાં લેખકો અધિકાંશ પોતાની આખી કાબેલીયતનું પુનઃન પ્રસ્તાવના લખવા પાછળ વાપરી નાંખે છે. પરંતુ તેવું કશું કરવા માગતા નથી. પ્રચલિત રિવાજને અનુસરી કંઈ ને કંઈ લખવું જોઈએ. આ અરખી સંસારની નોવેલ છે અને તેમાં જે વસ્તુનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે તે બતાવે છે કે અરબસ્તાન તુરકી સલ્તનતના તાબામાં હોતું ત્યારે ત્યાં કેવા સ્વભાવના અને દયાળુ અમલદારો મોકલવામાં આવતા હતા સાથે તે ઉપરથી અરખી સંસાર અને અરબોમાં કેળવણીનો કેટલો પ્રચાર છે તથા અરબ સ્ત્રીઓ કેવાં સાહસ કર્મો કરી શકે છે તેનો ખ્યાલ આપવામાં આવે છે. અમારો મુળથીજ ઇસ્લામી ઇતિહાસીક નોવેલો પ્રગટ કરવાનો હેતુ રહ્યો છે અને તે આધારે આ નોવેલનો સંબંધ પણ સુલતાન અબદુલ હમીદખાનના રાજ્ય અમલ સાથે છે. આવાં પુસ્તકો ગુજરાતી જાણનારા મુસ્લીમો અને ખ્રીસ્તી મુસ્લીમો વાંચે તો તેમને મુસલમાનોના રીતરીવાજો અને રહેણી કરણીનો ખ્યાલ આવી શકે એવા હેતુથી આ નોવેલ અમે પ્રગટ કરી છે. મુસલમાન ભાઈઓ આ પુસ્તક વાંચશે અને તેમાંથી કંઈ લાભ મેળવશે તો અમે પોતાનો સફળ ગણી શું. વસ્સલામ.

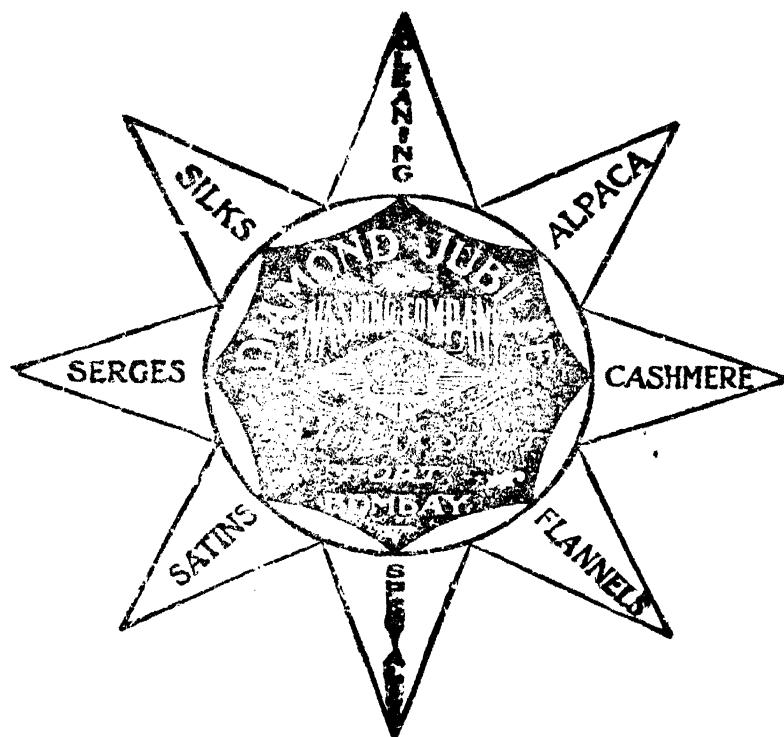
મુંબઈ, } મુનશી ફતેહખાન અહમદખાન 'દીલકશ.'
તા. ૧૫-૬-૨૮. } માલીક:-“ ઇન્સાફ ” આદીસ.

ભપકાદાર ગ્લોબીંગ અને દ્રાઈકલીનીંગ
માટે ક્યાં જશો ?

ધી

ડાયમંડ જ્યુબીલી વોશીંગ કું.

માં મનોહર અને મનપસંદ ધુલાઈ કરવામાં આવે છે.

ભાવ મધ્યમ કામ સરસ.

હમામ સ્કીટ, કોટ સુબ્બ પ્રાંચો, માંડવી, કાકોરદવાર, ગ્રાટરોડ, બેવાડ
પીથર-અને સુરત.

મીં હસ્માઈલ એ. એથ મુસા,

અર્પણ પત્રિકા.

માનવતા મુરખી;

શેઠ ઇસમાઈલ એ. એચ. મુસા સાહેબ.

આપ માયાળુ સાહેબનો મારા તરફનો પ્રેમ, સાહીત્ય
વિશ્લેષનો ગ્રાહ, ઇસ્લામી વિદ્યાનો ગુજરાતમાં વિકાસ,
જેવાની આતુરતા અને હર હિમેશ સર્વ સામાન્યના
વિકાસ ઉપર આપની રહેતી અમીદ્રષ્ટિ એ આપના અનેક
સદગુણોમાંનો મુખ્ય છે. આપ મદદથી મારી તરફ લાગણી
ભરી કાળજી રાખતા આવ્યા છે તેની એક અદના
એધાણી દાખલ મારા તરફથી

ઇખ્તે મુસ્લિમ

નામની અરબી સંસાર અને ઇસ્લામી સંસ્કારનો ખ્યાલ
રજત કરતી નવલકથા આપને અર્પણ કરવાની રજા લઉં છું.

ઇસ્લામપુરા મુંબઈ. }
તા. ૧-૭-૨૮.

હું છું તમારો
મુનશી કતેહખાન
“દિલકશ.”

બરકત માટે

દરેક મુસ્લિમ બાળકે પોતાના ઘરમાં બરકત માટે
કુરઆન શરીફની એક નકલ રાખવી જરૂરી છે.

તખ્તામાં જડવાનો કુરાન શરીફ

હદીથો ફકત રૂ. ૧-૮-૦.
લખો ઈન્સાફ એશીસ ઇસ્લામપુરા
મુંબઈ નં. ૪.

પ્રકરણ ૧ હું.

ગિરિ—ગુફા.

રળિયામણી રાત્રીની છેલ્લી પળે ગણત્રીની બાકી છે. રાત્રિ આખીના ઉગ્ગરાથી તારા મંડળનું તેજ નિરનેજ થતું જાય છે. ચંદ્રમાના જ્યોતિને પ્રાતઃકાળનો અવિશ્રાંત વેગ મંદ પાડતો જાય છે માનવ વ્યથાના મંથનથી ભયભિત થતો ચંદ્રમા પ્રાતઃકાળની પળોને આશીર્વાદ દઇ રહ્યો છે. જગતજનોના દુષ્કર્મો કે સુકર્મોનું પાખંડી દ્રશ્ય દેખવા માગતો નથી. રાત્રિ આખીના પરિશ્રમથી થાકેલો ચંદ્રમા વિસામો લેવા વળખાં મારી રહ્યો છે જગતજનોની વ્યથા જોવા ને સુખ નારાયણનો તાપ સહન કરવા અશક્ત છે. પ્રાતઃકાળનો સમય છે. મંદ મંદ વાયુનો વેગ વહેવા માંડ્યો છે, મદમાતી યુવતીના તેજોમય બાળ સરિખાં મનહર પુષ્પોની તેજસ્વી પાંખડીઓમાં ઉત્પાત ઉપજવી રહ્યો છે. સુંદર તરૂં પર પડેલી ઝાકળનાં મણીમય બિંદુઓ, મદનાકુળ માનવનાં નયનોમાંથી ઝરેલાં આંસુડાં નો બાસ કરાવે છે. સુસ્વર પક્ષિઓ પ્રાતઃકાળમાં ઉડ્યાં છે. અગમાગામી અલ્લીહના ગુણગાનમાં અલાપી અપકારી માનવોને અન્નદાતાની યાચના માટે પ્રેરી રહ્યાં છે. રાત્રિ આખી અન્યોના સહવાસે શૈયા શોભાવી, મદનોના મન પર વિયોગ કટારીના કારી ધા કરનારી મોહીની માશુકો મણી માણેકના યુધ્ધમાં પરાજીત થઇ. લગ્નધ, શર્માધ શૈયાએ સુતેલી છે. ગોરાં ગોરાં ગુલાબી મુખડાં, સુદપલ્લવ તળે સંતાડેલાં છે. યોવન મદની મદમાતી યુવતીઓ આળસો મરડી મરડી સાથરીએ શાંત પડેલી છે. નુતન સહવારના મંદ મંદ પવનના સપાટા વહેવા માંડ્યા છે. ગુલજન માશુકોના

ગાલો સાથે અદ્રશ્ય ગેલ કરવાના ઉદ્ધતાઇ લયો અસંખ્ય હુમલા કરતા
જાય છે ગુલબદનના ગાલ-ગાલને અત્યાર સુધી માનવ જાતિના ઉત્પાત
વર્તી હાથનો સ્પર્શ વટીક પણ થયો નથી

આહ ! આ પ્રાતઃકાળના રગિયામણા સમયે પણ મોંઘીની મુતી
ઉપર મોંઘી પડેલા મોહ પીડીત માનવો એવેન થઇ હાય ! હાય ! ક્યે
જાય છે; જગતજનોથી જુદા પડતા આકાશ મંડળના તારા ગણને નિરાશા
અને દુઃખ સાથે જોઇ જોઇ અસાધારણ આહ ! લયો નિવાસ નાંખી
ચુપ થઇ જાય છે. પવને કોઇ પદાર્થને પલટાવ્યાનો અણસારો માનવ
જાતિના કાન સાથે અથડાતાં, મનમાં વસેલી મોંઘીની મુતિના મેળાપની
અસંખ્ય ઉમંગભરી આશાઓએ, નયનો ફાડી ફાડી, મદનવશ માનવો
જેવા માંડે છે. આશકો ધારે છે કે માશુકના મનહર સુખડાનું દર્શન
થાય છે. મુદતની દયાઇ રહેલી ઇચ્છાઓ પુરી થાય છે, કિન્તુ હાય નિરાશા !
નિરાશા વિના કશુંએ નથીજ.

હા ! આશકો ઉપર પીડા વર્ષા કરનાર મગર માશુકો ! તમને કયાં
ખબર છે કે કોઇના મન ઉપર શું વીતે છે ! કાણ તમારા ધ્યાનમાં
મસ્ત થઇ બુદ્ધિ ત્યાગી બેઠો ! કાણ તમારી યાદમાં દીવાનો ખન્યો છે !
તમારા તેજોમય પ્રતાપી ભાળનો તાપ કોના હૃદયને ખાળી સેલીનું સ્વરૂપ
આપે છે ! હા !! તમારા ભોળપણની યાદ કોને કલ્પાંત કરાતી રહી છે !

અયે ફાખ્તા પરવાઝ કુનાં ખરસરે રૂએ; •

દરદે દિલે મુર્ગાને, ગિરફતાર એ દાની.

પ્રાતઃ ! આ પ્રાતઃકાળેજ, રાત્રિ આખી ભકિત કરનારા ભકતજનો અલ્લા-
હની યાદમાં “હુ ! હક્ક !”ની ગર્જના કરે છે. મદિરા ગૃહમાં મદિરાના
કુપે કુપ ખાલી કરનારા અને જામ પર જામ ચઢાવનારા ભાન ભુલી
કનિષ્ઠ માનવની સંજ્ઞા સહી દળદરતાનો ખીછાણે પટકાઇ પડે છે. પીળો
પડેલો દીપક તેજોમય જીવનની છેલ્લી પળો ઉપર નિશ્વાસ નાંખી, જીવન
તુષ્ટિનો ભાસ થતાં નિસ્તેજ થવાના ભયે ભય ભિત થઇ કંપી કંપી
છેલ્લી પળો ગુજરે છે. દીપક ઉપર મરી શીટનારાં પતંગીયાં, જીવન
સંગ્રામમાંથી પલાયન કરી ગયા છે. સહવારની તે પળોની વાટ જોવાય છે
જ્યારે આ મર્મ બેરી દ્રશ્ય ઉપર દીવસનો દ્રોણ પડનાર છે. દાંભિક

ભકતો અદલાહો અકબરની ગજનાઓ કરે છે ચકલીઓ ચું ચું, મરઘા કુકડુકું અને પપૈયા પીપીનું ગાન ગાય છે. પોરેગીર સીપાહો નોકરીની ફરજોથી પરવારી થાણા તરફ જતા દેખાય છે. કુકમી મવાલો, ચોરીનો માલ સંતાડવા, નાળાંનાં ગરનાળાં અને વનની ઝાડીઓમાં લંપાતા ફરે છે નિરાધાર, પીડિત અને અનાથ સ્ત્રીઓ દરણું દળવા માંડે છે અને મુસાફરીએ જતા વટેમારગુઓ પોતાને પંથે પડે છે.

અરબની મરુભૂમિમાં અત્યારનો—પ્રાતઃકાળ, કાફલાની મંછલો પુરી કરી પડાવ નાંખવાનો ધરાડો કરે છે રાત્રિ આખી ચાલનારા—અરબી રેતાળ રણોના કીનારા રહિત સમુદ્રની સ્ટીમરો—ઊંટ, મંદ મંદ આનંદિત હવાની દહેરોમાં મલકાવા માંડે છે અને પોતાના વાયું સાથે વાત કરતી પ્રગતિમાં શિથિળતા આણી ગભીર ચુપકીદી સાથે આસ્તે આસ્તે ડગલાં ભરે છે. કમ્લવામાં બેઠેલા મુસાફરો, બદલી છુટારાઓના બચથી રાત્રિ આખી જગૃતાવસ્થાએ પસાર કરી ખાંસતા ખંખારતા રહે છે—તે અત્યારે જુજ પળો માટે ઉંઘે ભરાઈ, શગદફેમાં સુઈ રહે છે. ઝબટ પુષ્ટ બદલી હમ્માલો, નકેન્નું દોરડું ઝાલી અરબી ભાષાના આનંદિત રાગ અલાપતા, સાવચેતી પુર્વક આજુબાજુ જોતા ચાલ્યા જાય છે. હમ્માલોના મનમાં રમે છે કે કોઈ કુવો મળે તો પડાવ નાંખી તાપ અને લુનું નિવારણ કરી શકીએ. શીળામાં દીવસ ગુજરી પાછલા પહોરે નવી મંછલ કાપવા થાક ઉતારી તદ્યાર થઈ ચાલવા માંડીએ.

વાદીએ ફાતમાના ડુગરી પ્રદેશની ગિરી ગુફા નજીક અસાધારણ ઉત્પાત દેખાય છે. શાંતિમય પ્રદેશની શાંત રાત્રિમાં અશાંતિ ફેલાય છે સઘળું શાંત રહેવાને બદલે “યાહા! યાહા!”ના સંખ્યાબંધ સાદો સંભળાય છે. અચાનક ઉપન્ન થયેલા “યાહા! યાહા!” સાદ ગિરિરાજની ટેકરીઓ સાથે અથડાઈ, પડતા પડલા બચાનક સ્થિતિ ઉભી કરે છે. જોમ અને જુસ્સામાં સરપુર મુસાફરોનો કાફલો, ભારે આશા અને આરજુ ભર્યો મદીનતુ-રસુલ જવા મુસાફરી કરે છે. બે ચાર નહી-સેંકડો શ્રદ્ધાળુ માનવો, બાળગોપાળ અને કુટુંબ પરિવારથી વીખુટા પડી મુસાફરીએ નીકળ્યા છે. રાત્રિ આખીના જગરણ અને શ્રમથી થાકેલા પથિકા પડાવ નાંખવાની વાતો કરે છે. હાર પાછળ હાર અને લાંબન પાછળ લાંબનમાં ગોઠવાયેલા ઉટો-કોષની ઉપર, કાઠડો, કોષની ઉપર

શગદફ, કોષની ઉપર શપ્તરી બાંધેલી છે—મુસાફરોને લઇ લાંબાણે આગળ વધ્યે જાય છે. કેટલાયે ઉંટો ઉપર પાખર નાંખેલી છે, બાણી ગરીબ મુસાફરો પાખર ઉપર બેઠા છે. અસાધારણ વેગે ચાલતો આ કાફલો અચાનક આગળ વધતો અટકી ઉભો રહી જાય છે કદ્દમો ચોલતાંજ એક સાદ સંભળાય છે.

“બા અહમદ ! પડાવ આવી ગયો કે ?”

આ સાદ કાફલાના મધ્યમાંથી આવ્યો હતો કાફલાના આગલા વિભાગમાંથી ખીજો સાદ સંભળાયો.

“મેહમુદ ! મેહમુદ ! શું તમે પુછો છો ?”

મુસાફરો સાદ સંભળી આશ્ચર્ય ભરી દ્રષ્ટિએ ચોમેર જોવા માંડ્યા પરસ્પર વાતો થવા માંડી.

“શું થયું ? શું છે ? શું પડાવ આવી ગયો ? ભાઈઓ હુશિયાર રહેજો ? મારે તો સ્થાથી પહેલાં ખાવાની ગોઠવણ કરવી છે. પાણી માટે તકવાર રહેજો” આવી બિન્ન બિન્ન વાતો થવા માંડી. પરંતુ ઉભા રહી પરસ્પર વાતો કરનારા બધવી હુમ્મલોએ મુસાફરોની વાતો ઉપર મુદ્દલ ધ્યાન દીધું નહીં, બધવી સાંઢણી અસ્વારે, આગળ વધી આજુમાજુ તપાસ કરી પાછો ફરતાં કહેવા માંડ્યું.

“નહી, નહી ! હજી અડધો કલાક ચાલવું પડશે. સામે દેખાતી કાળાશ વાદીએ ફાતમાની પહાડી ટેકરીઓની છે; પણ પડાવ તેની પાછળ છે.”

સાંઢણી સવારનો બોલ પુરો થતાં વારજ ઉંટનો હારોમાં પ્રગતી આવી અને આગળ ચાલવા માંડ્યું.

વીસેક મીનીટ ચાલ્યા પછી આપણા મુસાફરોનો કાફલો પાછો અટક્યો. બધવી હુમ્મલોએ એક સાથે “ધન્નિલ, ધન્નિલ”નો કાલાહલ કરી મુક્યો. થાકી ગયેલા મુસાફરોએ આતુરતા સાથે ઉંટની ગરદન ઉપર પગ મુકી ખમાધમ કુદવા માંડ્યું. અસાધારણ ચપળતા અને ધુરતી સાથે દરેક જણે પોતપોતાનો સામાન ઉતારવા માંડ્યો. થોડીકવાર સુધી હેરતભરી ગમાર દશા ચાલુ રહી. દરેક જણને પોતાનીજ પડી હતી. ઉંટના બરાડા અને સામાન તથા શગદફો ઉતારવાનો ખડખડાટ ચોમેર ફેલાયો હતો. જોનો

ઉંટ જમાં જઈ ઉભો રહેતો ત્યાંજ ઉંટનો મુસાફર સામાન ઉતારી પથારી લગાવતો. જુજ પળે પસાર થતાં વેરાન બિયાબાન, વાદીએ ફાતમા શખરી અને શગદફેના સાધારણ ગામના આકારમાં ફેરવાઈ ગયું અને પાક યસરબ (મદીનાનું બીજું નામ) જનારા મુસાફરોથી વસાઈ ગયું.

પડાવ ઉપર ઉતરી સામાન સરંજામની ગોઠવણ કર્યા પછી સર્વથી પહેલાં સમજા મુસાફરોનું ધ્યાન પાણીના કુવા તરફ દોરાયું. મુસાફરોએ જાગલો, મશકો અને ડોલ, દોરકુ લઈ કુવા તરફ જવા માંડ્યું. અરબની મર જુમિમાં માત્ર આ એક જરૂરીઆતની દુર્લભ વસ્તુ છે. જેની ગોઠવણ કર્યા વિના મુસાફર એક ડગલું આગળ વધી શકતો નથી, પ્રભાત થઈ હતી પરંતુ, આકાશે વાદળો ઘેરાયેલાં હોવાથી રહેજસાજ અધાઈ હતું. રોશની વગર આટલી મોટી જાવણીમાં આવતાં જતાં ને ફરતાં હરતાં રહેજ અડચણ આવતી ખરી.

કાફલાના ઘણા ચપળ મુસાફરો ઉર ઉપરથી ઉતરતાંજ શીજરની નિમાઝ પઢી ઇબ્રાદતે ઇલાહીથી પરવારી ગયા હતા ઘણા સુસ્વર હાશીઝ લોકો મધુર સાદે કુરાન શરીફ પઢતા ને પોત પોતાનું કામ કરતા હતા. વીસ બાવીસ વરસની વયનો અરબ જેવો જણાતો એક યુવક હાથ, પણ કાફલામાં હતો બોલવાની દબે સીરીયન-શામી હતો જતાં તે અરબી ભાષા ઘણી જલદી બોલતો હતો. તે ખુબસુરત, સુંદર ગોરા રંગનો યુવાન હતો. મુખાકૃતિ ગોળ, નયનો વિશાળ નાક સુંદર, હોઠ પાતળા, ઝળકતા ઉજળા દાંત, વ્રતચીત મર્યાદિત, માયાળુ અને રસીલી હતી. તેના હાથ લાંબા જાતી પહેાળી અને ખભા વિશાળ હતા. મુંઝનો દોરો કુટરો હતો ને ભાળ ઉપર ઉગતી જવાનીનો આરંભ થયો હતો. યુવકે એક શુગદુફ આગળ ખીજાણું કર્યું નિમાઝ પઢી. સોખતીને જરૂરની સુચના આપી જાગળ હાથમાં લઈ કાફલાવાળા પાણી લેવા જતા તે તરફ આલ્યો.

યુવકનાં પડતાં શીથિલ પગલાં ખતાવતાં કે તે કાંઈ અસાધારણ થતના ચક્રમાં પડ્યો છે. ફેંટ-કમરે બાંધેલા ખંજરને તે વારંવાર નીહાળતો. જાગરણના ઘેને રાત્રી થયેલી આંખે આંખુબાંખુ ચીપી ચીપીને જોતો બોલ્યો.

“અફસોસ શાની ઇચ્છા હતી અને શું જોવું પડ્યું.”

યુવકે લાંબો નિસાસો નાખ્યો. યુવક વિચારોના વમળમાં ગાંડાતુર જેવો હતો, એ શુદ્ધ હતો, જ્ઞાન ભુલ્યો હતો. પાણી લેવા કુવા ઉપર જવાને બદલે કુંગરીની વેરાન તળેટીમાં જઈ પહોંચ્યો. રસ્તા વચ્ચે પડેલા ભારે પથરાની ઠોકર ખાતાં ગભરાયો ને અટક્યો—ઉભો રહ્યો. જેખમા-યેલો પગ પકડ્યો ત્યાંજ એટો. પગ દાખ્યો ને આંખુઆંખુ દ્રષ્ટિપાત કર્યો.

“ક્યાં નીકળી આવ્યો. અરે!” એક તરફ નજર નાંખી “આટલી બધી દુર આવી ગયો પાણી તો તે ગમ હતું. ચાલો, ત્યાં જઈ નહીં તો કીચડે મળશે નહીં”

યુવક ઉડ્યોજ હતો કે કુંગરીના પાછલા ભાગમાંથી કશ્ણાજનક ચીચીયારીનો ધીમે સાદ સંભળાયો.

ખુદા જોણે સાદમાં ક્યાંનું જાદુ હતું, કે સાંભળતાં યુવક એ ખાડળો ખન્યો તેનું હૃદય ઉછળવા માંડ્યું, દીલ ધબકારા લેવા લાગ્યું. પાણી લેવા કુવા તરફ જવાનું મુકી, ચીચીયારી સંભળાઇ હતી તે તરફ ઉતાવળે ચાલવા માંડ્યું કુંગરીના ખાડા, ખખેચીયા વટાવતો લાંબા ડગ ભરતો, ચીચીયારી વાળી જગાએ જઈ પહોંચ્યો.

પ્રભાતનું અજવાળું ફેલાયું હતું. આંખુઆંખુના પદાર્થો સારી રીતે જોઈ શકાતા હતા. યુવકે અહીં આવી શું જોયું એક સ્ત્રી, હાથ પગ મજબુત રસીયા જકડી બાંધેલી જમીનપર પડી હતી. બળવાન કદાવર પુરૂષ, મોટું લુગડામાં સંતાડી, ઓશીંકે ઉભો હતો. સ્ત્રી રડી રડી કાલા-વાલો કરતી, પુરૂષ તેણીને ધમકાવતો ઉભો હતો. યુવકે મોટા પથરા પાછળ છુપાઈ જોવા માંડ્યું કે પુરૂષ કેવું વર્તન ચલાવે છે. દુઃખ પીડીત અબળા અને નિર્દય પુરૂષને યુવકની કસી ખપ્પર નહોતી. પુરૂષે એ ચાર ડગલાં અગળ પાછળ લયાં પછી સ્ત્રીને સામે આવી કહ્યું.

“સાંભળ’ સલીમા! જો તને તારો જીવ બહાલો હોય, તો મારી વાત સાંભળ, નહીં તો” ફેટમાં બાંધેલું ખંજર બતાવી “આ ખંજર તારી હકનો અંત લાવશે. સાથેજ તારા જીવનનો ફેસલો કરશે.”

“ઓ, જલ્લાદ” સલીમાએ અચળ ધરાદો જણાવ્યો. “હું તો ખુદા પાસે માથું છું કે તુ મને ક્રમે કરે. તારી પીડામાંથી પડ છુંકે હાથ, ક્લિમ, તેમને ક્યાંતી યે ન રાખી?”

“જાની, અભાગિણી સ્ત્રી !” નિર્દય પુરૂષે કઠોરતાએ કહ્યું “આવા નાલાયક શબ્દોએ સંજોધ્યો તો ખેર નથી.”

“ફરી તેને તેજ” સલીમાએ રડતાં કહ્યું “હું ક્યાં ના કહું છું ? લે માથું કાપી નાંખ અરે અદલાહ ! મેં તારો શો અપરાધ કર્યો છે. અરે ! આવા અત્યાચાર ! પરાણાગતનો આ બદલો ઉપકાર ઉપર આ અપકાર ! તારી સેવા બળવતાં ઉઠાવેલાં કપડો, સંકટો અને દુઃખોનો આ બદલો !”

“તારા ફરેબમાં હું આવવાનો નથી.” કઠોર પુરૂષે કહેવા માંડ્યું “તું સારી રીતે જાણે છે. તું ખુશસુરતી સાથે મીઠી વાણીની માલીક છે. તારી મીઠી મીઠી વાતોમાં વિષમ પદાર્થ છુપાયેલો છે તું મને જાણી શકવાની નથી. હું તારી વાતો ઉપર ઠગાવાનો નથી. તારી મુકિત, છુટકારો અને સુખ માત્ર તે એકની એકજ મુકિત ઉપર આધાર રાખે છે.

“તે મુકિત કયું ?” સલીમાએ પુછ્યું.

“માત્ર તે એકજ” નિજુર પુરૂષે આગળ ચલાવ્યું “મારા બહાલા માઝ મસઉદની પરછોતર થઇ જાય.”

“મસઉદ ?” સલીમાએ બંને હાથ આંખો ઉપર ધરી કહેવા માંડ્યું “અરે તે નિર્દય અત્યાચારી ઝાલેમ મસઉદની ? શું તે કઠોર પાપાચારીની ? નહી નહી ? હું મરી જઇશ, પણ તેની નહી થઇશ.”

“અભાગિણી સ્ત્રી” ક્રોધે ભરાયેલા પુરૂષે કહેવા માંડ્યું, “તું તારી હઠ છોડવાની નથી ? જીદ નહી મુકે તો યાદ રાખજે રખમુલ એતના સમ છે. અત્યારેજ તને સદા માટે પેલીજહાનમાં મોકલી દઇશ. હજી તેં સાલીમના ખજરની વાઢકાપ નથી જોઇ.”

“સાલીમ” સલીમાએ કંઈ સ્વરે કહેવા માંડ્યું “શું તને ખુદાનો ડર નથી. વિષાતાએ દયાનો અંશ તારા હૃદયમાં મુક્યો નથી. નિરાધારને પરવશ અબજાની કંઈ કાકલુદી તારા હૃદયમાં કંઈ નથી આણતી મારી પરીધીનતા ઉપર તને દયા નહી આવે ?”

“નહી, કદી નહી !” સાલીમે કહેવા માંડ્યું “મસઉદની ઇચ્છા પુરી ન થાય ત્યાં સુધી દયા કે કંઈ નહી મારે ત્યાં કામ નથી.”

“સાંભળ !” સલીમાએ ગભીર અંધ કહેવા માંડ્યું “જો તારી એજ ધડા છે, તો સાંભળ, હું” પણ રાજી ખુશીથી આ શબ્દ “હાઠી મુલવકત ખુદને સોંપવાને તૈયાર છું” તારા અનેરા અસહ્ય અત્યાચારની પીડા સહન કરવાની મારામાં શકતી રહી નથી. હા ! ધીકાર છે આ જગત ઉપર ! લુણ ખાઇ દુશ્મનવટ દાખવનારા લુણ હરામો, મહેરખાનોના ખુનીઓ, ઉપકાર સામે અપકાર કરનારા નર પિશાચ આલીમેને, આશરો આપનારી, આ સંસાર ઉપર હજાર વાર ધીકાર છે. અધમ લુટારા, ખુદ તારા ઉપર.....”

હેલા શબ્દ ઉપર આવતાં કરૂણ ચીસ મારી સલીમા અટકી પડી. પાણી વિના મોઢામાં કાંટા પડ્યા હતા. જીભ સુકાઈ ગઈ હતી. તેણી વધુ બોલી શકી નહી. માથું ધુણાવી વારંવાર તેણીએ બોલવા પ્રયત્ન કર્યો પણ સુખાઈ ગયેલી જીભે શબ્દો ઉચ્ચરવા દીધા નહી, છતાં પણ તમતમી રાતા ચોળ થયેલો રહેરો તેણીના અંતરનો પડો પાડતો હતો. જો મારા જાણી શકતા કે તેણીના અંતરમાં શું છે અને શું કહેવા માગે છે કોંધાવેશે, કોપાયમાન થયેલો નિર્દય સાલીમ પણ સલીમાની રચીતી અનુભવી રહ્યો હતો. કોપાયમાન થયેલા સાલીમે હુમલો કરી અબજાની પુંઠ ઉપર ભારે જોરથી લાત મારી, અબજા ચીચીયારી મારી તરફડી ઉઠી. નિશ્વાસ નાખી રડતી બાળા ઇંધાયેલા સાદે બોલી.

“અલ મદદ, અલમદદ, ખુદાયા અલમદદ !! આ અભાગિણીની મદદ ! તારે ત્યાં ખોટ નથી. મોકલ ઓ ખુદા મોકલ, કાઢ ફરિસ્તો મોકલી અધમીઓના પંજમાંથી નિરાધાર અબજાને, ઉગાર.”

અબજા ચોધાર આસુએ, ઝાર ઝાર રડવા લાગી, પણ સલીમ જેવા વજી હુદયી, પાતક પુરૂષ ઉપર અવળી અસર થઈ. કરૂણાને બદલે તે કઠોર બન્યો. પાસે પડેલી ખજૂરીની સોટી હાથમાં લઈ નિરાધાર અબજાને ફટકાવવા મંડી ગયો.

યુવક અબજાની વેદના જોઈ શક્યો નહી. તેનાથી રહેવાયું નહી. સાલીમના અત્યાચારો વધુવાર જોવાની તેનામાં શક્તિ ન હતી તે ખખખારો અને ગરજ્યો.

“ખખરદાર ! ઝાલેમ. હાથ ન ચાલે. આવી પહોંચ્યો છું.”

એક વીજળી હતી જે ચળકી, ઝંખકી અને સાલીમની સામે આવી ઉભી. સાલીમ અગ્નિયા માણસની દખલગીરી સહી શક્યો નહી. તે મન સાથે બપડ્યો. યુવક તરફ વળ્યો પણ સાલીમ પોતાની ફેટમાં બાંધેલું ખંજર કાઢે તે પહેલાં યુવકે પોતાના ખંજરનો વાર ચલાવી પાપાચારી સાલીમનું કાંડું કાપ્યું. અણધાર્યાં હુમલાએ સાલીમ ગભરાયો. તેનું કાંડું કામ કરી શક્યું નહી. ફેટમાંથી નીકળેલું ખંજર ભોંય ઉપર આવી પડ્યું. યુવકે તીવ્રસ્કાર ભરી નજર સાલીમ તરફ નાંખતાં કહ્યું.

“અફસોસ ધીક્કાર છે તારા જેવા નિર્દય ઉપર! અરબના નિર્મળ નામને કલંક લગાડે છે. અરબ, જે પરાણા ચાકરી, માયા મહોબત, સદાચાર ને સખાવત માટે જગવિખ્યાત છે. તે અરબને તમે નિર્દયતા, કુરતા અને જીલ્લમાટના કેન્દ્ર તરીકે ખ્યાતી આપો છો. શું તમે મુસલમાન નથી? શું ઇસ્લામના પવિત્ર શિદ્ધાંતની કશીયે અસર તમારામાં નથી? કુરાનના કર્તવ્ય કર્મની રખાઓ શેતાનોએ તમારા હૃદય ઉપરથી ભૂંસી નાંખી છે? આ અત્યાચારના પરિણામની ખબર નથી કે? ખુદા ઝાલીમાને દોસ્ત નથી ગણ્યો. આ અનાથ અબળાએ તમારું શું બગાડ્યું છે? જીલ્લમાટ ને સીતમ કેમ પર્તાવવામાં આવે છે?”

સાલિમના ઉત્પાતિ હૃદયમાં આ સદ્ભોધે પરિવર્તનનો પવન ફુંક્યો. તે ખંખાર્યો અને હું-હું કરતો બોલ્યો.

“અઝીઝી, કેમ? તમારું શું નામ છે? અમારા કામની આડે આવી દખલગીરી કરવાનું શું પ્રયોજન છે? તમને ક્યાં ખબર છે કે ઘટના પટનું કારણ શું છે.”

“મને ઇબ્ને-મુસ્લિમ કહે છે.” યુવકે કહ્યું “હું શામી મુસાફર છું. મદીના તૈયબાનો ઇરાદો છે. તમારી નીર્દય વર્તણૂક મને ગમતી નથી સહીમાને નામે તમે ઝોળખાવેલી આ બાળાને નિરાધાર જોઈ, તમારા દુશ્મની અત્યાચારથી ઉગારવા આવ્યો છું.”

“અર્થ વગરનું દુઃખ વેઠવા આવ્યો છે.” સાલીમે કહેવા માંડ્યું. “તેણી એક મર્મભેદી સ્ત્રી છે. તમારા જેવા અગ્નિયા, સમજી શકે નહી. તમારો રસ્તો લ્યો. ચાલતા થાઓ. લડાઇ તોફાન કરી શું લેશો. હજીની

મુસાફરીમાં લઢવાની મનાઇ છે. તમારી હજ અંડિત થશે. નીચમેનો ભંગ થશે-હજ થશે નહીં.”

“પરંતુ, જાલેમ !” ઇબ્ને મુસ્લિમે આગળ ચલાવ્યું “અન્યાયારી, હુદારા, અને હિંસક માનવો સામે રક્ષણ મેળવવા કે માનવ જાતિને રક્ષણ આપવા કરવામાં આવતી જંગની હજ ઉપર કરી અસર થતી નથી.”

“તમે પરદેશી છો” સાલીમે ટટાર થઇ કહેવા માંડ્યું “શામી લોકો આવી વાતો સમજી શકતા નથી. તમને અજાણ્યા સાથે, કોઇ અન્યને માટે લડાઇ કરી, જંગમાં ઉતરવું કદી પણ ઘટારત નથી.”

“હુ લડવા ક્યાં માંગું છું ?” ઇબ્ને મુસ્લિમે સમજાવવા માંડ્યું આ નિરાધાર અખળા “સ્ત્રી જાતિને બચાવવા માંગું છું. તમે રાજ રાજ્યે છોડી મુકો તો લડાઇ થાયજ નહીં, નહીં તો પછી જે થશે એ જોઇ લેવાશે. ઘટિત અઘટિતની વાત તમારા મનમાંજ રાખો. અલ્લાહ સત્તાર અને ગફ્ફાર છે, માયાળુ ને દયાળુ છે. તેજ સંઘવાને માફ કરશે.”

“ભાઇ ! આ સ્ત્રી બારે કપડી અને ફરેખી છે.” સાલીમે કહ્યું.

“પરંતુ તમારાથી ઓછી” ઇબ્ને મુસ્લિમે તાણા માર્યો “તમે તો તે ખીચારીને ઝબેહ કરવા તલપી રહ્યો છો”

“મને દેખાય છે કે તમે નુકસાન ઉઠાવશો” સાલીમ બગડ્યો, તેનો મીઝસ ગયો અને ઇબ્ને મુસ્લિમને પાછી પડ્યો. લડાઇ. થવા માંડી ઇબ્ને મુસ્લીમ ચપળ અને ચતુર હતો. દશ પંદર મીનીટની લડાઇમાં સાલીમને ભોંય પર પછાડી છાતી ઉપર ચઢી બેઠો. ખંજર હાથમાં લઇ મારવાને ઉગામ્યું. સાલીમના જીવ ઉપર બેનુ-હુતું જંગતમાં તે ઘડી પળનો પેરોણો હતો, ધાવલ થયેલો સાલીમ ભોંયપર પડ્યો હતો, નજન ખંજર લઇ છાતી પર બેઠેલો હરીફ કાળજીમાં ખંજર ખોસવા તકવાર હતો. પરંતુ સાલીમે દાવ રમ્યો. તે બોલ્યો “જુઓ મારા સોખતીઓ આવી પહોંચ્યા.” તેણે એક તરફ ધસારો કર્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમ ગભરાયો. તેણે તે દિશાએ નજર નાંખતાં હાથ પગ ટીલા મુકી દીધા. સાલીમ કળા બાજુ હતો, આંચકો દઇ પગતળેથી નીકળી ઉભો થયો. ધક્કો મારી ઇબ્ને મુસ્લીમને ધક્કલી દીધો સાલીમે ઇબ્ને મુસ્લિમને દબાવી પાડવા વિચાર્યું પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમ બારે ચપળ હતો. ચેતી ગયો ખીજી લડાઇ માટે

કાવો ખદલી સામે આવ્યો. સાલીમ પોતાના હરીફને લડાઈ માટે તકયાર નોંધ અચકાયો. તેણે ખદવી હથીયાર અજમાવવા માંડ્યું. મોટા મોટા પથરા લઈ મારવા મંડી ગયો. પથરાનો લાગ લાગટ વરસાદ વરસવા માંડ્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમ મુસીબતમાં હતો છતાં તેણે શુદ્ધ ઉપર સંયુક્ત કાણુ રાખ્યો હતો. તે સાવચેત હતો અને સાલીમના આક્રમણ સામે અબળા સલીમાનું રક્ષણ કરવા સાવધાન હતો. પથરાનો વરસાદ વીશ મીનીટ સુધી લાગટ વરસતો રહ્યો. પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમ મારામાં કશીયે દરકાર કર્યા વિના પોતાનો અને સલીમાનો ખચાવ કરતો રહ્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમ હવે થાક્યો હતો અને સાથેજ કાફલાનો ખ્યાલ પણ આવ્યો. વિચારોના વમળમાં પડેલા ઇબ્ને મુસ્લિમે ખત્તા ખાધી અને સાલેમના એક મોટા પથરાએ તેનું કપાળ લોહી લોહાણુ કયું. તે ચકરીખ ઇજમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો પરંતુ નીચે પડ્યા પહેલા જખમાયેલા સીંહ પેરે તે ઝનુનમાં ભરાયો. હાથ લાગો કરી સાલીમના ખલામાં ખંજર ખોસી દીધું. સાલીમનો હથ બેકાર બન્યો. તે ગલરાયો. ક્ષણમત્રનું કામ હતું. સાલીમે ઉભી પુંછડીયે એક તરફ નાસવા માંડ્યું ત્યારે બીજી બાજુ ઇબ્ને મુસ્લિમ બેભાન થઈ, ધમ દેતો પથરા સાથે અથડાઈ જમીન ઉપર તુટી પડ્યો.

પ્રકરણ ૨ જી.

બિમારીને બિહાણ.

દેખને આતે હેં વોહ, બીમારકો;
કયા મુખારિક હયે, બલાયે દહેસર.

ઉપરના ખનાવને બે ત્રણ દીવસ વીતી ગયા છે. વાદીએ ફાતમામાં આ ઉતરેલો કાફલો ખુદા બાણે કયાંતો કયાં પહોંચી ગયો છે. આખા રણમાં દ્રષ્ટી ઠોકરો ખાઇ ફરી ફરીને જોઇ વળી પાછું કયાંયે માનવ જાતિનો પતો નહોતો. કોઇ મુસાફર નથી કે નથી કોઇ અસ્વારી. અખ ઘડી વસાયેલું ગામ અત્યારે ઉજ્જડ અરણ્ય પડ્યું છે. વસ્તીનું નામ નિશાને નથી. કોક કોક ઠેકાણે ફાટેલાં મેલાં ચીથડાં, સાદીઓ અને સીંદરીઓના કકડા પડેલા દેખાય છે અને એવું અનુમાન લઇ સકાય છે કે કોઠી અહીયાં માણસો આવ્યા હશે. આ વિના, મરુભિમાં કશું માનવ સહવાસનું ચિન્હ હતું નહીં. વાદીએ ફાતમાને ઘેરો ધાલનારા ગગન ભેદી ડુંગરનાં શિખરો ખળતી જવાળાના અંગારા જેવાં દેખાતાં હતાં. સખત તાપમાં દેખાતા વાદળી રંગનાં દ્રશ્ય ધુમાડાના ગોટાનો ભાસ કરાવતાં હતાં. અથવા પાર વગરની દહેરીઓ લેતો બાળુ રેતીનો દરીયા દેખાતો હતો. વાળુની વેગવાન ઓળો ભુલ્યા ભટક્યા મુસાફરોના હૃદય વિદીર્ણ કરવા પુરતી હતી. મરુભિનું આ વેગવાન રણ, જોવાનું છે કે ક્યારે વટાવી શકાશે.

આવો ! આપણે વાદીએ ફાતમાના તે છેડા તરફ જઇએ જ્યાં સલીમાને આપણે સાલીમના અત્યાચારોની પીડા વેઠતી જોઇ હતી. જુઓ જુઓ ! ડુંગરની પેલી તળેટીમાંજ તો તમે તેણીને જોઇ હતી. પરંતુ અહીયાં આજે સુનું વેરાન વન છે. સલીમા જમીન ઉપર પડી હતી ત્યાં કંઈ ભુસાઇ ગયેલું નામ માત્રનું ચિન્હ દેખાય છે. પરંતુ અલગત ત્યાંથી થોડા અંતરે પથરની શીળા ઉપર પડેલા કાળાશમય ડાલા દેખાય છે. સ્મૃતિ, અરે સ્મરણ થયું; તે યુવક, - ઇબ્ને મુસ્લિમના કપાળમાંથી વહેલા લોહીના ડાલા છે. આ નિરપરાધી લોહીએ અરણ્યના પથરા રંગ્યા છે.

કોણ જાણે છે કે તે પિયારાની શું વર્તે થઈ અને તેની ઉપર શું વીતી. આવો સામા રાજમાર્ગ તરફ આપણ સધળા ચાલીએ. દૈવયોગ બળવાન છે. વખતે કંઈ પ-તો લાગેયે ખરો.

વાઘીયે હાતમાથી બે દીવસના રસ્તા ઉપર કરીયયે શેખ નામનું એક નાનું ગામકું છે. અહીંયાથી જીજ કનાક આગળ ચાલોતો સામે સમુદ્ર છે. ગામ જો કે અરબના પથરાળ પ્રદેશમાં છે. છતાં તેની પાંધણી અને ખુલ્લો પ્રદેશ શોભા ભર્યો છે. સામાન્ય બદરીઓનાં પુળાએ છવાયેલાં ઝુંપડાં ઉપરાંત અહીંયાં આબરદાર અને દોલતમંદ અરબોની શોભાયમાન ને વિશાળ હવેલીઓ પણ જોવામાં આવે છે. ગામના કેટલાક લોકો દોલતમંદ છે એટલે ગામની આજુબાજુ સંખ્યાબંધ બાગ બગીચા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. અત્યારે આ રળિયામણું ગામ એક બગર જેવું દેખાય છે ગામમાં તબખાખ, (રોટીવાળા) તમ્મારે (બજારવાળા), દક્કાક (આટાવાળા) વગેરે દુકાનદારો અને ઉઘમી લોકો વસે છે. લીલોતરી અને બકાલો, શાક અને રોટલી જરૂર પુરતી મળી શકે છે.

બગરના છેડા ઉપર ગામના હાકેમનું ઘર છે. એક તુરક અમલદાર થોડા લશ્કરી સીપાહો સાથે રહે છે. ગામની પૂર્વ દિશાએ, વસ્તીથી થોડે અંતરે, સાફ સ્વચ્છ અને સુંદર ઉપવનમાં એક ખેડા ધાટની નાની હવેલી છે હવેલીની દેવદી ઉંચી, વિશાળ અને અરબી ધાટની સુંદર છે. અંદરનો ભાગ સાધારણ અરબી વસવાટ પુરતો છે. બે ત્રણ ઓરડા જમણી ને ડાબી બાજુએ હારબંધ બાંધેલા છે. મેઢા ઉપર ઉત્તર દિશાએ દીવાનખાનાના આકારનો એક ઓરડો બાંધવામાં આવ્યો છે. બાકીનો ધાલો આખો, યોગાન તરીકે ઉપયોગમાં આવે છે. નીચેના ઓરડાની આજુબાજુએ નાની નાની કોડડીયો છે. જરૂરની વસ્તુઓ માટે આ કોડડીયોનો ઉપયોગ થાય છે. ઘરનો સરસામાન પણ કોડડીઓમાંજ રહે છે. એક ઓરડામાં રાંધવા ખાવાના પદાર્થો રહે છે. એક ઓરડામાં સ્વચ્છ ઉજળું બીજાણુ પાથરેલું છે. એક સદાચારી બાતુ આ ઓરડામાં ખેઠેલી વખતો વખત દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. તેણીના હાંઠમાં આડમ્બર ચાલદાલ અને વર્તણુંક બતાવે છે કે ઉપવન અને હવેલીની માલીક તે સદાચારી બાતુ છે.

મેઢા ઉપરનું દીવાનખાનું સાધારણ અરબ ગૃહસ્થ-શહેરી અરબને ડાજતી રીતે બિન્ન બિન્ન પ્રકારની વસ્તુઓ અને ભાતિ ભાતિના

આશુષણથી અરબ સંસ્કૃતિ અનુસાર શણગારેલું છે. દીવાનખાનામાં ખીણી ને સુંદર ખજુરની સાદડી ઉપર, કીમતી અને લાંબો પહોલો ગાલીચો ખીજાવેલો છે. ગાલીચાના, હડીને આંખે વળગે એવા ખુશનુમા અને સુંદર ઘેરા રંગે આળેખેલા ચુલચુટા જોઈ મન પ્રસન્ન થાય છે. ત્રણે દિશાએ ભીંત સરસા રૂપાળી છીંટના ગાદલા અને ખુખસુરત ગાય તકીયા ગોઠવેલા છે. દક્ષિણ દિશાએ દીવાલની અડોઅડ ગાલીચા ઉપર એક ખુખસુરત અને કીમતી ઇસ્તંબુલી કાશીન પાથરેલી છે. કળી સુનાયી વાઈટવેશ કરેલી ઉજળી દીવાલો ઉપર, ઉપલા ભાગમાં સુંદર ચુલાખની પાખડીઆવાલી લાંબી વેળતું પટીદાર ચીત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. દરવાજા અને બારીઓ ઉપર રંગબેરંગી છીંટના પડદા પડેલા છે. આલ-મારીઓ ને કપાટો ઉપર મનોહારી ચીની અને કાચનાં વાસણો ગોઠવેલાં છે. ત્રણચાર રંગીન હાંડી જુમર પણ લટકે છે. હાંડી જુમરની વચ્ચે મુકેલા રંગીન ગ્લાસોમાં જ્યોત્સ્નનું નિર્મળ તેલ ધ્યાન ખેંચે છે. એક ખુણામાં શુશોભિત પલંગ પાથરેલો છે. પલંગ ઉપર અતલસની રંગદા અને રંગદા ઉપર ઉંચા ટવીલની ચાદર ખીજાવેલી છે.

આ ખુખસુરત દીવાનખાનાની સામેના યોગાનમાં એક નાની સરખી પુલવાડી પણ જોવામાં આવે છે. અરબની મરુમુમિના પથરાળા પ્રદેશની આ પુલવાડી અભયખી ઉપજાવવા પુરતી છે. મેડા ઉપરથી ઉતરવા માટે પાછલા ભાગમાં પણ એક દાદર મુકવામાં આવ્યું છે. બગીચાનો આ ભાગ તદન સ્વચ્છ છે ત્યાં જાડ પથરા કે માટીના ઢગ પડ્યા નથી. અહીંથી થોડા અંતરે, આગળ વધતાં એક નાનું બારણું આવે છે. અહીંથી પુલવાડીમાં દાખત થવાય છે. પુલવાડીમાં થોડાંક ખજુરીનાં જાડ, થોડાંક પુલ તરૂં, થોડાંક ક્યારામાં શાક લાજ અને કેટલાંક ભાગમાં લીલીછમ ધરો ઉગાડવામાં આવેલી છે. આ સઘળાને ખોરાક પુરતું પાણી સીંચવા માટે એક કુવો બાંધવામાં આવેલો છે. કુવા ઉપર પાણી કાઢવા માટે રહટ બનાવેલો છે. રહટને બે ઊંટ વારાફરતી ચલાવે છે.

બાગની વચમાં એક સાદો પણ સુંદર, કાચો, નનકડો બંગલો છે. બંગલાની દીવાલો કાચી માટીની છે. છાપર ખજુરીની ડાળીઓ અને અરબી માસથી છવાયેલું છે. બંગલામાં ખજુરીનાં વાણે વણેલા બે ત્રણ ઢંગ વગરના ખાટલા પડ્યા છે. ખુણામાં લાકડાનું એક કપાટ મુકેલું છે.

તેમાં જરૂરી વસ્તુઓ સાથે ચીનીના ખાલા, કાચના ગ્લાસ અને કપસા-સર અનુક્રમે ગોઠવેલા છે. મધ્યાહ્નના સખત તાપમાં આ ખાગ અને ખંગલો દેવતાના મઠસમો પીડાકારી રહે છે, પરંતુ સવાર અને સાંજ થોડા વખત માટે લીલી, લીલોતરી અને મંદ મંદ મનગમતા પવનમાં કંઈક મજા મળે છે ખરી. રાત્રે, જો લુન વાયતો આ નનકડી કુલવાડીમાં કાશ્મીરના સુંદર ઉપવનોની દહેજત આવેયે ખરી.

અત્યારે પાછલા પહોરનો સમય છે. સુર્યનો તાપ, પહાડી પ્રદેશને કારણે ઓછો થયેલો જણાતો નહોતો. પવનમાં અજબ પ્રકારની ઝાળ નીકળતી હતી. પરંતુ દીવસ ઢળ્યો હતો. અસર અને મગરેખની મધ્યનો સમય હતો એટલે સુરજનાં કીરણો અને તડકાનો તાપ, હુંગરના સીખરે અટકાવવા માંડ્યો હતો. ધંધાદારી માણસો ઘરમાંથી નીકળી ફરી ફરી શકે એવો વખત હતો મરૂમિની ઉજ્જ્વળતા કેટલેક અંશે ઓછી થઇ હતી. તાપથી ત્રાહી બરો અને ઝાડોના આશરામાં પનાહ લઇ બેઠેલા મુસાફરો અને વટેમારગુઓ અસરની નિમાઝ અદા કરી મંજીલ ખાલી કરી નવી મંજીલને પંથે પડ્યા છે. ધંધા રોજગાર અને ઉદ્યમ સેવી માનવો જત્તદી જલદી પોતાનું કામ આટોપી લેવાની ચિંતામાં પડ્યા છે. સુંદર રણિયામણા સમયે આ નનકડા ખગીયામાં વિનોદક્રિડા કરતી એક અરબ લલના આસ્તે આસ્તે ફરી રહી છે.

તેણી ગૌર વણી પણ રતાશમયી છે. કાળી ભમર જેવી પણ મોટી મોટી વિશાળ આંખો છે. ભાલ વિશાળ, સુડા સરીખું સુશોભિત નાખ, પાતળા પણ રાતા હોઠ, ભાળ પ્રદેશ ગોળ અને ઉઠતી જવાની, સુડોળ શરીર, રૂપ અને લાવણ્યને અનુકુળ રૂપોળો પાંધો, પાતળી ગર્દન અને કામળ કમર, કાળી ઝેરી નાગણ જેવા કાળા અને કેડ સુધી લટકેલા લાંબા વાળ, પોશાક તદ્દન સાદી અને સુરીયાની હતી. ખુશનુમા લીલી છીટની લાંબી ઇગ્ગર, ચોકડીની ભાતનું રેશમી પેરણ, માથાપર ઓઢવાની ખીમાર (ઓઢણી) વાદળી રંગની અતલસની, ખીમારના પદ્મવે ઉપર સુંદર ઘેરા રાતા રંગની ચુંદડીની હાર. કાનની લોલ વીંધેલી હતી. લોલમાં નાજુક નાજુક સોનાની વાળીઓ હતી. વાળીયોમાં અકેક મોતી પડ્યું હતું. પગમાં મોળા અને મોળા તળે કાળી સપાટ હતી તેણીની ચાલમાં અજબ પ્રકારની છટા હતી. મલકાની પ્રગતિને ડગલે ડગલે ગેલ કરતી

લાખા-છુટા વાળ અજખ પ્રકારે મોહધેલા ખની ગેલ કરતા-સ્વર રસીલો અને સુંદર હતો. નવયોવન સુંદર લલના ખંગાલાની પાસે આસ્તે આસ્તે મંદ મંદ પવનની લહેજત લઇ મન પ્રસન્ન કરવા પ્રયત્ન કરતી હતી. તેણીની ભોળી મુખ મુદ્રાની શીકાશ કહેતી હતી કે સુંદર અખેળા કશા ઉંડા નિચારમાં છે. અંતઃકરણમાં સાલતી કશી પીડા તેણીના હૃદયને ડંખે છે. કિશોર વય, અનુભવ રહિત આયુષ્ય અને ઉઠતી જવાની, અંતરની અદ્રશ્ય કલ્પનાઓ ઉપર કાણુ રાખવા પુરતી નહોતી, તેણી મનમાં ને મનમાં કંઈક કહેતી હોય પણ સ્વરનાદ બહાર પડતો નહી. કાળજે હાથ મુકી ઉંડો નિશ્વાસ નાંખતી. કોઈક વેળા ખભુરીના લીલા જાડને જોઇ રહેતી ત્યારે ખીજી વેળા આકાશમાં આંખ્યો ચોટાડી ઉભી રહેતી. કોઈક વેળા અચાનક ઉભી થઇ આભુખાભુ આતુર દ્રષ્ટિપાત કરતી, કોઈના આવવાની પ્રતીક્ષા કરતી દેખાતી હતી.

નાજનીને-સુંદર યુવતીએ ખગીયાના ખંગલા પાસે નિચાર વમળમાં લીન થઇને પણ માત્રજ પસાર કરી દશે કે હવેલી તન્દૂથી કોઈના પગલાનો પડધો સંભળાયો, યુવતીએ તે તરફ લક્ષ પુર્વક દ્રષ્ટિપાત કર્યો. અત્યારે તેણીના કમળ વદન ઉપર શાંતિ મય આલ્હાદની રેખા ઝળકી ઉતાવળે ડગલે તેણી તરફ આવનારને જોઇ મીઠું સ્મિત હાસ્ય કયું” ઓષ્ટમાં હાસ્ય કરતી યુવતી સામે જતાં બોલી “કેમ જાફરાન ! શું છે. સધળું કુશળજ છે ને ?”

છેલ્લા શબ્દ અતિ ધણી ઉતાવળે, પુષ્કળ ભય અને આશા વચ્ચે કહયા હતા તેનો જવાબ પણ તેટલીજ ઉતાવળે સાંભળવા યુવતી આતુર હતી. પરંતુ આ નવી સ્ત્રીએ-અતે તેણી સ્ત્રીજ હતી. છતાં જવાબ આપતાં ગંભીરાઇ અને શાંત સ્વભાવનો ઉપયોગ કર્યો. તેણી ઉતાવળે ડગલે યુવતીની પાસે આવી ગઇ. તેણીએ આરે દિશાએ ઘેરી તપાસ કરતો દ્રષ્ટિપાત કર્યો. અન્ય કોઈનો ભય દુર થતાં તેણીએ ધીમે સાદે, આસ્તે આસ્તે કહેવા માંડ્યું.

“અલ્હમ્દો લિલ્લાહ ! સધળું કુશળ છે.”

જાફરાનના જવાબે, યુવતીની ઉદાસીનતા આનંદમાં ફેરવી નાંખી. તેણીના હોડોની રતાશમાં આનંદની પ્રવૃત્તિએ જાણવા જોગ ફેરફાર

કર્ચો. તેણીની મુખ મુદ્રા ઉપર અસાધારણ આનંદની રેખાઓ ચળકાટ ચળકવા લાગ્યો. તેણી હમેશા કરતાં વધારે ખુબસુરત દેખાવા લાગી. યુવતી બહારની કાટ બાજી પડી.

બહારના શીઘ્ર હવા પરંતુ ઇલાજ જેવું ઢંગધડા વગરનું એકાદ શરીર નહોતું. તેનું શરીર ગડીકું, કાળું પછી મનગમતું હતું સ્વભાવ ચીરાકે કે ઉદવેગ ભર્યો નહોતો. હોઠ એટલા બહા નહોતા જેને જોતાં ભય લાગે. નાક એટલું એકેટલું નહોતું કે જુઓએ વેગલાનો ભાસ કરાવે. પરંતુ સામાન્ય શીઘ્રોથી પ્રતિકુળ તેણી દુબળી, સ્હેજ ઈંગણી અને આનંદી સ્વભાવવાળી હતી. તેણીની આંખો વિશાળ અને હાથ પગ સામાન્ય અંબળા જાતિ જેવા કોમળ હતા. તેણી ઇચ્છાઓ અને કામ વ્રતિઓ પાછળ દીવાની નહોતી. મોજ, મજાદ કે મસખરી, મજાકનો સ્વભાવ નહોતો યુવાવસ્તાના દેવતાએ મસ્તાની ભેંસ બનાવી નહોતી. સ્વભાવમાં મળતા પછું હતું. તેણી રુદાચારી બાતુ તરીકેનું સ્વતંત્ર જીવન ગાળવા પ્રયત્ન કરતી; પરંતુ ડીસમતે તેણીને પરતંત્ર બનાવી હતી સ્વતંત્ર જીવન ગાળવા તેણી અશક્ત હતી કુદરતે સ્વાભાવિક આઝાદીમાંથી તેણીને કશુંએ આપ્યું નહોતું. તેણી યુવતીના બાપની જરખરીદ બાંદી હતી યુવતીના સહવાસમાં વિદ્વત જીવનનો સ્પર્શ થતાં, તેણી માનવ જીવનની દર જીવતી હતી અને સતંત્રતાને અસ્વાદનો મોટામાં મોટો આશીર્વાદ ગણતી હતી.

બહારને યુવતીના પ્રશ્નનો ઉપર કહેવામાં આવ્યો તેટલો માત્રજ જવાબ દીધો. તેણી નીચી આંખો, કરી પોતાના જવાબની યુવતી ઉપર થતી અસર જેવા લાગી. પરંતુ યુવતીમાં સહન શક્તિજ ક્યાં હતી. તેણી એવેન હતી. તેણીએ તરત બીજે સમસ્ય-જુલ્યો.

“ભલી બહારન! ખુદાને ખાતર તમેજ બતાવો. તમને શું લાગે છે?”

“બાતુ!” બહારને દીવાસો આપતાં કહેવા માંડ્યું “તમે કેવી વાતો કરો છો. કંઈ ગંભીર ઈજ નથી. માથામાંથી લોહી વધારે નીકળી ગયું છે. એથી નિર્બળતા વધી ગઈ છે બીજું શું છે? નાહક ગભરાયા કરો છો.”

“જાફરાન !” બાતુ યુવતી બોલી “મનમાં કહેતી હશે કે સત્તીમાને શું થઈ ગયું છે, દીવાની જેવી વાતો કરે છે. પરંતુ હાય ! હું શું કરું. મારો, મન ઉપર કાબુજ નથી. વદસાહો આશ્રમ શું છે કે મન કાબુમાંથી નીકળી જાય છે. હા ! આ હૃદયે કશા કામ નીચે રહેવા દીધી નથી. ઝાલેમે એક લુટારાના પંજમાંથી ઉગારી ત્યારે તેથીએ વધારે અત્યાચારમાં ફસાવી મુકી છે.”

“વાહ, બાતુ !” જાફરાને ઠપકો આપતાં કહેવા માંડ્યું “કમ બાતુ ! ઉપકારનો આવોજ બદલો અપાય કે ? તે ગરીબે વગર કારણે ને વગર લેવે દેશે પોતાનો જીવવટીક તમારી પાછળ કુરઆન કયોં ત્યારે તમે નાહક તેને અત્યાચારી અને ઝાલેમ બતાવો છો.”

“હા, હા !” યુવતીએ કહ્યું “બેશક તે નિર્દય, નિષ્કુર અને ઝાલેમ છે.”
“જુની રીતે.”

“દીવાની, જાફરાન !” યુવતીએ ધીમે સાદે કહેવા માંડ્યું “સાંભળ ! તેની રૂપાળી કાંતિએ મારા અંતરમાં ધા કર્યો છે તેની બોળા બોળા વાતો, સીધા સાદા સદાચાર, મનહર હાવભાવ, હૃદય ભેદી પોશાક, સદ-ગુણની નિષ્કામી વૃત્તિઓ. એ સધળાએ મારા ઉપર સીતમ યુગ્મયોં છે. હા ! તે સધળાએ માફ અંતર છુટી ભીધું છે. અફસોસ ! હું શું કરું. ખુદાવંદ, તું-માન તુંજ બેલી છે.”

“બાતુ ! મન ઉપર કાબુ રાખો” બલી જાફરાને સમજાવવા માંડ્યું “ખુદા જાણે તમે કેવી બાન વગરની વાતો કરો છો. મફતની બદનામી વહેરશો. મન ઉપર કાબુ રાખવાની માનવ જાતિની ફરજ છે. બુદ્ધિ ઠેકાણે રાખો. તે આજની બીજાણે પડ્યો છે તેને સામે કરવાની યુક્તિ થવી જોઈએ છે. જો આવીજ રીતે તમારી ઉપર દીવાનગી ચાલુ રહેશે તો તેનો બેલી ખુદાજ છે.”

“બાલી, જાફરાન ! સાચું કહે ?” યુવતીએ જાફરાનના કાનમાં કહેવા માંડ્યું “શું મેં એવું કંઈ કયું છે કે જેના પ્રતાપે માનવ શંકાનો ભોગ થઈ પડી છું. માતૃશ્રી તો કશું કહેતાં નથીને?”

“અત્યાર સુધી તો એવું કશું નથી” જાફરાને ધીમા સાદે ચત્રાબ્યું “પરંતુ જો તમારો ગભરાટ ને દીવાનગી આવાંજ ચાલુ રહ્યાં તો અત્યારે

નહી તો આજે અને આજે નહી તો કાલે, એક ન એક દીવસ વાત તો વધવાનજ. પણ સામધાન થઇ સાંભળો, કદાચ કોઇને જરાપણ શંકા ઉપજી તો ભારે અડચણો ને મુશ્કેલીઓ ઉભી થશે.”

“ભલી પહેન !” યુવતીએ ગળામાં હાથ નાંખી કહેવા માંડ્યું “ત્યારે શું કરું, મને ભારે ખેચેની છે તેથીજ બધી વાત ખુલ્લી કરી દીધી છે.”

“અને તમે ન કહી હોત તો શું મને બપ્પર પડ્યા વિના રહેતી ખરી કે ?” જાદુરાને કહેવા માંડ્યું “હું અને અંબર ત્યાં પહોંચ્યા પછી મેં તમને જોગામાં લીધાં ત્યારે ખેલાન અવસ્થામાં તમારા મ્હોંમાંથી નીકળ્યું હતું કે-હા, મારી ઉપર કુરબાન થનારા હું તારા ઉપર કુરબાન.”

“ત્યારે તો-” યુવતીએ હોઠ કરડનાં કહેવા માંડ્યું “અમ્મરે પણ સાંભળ્યું જ હશે ? ભારે બની.”

“અમ્મર સ્ત્રીની નજરે પડેને મુસ્લિમને જોઇ રહ્યો હતો” જાદુરાને યુવતીનો ભયદુર કરવા માંડ્યો “તેણે તમારી વાત તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહોતું.”

“વાર, ત્યારે હવે શું કરું ?” યુવતીએ શીઘળ જાદુરાને પુછ્યું તમે સજાહ આપો તે પ્રમાણે ચાલવા તક્યાર છું.”

“લુંડીની બુદ્ધિનું છે કંઈ વજન. તેની વિશ્વાસ શી.” જાદુરાને કહ્યું “હું શું સજાહ અને અભિપ્રાય આપી શકું”

“નહી નહી !” યુવતીએ કાકડુદી કરવા માંડી “ભલી જાદુરાન ! ખુદાને વાસ્તે અત્યારે આવી વાતો કરવી ઘટતી નથી. મારા આ જીવનમાં માત્ર એક તારો સહવાસ આશીર્વાદ છે. મારા મનની બધી વાત તમેજ જાણો છો તમારા તરફથીજ કોઇ પ્રકારની મદદ મેળવવાની આશા રાખી શકાય છે.”

સલીમાને ક્યાન પુર્વક જોયા પછી જાદુરાને કહ્યું “હું કેવી મદદ આપી શકું.”

“સમજી જાતની” યુવતીએ હીમત સાથે કહેવા માંડ્યું “તમારી તરફથી બધીયે જાતની મદદ મળી શકે છે. હું-હું માતું છું કે તમે મારા

સાચાં ખેન અને વાલેસરી છે. એક બાધી ખેનને જાગતી મદદ આપશે અને વખત આપ્યે પોતાનો જીવ પણ મારી ઉપર કુરબાન કરી નાંખશે.”

“કદાચ” જાદુસરને ઉપકારના ઉદ્યારે કહેલા માંડ્યું “તમારા અંતરની બાધી લાગણીઓએ તમારી જીભ ઉપર, મારા વિષે આવા ઊદ્વેગ રો બહાર પાડવાનો ઉપકારનો આભાર માનું છું અને—”

“હા, હા, ખેન હા.” વચમાંજ યુવતીએ બોલવા માંડ્યું “અને શું સલાહ આપો છો.”

“જુઓ, ને સાંભળો” જાદુસરને દીવાસો આપવા માંડ્યો “આટલું ગજારાવું જોઈએ નહીં. આવી અકળામણ અવ્યવહાર અને હાતી કારક છે. મનુષ્ય મન ઉપરનો કાણુ ખોદ ખેસે એ માનવજીવનની અતિ નહારી ધટના છે. સામા પક્ષ વાળાનો શું વિચાર અને ઈરાદો છે તેની અત્યાર સુધી કશી ખબર નથી. તે પણ તમારી રૂપાળી કાંતિ અને સદ્વર્તનની તેવીજ કદર કરશે કે નહીં. જે પ્રેમનાં અંકુરો તમારા હૃદયમાં ઝૂટ્યાં છે તેની કશી અસર તે ॥ અતઃકરણ ઉપર થઈ છે કે ? આ રૂગ મગ થતી હજામાં નૈતિક હદ ઓળંગવામાં ભારે ભુલ થાય છે. ખનવા જોગ છે કે તે કોઈ અન્ય કુલનું ખુલખુલ હોય. ત્યારે નકામી બદનામી સાથે વિયોગ દુઃખ વેઠવું પ્રડશે.

“હું જોઈ રહી છું કે તમારી જીભ વધારે ચાલવા માંડી છે.” યુવતીએ બોલવા માંડ્યું “અહીયાં મારા હૃદયને મોહનું ખંજૂર જખમી કરે છે ત્યારે તમે વાચેજ કરવા વળગી પડ્યાં છો. હાય, જાદુસર! તમે શું જાણો કે પ્રેમ યાતના કેવી છે, તે કેવી અમર કરે છે. મન ઉપર કેવો પ્રભાવ પડે છે. મનુષ્ય, મન ઉપરનો કાણુ ગુમાવી દીવાનો બને છે. હા! મન ખેચેન છે. હું નથી જાણતી કે મારો મુસ્લિમ કેવા આચાર વિચારનો મનવી છે. હું ધાઈ છું કે તે મારો આશક છે અને આશક નહીં તો માશુક અવશ્ય છે. મારી બગતરાની કેશીયતે તેના મન ઉપર અસર ન નાંખી હોત, તો તે કદી પણ પોતાના જીવને જોખમમાં નાંખો નહીં. તે મારા પ્રત્યે કશી ઇર્ષ્યાએ પ્રેરણાએ નહોતો. તે મિલકામી ને પરગણુ હતો. મારી પાસેથી મજૂરી કે છનામ મેળવવાની તેણે કશીયે આશા રાખી નહોતી. કદી તે મને જાણ્યોતો નહોતો. મુઠાપાકની સાક્ષીએ માનો તે મોહનો અમલકારિક ભભાવ હતો. પ્રેમનું અજાણ આકર્ષણ હતું.”

‘અને ઉઘાડી આંખે તે મોહજાગમાં ફસાયો ક્યાંથી હતો?’ સહીમા ઉપર અજળપી ભરી ખારીક નજર નાંખતાં બહારને પુછ્યું.

“એજ ખુબી છે.” યુવતીએ આગળ ચલાવ્યું “મોહ માયાએ કત’વ્ય કર્મ કયું” અચાનક હું અને તે પરસ્પર.....”

યુવતી શરમાઇ ગઇ જીજ્ઞાસુ અટકી ગઇ, માથું નમી ગયું. સ્પષ્ટ જણાતું કે આ વાર્તાલાપમાં તેણી બારે લજ્જિત થઇ છે. પાંચેક મીનીટ સુધી શરમાળ આંખો ઉઘી થઇ નહી. અચાનક કંઇ વિચાર આવતાં યુવતીએ માથું ઉઘાડી બહારના તરફ જોયું. પરંતુ તેણીની આંખો બહારના સામે થતી નહોતી. તેણીના કપળ ઉપર પરસેવાનાં ઝીણાં ઝીણાં બિંદુએ દેખાવ દીધો હતો. આ સત્રંગા ચિન્હ બતાવતાં હતાં કે યુવતીનું મન અત્યારે કેવા કટોકટી બધાં સમયમાંથી પસાર થાય છે. યુવતીની મુખમુદ્રા ઉપરથી અંતરની વેદના અનુભવી બહારને દીકાસો આપતા માંડ્યો.

“ગમરાઓ નહીં. ખુદાની ઇચ્છા છે તો જલદીજ બધા કામ સફળ થશે અત્યારે દત્તા, દાડ ને માવજતની જરૂર છે. ખીમારની ચાકરી બારે દીલસોજ સાથે થવી જોઇએ. તેને દીલસો આપી શાંત રાખવાથીજ વ્યાધીનો વેગ ઘટી શકે છે. તેમની તકલીફ દુર થઇ શકે છે. ડાક્ટરને મેં બલામણ કરી રાખી છે ખરું પુછો તો ડાક્ટર મુસ્તફા બલા સ્વલાવનો પરગજુ માણસ છે. ખીજે કાંઇ હોત તો આવી રીતે દોડી દોડીને બન્ને વખત આવતો નહી. ચાલો હવે આપણે ખીમારની પાસે ચાલીએ.”

શરમાળ યુવતી નીચી નજરે એકે શબ્દ બોલ્યા વિના હવેલીમાં દાખલ થવાના પાછલા દાર તરફ ચાલી, વરડીનો નાનો દરવાજો પસાર કરી દાદર આગળ આવતાં બહારના થોભી ઉભી રહી દાદરની અંદર નીચે જવાનું એક પાસણું હતું, દરવાજા ઉપર તાળું વાસેલું હતું. બહારને તાળું ખોલી બારણું ઉઘાડ્યું, નીચે ભોંયરામાં ઉતરવાનું આ જીવુ દાદર હતું. બહારને યુવતી સાથે નીચે ઉતરવા માંડ્યું થોડીજ મીનીટોનું કામ હતું. બન્ને એકે ભોંયરામાં ઉભાં હતાં.

ભોંયર કંઈ કાળું મોટું નહોતું, હવા મેં ઉગમશ મારે સંખ્યાબંધ ખાંકા ને રોશનદાન હતાં, સખત તાપના દીવસે અહીંયાં ટાંક રહેતી

હતી. પરંતુ સાંજ પડતી હોવાને સમયે અત્યારે અહીંયાં રહેવા ગમતું નહોતું, ખજુરીના વાણે વણેલા કાચ ઉપર એક નવજવાન યુવક પડ્યો હતો. તે ધાયલ હતો, ખીમાર હતો. અને આસ્તે આસ્તે ઝીણા સ્વરે વેદનાની પીઝથી કલ્પાંતકારક શબ્દો કહેતો હતો. વાંચકો જાણી ગયા હશે કે પહેલા પ્રકરણમાં જોયેલા છપ્પને મુસ્લિમ—ઉદાર છપ્પને મુસ્લિમ પરાપકાર કરતાં પીડાનો ભોગ થઇ પડેલા છપ્પને મુસ્લિમ ખીમારીના ખીજાણે પડ્યો હતો. તેની મુખમુદ્રા કરમાયેલી હતી, નિસ્તેજ દેખાતી કાંતિ ઉંડા વિચારની સાક્ષી આપતી હતી. ઉદાસીનતા નિરાશાનો ભાસ કરાવતી હતી. વારંવાર તે આંખો ઉઘાડતો અને પાછી બાંધ કરી લેતો. અંતે બંને હાથે માથું પકડી લેતો. સાલીમે મારેલા પથરાએ માથા ઉપર લપાનક જખમ કયોં હતો. તેનું મગજ ભારે કમજોર હતું.

જાફરાન સાથે યુવતી ભોંયરામાં દાખલ થઇ. અહીં આંખ્યાં ત્યારે છપ્પને મુસ્લિમ ઓશીકે અટલી, માથું નમાવી અર્ધશુદ્ધિ અવસ્થામાં બેઠો હતો. નિશ્વાસ નાંખ્યો, તેનો શ્વાસ અટકી અટકીને ચાલતો હતો, રહી રહીને હા! હા! કરતો હતો, સામાન્ય રીતે તેની સ્થિતી ઉપરથી ગંભીર છળ કે લપાનક દશાનાં કશાં ચિન્હ જણાતાં નહોતાં પરંતુ આસ્તે આસ્તે નાંખવામાં આવતા નિશ્વાસ યુવતીને ખેંચેન કરવા પુરતા હતા. આ નિશ્વાસમાં ચોક્કસ પ્રકારની અસર હતી અને ધવાયેલા કાષ પશુ હૃદય ઉપર તેની અસર થવા વિના રહે એ અસંભવિત હતું.

યુવતીએ આજીરીની ગંભીર દશા જોઇ જાફરાનને ખેર ખંખર પુછવા ખશારો કયોં. જાફરાન પાસે ગઇ, બંને હાથે માથું પકડી બેઠેલા છપ્પને મુસ્લિમના હાથને સ્પર્શ કયોં, તેણીએ પુછ્યું

“સાહેબ! તબીબત કેવી છે?”

એકજ બેઠકે બંને હાથે માથું પકડી બેઠેલા યુવકે તેજ અવસ્થામાં ઉત્તર દીધો ‘અલ્હમ્દો લિલ્લાહ—અલા કુલ્લે હાલિન.’”

“જખમ કેવી હાલતમાં છે.”

“૩૪ વળતી ચાલી છે પરંતુ દરદ વધતું જાય છે.”

“ડાક્ટર સાહેબને કહ્યું હતું?”

“હું ધાઈ છું ત્યાં સુધી તેઓ સારી દવા આપી શકશે નહીં. ખુદા ખણી છે અને તેનોજ આશરો છે.”

ખીમારના છેલ્લા શબ્દોએ યુવતી ઉપર ભારે અસર કરી, તેણી ગભરાઇ ગઇ, જાફરાન પાસે આવી કહેવા માંડ્યું

“હા! ક્યાં દરદ છે ખતાવો તો ખરા?”

પરંતુ ઘડીયાળમાં ખાર વાગતા જોઇ જાફરાને કહ્યું.

“એમને તાકીદે ઉપર લઇજવા જોઈએ, ડાક્ટર સાહેબ આવતા હશે.”

તેણીએ ઉતાવળ કરી ઇજ્જતે મુસ્લીમને સાવધાન કર્યો અને સહીમાના પિતાના પુરાણા ગુલામને બોલાવી લાવી જોત જોતામાં ઇજ્જતે મુસ્લીમને લઇ તે ઉપર વાળા દીવાનખાનામાં આવ્યો. ખીમારને પલંગ ઉપર સુવાડ્યો. આંતરેક લાગણીઓના વમળમાં ગુંથાએલી યુવતી અસાવધાન હતી. તેણી ભીતે આજેએલા ચિત્ર જેવી ઉભી હતી જાફરાને શું કયું અને અખર ક્યારે આવી યુવકને લઇ ગયો, તેની કશીએ ખબર નહોતી. જાફરાન તેણીને ઝંઝેડી, સાવધ કરી, ધકેલતી દીવાનખાના સુધી ન લઇ જતે તો કોણ જાણે કે તેણી ચિત્ર સમાન બોંયરામાં ક્યાં સુધી ઉભી રહેતી.

પ્રકરણ ૩ જી.

પ્રેમ જવાણા.

હઝરિદા ફિગન્દી બમન, અઝ નાઝ નિગાહે;

કુરબાન નિગાહે તુ શવમ, ખાઝ નિગાહે !

ઇબ્ને મુસ્લિમ પલંગ ઉપર સુતો છે. યુવતી અને બાકરાન પલંગ પાસે પાથરેલા ગાલીચા ઉપર બેઠાં છે. ડો. મુસ્તુફા આબરીની પંગાથે બેઠો છે. માથુ નમાવી ખીમારનો રહેરો ધ્યાનપૂર્વક તપાસી રહ્યો છે. ફેટલીયે મીનીટો સુધી એકી ટસે ઇબ્ને મુસ્લિમને જોયા પછી ખીમારનો હાથ પોતાના હાથમાં લઇ પુછવા માંડ્યું.

“તબીયત કેમ છે ?”

“અદહમ્દો લિલ્લાહ. તમારી કૃપાએ કરી સારો છું.”

“પરંતુ તમારા રહેરા ઉપર ગ્લાની વધારે દેખાય છે ?”

“મારા રહેરા ઉપર” ઇબ્ને મુસ્લિમે ગબરાઈ અબ્નુખાબ્નુ જોવા માંડ્યું.

“હા. તમારા રહેરા ઉપર.”

“ન કહી શકું કે કેમ ? ગ્લાની ? પણ...” એક નિશ્વાસ નાંખી ચુપકીટી અખત્યાર કરી આગળ કશુયે બોલ્યો નહીં.

“કોઇ જાતની તકલીફ હોય તો વગર સંકોચે કહેવું જોઈએ. ડાક્ટર-વૈધ પાસે માથુસે કોઇ વાત સંતાડવી જોઈએ નહીં. અરબ્બે કાખા, કોઇ ભેદની વાત હશે તો છેવટની ધડી સુધી મારા અંતરમાં સુરક્ષીત રહેશે.”

“શાન ગુમાનમાં ન હોય એવા તમારી લાગણી બર્બા-કૃપાળુ ઉદગારોને સાંભળવાની કોઇ આશાજ ન રાખે. પણ અફસોસ હું કોઇ ભેદ બરમની વાત મારા અંતરમાં રાખતોજ નથી. હું હેરાનીમાં છું કે તમને જવાબ શુ આપું.”

“અબ્બાખી ! કોઇ અદ્રશ્ય વિચાર નથી ? ત્યારે હા રૂઝાય છે, ખીમારી ધડી છે; છતાં આટલી ગ્લાની કેમ ?”

“ફેટલુય લોહી નીકળી ગયું છે. તમે ક્યાં નથી જાણતા. કમજોરી વધારે છે. મુસાફરીની થાક, સ્વદેશની ચીંતા બરી યાદ, બેચેન કરી મુકે છે. ખુદા તલા આ પરાધીનતાનું નિવારણ કરે તો સારું.”

છેલ્લા શબ્દો ઇબ્ને મુસ્લિમે કોઇ અબજ્ય પ્રકારની કણ્ણાએ કહ્યા. ડોઠ મુસ્તુફા જેવા ગંભીર અને પુખ્ત વિચારના માણસ ઉપર પણ અસર કયાં વિના ન રહ્યા. ભારે દીલગીરી સાથે આબ્બરી પાસેથી ઉઠતાં ડોક્ટર મુસ્તુફાએ કહ્યું.

“હું હમણાં જ આવું છું.”

કશા પણ વિલંબ વિના ડોક્ટર બાહર નીકળ્યો. ડોક્ટરના જેવા સાથે ઓરડામાં અખંડિત શાંતિ અને સુપકીરીનું સામ્રાજ્ય સ્થપાયું. અંબર અત્યાર પહેલાં નીચે ઉતરી ગયો હતો. સલીમા અને જંદરાન ઓરડામાં હતાં. જંદરાન માથું નમાવી સુપચાપ બેઠી હતી; ત્યારે સલીમા નીરાશા સાથે, આબ્બરી તરફ એકી ટસે જોઇ રહી હતી. ખીમાર પુઠ કરી પાસા વરાણીયે સુતો હતો, તેણે માથુ ઝાલી નીચી આંખે ઓરડા તરફ જોયું પુઠ પાછળ બેઠેલી યુવતીને ઉઘાસ દશામાં એકી ટસે પોતાની તરફ જોઇ રહેલી જાણી પાસું બદલ્યું.

ઇબ્ને મુસ્લિમે ઝીણી મલમલની પીછોડી બોઢેલી હતી. પીછોડીમાંથી તે સઘળી વસ્તુઓ એક સરખી રીતે જોઇ રહ્યો હતો. પીછોડીની અંદર-થી જ યુવતીની વ્યાકુળ દશા તે સમજી શક્યો. નિરાશા ભરી સલીમાની પ્રેમાતુરતા જોઇ આબ્બરીએ શ્વાસ રૂંધાયાનો ડોળ કરી મ્હોડા ઉપરથી પીછોડીનો છેડો ખસેડ્યો. પલંગની ઇસને અઢેલી યુવતી બેઠી હતી. સાથળ ઉપર હાથની કોણી મુકી હથેતી વડે માથુ ઝાલી એકદંતસે ઇબ્ને મુસ્લિમને જોઈ રહી હતી. બાંબા કાળા વાળ પુઠ ઉપર પડ્યા હતા. માથાના વાળ વિખેરાયેલા હતા. ફટલીક લટો ગોરા ગોરા ગાલ ઉપર કાળા નાગ જેવી પડી હતી, અંબોડો છુટી ગયો હતો પરંતુ વિચારોમાં ગુથાયેલી નાઝનીન-યુવતી સલીમાને વાળ ખરાબર ફરવા વડીકનું પણ જ્ઞાન હતું નહીં.

ઇબ્ને મુસ્લિમે, પ્રેમ જવાળામાં પીડાતી સલીમાને અસાવધાન દશામાં દિગમુઠ બની પોતાનો પાસે બેઠેલી જોઇ, આનંદનો એક શ્વાસ લીધો તે હરળાયો અને આનંદની અબજ્ય લહેરો તેના બાળ પ્રદેશ ઉપર પ્રગટી નીકળી. કરમાઈ ગયેલી મુખમુદ્રા ઉપર રમણીય રતાશી દેખાવ દીધો. સિમત હાસ્ય કરતા હોઠ હાલવા માંડ્યા. સલીમાની અદા ભરી બેઠક ઉપર

તે મોઢી પડ્યો. હઠી બેસવાનો વિચાર કર્યો ક્ષણેકનું આ કામ હતું. આખી અથડી પડી બન્ને તરફથી નયન બાણ છુટ્યાં પરસ્પર કાળજી વીધતાં પાર ઉતરી ગયાં. ઉભય ઉ ૨ પ્રેમ જાદુના પ્રભાવ પડ્યો મોઢબાણના બન્ને શર્કદો બેલાન બની એક બીજાને જોતાને જોતાજ રહી ગયા.

સલીમાના હૃદયમાં ક્યારની ઉત્પન્ન થયેલી લાગણીઓ દબાએલી હતી તે રહી રહીને ઉત્સાહ પ્રેતી. પ્રેમ લાગણીઓ તેણીને બેચેન કરતી હતી. તેણી વારંવાર હઠયે હાથ ધરતી અને નિરાશાનો નિશ્વાસ નાંખતી. પરંતુ પ્રેમાળ નયન ઇબ્ને મુસ્લિમની મુખ મુદ્રા ઉપરથી ચળતાં કે ખસતાં. નહીં ઇબ્ને મુસ્લિમ અચળ આસ્થા જેમ પડ્યો હતો. હાલતો કે ચાલતો નહોતો. પલક પણ ઝપ્પકાવ્યા વિના એક નજરે સલીમાના છકકરના સૌંદર્ય તરફ જોઈ રહ્યો હતો. અચાનક આવતા મુસ્તુફાના પગલા ખખડાટ ન થયો હોત તો ખુદા જાણે ક્યાં સુધી આ પ્રેમાળ પ્રાણીઓ સ્તબ્ધ ને : બેશુધ્ધ અવસ્થા ચાલુ રાખતાં. મુસ્તુફાને આવતો જાણી એક સાથે એક બીજાની આંખોએ આંસુ સેરવી આંદિગમુદ દશાનો અંત આણ્યો. સલીમાએ ચાદર ખેંચી માથું ઢાંક્યું. ઇબ્ને મુસ્લિમને આંસુ લુછી શાંત સ્વભાવે મુસ્તુફા સાથે વાતે વળગવાનો ડોળ કર્યો.

મુસ્તુફાએ ઇબ્ને મુસ્લિમની મુખમુદ્રા ઉપર ઉડતી નજર નાંખી કહ્યું “હું ન સમજ્યો કે આ ક્યો બનાવ હતો.” બેનાવનો શબ્દ સાંભળી મુસ્લિમ ગભરાયો. તેણે મીઠા સાદે ડાકટરને પુછ્યું.

“શું થયું—ડાકટર સાહેબ, શું થયું. શું બનાવ બન્યો. શી વાત છે. ખેર છે ને ?”

“બધું ખેરજ છે. હું તમારી હાલત માટે બોલું છું.”

“મારી હાલત ? કેમ શું થયું ?”

“તમે ગભરાયા કેમ ? સાંભળો. કહું છું. તમારી તબીયત ને કેશીવતમાં મને અજબ પ્રકારનો ફેર પડેલો જણાય છે.”

“ડાકટર સાહેબ ! માફ કરજો હું પણ એજ જાણુવા માથું છું કે તમેએ કયા પ્રકારનો તકાવત જોયો.”

“હમણાં હમણાં, હું અહીં આવ્યો હતો ત્યારે તમારું હૃદય ભારે અને અંતરમાં અગ્નિથી પીડા જેવો હતો. તમારી સ્થિતિ, કાંતિ અને વાતચીત ચીતાજનક હતી. નિરાશા ને ઉદારીનતા છવાયેલી હતી. પરંતુ અત્યારે અણુધાર્યો અસાધારણ તકાવત જેવો રહ્યો છું. તમારી ગુમાવે ગયેલી શુદ્ધિ કાષ્ઠમાં આવેલી અને બેબાન અવસ્થા ભાનમાં ફેરવાયેલી જેવું રહ્યો છું. શાંતિ અને આરોગ્યતાનાં ચિન્હ પ્રગટી રહ્યાં છે. તમારી મુખમુદ્રા તનદરસ્તીની પુરી સાક્ષી બરે છે.” ડાક્ટર મુસ્તુફાએ ખુલાસો કર્યો.

“હું ધારું છું ત્યાં સુધી” ઇબ્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું. “તમારા માયાળુ દિલાસાએ બગડતી મારી સ્થિતિને ટાલી લીધી છે. તમે જાણો છો કે વહેમ છુરી બધા છે અત્યાર અગાઉ રાત્રિને દીવસ મારું ધ્યાન ખીમારીના બચમાં મુંઝાવે રહ્યું હતું. મારી સ્થિતિ બગડેલી રહેવાનું એજ કારણ હતું. પરંતુ તમોએ આપેલી શાંતિનાએ મારા અંતરમાં ઉપજાવેલા વિચારોએ મને તનદરસ્ત જેવો બતાવ્યો છે. આ વિચાર ઉત્પન્ન થતાં જ ખીમારીની દશા તનદરસ્તીમાં ફેરવાઈ ગઈ છે.”

“ગમે તે હોય” ડાક્ટરે આગળ ચલાવ્યું. “ખુદાના લાખ લાખ શુક છે. આવીજ રીતે તમારી તખીઅત ઉપર કાષ્ઠ રાખી આનંદી વિચારોમાં મન શામશે તો બે એક દીવસમાં શકિત પણ આવી જશે.”

ડાક્ટરની વાતો સાંભળતાં બેઅખત્યાર સલીમા અને જાફરને “ઇન્શા અલ્લાહ ! ઇન્શા અલ્લાહ !!” કહેવા માંડ્યું. ઇબ્ને મુસ્લિમે પણ તેજ શબ્દો બેવડાવ્યા. આગળ, ડાક્ટર અને સેવા કરનારા સંબંધીઓમાં શાંતિ, સુખ અને આશા સફળ થવાનાં ચિન્હ પ્રગટી નીકળ્યાં. ડાક્ટર મુસ્તુફા દવાની એક નાની શીશી અને શરબતની બોટલી આપી સેવન વિધિ બતાવી. રજા લઈ ચોક્કસ થયો ડાક્ટર ગયા પછી વિધિ અનુસાર, જાફરને શરબત તૈયાર કરી કાચના સુદર ગ્લાસમાં ભરી હાજર કર્યો. સલીમાની મદદ સાથે ઇબ્ને મુસ્લિમને બેઠો કરવાની ઇચ્છા બતાવી. બન્ને બાનુઓ ઉભી થઈ પલંગ પાસે આવી યુવતીએ કોમળ હાથ લાંબાવી ઇબ્ને મુસ્લિમને હાથ પકડ્યો. પરંતુ

“તમારે તકલીફ લેવાનું કંઈ કારણ નથી.”

કહેતો છૂને મુસ્લિમ ઇસ પકડી બેઠો થયો. જાફરાનના હાથનો મલાસ લઈ ત્રણ ચાર વખત દુઆના આશિર્વાદ લઈ કલમા પઢી ગ્લાસ ઉપર દમ કરી શરખત મોઢે લગાવી ગટ ગટ પી ગયો દવા આપ્યા પછી ગમે તે બહાને જાફરાને ત્યાંથી ખસી જવાનું યોગ્ય ધાયું પાસેની મેજ ઉપર લાંપ હતો તે સળગાવવાના બહાને તેણી લાંપ લઈ ચાલતી થઈ.

સુયં દેવ અસ્તાચળે જઈ પહોંચ્યા હતા પુર્વ દિશા તરફથી આકાશ ઉપર અંધકાર છવાતો આવતો હતો. મસજીદોમાંથી અસ્લાહો અકબરના નાદ સંભળાતા હતા. લેમ્પોની રોશનીથી ઓરડા ઝગઝગી રહ્યા હતા. પરુ પક્ષિઓ રાત્રિ સુખે વિતાડવા શાંત સ્થળની શોધમાં હતા. કરીયયે શેખની બાગોળ પર આવેલા નાનકડા દીવાનખાનામાં સુદર યુવતી સલીમા ખાતુન, આજરો છૂને મુસ્લિમની પાસે બેઠી હતી. તેણી જો કે અંતર વેદનાના ઉઝાળા જાણી શકતી નહોતી છતાં પ્રેમ પાશમાં સપડાઈ દીગ્બુદ જેવી સ્તબ્ધ હતી. તેણી જાણતી નહોતી કે હું એકલી છું અથવા મારી પાસે જાફરાન પણ બેઠો છે. છૂને મુસ્લિમે સ્વાભાવિક રીતે, અંચળ સ્વભાવને લઈ વાત કરવાની શરૂઆત હાથ ધરી છૂને મુસ્લિમે કહ્યું.

“નાઝનીન-મારૂં” રૂબે રૂબે તમારા અથાગ ઉપકારો માટે આભાર પ્રગટ કરે છે. નિરાધાર, પરદેશી ને અજાણ્યા મુસાફર તરફ ખતાવેલી કૃપાભરી લાગણીઓ જેટલી વખાણવામાં આવે એટલી ઓછીજ છે. જે સલામ અને સારવાર પરદેશી આજરો તરફ ખતાવવામાં આવી છે તેની કાંઈ પણ વ્યક્તિ, તમારા જેવી મનમોહક નાઝનીન તરફથી આશ્વા રાખી શકે નહીં.”

સલીમાએ છૂને મુસ્લિમને જવાબ આપવાનો હતો. પરંતુ તેણીએ માથું નમાવી, મુખ મુદ્રા ઉપર પસલવ તાણી, પલંગને ટેકા મારતાં સાદ પાડ્યો “જાફરાન ! જાફરાન ! જવાબ આપ ?” સલીમાના આ સાદાભોળ-પણે છૂને મુસ્લિમને દિગ્બુદજ નહીં-દીવાનો ખનાવી દીધો. સહેજ બાર મુકીને કહ્યું.

“નાઝનીન ? કદાચ મારી આપો તો કહું. ખારી અને મારી ખારી નાઝનીન ! તમે જરા હોશમાં આવો. જુઓ જાફરાન અહીયાં ક્યાં છે ? તમારો કેમળ હાથ પલંગ ઉપરથી કાં બેઠો.”

છપ્પને મુસ્લિમને સાંભળી સલીમાએ બોળી બોળી નજરે આખા ઓરઠાની ઝડતી લીધી તેણીએ જોયું કે ખરેખર ભાદરાન ત્યાં નથી. શરમની મારી યુવતી હેખતાઇ સરખી ગઇ. માથું નમાવી શરીર સંભાળી સાવધાન થવા માંડી. છપ્પને મુસ્લિમને એજે જતા સમયનો ઉપયોગ કરતાં કહ્યું.

“જુઓ! જુઓ! બહી નાઝનીના! સમય આશિર્વાદ સમાન છે. તેને એજે જવા દેવો જોઈતો નથી. તમારા ભોળપણવશ આ અતિ કીમતી સમયને તમે એજે જવા દો છો.”

સલીમાના અંતરમાં અજબ પ્રકારનું બળ આવ્યું અજબ જેવા દબાયેલા જુસ્સાએ શરમ અને લજ્જા ઉપર કબજો કરવા માંડ્યો. તેણી ને જવાબ આપવાની દરજ પડવા માંડી. યુવતીએ ઢંગ વગરની શરમાળ દ્રષ્ટિ છપ્પને મુસ્લિમ તરફ ફેંકી. રસીલા પણ દુઃખભર્યાં કરણ સ્વરે કહ્યું.

“મને શંકાઓ નહી. હું તમારા ઉપકાર તળે દબાયેલી છું. તમારા પ્રતાપેજ મારા જીવ અને આપણની રક્ષા થઇ છે. વખતસર તમારી નિષ્કામી મદદ ન મળી હોત તો ક્યારનીયે આ જગતમાંથી કુચ્છ કરી મઇ હોત !”

“એ તો તમારી—હાં, હા! હું આવાજ સાદા અને આવકારવગરના શબ્દોમાં વાતો કરીશ. તમારા સદાચાર ને સદવર્તનનું ચીન્હ માત્ર છે ત્યારેજ તમે આવું ધારો છો. ખરી રીતે તો મેં કશું કયુંજ નથી.”

“તમે શું કયું” છે ? આહ ! કાંઇ મારા અંતરને પુછે. હું જાણું છું, અસ્લામુલ ગર્યુબ જાણે છે કે તમારું પીતાનું અંતઃકરણ.”

“જેશક, મારું અંતઃકરણ જાણે છે. પરંતુ અફસોસ તે દુરદ્રષ્ટીની જાણનો અર્થજ શો ? તે તો બારે ભેવફા અને જલેમ છે. પરંતુ નહી. નાઝનીન હિસ્સાહ મીઠા હિલાસાની વાતો અબરાહમે મુકી સ્વાભાવિક, સરળ ને સાદી વાતો કરે.”

“હું જરાએ જુહું નથી કહેતી. તમારી બહાદુરી અને નિષ્કામી વીરતાની મારા મન ઉપર થયેલી અસર જાણનાર ખુદા પાક છે. મારી લાગણી કુદરતી છે હું તેની બારે કદર કરું છું. હા! હિંસક સાલીમના જંગલી જુલમાટ

તેની ગંદી વાતો, નિર્લજ્જ શબ્દો, નિર્દય હુમલો, પથરાતો મારો, તમારી બહાદુરી, શાંતિ અને મુકાબલો—એ બધું હૃદય ઉપર ક્રાંતિારાઈ ગયું છે. તમે વચ્ચે ન કુદ્યા હોત તો મારા જીવ ઉપર શું બનતું તે બાજુનાર ખુદાપાક હતો, પણ અફસોસ !...”

“આ અફસોસને નિર્વાસ વળી શાનો ?”

“મારા કારણે તમને દુઃખ થયું. તમારા કપાળ ઉપર સખત જખમ થયો. એટલું બધું લોહી વહ્યું કે સારા બલા તમે નિર્બળ અને નિસ્તેજ થયા.”

“નહી, એમાં દીલગીરી જેવું કશુંયે નથી. પુરૂષોનું એજ કર્તવ્ય કમ છે. લડાઈ તોફાનમાં પુરૂષોને સેંકડો જખમ વાગે છે. કુડી બધા થાય છે તેની દીલગીરીજ શી.”

“કદાચે તેમાં તમારો કશો સ્વાર્થ હોય તો અલખત તમારો વિવેક સ્વીકારી શકાય નહી. લડાઈ તોફાનોમાં તરવારોના ધા સંહન કરનારાઓનો ચોક્કસ સ્વાર્થ હોય છે. તમે જે પણ ક્યું તે નિષ્કામ, ખીન સ્વાર્થ અને માત્ર લીલ્લાહી છે.”

“લિલ્લાહ, બસ, બસ !...આથી વધારે સ્વાર્થ કયો હશે ? લિલ્લાહી કારણથી વધુ અગત્યનું કારણ જગતમાં કયું છે ?”

“હા, હા ! હું પણ એજ કહું છું ને તમે માત્ર લિલ્લાહી લાગણીએ મદદે ધાયા. અલ્લાહ તેનું ફળ આપશે.”

“અલ્લાહ તેનું ફળ આપશે. કેમ એજ કહ્યું છે ?”

“હા ત્યારે ખીનું શું ? એજ કહ્યું એ વિના ખીનું શું કહું. હું કશી સેવા કરવા પાત્ર નથી. પિતાશ્રી વેપાર અર્થે ઇસ્તંબુલ ગયા છે. તેઓ હોત તો તમારી સેવાનો સારો બદલો—”

“હું મજૂર નથી” વચ્ચેજ ઇબને મુસ્લિમ બોલ્યો “બદલો મેળવવા માટે આ કામ મેં ક્યું” નહોતું. સાચ્યા મુસલમાનો અલ્લાહ માટે શુદ્ધ કામ કરે છે તેનો બદલો લેવાની ઇચ્છા રાખતા નથી ખરું પુછો તો આવા નજવા કામનો બદલો ખુદા પાસે માગવાની પણ મારી ઇચ્છા નથી. તેની અણહદ કૂપાઓ અને ન્યામતોમાંની એકનો પણ હકક બખ્તવી શકાતો નથી ત્યારે આવા નજવા કામનો બદલો ક્યા મ્હોંડે માગી શકાય

નાઝનીન ! તમારો બેહદ આભારી છું ને રહીશ. કદાચ બદલાનો વિચારજ મનમાંથી કાઢી નાંખશો તો મારા ઉપર એક વધુ ઉપકાર કરશો.”

“મરહુમા, મરહુમા !” સલીમાએ આશ્ચર્ય ચકિત થતાં કહ્યું “પરંતુ ભલા પરોણા ! શું એક કેળવાયેલી બાલુએ અપકારી થવું જોઈએ. કોઈના જીવજોખમે સફળ થયેલા કામની કદર જુઝતી જોઈએ નહીં ?”

“નહી. હું એવું ક્યાં કહું છું. પણ કોઈ કામ તો હોવું જોઈએ ને ?”

“તેને તેજ વાત કહેવી પડે છે” શરમાળ બાલુએ માથું નમાવી આગળ ચલાવ્યું “કામની કૌશલ્ય તમારા અંતઃકરણને કાંઈ ખુબી. એથીજ મારી ઇચ્છા હતી કે આ ઉપકારનો પ્રતિકાર પણ કંઈને કંઈ હોવાજ જોઈએ.”

“પણ મુશ્કેલીની નડતર છે તે.” ઇબ્ને મુસ્લિમ બોલ્યો “મારા આ અદના સત્કાર્યને દ્રવ્યના બદલા પાછળ હું વેચી શકું એમ નથી.”

“બીજા કોઈ બદલાની યુક્તિમાં...” શરમાળ સલીમાએ હોઠે આંગળી મુકી કહ્યું “પણ તમારા એક વધુ ઉપકારની આવશ્યકતા હોય ત્યારે ?”

“તે વળી ઉપકાર કયો ? મારી જીવિત કામ કરતી નથી.”

“બેશક, બેશક ! બેખબર માનવાને ક્યાંથી ખબર હોય ! આહ !”

અંતરમાં ઉજાળા મારતી ઉમંગોએ યુવતીને આગળ બોલતી અટકાવી તેનું હૃદય રૂંધાઈ ગયું, જીભ અટકી ગઈ. તેણી આગળ બોલી શકી નહી. અવાચક નાઝનીન એકટસે ઇબ્ને મુસ્લિમને જોઈ રહી. પરંતુ ઓરડામાં અંધાર હતો. ઇબ્ને મુસ્લિમ સલીમાની આકૃતિ જોઈ તેણીના અંતરનું અનુમાન કરી શકે તેમ નહોતું તેમજ સલીમાના સંભાષણની ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉપર થતી અસર સલીમા જોઈ શકતી ન હતી. બંને મુસ્લિમ એક સાથે દિગમુંદ બની અવાચક થતાં ઓરડામાં શાંતિમય ચુપકાદી ફેલાઈ હતી. આ શાંતિમય ચુપકાદીનો અજવાળું લાઇ આરતી વ્યક્તિએ લાંબ કર્યો. દાદર ઉપર થતી ખટખટ અને બારણામાંથી પડતા ઉજાળા તરફ ઉભયની આંખો દોડી ગઈ. સલીમાએ પલ્લવ વડે મ્હોડું લુંછ્યું. પ્રકાશ બતાવ્યું કે ઉભયની આંખો રૂંદ કરતી હતી. એજ કૌશલ્ય ઇબ્ને મુસ્લિમની પણ હતી. વારંવાર પીછાડીના પલ્લવે આંખો લુંછી રહ્યો હતો. ચોમેર દીલગીરી, નિરાશા અને બેચેની ફેલાઈ હતી. ઉભયનાં હૃદય બેચેન હતાં. સલીમાની ભાષા અરપટ હતી. તેણીની, પ્રવૃત્તિઓ જાણી શક્યો નહોતો એટલે પોતની અંતર વેદનાઓ સંતાડી રહ્યો હતો.

પ્રજ્વલિત લાંપ જાફરાનના હાથમાં હતો. ખીજા હાથમાં નાની બાજઠ હતી. ઝોરડામાં બાજઠ મુકી, બાજઠધર લાંપ ધર્યો. તેણીએ સલીમાને કહ્યું.

“અંબરને ઉપર મોકલો. સાહેબને નિમાજ પઢવામાં મદદ કરે.”

યુવતી એકદમ ઉભી થઈ ગઈ અને ઉતાવળે ડગલે ખટખટ કરતી નીચે ઉતરી ગઈ. જાફરાને ઝોરડામાં પ્રવેશ્યા પહેલાં પ્રેમીઓની વાતો સાંભળી હતી. અંદર આવી બન્નેની અસાધારણ અવસ્થાનું અવલોકન કર્યું હતું. તેણી અંબરને ઇબ્ને મુસ્લિમ પાસે મુકી; પ્રેમ જોડાની નડતરો દુર કરવાના ઉપાય માટે વિચાર કરવા લાગી. પ્રેમ કે મહોબત, કોઈ તરફથી જાહેર થઈ નહોતી; છતાં, વાર્તાલાપનું સ્વરૂપ, વાતચીતની રીત પ્રેમજન લાગણીઓની અદ્રશ્ય મોહીનીથી છળાછળ ઉભરાઈ રહી હતી. આ મોહીની ઇબ્ને મુસ્લિમ અને સલીમા, ઉભયમાં, પરસ્પર સમાન પકિતએ હતી.

પ્રકરણ ૪ થું.

ભયાનક ગર્જના.

એ રક્ષામે દેવ સીરત, બખુદા હમી પનાહમ !

મગર આં શહામે સાકિબ, મદદે કુનદ ખુદારા.

ઇબ્ને મુસ્લિમ અને સલીમાની બાથોઆરીનાં કેટલોક પાના પછટાવ્યા અને ઇબ્ને મુસ્લિમ તનદુરસ્ત થયા તથા ઉભય વચ્ચે પ્રેમ મંગલને ઉપગ્રવેત્રી પ્રેમ લાગણીયોની વારંવાર થતી મિન્ન ભિન્ન મુલાકાતો પછીથી આપણી વાર્તાનો આરભ કરીશું.

સલીમાને ઇબ્ને મુસ્લિમ સાથે ઉદાર વર્તન રાખી પ્રેમાલાપ કરવાની ફરજ પડતી હતી. દરેક રીતની પરોણા ચાકરી અને ખાતરદારી પાછળ તેણી અંતઃકરણ પુર્વક શેકાએલી હતી. સેવા ચાકરી અને સંકાર્યની અવધી કરી તેણીએ ઇબ્ને મુસ્લિમને ઉપકાર તમે દાખવા મડ્યો હતો. ઇબ્ને મુસ્લિમને સલીમાની ચાલચલગત વાતચીત અને સદાચાર અજબ રીતે ભાવતાં હતાં. સલીમા અને તેણીની માયા મહોબત આગળ ઇબ્ને મુસ્લિમ અર્થ વગરના વસ્તુ જેવો હતો. ઇબ્ને મુસ્લિમ જોણી સલીમા તરફ પ્રેમજ નહોતો રાખતો પરંતુ તેની દરેક અદા ઉપર કુરબાન હતો. છતાં અત્યાર સુધી તે જાણી શક્યો નહોતો કે સલીમાને તેનું અંતઃકરણ કેમ ચલાય છે. સલીમાને તેના અંતરમાં આવું પ્રભાવશાળી સ્થાન કેમ મળ્યું છે. સલીમાની પ્રત્યેક અદા, હાવભાવ, પ્રકૃતિકૃત વદન, દાહરૂઆ સુરત, શરમાળ આંખો, ઉડતી જવાની, ઉધરતું જોબન, સૌંદર્યની સરળતા, નિર્મળ કાંતિએ સઘળું માત્ર પ્રેમજ નહીં પણ ઇશકનો આગ્ન ઇબ્ને મુસ્લિમના હૃદયમાં રળગાવી શકતાં હતાં. છતાં તેના સદાચારી વર્તન અને દર્મ પરાયણુ વિચારો, ઇશકનો કનિષ્ઠ ભાસ, એક મુસ્લિમ યુર્નાત સખધી એક ક્ષણ માટે આવતાં તેનું હૃદય ડંખતું હતું. એજ સ્થિતિ સલીમાની હતી. સીમાનું ઉલ્લંઘ કરતી સલીમાની સ્તેહ સરિતાનું ખરૂં સ્વરૂપ જાણવા કે અંતઃકરણની લાગણીઓનો ખરો અભિપ્રાય સમજવા તેણી પણ અશકત હતી છતાં પણ સલીમાની અંતર ઇચ્છાઓ અખળા વર્ગના હૃદયને કારણે કોઇક વેળા એવા સ્વરૂપમાં

પ્રગટ થતી જેમાંથી ઇશક કે મોહિનીની ગંધ આવતી હતી. હેલ્લા દીવસો દરમીયાન બહુલો આપવાના ઉદ્દેશોમાં તેણે મોહિનીનું કંઈક રડતું દ્રશ્ય કરાવ્યું હતું. ગમે તે હોય છતાં પ્રેમ જનનમાં ફસાયેલા આ બંને જીવો અંતરની એક સરખી લાગણીએ એક બીજાને પ્રેમ કરવા પરવશ અને લાચાર હતાં અંતર વેદનાઓનો મોહ કે ઇશક કહેતાં તેમને લાંબા લાગતી હતી—તેમને આવા વિચારનો હજી સુધી ભાસ સરખો પણ થયો નહોતો છતાં શુદ્ધ પ્રેમ, સદાચારી વર્તન અને વિવેકી આચરણોની ઉદારતા; સખ્ય શહેરો પણાની સીમા ઓળંગતાં હતાં ખરાં.

સલીમાની પરોણાગત અને વિવેક પ્રીયતાએ ઇબ્ને મુસ્લિમની દરેક પ્રકારની ખાતરદારી કરવાની ફરજ પાડી હતી એટલુંજ નહીં પણ તે વિવેક ભર્યાં આચરણે તેના સ્વભાવમાં અગત્યનું સ્થાન રોક્યું હતું.

દરરોજ ભાત ભાતનાં પકવાનો જમાડી અવનવી મીઠી મીઠી વાતો કરી ઇબ્ને મુસ્લિમને ખુશ ખુશાલ રાખવા પ્રયત્ન કરતી. બેખુદીની આ દશા એટલી વધી ગઇ હતી કે ઇબ્ને મુસ્લિમની કશી શરમ, મરજદ કે પરદો રાખતી નહોતી. સ્થાતી એટલી હદે જઇ પહોંચી હતી કે એક પણ માટે પણ ઇબ્ને મુસ્લિમ આંખ આગળથી દુર થતાં તેણી આકુળ વ્યાકુળ થઈ જતી. ઇબ્ને મુસ્લિમ આંખથી ઓઝલ થાય એ તેણી સહન કરી શકતી નહીં. તેણીની માતા આ ફાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગઈ હતી, આખા ઘરની તેણી એકલીજ સ્વતંત્ર માલીક હતી. તેણીને ગતતા વર્તનની વચ્ચે પડનાર કોઇ હતું નહીં. આ ઘરની સર્વથી વધુ ગંભીર અને તદ્દ બાનુ દખલગીરી કરી શકે એમ હતું. ખરું છતાં તેણી સલીમાનું માન જળવી દરગુજર કરતી હતી. તેણી સલીમાની દરેક ઇચ્છાની તરફેણમાં હતી. સલીમા અને તેણી વચ્ચે થતા સંભાષણ ઉપરથી, અંતે જણાઈ આવ્યું કે તેણી એક ગુરજસ્તાની કનીઝ હતી. સલીમાના પિતાએ પહેલી સ્ત્રીના મરણ પછી તેણીને આઝાદ કરી નીકાહ કર્યા હતા. આ આધારે તેણી ધરધણીયાણી અને સર્વમાં પ્રૌઢા હતી છતાં પણ ખરી રીતે ધરની માલીક સલીમા હોવાથી તેણી પણ સલીમા સાથે ઉદાર વર્તન રાખવા લાચાર હતી.

એક અને બે કરતાં વીસ બાવીસ દીવસ વીતી ગયા, સલીમા અને ઇબ્ને મુસ્લિમની મહોબતે આરતે આરતે હદ વટાવવા માંડી હતી. પર-

સ્પર મસખરી મળક થવા માંડી હતી. મફરાનની લાંબી જીભે આસ્તે આસ્તે ઉભયને ઇશારા ઇશારામાંજ આંતરિક લાગણીઓ અને ઇચ્છાઓની અસર અને પરિણામની કાંઇક માહિતી આપી હતી. પ્રેમ મદીરામાં મસ્ત બનેલા આ પ્રેમાળ જોડાના હૃદયમાંથી ઉઠતી અદ્ભુત લાગણીઓ અને ઉભયને બેચેન કરતા નિરાશાભર્યા નિશ્વાસનું ગ્રંથિ દ્રશ્ય જમ્ફરાને ઉભયને દેખાડ્યું હતું. કિશોર વયના મિત્રો, વતન, સ્વદેશ, ધરખારની પાયમાલી અને પોતાની નિરાધાર અવસ્થાની દુઃખભરી યાદથી વ્યાકુળ રહેતું ઇબ્ને મુસ્લિમનું હૃદય કંઈક શાંત અને આનંદી થતું ચાલ્યું હતું. સાધારણ અને સ્વાભાવીક જીવસા તરીકે અત્યાર સુધી ધારવામાં આવતી અતઃકરણની લાગણીઓ ઉપર વિચાર કરતાં ઇબ્ને મુસ્લીમ મન સાથે વાતો કરવા લાગ્યો. તે મન સાથે બબડ્યો.

“વાત શું છે ? મારું મન આટલું બધું કેમ બેકાણુ છે. આટલી બેચેની કેમ રહે છે ? ગુમાઇ ગયેલી વસ્તુ જેવો કેમ બનેવો છું ? ઘરમાં કોણ છે. મારું કાળજી કોણ કરડી રહ્યું છે. માત પિતા તો બાળાવસ્થામાં જ પતીમીનો ખીતાબ આપી નિદા થયાં છે. એક મામા માત્રજ હતા; તેઓ પણ સમુદ્રને તળીયે જઇ વસ્યા. તેમના અવસાન સાથેજ મારી સઘળી આશાઓ અને ઇચ્છાઓ પણ દફનાઇ ગઇ.”

“હા ! અફસોસ ! કાળ, ઓ નિર્દય કાળ ! તને ક્યાં દયા આવે છે. નથી; આ જગતમાં મારું એવું કોઇ સ્નેહીયે નથી, જેવું સ્મરણ અંતરમાં ઉત્પાતની લાગણીઓ ઉશકેરે. નહી, નહી ! કશુંયે નથી. નથી અને તદનજ નથી. હરગીઝ નથી. હું માનવાનોયે નથી. બેશક બેશક મારી મોટામાં મોટી ભુલ છે. અત્યારની બેચેનીનો સંબંધ સ્વદેશ સ્મરણ સાથે હોયજ નહી. અહા ! હૃદયમાં ધબકારા ચાલુ થયા. કાળજી ઉપર હાથ મુકી તેણે આગળ ચલાવ્યું. “ઓહ ? અસાધારણ ઉગળા મારે છે. અરે, આશું ? એમાં તો મીઠી મીઠી. વેદના થતી જણાય છે. અરે ! આ સામે કોણ ઉભુ છે ?” આજી બાજી આંખો ફેરવ્યા પછી બબડાટ આગળ ચલાવ્યો “નહી, નહી. કોઇ નથી. મારું રહૃદય મને જાણે છે. બસ બસ મેં જાણી લીધું બસ એજ છે. મારી ખાત્રી થઇ. બસ એજ છે. આ સઘળું તેજ પરી પથકર, મોહીની મુતી, સૌંદર્યની પટરાણી, મહા લકતોને જળનારી

સલીમાનાં, તેજોમય પરાક્રમ છે. તેણી તરફનો મારો પ્રેમ, શુદ્ધ અને નિષ્કામ નથી. તે પ્રેમના પડદા પાછળ રહદયનાં કાળા કર્મોનો ડુંગર છુપાયેલો છે. અત્યાર સુધી મને છગવામાં આવ્યો છે. હા. અત્યાર સુધી આ પ્રેમને હું પવિત્ર, નિષ્કામી, નિખાલસ અને શુદ્ધ ગણતો હતો તે પ્રેમ, હા ! તે પ્રેમ ! પાતકી, પ્રપંચી. કામી અને પિશાચી હતો.” બંને હાથે માથું ઝાલી ઇબ્ને મુસ્લિમ ગાંડપણની ઘેઝઘાણે શાંત થઈ બેસી ગયો. થોડીક પળો આ મૌન દશા ચાલુ રહી. મન સાથે તે ફરી ખચડ્યો.

“હા, હા ! ભારેમાં ભારે જુલ હતી, જાંતિ હતી અને કપટ નીતિ હતી. હું પાપી છું, ખુદાનો અપરાધી છું, ધર્મનો આરોપી છું. પણ-પણ વહાલી સલીમા, પ્રાણથી વહાલી સલીમા, પુષ્કળ વહાલી સલીમા તારી પણ અરે નહી કેવળ માત્ર તારીજ—પરંતુ કર્યે શું ? હાય, તને આવું રૂપાળું સૌંદર્ય મલ્યું હતું તો મીઠી મીઠી સુનાપા, મન મોહક અદા, ચીતહરણ ચાતુર્ય, હાય, ભોળીને ભલી મુખમુદ્રા, ખુટા જેવું કદ લાંબી નાગણ જેવી કાકુલો, ગુલાબની પાંખડી સમ સુંદર વદન, મૃગલોચન જેવી વિશાળ આંખો, તેમાં ભરેલું જલદુ, નાળુક કમર અને હસ્તી કળી જેવું મુખ મંડળ એ સઘળુ આકૃત માત્રજ છે. ને હુ ભારે જિમમાં પડ્યો હતો. અત્યાર સુધી આ જુલનો ભોગ થઈ કામતી સમયનો અણુ ઘટતો ગેર ઉપયોગ કર્યો. હાય હું વખતની કીમત આંકી શક્યો નહી. સલુણી આ સઘળું તારંજ પરાક્રમ છે, અંતરયાતનાતુ કારણ સમજ્યો. પણ પણ-હાય તેનો ઇલાજ ? અરે ! શું ઉપાય ? જનકરાનને કહું ? તેણીની વાતોમાં લાગણીની માત્રા છે. પરંતુ પ્યારી સલીમા એમાં તારી બદનામી છે. પરંતુ તારી સામે મહેલું શીવાઈ જાય છે, જીભે તાળું મરાય છે, તે તારા રૂપ ગુણનો પ્રભાવ છે. હા ! હા ! સૌંદર્યનો પ્રભાવ હે સૌંદર્ય ! તારી પણ અજબ બલિહારી છે. હાય ! હું તો ક્યાનોયે ન રહ્યો ! સલીમા ! ઓ સલીમા ! વહાલી અતિથ્ય સુધાકર સલીમા ? ?”

છેલ્લો શબ્દ ઇબ્ને મુસ્લિમ ભારે ઘાંટો પાડી કહ્યો. છેલ્લા શબ્દની ભારે ગર્જનાથી ઇબ્ને મુસ્લિમ પોતે પણ ચમકી ગયો. સારે નસીબે ત્યાં કોઈ હતું નહી. એ પણ સદલાગ્યજ; નહી તો સારે નામોશી અને બદનામી થતી. છતાંયે આ અણુધારી ઘેઝઘા ઉપર ઇબ્ને મુસ્લિમને પણ

કંઈક હસવું આવ્યું અને કંઈક લજ્જા તેણે લાહોણવદ્ધા કાવતાઃ કહી માથું નમાવા માંડ્યું હતું તે પાછળથી કેમના પગનો અવાજ સંભળાયો. વાતની વાતમાં સલીમા સામે આવી ઉભી થઈ ગઈ. તેણીએ કશાંયે સંકોચ વિના કહેવા માંડ્યું.

“બહાલા, તારણહાર અતિથી ! શું આજા છે ?” મને કેમ ખોજાવી ?”

આ સવાલનો ઇન્ને મુસ્લિમ પાસે કશોય જવાબ નહોતો. સવાલ એટલી ઝડપે અને એવી સ્થિતિયે થયો હતો કે તેનું મગજ ભિન્ન ભિન્ન વિચારોથી ભ્રમી ભુત બનેલું હતું. વિચાર વમળે તેના અંતરમાં ઉપજાવેલી અજબ પ્રકારની લાગણીઓએ તેને ગાંઠાતુર બનાવ્યો હતો. ઇન્ને મુસ્લિમ સલીમાના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાનું વિસરી; તેણીની ખતોહર કાંતિને એકીટસે જોઈ રહ્યો. તેના હોઠ હાલવા લાગ્યા અને હલકો સાદ સંભળાયો.

“હંય ! હંય ! ! કેવો બેહુદો વિચાર.”

ઘણી વાર સુધી નવા બની વાત જોતી સલીમા ઉભી રહી. કશો પણ જવાબ મળ્યો નહી. અંતે સુંદરી સલીમાએ વિસ્મિત શાંતિનો ભંગ કરતાં કહ્યું.

“બહાલા પરાણા ! કેમ, શું છે ? બોલતા કેમ નથી ? તમે સલીમાને કેમ બોલાવી છે. જુઓ અહીં કાંઈ નથી. સમયનો સંદોષયોગ કરો. કહેવું હોય તે કહી નાંખો ?”

“મેં, મેં ! કેમ ?”

“બહાલા !” આતુર સલીમાએ બોલવા માંડ્યું આ શું છે. સિલ્લાહ હોશમાં આવો. સાવધાન થાઓ. હાય ! કેવી વાતો કરો છો. આહ ! જુઓ. સલીમાનું અધીર રહદય તેણીને બદનામ કરવાની અણીએ છે. આરંભ કાળની અસાવધાનીમાં થયેલા ઇશારા પછી અત્યાર છુપાયેલો અદ્રશ્ય ભેદ બેઠંગા અને અપ્રાસંગિક પ્રસંગે પ્રગટ થવાની અણીયે છે. મારા માથાના સમ, બોલો, તાકીદો બોલો ?”

‘સલીમા !’ ભર ઉંઘમાંથી ઝપટી પડેલા થેની જેવો ઇન્ને મુસ્લિમ બોલ્યો “નાઝનીન ! દયાળુ ખાતુન ! સલીમા, તમ છો ? માફ કરજો મેં તમને જોયાં નહોતાં.”

“ન જોવાનો શો અર્થ ?” સલીમાએ વિસ્મય થતાં કહેવા માંડ્યું. તમે પોતે સલીમા, સલીમા ! કહી બોલાવી. અહીયા આવ્યા પછી લાગત પુછી રહી છું આટલું છતાંયે કહો છો કે મેં તને નથી જોયું. શું આ વાત માની લેવાય ખરી ?”

“નહી, નહી !” ઇબ્ને મુસ્લિમે તેજ જવાબ આપવા માંડ્યાં “સાચું કહું છું. મેં તમને નહોતાં જોયાં અલ્લાહના સમ; મને જરાએ ખબર નહોતી કે તમે અહીયાં છો. હું એક જુદાજ વિચારમાં નિમગ્ન હતો. એટલે મને એમ લાગ્યું કે તમારો સાદ મારા કાનમાં આવે છે એ માત્ર મારો શ્રમજ છે.”

સલીમાએ ધ્યાન પુર્વક ઇબ્ને મુસ્લિમની અવસ્થાનું અવલોકન કરતાં કહ્યું “મારું ધ્યાન, શું તમને મારું પણ ધ્યાન ન આવ્યું.”

ગભરાટમાં ઇબ્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું “જો ખરું પુછો તો મારી કસુર મારે કબુલ કરવીજ જોઈએ. પરંતુ કદાચ તમે નાખુશ થાઓ તો હું કહીશ કે તમારા ઉપકારોની ધુનમાં મગ્ન થતાં તમારું નામ લેવાઈ ગયું. તમારી પેરાણાગત લુલાય તેવી નથી. તે હું લુલી શકુંયે નહી. કદાચ સ્વદેશ પહોંચી શક્યો તો મારા વતનમાં પહોંચ્યા પછી પણ આભાર સાથે તમારૂં વળ્ણન કરીશ. તમારા જેવી નેક દીલ સદાચારી અને બલી પાનુંની યાદ લાવી મારું મન પ્રસન્ન કરીશ.”

“હું !” સલીમાએ આતુર થઈ પુછવા માંડ્યું “શું તમે ચાલ્યા જશો? ઇબ્ને મુસ્લિમ આ તમે શું કહો છો. સલીમા ઉપર આવો સીતમ ગુજરવાનું તમને પસંદ પડશે. હાય ! ત્યારે હું કેના....” તેણીની જીભ અટકી ગઈ. આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. દયામણી, કશ્શુદ્રષ્ટિ ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉપર નાંખી; નેત્રોદ્ધારાજ દયાયાચના કરવા માંડી.

“સલીમા !” ઇબ્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું “સલીમા ! મારી ગમ જુઓ. વાર કહો શું કહેવા માગો છો ? જુઓ જે વખત આવવાની પ્રતીક્ષા હતી તે વખત આવી પહોંચ્યો છે.”

“હા ! શું તમને કંઈ દુઃખ થયું.” સલીમાએ આતુરતા પુર્વક પુછવા માંડ્યું “કશી તકલીફ પહોંચી તમારી મરજી વીરૂદ્ધ કશુંયે કામ મેં કર્યું હોય એવું જાણતી નથી. ખ-તા થઈ હોય તો જાણવી એને ? હા !

હું આ નડોતી જાયતી.” મન્ને હાથ વડે તેણીએ મ્હેંડું છુપાવી નીસાસા નાખવા માંડ્યા.

“સલીમા ! શું કરો છો.” ઇબ્ને મુસ્લિમે વાત ઉકેલવા માંડી ‘તમારું ધ્યાન ક્યાં છે. પહેલાં મારી વાત સાંભળી લ્યો.”

“નહી હું નથી સાંભળું” સલીમા ખોલી “આવી વાતો સાંભળવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી.

“લિલ્લાહ, ગભરાઓ નહી” ઇબ્ને મુસ્લિમે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું ‘તમારી મરજની સામે થઇ હું કશુંયે કરવાનો નથી. મારા કહેવાની મતલબ તમે સમજ્યાંજ નહી.

‘હાય ! મારું માથું ભમે છે.”

ઇબ્ને મુસ્લિમે ઉભો થતાં કહ્યું “ચાલો, બગીચામાં જઇએ. ખુલ્લી હવામાં મનનો ઉદ્વેગ ઘટશે. શાંતિ વળશે અને એકાંતમાં વાતો પણ ક-શું.”

ઇબ્ને મુસ્લિમ અને સલીમા દીવાનખાનામાંથી નીકળી, દાદર અને ચોગાન વટાવી બગીચામાં દાખલ થયાં. સંખ્યા નજીક હતી. સૂર્યનો તાપ સમી ગયો હતો. સૂરજનાં મંદ મંદ કીરણો લીલાં લીલાં પાંદડાંમાંથી ચમકી ચળકી અજબ પ્રકારનું મનહર દ્રશ્ય દેખાડતાં હતાં પવનનો વેગ મનહરને મદ હતો. પવન ટાઢો નહોતો છતાં પણ આનંદ આપવા પુરતો હતો. હવાના સ્પર્શે ખજુરીનાં નાજુક ડાળાં લચકાઇ લચકાઇ ઢળી પડતાં હતાં, સુંદરવાળના વિખરાયેલા અંખોડા પેરે લીલી લીલી ધાસની પવન વેગે થતી હાલ હવાફી, નવા તર અને ક્યારામાં ભરેલા પાણીની દહેરો મનને આનંદ આપતી હતી. ઘેઝઝાના વિચારે ગુંગળાઇ રહેલું મન આ આનંદ દ્રશ્ય જોઇ આનંદ પામ્યા વિના રહે તેમ નહોતું.

સલીમા અને ઇબ્ને મુસ્લિમ, એક ખીજના લિન્ન વિચારોએ ભ્રમીત થયેલાં, ફરતાં ફરતાં ખજુરીની જાળ પાસે જઇ પહોંચ્યાં. જાળ પાછળ દીવાલ હતી. અહીં બગીચાની સીમા આવતી હતી. વરડીના પાછલા ભાગની પાછળ કુંગરી હતી. કુંગરી અને બગીચાની વચ્ચે ખીણ હતી.

સામાન્ય અરખ દેશની હુંગરીઓમાંની તે પણ એક હતી. લીલોતરી કે ઘાસ પાલાતું નીશાન વટીક નહોતું. ઘાસ વિનાની હુંગરી બળત્રામાં બળતા માનવીના રહસ્ય જેવી બળી રહી હતી. પરંતુ બગીચાના પાકોશની અસરે તેની લયાનકતા ઉપર શાંતિનો પડદો નાંખ્યો હતો. ખજુરીની બાળ પાસે પહોંચતાં ઇબ્ને મુસ્લિમે પાછળ ફરીને જોયું. સલીમાના વિખરાયેલા ફૂલો કેશ સુંદર વદન ઉપર આડા અવળા પડ્યા હતા. કાળા વાળો ની વચ્ચે ઝળકાટ મારતું તેજસ્વી સ્વરૂપ અબળ અકર્ષણકારી હતું. સલીમા વિચારોમાં મગ્ન હતી. વાળ સીધા કરવાનો સમય પણ તેણી બચાવી શકી નહોતી. તેણીની બોળ પણ ભરો મુખ મુદ્રા ઉપર અબળ પ્રકારનું જોખન પ્રગટી રહ્યું હતું. આ રમણીય દ્રશ્ય જોઈ બે અખત્યાર થઈ ઇબ્ને મુસ્લિમ બોલ્યો “હાય ! કેવી બોળી, ભલીને લાવણ્ય મચી સુંદરી.” ઇબ્ને મુસ્લિમના શબ્દો સાંભળી સલીમા ઝબકી પડી શરમાઈ જરા પાછળ થઈ ગઈ. પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમે તેણીને સંબોધી કહેવા માંડ્યું.

“સલીમા ! પાછળ કેમ ખસો છો. શું તમે સમયની કદર નથી જુઝતાં. હમણાંજ તો તમે મને સમજાવતાં હતા.”

“પરંતુ આ વખત છે ?”

“હા. અલખત આજ વખત છે.” ઇબ્ને મુસ્લિમે અંતરની છુપી કહેવા માંડી “અહીંયા શું છે. સાંભળો ! તમને માહું ન લાગે તો અત્યારે હું એક છુપા મર્મની વાત તમને કહેવા માશું છું. કશા નહારા વીચારે મારા મનમાં નથી. કોઈ જાતનો બેહુદો વિચાર આવવા દઇશ નહીં. જે પરવાનગી આપો તો થોડા શબ્દો કહું. તમારી ઉદારતાએ આટલું કહેવા મને તેજકર્યો છે. સાચું પુછો તો માત્ર આ હેતુ એજ હું અહીંયાં આવ્યો છું.”

“મારા ધારવા પ્રમાણે આથી વધારે કશુંયે નથી.” સલીમાએ ખુલ્લા મને સ્વીકાર કરવા માંડ્યો. “ખરી રીતે તો વધારે કશુંયે કહેવાની જરૂર જ નથી. તમારા આ ઇશારાથી તે વાત શું મારી બુદ્ધિમાં નથી આવી શકતી ? જે સાચુંજ પુછો તો હું કે તમે એથી અન્નદયા છીએ ? તમારા છેલ્લા શબ્દો મને ખુબ યાદ છે. મને ખાત્રી છે કે મારી કીસમતનો

તમેજ ફેસલો કરનારા છો. અફસોસ ! મારી અંતર યાતના ખોતું તમને વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી મારા અંતઃકરણમાં ઉછળી રહેલા વિચારોનો પણ તમને ભાસ થયેલો જણાતો નથી.”

“નહી, સહીમા ! તમે ભુલો છો.” ઇબ્ને મુસ્લિમને કહ્યું “હું કહીશ કે મારા કહેવાની મંતવ્ય તમે તદતજ નથી સમજી શક્યાં. અફસોસ ! અણુ સમજી પણામાં આ કીમતી વખત એજે ગુમાવવામાં આવે છે. વખત ન ખોતાં હું જે કહેવા માગું છું તે ધ્યાન પુરક સાંભળો.”

“પરંતુ અહીંયાં જાફરાન પણ તથી. તમારી વાત હું કેવી રીતે સાંભળું.”

“ત્યારે ઓરડામાં તમે કેમ અડ કીધી હતી.”

“મારા તે આચરણ ઉપર કંપકા આપવાનો તમને હકક છે. બદ્દે તિરસ્કાર પણ ખતાવી શકો છો પરંતુ અફસોસ ! ત્યારની મારી મનો-દશાની તમને જરૂરે ખબર નથી. ખબર હોય તો આવી વાત કહો નહી.” સહીમાએ કહ્યું ત્યારે ધીમા સાદે જરા રહીને આગળ ચલાવ્યું “અત્યારે મને ખોતાને પણ મારી દશા ઉપર અફસોસ અને ક્રોધ ચઢે છે પરંતુ તે એક ભુલ હતી. મારા મનની નિર્બળતા માત્રજ નહી પણ મારા સ્વચ્છ અંતઃકરણે આવી ભુલ કરવા દીધી હતી. મારું મન શુદ્ધ ન હોય તો એવો વિચારજ ક્યાંથી સુઝે ? ખુદાવંદ ! મને માફ કરજે; એક અબ્નેહ્યા-નામેહરમ પુરૂષ સાથે ઉદાર બની વગર સકોએ વાર્તાલાપ કરી તારી અપરાધી થઇ છું. ઇબ્ને મુસ્લિમ ! સાંભળો, હવે હું તમારી સાથે વાર્તાલાપ કરવા પાત્ર નથી. રહી. આ સ્થિતિમાં મારી અહીંની હાજરી સારી વાત ન કહેવાય. મને અહીંથી ચાલ્યા જવાની તમારે પરવાનગી આપવી જોઈએ છે. તમે કહેશો ત્યારે રવાનગીની બધી ગોઠવણો અંજર કરી આપશે. પરંતુ તમારી રવાનગીમાં હું કશી દખલગીરી કરવાની નથી. તમને કંઈ માફું લાગ્યું હોય તો માફ કરજે.”

સુવતીએ મોંદું ફેરવી, ચાલ્યા જવાની આતુરતા ખતાવી. પરંતુ પગે ચાલવા દીધી નહી એટલે જમીન ઉપર ખેસી ગઇ.

“વગર કારણે તમને માફું લાગેલું જણી બારે આશ્ચર્ય ને દુઃખ થાય છે” ઇબ્ને મુસ્લિમને ગદગદ કંઠે કહેવા માંડ્યું “તમારા જેવી નાઝનીન

બાનુને મારા કારણે દુઃખ થયેલું જોઈ ખરેખર મારે લજ્જા સાથે અફ-સોસ કરવો જોઈએ સુંદર બાનું મને માફ કરો. મહેં કદીએ અનિષ્ટ દ્રષ્ટીએ તમને જોયાં નથી. ખુદા બાણે છે, તમારી તરફનો પાક, પવિત્ર અને શુદ્ધ પ્રેમ મારા હૃદયમાં વાસ કરે છે.”

સલીમાએ ઇબ્ને મુસ્લિમ તરફ જોઈ કહ્યું.

“શું મારી તરફ તમારો પ્રેમ છે ?” અત્યારે તેણીના લલાટ ઉપર હલકી હલકી આનંદની રેખા પ્રગટેલી જણાતી હતી.

“હા, હા ! મારા હૃદયમાં તમારો શુદ્ધ પ્રેમ વાસ કરે છે” ઇબ્ને મુસ્લિમને મંજશુત મન કરી કહેવા માંડ્યું. “આવૃક્ષોનાં લીલા પાત્રો પ્રત્યે કાખને શકા નથી આવતી તેજ પ્રમાણે મારા અંતરમાં વાસ કરતા તમારા શુદ્ધ પ્રેમ માટે પણ શંકાને સ્થાન નથી.”

સલીમાએ રહેજ વિચાર કર્યા પછી કહ્યું “કદાચ મારા કાન જળા-તા ન હોય, ને ભ્રમ ન થતો હોય અને મેં સાંભળ્યું છે એ સઘળું સાચુંજ હોય તો તમારે મને ઉદવેગની વેદનામાં નાંખવી ન્દેખતી નથી.”

“હું તમને વેદનામાં નાંખું. એ બનેજ કેમ ?”

“તમે સ્વદેશ જવા અને મિત્રોને મળવા તઈયાર છો. એ ભિન્ન સ્વભાવના પદાર્થો એકત્ર થઈ શકતા નથી.”

“મને પરવાનગી મળે તો ધણા ટુંકા અને જુજ શબ્દોમાં તમને ખાત્રી આપું અને સમજાવું કે મારી દશા કેવી છે.”

“ખીસ્મીહલહ”

ઇબ્ને મુસ્લિમને સાવધન થઈ, પરવાનગી મળતાં કહેવા માંડ્યું “ખરું પુછો તો અત્યાર સુધી અંતરમાં ઉત્પન્ન થયેલી વેદનાતું મને ભાન નહોતું થયું. હું નહોતો સમજ્યો કે મારી આ દશા કેમ થઈ છે. પ્રથમ દીવસથી નિશ્ચિંત અને બેભાન અવસ્થા અખત્યાર કરી તમને જોતો રહ્યો છું. કોઈ કોઈ વેળા નહીં કહેવાના શબ્દો કહી દેવાની અયોગ્ય છુટ પણ મેળવતો આવ્યો છું. અલબત્ત માફ આ આચરણ અણુધટતું હતું. પરંતુ અત્યાર સુધી હું નહોતો સમજ્યો કે તે પરાધીન મતિ અને કાણુ વિનાના સંબંધનું કારણ શું છે. અચાનક તમારો વિચાર આવ્યો અને આસ્તે આસ્તે ઉંડાણમાં ઉતરી લાંબો વિચાર કરતાં પ્રતીત થવા માંડ્યું કે તમારા સુંદર સ્વરૂપની

લેહ ચૂંપક શક્તિએ મારા અંતરને લુપ્ત લુલામણીમાં ફસાવી મુક્યું છે. અતિ ઉછરંગ અને કાણુ વગરની સ્થિતિ દરમીયાન મેં તમારું નામ લીધું હતું વિચાર વમળમાં એટલો ખેલાન હતો કે કાંઈએ સાંભળી લેવાની પણ દરકાર રાખી શક્યો નહીં ખુદા જાણે છે કે તમારા આવ્યા પછી અને મારી સામે ઉભા રહેવા છતાં ઘણીવાર સુધી હું એમજ સમજ્યો કે તમારી મગજમાં જામેલી જાળી મારી આંખો આગળ ઉભી છે. કારણ તમારાજ ધ્યાનમાં ખેસી વારંવાર ને વખતો વખત હું મનમાં ને મનમાં વાતો કરતો રહું છું તેમાં મને ભારે ગમ્મત પડી આવતું આવે છે. આટલું છતાં પણ તમારી સામે કશું કહેવાની હીમ ન પડતી નહોતી. અત્યારે પણ તમે વાતનું અનુકૂળ સ્વરૂપ ન આજેખ્યું હોત તો હું છાનો માનો પડ્યોજ રહેતો. સાચું પુછો તો હવે મન ઉપર કાણુ રાખવાની શક્તિ પણ રહી નહોતી.”

“પરંતુ જાફરાન તમને કદી મળતી નથી.”

“ઘણી વખત, બલ્કે દરરોજ ”

“શું તેણીએ કદી તમને વાત કરી નથી ? ”

“કેમ નહીં.” ઈન્ને મુસ્લિમે ખુલાસો કરવા માંડ્યો. “મેઘાયળા પેરે આઝાદિત થયેલી તમારા અંતરની ઉર્મીએ વિષે તેણીએ ઘણી વખત મને પુછ્યું છે. છતાં પણ તમારી તરફથી પરાણા ચાકરીની દીલસોજી વિના બીજી કશી વાત કરી નથી. તમે તેણીને ના પાડી હોય એમાં અગ્નયબી જેવું કશું નથી.”

“તે કેમ ? ”

“કારણકે એવીજ રીતે આશકોને ભાન લુલ્યા અને ખેશુદ્ધ ખતાવવાની માશુકોમાં અમતકારિક શક્તિ હોય છે.”

“પરંતુ મારામાં હું એવું કશું જાતીજ નથી.”

“એજ વાત છે. અજાણપણુંજ આફત છે. તમે શું જાણો તમારે નો વટેમારગોને પજવવાનાજ ને ? ”

“લિલ્લાહ ! હું પથિકોને કેમ પજવવા લાગી. તેનું ફરમાન છે કે પોતાના સગા સંબંધીઓ, યતીમો મીરકીનો અને મુસાફરો સાથે સદા વર્તન રાખી નેકી કરો મુસાફરોની સેવા કરવી પ્રત્યેક મુસલમાનની ફરજ છે.”

ધળને મુસ્લિમના વ્યગ્ર મને અંતરનાદ કર્યો—હાય તારા ભોળપણનો ચમત્કાર દુરખાન તારી અજાનતા ઉપર—“ત્યારે મને કેમ ગાંઠા કરી મુક્યો છે.”

“મેં કાઠને કે તમને ગાંઠા કે દીવાનો બનાવ્યો નથી. મારા માથે કાં આળ મુકો? ખુદાની બીક રાખો.”

“ઝાલેમ, જરા તો કહે, શું વાત હતી અત્યાર સુધી નામ માત્રનો સકેત પણ કર્યો નહી.”

“નાહક તોમત મુકો છો. તમે આટલા બધા ચતુર ને અકલમંદ થઇ છળાયા અને મને ગુનેગાર બનાવો છો. માની લ્યો કદાચ ગેરસમજીતી થઈ, તો તેમાં પાપ શું કર્યું.”

“રે શે ન બરાઓ ચાલો મારી ભુલ થઇ. પરંતુ ખતાવો—દવે શું કહો છો.”

“મું શું કહું.”

“આહ! પાછો તેજ જવાબ.”

“હું! ન જાણે કેવી વાતો કરો છો.” સલીમાએ વિરમિત થઇ કહેવા માંડ્યું “અમારા શામી ભાઈઓ ન જાણે કયાં સુધી વાતો લંબાવી અતિશ્ચોકિતયે વાદ કરવાનું પસંદ કરતા હશે. અર્થ વિના એક વાતને લાંબી કરતા જાય છે.”

“બલી સલીમા!” ધળને મુસ્લિમને કહેવા માંડ્યું “આ શામી ગુલામની ખત્તા માફ કરો. અત્યાર સુધી સંકેત દ્વારા પ્રગટ થતી વાતનો ખુલ્લા શબ્દોમાં કરાર કરો. અને પરવાનગી આપો તો તમારા મહુમય લાલ લયો, અને નહી નહી, તમારા પવિત્ર કરકમળનું ચુંબન લઉં.”

“વાહ! તમે તો પ્રલાઈ લપસી પડ્યા.” સલીમાએ આગળ ચલાવ્યું “મને એકલી જોઈને આવું કહો છો. જીઓ ખુદાના સમ ખાઇ કહું છું કે હું કોઈ હલકી જાતની અજાન છોકરી નથી ખુદાનું ધમાના તેજ મારા અંતરમાં છે. ખુદાનો ભય છે. શરીરત વિરૂધ્ધ એવી કોઇ જાતની વહી રાખવી ફેકટ છે. બેશક હું તમને પ્રેમ પુર્વક ચાહું છું. એવીજ ચાહના થવી જોઈએ અને જોની તમે કદર કરો છો. પરંતુ હજી શેતાને મને એવી આંધળી નથી બનાવી કે કામુમાંથી નીકળી જાઉં. ન કરે ખુદાને, કદાચ આશા વિરૂદ્ધ તમે ઇનકાર કર્યો હોય ત્યારે પણ હું મારા મન ઉપર

બળજેરી વાપરી શકું એવી હતી. તમારી સાથની ઉદાર મુલકાતો અને સંકાય વિનાની વાતોનાં જુજ અનીવાર્ય કારણો હતાં. પ્રથમ મન પરવશ હોવાથી હું લાચાર હતી. તે સિવાય મને ખાત્રી હતી કે મારી અંતરની લાગણીઓ કદી પણ નિષ્ફળ જવાની નથી, તમને મારા તરફ આકર્ષ્યા વિના રહેશે નહીં ભવિષ્યમાં એકજ સંબંધે જોડા નારી વ્યક્તિ તરફ ઉદાર થવામાં કંઈ પાપ કર્મ કહેવાય નહીં. બલ્કે એક પ્રકારે શરીરવત પણ આવી નિષ્કામ અને પવિત્ર ઉદારતાની છુટ આપે છે.”

‘આશા ભર્યા સુસ્વર સાંભળવા માટે પોતાને ભારે નસીબદાર માનું છું” ઇખ્તે મુસ્લિમે તીચી નજર કરી કહેવા માંડ્યું “આવો ! શુદ્ધ અંતઃકરણે ખુદ આગળ ચાલના કરી ખાત્રી આપો કે તમારું વચન છેવટની ઘડી તુલીક પાળશે.”

“વચન” સલીમાએ કહ્યું” પ્યારા ! શું તમને વિશ્વાસ નથી. જુઓ હું મનની કેવી નિર્બળ. શું બતાવી રહી છું. આહ ! હે મારા સમીપ અને ઓ ! અમારા બસીર ખુદા.”

સલીમાએ અંતરના ઉદગારો અને અદ્રશ્ય ઇચ્છાઓ અહીં સુધી પ્રકાશમાં આણી હતી કે હુંગરીના પાછલા ભાગમાંથી ભયાનક-ખીહામણી ગર્જના સંભળાઈ “ખતરદાર ! ખતરદાર !! વધારે બકીશ નહીં. તારો લાંબો બકબકારો સાંભળી શકાય એમ નથી. જોઈ લઈશ. તને અને તારા દગલખાંઝ આશકને. બન્નેનો રાતો સમુદ્રના માંજલાને ભોગ આપવામાં આવશે કમનસીબ સ્ત્રી ! હું કંટાળીને આવી મરણ કાંઠે પહોંચ્યો છું. સાંભળ હવે તારી ખેર નથી. રજાએ કાપના સમ છે ! મેં જે કહ્યું છે તે કરીને બતાવીશ ”

સુર્ય અસ્ત થઈ ગયો હતો. પુર્વ દિશાએથી અધકાર વધવા માંડ્યો હતો. આકાશના ગળીમય ગુંમય ઉપર મણીમય તારા પ્રકાશવા માંડ્યા હતા. મગરીબની નિમાઝ મસજીદોમાં પઢાવાને કેટલીયે વાર થઈ હતી. મંદ મંદ શીતળ પવનને પ્રવાહ આવું થયો હતો. ઝાકળનાં ન દેખાતાં ઝીણાં ઝીણાં પિંદુએ પવનની ઉપ્સુતામાં શીતળતા આણવા માંડી હતી. પક્ષીઓ કલ્લોલ કરવા મંડી ગયાં હતાં. લયલાને લલચાવનારી માથુકો સેથો સમારી જોખનની જ્યોતિમઃ વધારો કરતી, હલકા રંગના

દુપટા ઓઢી અતરની મન મોહક સુગંધી વાપરી છાતી કોઢી બેસવા લાગી હતી સીતમ વર્તાવવાના વિચારે કાલે અદખશાની જેવા રાતા હોઠ હાલવા માંડ્યા હતા. મહોબ્બતના દીવાના, પ્રેમ મોહનીના દશાની આશામાં, દીલદારની ગલીની યાત્રા અને તારા મંડળી ગણત્રી કરવા તદ્યાર થઈ દીવાના જેવા નીકળી પડ્યા હતા અચાનક થયેલા ભયાનક અવાજે શાન ખોઈ વાતોમાં ગુલતાન થયેલા બેરોને હોશમાં આણ્યા. ખીંચેલી સલીમા બોલી.

“કેવો ભયાનક સ્વર કોણ બોલે કોણ છે ?” છેલ્લા શબ્દ સાથે પુઠ ફેરવી સલીમાએ ચાલવા માંડ્યું.

સલીમાને જતી અટકાવતાં ઇબ્ને મુસ્લિમે કહ્યું “કંઈ નથી. હશે કોઈ ખેદમાશ. જરા તો થોભો.” પરંતુ સલીમાએ એક વાત સાંભળી નહી. તેના મનમાં ખ્હીક પેડી હતી પરંતુ ચતુરાઈ વાપરી તેણીએ ભય બહેર થવા દીધો નહી.

“પ્યારા ! મગરેબનો વખત નીકળી જશે. ફરી મળીશું. તમે વચન આપી ચુક્યા છે. બુઝો યાદ રાખજો. જેની રીતે તમે મને પ્યારી સલીમા ! કહી સંબોધી છે તેવીજ રીતે મે તમને વહાલા મુસ્લિમ કહ્યા છે. હવેથી તમે મારા ઇબ્ને મુસ્લિમ અને હું તમારી સલીમા છું. બસ સમજ્યાને ? ચાલો પાર લાગે છે.”

સલીમા હવેલીમાં ગઈ છતાં તેણીના રૂંધાચેલા સાદ અને લથડેલી ઝભે, ઇબ્ને મુસ્લિમ તેણીના અંતરમાં વ્યાપેલી ભયની લાગણીઓનું તોલ કરી શક્યો. જતી વેળાની તેની ઉતાવળી ચાલ, આબુબાજુ તપાસવાની યુક્તિ તેણીના ભયની સક્ષી ભરતાં હતાં. ઇબ્ને મુસ્લિમ પણ “ઇન્શા અલ્લાહ ! ઇન્શા અલ્લાહ ! !” કહી લીલી ધાસ ઉપર રમાલ પાથરી નમાઝ પઢવા ઉભો થયો.

પ્રકરણ ૫ મુ.

મદીના તૈયબાની ખુસાફરી.

કહેતી હયે યે વેહશત, દિલકા બેહલાનેભી દો;

લેકે ઇસકા જાનિએ સેદરા, નિકલ જાનેભી દો.

કોણ કહી શકે છે કે પ્રેમ મોહીની ઇશ્કની ઉત્પત્તિ કેવા સંજોગો વચ્ચે થઇ હશે ખલ્લાકે આલમ અને કુન કહી સઘળાની સૃષ્ટિ કરનારે ઇશ્કની સૃષ્ટિમાં કયું જીવુત્ત્વ તત્ત્વ મુકયું હશે કે તેમાં સમાયેલા કર્તવ્ય કર્મના ફળને સીમાનું બંધનજ નડતું નથી. ભલા, ચંગા માનવીને દીવાનો, પાયમાલ, ગાંડો, જંગલીજ નહી ખલ્લે જનાવર ખનાવી મુકવો એતો તેના ડાલા હાથનો દાવ છે. ઇશ્કનું ભુત માથે ચઢ્યું એટલે મનમાં અનેક પ્રકારની વેદનાઓ થવા માંડે છે. કયાંક અસંતોષનો સમુદ્ર ઉભરાય છે ત્યારે કયાંક સખુરદનું ગળું ચીરાય છે. કયાંક નખ વડે કાળજી ચીરવામાં આવે છે તો કયાંક ખુણામાંથી હાથહાથનો હૃદય બેદક કણ સ્વર સંભળાય છે, બીજો કોઇ કૃપા કરો કૃપા કરોની કણ્ણારસીક ચીસો મારે છે. એક ચીચીવારી મારે છે, રડે છે, ત્યારે બીજા ઉપર ઘેઝઝાનું ગાંડપણ અસ્વાર છે. એકના હૃદયમાં હાથ હાથની પીડા છે તો બીજાના અંતરમાં ત્રાડ ત્રાડેનું દુઃખ છે. એક ચીસો પાડે છે તો બીજા રડે છે. કોઇના બેજામાં દીવાના પણાએ વાસ કર્યો છે, બેડીઓને હથ કડિયો નાખી તેને બંદીખાનાના સળીયા વચ્ચે ગોઠવામાં આવ્યો છે, કોઇ મન યાતનાએ કરી કાળજે હાથ દઇ પછાડા ખાઈ રહ્યો છે ત્યારે કોઇ દીદારે યારની ધુનમાં શેરી શેરી અને ગલીએ ગલીએ ફરેતીના કાળકે ચઢેલો છે. કોઇની આંખો આંસુની ટિપ્પિ કરે છે ત્યારે કોઇનાં નયનો એતીનુ દ્રશ્ય રજુ કરે છે, મોઢામાંથી નિશ્વાસનો ધુમાડો આકાશે ચઢી અધકાર વ્યાપે છે. ભોળી, ભણી અને સુંદર કાંતી ઇશ્કની અગ્નિમા બળી ભસ્મીભુત જેવી થઇ ગઇ છે. બહાલાંઓ તરફ પ્રેમ નથી કે નથી મિત્રો તરફ લાગણી, મોટા માણસોની અદખનું ધ્યાન નથી કે નથી ધ્યાન તાણાં મેણાંનું. દરપણ

દરેક લાભ એક નવી વસ્તુ જાળમાં મન ગુંચવાતું રહે છે કદી લહેર આવી ગઈ તો પ્રેમ ગીત ગાયાનાં દફતરનાં દફતર ઉધડી ગયાં અને કદી મૌન ધારણ કરી લીધું. આખું જગત એક તરફ પણ મીયાં આશક એક તરફ. નથી ખાતું કે નથી પીવું, નથી કામ કે નથી ધધો, અસ દીનને રેન કેવળ એકજ સ્મૃતિ એકજ વિનોદ ને એકજ ઇચ્છા. ઇશકનો આગરી છે, તેને દિલદારના સ્મરણ વિના ખીજું કામજ નથી, મનલાલ નથી, સ્વાર્થ નથી કે નથી વાંછના; રંજ નથી રાહત નથી કે નથી સુખદુઃખની દરકાર. ઇજ્જતનો ખ્યાલ નથી, આપણું ધ્યાન નથી, માનની પરવા નથી કે નથી અપમાનની દરકાર. માથુકતી નાગફણી સરખા કેશ જાળની ફંદો અજબ રીતે લલચાવે છે. તેમાં ફસાયા પછી ઉગરવાનો આરોજ રહેતો નથી.

આશકી ચીસત ખુગો, બન્દગે જના ખુદન;

દિલ બદસ્તે દિગરે, દાદનો હયરાં ખુદન.

સુએ જુલ્ફે નિગહે. કદનો, રૂયશ દીદન;

ગાહ કાફિર શુદનો, ગાહ મુસલમાં ખુદન.

પરંતુ અફસોસ ! અને હજાર અફસોસ, આ ખીયારા, મોહ કટારીના ધાયલો, મદન ખંજરના જખમીઓ, પ્રેમ નયનના આગરીઓની અવદશા ઉપર કોઈને દયા આવતી નથી. તે ગરીબોને કાળ ચક્રની ગતિ એક સ્થીતિએ રહેવા દેતીજ નથી. એક તરફ વિયોગની વિપતિયે હૃદય કરમાઈ, મુઝાઈ ગુંગળાઈ ગયું છે ત્યારે ખીજી બજુએ કાળ ચક્રની પ્રગતિ ડગલે ડગલે ઠોકરો ખવાડતી રહે છે. એક ડગલું પુરૂ ભયું નથી કે કાળે સીતમનો નવો વાર કર્યોજ છે ! પ્રગતિશીળ આકાશનાં રોડાં પગ તળે આવે છે અને ડગમગતી ડગમગતી ભોંય ભેગા કરે છે. પ્રેમ અને મહોબતનું ગાંડપણ તે ગરીબોનો જીવ લેવા કયાં ઓછું હતું કે નિત્ય નવા ધા, કાળની ગતિ કરતી રહે છે. દાય એક હૃદય અને હજારો પીડાઓ ! એક ભેજું અને સેકડો ઘેલછાઓ, કોઈ કયાં સુધી ધીરજ ધરે અને કય કયા ડામને સહન કરે.

સમ આખિર કપતલક, કોઈ કરે;

જખ નહીં કુછ, ઇન્તિહાયે દહે દિલ.

આપણે જોઈ આવ્યા તેમ નવ યુવક ઇખ્ને મુસ્લિમ પણ જોતાં જોતાં સુંદરી સલીમાની મનમોહક રૂપાળી અખરોનો બાથલ, ઝુલ્ફે શમ્શુનો અસીર, ચિત્તાનનો સહીદ, ઉલ્કતનો દીવાનો, સેમે ગળમળનો ખીમાર, ઉન્નાખ લખનો મરીજ અને પ્રેમનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો. આ સ્વાભાવિક નિયમથી નિરાજો નહોતો સીતમ સ્થેવાનો હકદાર અને વગર હેવે દેવે ઇસ્કની ભયાનક વેદનાઓ સહન કરી કસોટી માંથી પસાર થવાની ઇખ્ને મુસ્લિમની પણ ફરજ હતી. ઇસ્ક અને આ શકીના રોજ ઉપર ચઢ્યો હતો. આશકીનો પાંઠ લીધો હતો. રોજ ઉપર આવી ભજવવાનું તેનું કર્તવ્ય કમ હતું. હવે તેનો માટે પણ કદમ ઉપર તેજ પીડાઓ, તેજ વેદનાઓ ને તેજ સંકટો તમયાર હતાં તેણે પ્રથમ દ્રષ્ટિએજ પોતાનું અંતઃકરણ સતીમ ખાતુનની મનમોહક અદા કદમ ઉપર કુરખાન કયું હતું પરંતુ અત્યાર મુઘી પ્રેમની અદ્રશ્ય અસરોની કરી તેને ખખર નહોતી. આ અજ્ઞાનતાએ તેની વેદનાઓ ઝાઝી નહોતી. એજ કારણ હતું કે પોતાની ચિંતીત દશા અને, અંતર વેદનાને યાદે વતને, ખયાલે અદખાલ કે સોહખને અગિયાર, સ્વદેશ સ્મરણ મિત્ર ભાવના, કે સજ્જન પ્રતીક્ષા ગરુ મન પ્રસન્ન કરવા અને વેદના નિવારવાનો પ્રયત્ન કરતો. પરંતુ હવે તે મર્મ ઝુટ્યો હતો. હવે તેણે અંતરયાતનાનું કારણ જાણ્યું હતું અને સતીમના ભોળપણે, આપેલાં વચને તેની રહી સહી સાનં અને જ્ઞાન પણ ગુમાવી દીધાં હતાં ખાજ ઇસ્કના હાથમાં હતી. પળે પળે ને દરકે કાણે સલીમાનું ચિત્ર આંખે આગળ હતું. હવે કંઈ દુઃખે છે તેને પણ સલીમાની યાદ ગણવામાં આવે છે. ઉતો તાપ લાગે છે તેને પણ સલીમાના ઇસ્કનો સતાપ માનવામાં આવે છે. વેદજા અને ગાંડપણનું અચ્છું પ્રદર્શન હતું. પૃથ્વી, આકાશ આડપાન, શજર હજર સઘળા પદાર્થોમાં મણુણી સલીમાજ વિરાજમાન હતી અને ખસ.

સંકટો સહન કરવાનો અને આફતો ઝીલવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. એક રાત્રે મદીનતુનખી (સ.) નાં સ્વપ્નામાં દર્શન થયાં. સ્વપ્નામાં તેણે જોયું કે કાંઈ માણસ તેને ઇપકો આપી રહ્યો છે, અને કહી રહ્યો છે.

“કેમ અખફુદશા ઇખ્ને મુસ્લિમ, આ શું કહેવાય રસ્તામાં પડ્યો પડ્યો તું શું કરે છે ? જે ખવિત્ર કારણ અર્થે સ્વદેશ છોડી

મુસાફરીનાં અસહ્ય દુઃખો માથે વેરી લીધાં છે સંકટના પ્રદેશમાં આવી જીવ જોખમમાં નાંખ્યો. છતાં તે સધળા પુણ્યશાળી પવિત્ર વિચારો એક દમ હૃદય ઉપરથી શું ભુસીજ નાંખ્યા. ધીકકાર છે તારા ઉપર અને તારી મહોખ્યત ઉપર ! ઉત્પન્ન થયેલી સૃષ્ટિનું આ ફાની સૌંદર્ય તે ઉત્પન્ન કરનારના સૌંદર્ય કરતાં વધારે સરસ છે કે ? તે એવીજ હજારો બેલેકે અસંખ્ય સૃષ્ટિઓ ક્ષણ માત્રમાં ઉપજીવવા શક્તિવાન છે. તું ધારતો હશે કે તેની કૃપા વગર સલીમા તારી થઇ રહેશે. સાવધાન થા, ભાનતી લે, અને જાંભળ ! ખુદા મુસ્લિમબુત-કુલુખ છે. વાતની વાતમાં સત્રીમા વાંઠી શકે છે.” સખતાઇ ભયું શિક્ષણ માંભળી મળને મુસ્લિમ હેખતાઇ ઉથલાઇ પડ્યો. તેની આંખો ઉઘાડી ને ઉઘાડીજ રહી ગઇ. વાણું વાણું હતું એટલે ઉઠી બેઠો. જલદી જલદી વજુ કરી સવારની ખાંદ-ગીની નિમાઝની ફરજ ખબવી પરવાર્યો. નિમાઝ ઉપરથી ઉઠી કુરાન શરીફ હાથમાં લઇ વાંચવા બેઠો પણ એકાએક તેની જીભ અટકી ગઇ; આંખોમાંની આંસુની ધરા બહેવા માંડી. પાંચેક મીનીટ આ અજબ સ્થિતિમાં બેઠો રહ્યો. અંતે તેણે જોયું કે આંખોની એલી અટકતી નથી અને પવિત્ર કુરાનનાં પાનાં બીજાતાં જાય છે ત્યારે પવિત્ર કલામને જુજદાનમાં ગદાની ગોખલામાં મુકયું. દીવાનખાનાના યોગાનમાં ફરવા માંડયું.

છપ્પે મુસ્લિમને અહીં આખ્યે ઝાઝો વખત લાગ્યો નહોતો—તે અજબ જેવા અજબયા વિચારમાં મગ્ન હતો. તેના હોઠ આસ્તે આસ્તે હાલતા હતા. નસકોરાં ફૂલફૂલાટ કરતાં હતાં. વારંવાર “ ! હું ! ! ” નો હલકો સાદ સંભળાતો હતો. આ સવળું ખતાવતું હતું કે તેના અંતઃકરણમાં અજબ પ્રકારનો ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન થયો છે. તે પુષ્કળ બેચેન હતો. ફરતાં ફરતાં બેએક વાર તેણે બેસવાનો વિચાર કર્યો. પરંતુ બેસવા સાદ લીધણ વાળતાં હાથનો નિશ્વાસ નાંખી કાળજે હાથ મુંકી ઉભો થઇ ગયો. અને આજુબાજુ જેઇ આંટા મારવા માંડ્યા. આકાશના પુર્વ ભાગમાંથી સુર્યે ડોકીયું કયું હતું. સુર્યના અન્નબેન્નાં પણ સોનેરી ફીરણો આસ્તે આસ્તે પૃથ્વી ઉપર પીળું પાથરણું બીજાવતાં હતાં. વૃક્ષ પત્રો પર પડેલાં ઝાકળનાં બીદુઓમાં ફીરણ પ્રકાશે ચંગકાટ આપ્યો હતો. આપણે જાણીએ

છીએ કે અરબ દેશની મરુભૂમિ ઉપર સુર્યાના તાપમાં માનવ જ્યોતિ ટકી રહે એ શક્ય ન હતું. આટલી વાર સુધી ઇબ્ને મુસ્લિમ તાપમાં ઉભો રહે એ અશક્ય હતું. કારણ કે શામના પ્રદેશની સૃષ્ટિએ તેનું શરીર અતિ કોમળ બનાવ્યું હતું. છતાં ખુદા જાણે કેમ તે. અત્યાર સુધી સુર્યાના વધતા જતા તાપની દરકાર કર્યા વગર યોગાતમાં ફેરાં આંટા મારી રહ્યો હતો. કદાચ જાફરાને આવી તેની સાથે વાન ન કાપી હોત તો ખુદા જાણે ક્યાર સુધી તે તાપમાં તપ્યા કરતો.

હવેથીના ભોંયતળીએથી મેડા ઉપર આવી જાફરાને ઇબ્ને મુસ્લિમને દીવાનખાનામાં જોયો નહી. અઘ્યબીથી તેણીએ કહ્યું “હે ! સાહેબ ક્યાં ગયા ?” ઇબ્ને મુસ્લિમે સાંભળ્યું ખરું પરંતુ જવાબ આપવાની દરકાર કીધી નહી. તેણીની તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહી. જાફરાને તેજ સખ્તો બેઠકાવની બાહર નીકળી ઇબ્ને મુસ્લિમની અડોઆડ આવી લાગી.

“સાહેબ, તડકામાં કેમ ઉભા છે ?” જાફરાને કહેવા માંડ્યું તાપ પડવા માંડ્યો છે. અંદર પધારો ચા તપ્પાર છે.”

“અંદર ચાલું ?” હીગમુઠ બનેલા ઇબ્ને મુસ્લિમે કહ્યું “અત્યંત એ બની શકે ખરું પણ નહી. જાફરાને ! અંદર આવતે શું કરે તમે મને માફ કરો તો સારું.”

જાફરાને ભારે હેરત વચ્ચે અજબ થઈ કહ્યું “ખુદા ખેર કરે વળી આ શું ?”

“હા, હા, માફ કરો.”

“સાહેબ, જરા બ્યાથી જુઓ, તમારી કનીઝ જાફરાને છે.”

“હું જાણું છું કે તમે જાફરાને છો. વળી તમારી વાનો પણ સમજી રહ્યો છું. પરંતુ જાફરાને ! કરું શું ? હું હોશમાં નથી. મારી બુદ્ધિ ઉડી ગઈ છે, દીવ ગભરાય છે. અંખરત વરધી આપો કે મારી મુસાફરીની ગોઠવણ કરે.”

“સાહેબ !” જાફરાને પાસે જઈ પુછ્યું “હું એજ પુછી રહી છું કે મેકાં મેકાં આ થઈ શું મળ્યું. દુશ્મનો વ્યાકુળ ને વ્યગ્ર કેમ થયા.”

“તમે અંખરને કહેા” ઇબ્ને મુસ્લિમે આગળ ચલાવ્યું. “કપડાની ચોટલી ખરીતામાં મુકી બાંધી આપે. બસ, એક ક્ષણ પણ હું અહીયાં રહી શકતો નથી. સલીમા ! હાય, ખારી સલીમા ! તને હું કેવી રીતે ત્યાં ? હા ! તારૂં કેમળ હૃદય આ અંખર સાંભળવાનું કિલ્લિત કયાંથી લાવશે. તને શું કહીને તસલ્લી દઇશ. પણ નહીં ખુદા એવો વખત નહીં લાવે ત્યાં સુધી હું તારી રૂબરૂ થવાનોજ નથી.”

“લિલ્લાહ !” જાહરાને કાલાચાલા કરી પુછવા માંડ્યું. “સાહેબ, મને બતાવશે કે આ બનાવજ શું છે. એકાએક ચાલ્યા જવા કેમ તઇયાર થઇ ગયા.”

“ખુશીથી નહીં પણ લાચારીએ જવું પડે છે.” ઇબ્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું. “મને સખત ચેતવણી આપવામાં આવી છે. મને બારે ટપકો દેવામાં આવ્યો છે. એક ક્ષણ પણ મારે નકામી ગુમાવવી જોઇતી નથી. જે આધારે ખારી સલીમાના પ્રેમે મને કેદી બનાવા બેઠીઓ નાંખી છે તેથીયે બળવાન આધારનું આકર્ષણ મને અકળાવી રહ્યું છે. મારે અત્યારેજ મુસાફરીએ ઉપડી જવું જોઇએ છે.”

“કયાં જવાનો ઇરાદો છે ?” જાહરાને પુછ્યું. “અને કયારે પાછા ફરવા બારો છે.”

“જ્યાંનો મુસાફર છું ત્યાંનોજ ઇરાદો છે. પાછા ફરવા વિષે કશુંય કહેવાય નહીં. છતાં પણ ઉતારજો પાછો આવવા પ્રયત્ન કરીશ. ખુદા મને સફળ કરે, અને ફરી દીવ હરણ કરનાર સલીમાનાં દર્શન તારાંદે કરી શકું.”

“જો એમજ છે તો આટલી ઉતાવળ કરવાનું કશું પ્રયોજન નથી. ખુદાએ ચાહ્યું તો આઠ દશ દીવસમાં સમજી ગોઠવણ થઇ જશે. ત્યાં સુધી કોઇ કાફલો પણ આવી લાગશે. અને બનતાં સુધી અમારા ગામમાંથી પણ કોઈ જનાર નીકળશે.”

“તમારી વાત ખરી છે” ઇબ્ને મુસ્લિમે વધુ ખુલાસો કરવા માંડ્યો. “એશક થઈ શકતું, પણ ત્યારે કે જ્યારે મુસાફરીનો આધાર મારી ખુદા ઉપર હોય. આહ ! તને ખબર નથી. તું શું જાણે, હું કેવા હૃદય

વિદારક વમગમાં છું સાબળ, જાફરાન સાંભળ, મેં એક સ્વપ્ન જોયું છે અને તેમાં તારીદે મદીના પહોંચવાની મને ચેતવણી આપવામાં આવી છે, તમે પોતેજ વીચારી જુઓ કે આવી તારીદની સુચના મળ્યા પછી એક કાણની દીક્રા પણ કરી શકું છું? જારે જેમ ને જુસ્સા પુર્વક ઘેરથી નીકળ્યો હતો. ઝીયારતે મદીનાની ધુનમાં હું દીવાનો હતો. વલ્લાહો આલમ, અજબ કાંજુ અન્યું કે સલીમાની માયાળું પરોણાગતે મારા ઉપર ઉપકાર કરી આટલા દીવસ સુધી અટકાવી રાખ્યો. પણ મારો આવી વાતો સાથે શું સંબંધ. એક સમય હતો અને તે પસાર થઇ ગયો. મને પણ કોઈની મહોબ્બત અને મોહિની હતી. પરંતુ તે સંભવ રહ્યો નહીં કે ન રહ્યા તે માણસો મેં નીશ્ચય કર્યો હતો કે હવે પછી કોઇના પ્રેમનો અંશ માત્ર પણ અંતરમાં ઉતરવા દઇશ નહીં, પણ કહેવા અશકત છું કે સલીમના ભોળપણ બધાં સૌંદર્ય માટે અંતઃકરણ લુટી લીધું. જાફરાન તમે બધી વાતો જાણો છો. જગત આખામાં કદાચ કોઇ વસ્તુ મને વ્હાલી હોય તો તે સહુથી સલીમા છે.”

“હેરત !” જાફરાને ટકાર કરી “અજયબીની વાત છે. સલીમા તરફ આટલું અધું હેત હોવા છતાં તેની પરવાનગીની દરકાર રાખ્યા વગર કે તેને મળ્યા વગર તરકરો પ્રમાણે જાતામાન આલ્યા જોઓ છો.”

“તમારું કહેવું તદ્દન વ્યાજબી છે.” ઇખ્તે મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું “પરંતુ સલીમાની સામે કોઇ પણ રીતે હું સફર કરવા તઇયાર થઇ શકું નહીં. આ લાચારીએ તેણીને ખખર કર્યા વિના આલ્યા જવાનું મને સાઈ લાગે છે.”

“પરંતુ” જાફરાને કહ્યું “આ દશામાં તેણી વધારે દુઃખી થશે. ફરી ક્યારે મળશે, એ વાત તો ખુદાપાકજી જાણે છે.”

“નહીં જાફરાન !” ઇખ્તે મુસ્લિમે ચલાવ્યું “તમે આ બાબત સમજી શકતાં નથી. આ કામ મારી મરજી અનુસાર થવા દો, હું જે કહું છું તે કામ તારીદે થવું જોઇએ છે.”

ઇખ્તે મુસ્લિમ વાર વાર તારીદ કરતે. અને જાફરાન ટાળમટાળ કરતી હતી. તેની ઇચ્છા હતી કે સલીમા આવી જાય. અને તે પછી જે ચેગ જાણશે તે કામ કરવામાં આવશે. તેણી નીચે જઈ સલીમાને લાવી શકતી

હતી, પરંતુ તેણીને લય હતો કે પાછી આવે ત્યાં સુધી ઇબ્ને મુસ્લિમ ચાલતો ન થઈ જાય. છતાં પણ ધડીચેના ગાળામાં સલીમા આવતી દેખાઈ નહીં અને ઇબ્ને મુસ્લિમની આંતર આતુરતા હજી ઓળંગતી જણાઈ, ત્યારે અંખરને હુકમ આપવાનું બંધાનું કરી સલીમા પાસે આવી. ઇબ્ને મુસ્લિમનો દીવાનગીનો જોશ વધતો હતો. અથવા એમ કહો કે મદીનતુન્નખીની ત્રિચારતનો શોખ વધતો હતો. જાદરાને પુઃ ફેરવતાંજ તેને વિચાર આવ્યો કે “તેણી સંત્રીમાને અંખર આપવા ગઈ હશે કે?” આ વિચાર આવતાંજ દીવાનખાનામાં આવી જરૂરી કપડાં પહેરી પાછલા દાદરે ઉતરી બગીચાના છેલ્લા ખુણામાં બાંધેલા તેના ટટુ પાસે ગયો.”

આ તમેલો સલીમાની હવેલીથી રહેજ વેગળો હતો. અંખર શાધી અને એક ઓકરો ધણે ભાગે ત્યાં રહેતા હતા. ઇબ્ને મુસ્લિમ અંખરને જોયો નહીં પણ ઓકરો ત્યાં હાજર હતો. ઓકરાએ સલામ ભરી. ઇશારો મળતાં ઝટપટ જીન કસી અસ્વારીનો ટટુ તથ્યાર કરી આવ્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમ એક નાની ખુરજમાં એક તરફ કપડાં, બીજી બાજુ થોડી બબ્બર, દોરી લોટો, મુસલો અને ખેચાર જરૂરી વસ્તુઓ મુકી ખુરજ ટટુની પુઃ ધરી. હાથમાં પાણીની નનકડી મશક લઈ ખીસ્મીલ્લાદ કરતો ટટુ ઉપર અરવાર થયો.

અરબી ટટુઓ હિન્દી ગધેડા જેવા નથી કે ડીફાં મારવાની જરૂર પડે ઇબ્ને મુસ્લિમની જાગ ટટુની પુઃ પડતાંજ ટુકાટા મારવા માંડ્યા. વસ્તીની ભાગોળ સુધી ઓકરો પણ ડળીનો ખુણો પકડી દોડતો ગયો. ગામની ભાગોળ વટાવતાં ઇબ્ને મુસ્લિમને ટટુ ઉભો રાખ્યો. ખુરજમાંથી ખડીયો કસમ અને કાગળ કાઢી એક નાનો સર્ગમા પત્ર લખ્યો. પત્રમાં તેણે લખ્યું.

“જીવન કરતાં પણ અધિક વ્હાલી, મુસાફર પરવર સલીમા!”

“પરાધીન અવસ્થામાં લાચારીએ હું છુટો પડુ છું. હૃદય ઉપર મારો કાણુ નથી. મારી સ્થિતિ વર્ણવાની શક્તિ નથી. છતાં પણ અત્યારની મારી મનોદશા, માફ કરજી, મારી અંતર વેદના અને વિયોગ દુઃખની કલ્પના તમારા અંતરની સ્થિતિના આધારે કરી શકશો. હાય! હું છુ બતાવું કે મારી સ્થિતિ કેવી છે. અને ખાત્રી છે કે જાદરાનની જીએ મારા

સ્વપ્નાની હકીકત જાણ્યા પછી મારી લાચારી ધ્યાનમાં લઈ મને માફ કરશો. તમારા ભોળાપણે જ્યાં મુંખાવિંદમાં જે કારીગરે લાવણ્યની મીના કારી કરી છે તેની કુદરતના આદેશે થોડા દીવસો માટે મને તમારા પ્રેમ પાસથી વિખુટો કર્યો છે. પરંતુ એક ક્ષણ માટે પણ હું તમને વિસરવાનો નથી. જો અત્યંત કૃત્ય કરું તો હું નીચ કૃતચત્ર અને મુનાશીક કંડે-વાઉં સરવરે આલમ (સ.) ના પવિત્ર રોજાની સામે અદ્ય સાથે ઉભો રહી તાકીદે આવી મળવા પ્રાર્થના કરીશ. ખુદાપાકની કૃપાએ મને વિશ્વાસ છે કે તમને હું અવશ્ય મારાં જોઈશ. તમે નથી જાણતાં પણ હું તમને ખતાવું છું કે હું એક સાધુ સ્વભાવનો, સુરી સપ્રદાયનો, ને ઘેંઘેલા જ્યાં આચારવાળો મનુષ્ય છું. અત્યાર સુધી મને પોતાને મારા અંતરની મનોદશાનું જ્ઞાન થયું નથી. મોહપ્રિય છું પરંતુ શિક્ષા નિરસ મોહ નહીં, ખસકે.

ખન્દયે તલઅતે આં, ખાશ કે આને દારદ.

“આ મારો મુદ્રા લેખ છે. તમારા સંદર્ભમાં જોયેલા લાવણ્યો મારી સ્ત્રીતીમાં જુદાજ પ્રકારના જીવનનો સચાર કર્યો છે. હું નથી જાણતો વિયોગના આ દીવસોમાં મારી ઉપર શું વીતશે ખુદા તમને સંતોષ ને સખુરી આપે તમારી ખન્દામી થાય નહીં. મારા માટે તમે લીધેલા નવો ટટુ અસ્વારી માટે લઈ ગઈ છું. જે એક વખત તમે તેની ઉપર અસ્વાર થયાં છો એટલે તેને હું પ્રાણ સરખો વ્હાલો રાખીશ. તમે મને ખેવકા ધારશો નહીં. મારા હૃદયમાં સહન કરવાની શક્તિ નહીં હોવાને કારણેજ છેલ્લી મુલાકાત લઈ શક્યો નથી છોકરો-મરજુદ મારો આ પત્ર તમારી પાસે લાવશે. તમે તેની ઉપર ખફા થશો નહીં કારણ કે તેણે તમને ખબર કરી નથી. કારણ મજબુત હતું. મારી લાંબી મુસાસરી વિષે મેં તેને કશુંયે કહ્યું નથી. વધારે લંબાણ કરવાનો અવકાશ નથી કે નથી જરૂર. હૃદય રૂંધાઈ ગયું છે. આંખે આંસુની ધારા વહે છે. આંસુના ખિંદુ કાગળ ઉપર પડેલાં તમને જણાઈ આવશે વાર, રૂખસદ! ખુદા હાશીએ નાસિર!!

અખતો જતે હંય, જુત કહેસે મીર;

ફિર મિલેંગે, અગર ખુદા લાય.

તમારો છંબે મુસ્લિમ.

કાંગળ ધડી કરી મરશુદને આપ્યો અને યાદે યારમાં રડતો, કદપાંત કરતો ઇબ્ને મુરિલમ દયારે હખીબ તરફ રવાના થયો. તેનું અંતઃકરણ કાશુમાં નહોતું. હૃદય ઉછળી ઉછળી ધબકારા મારી રહ્યું હતું. પરસેવાની નહેર વેગમાં ઉભરાઈ આવી હતી. લાગટ વહેતાં આંસુએ આંખે અંધારાં લાવતા માંડયાં હતાં વારંવાર નિશ્વાસ નાખી કરીયે શેખનાં દરે દોવારને નિરાશા બરી નજરે જોઈ રહ્યો હતો. અહસોસ ! આ દ્રશ્ય પણ ઝાઝો સમય તેનાં નેત્ર જોઈ શક્યાં નહીં. થોડા વખતની મુસાફરીમાં પર્વતની ટેકરીઓના ઉંચાનીચા રાજ માર્ગે મોહન નગરની છાયાને પણ આંખ આગળથી ઓઝલ કીધી. હવે સ્વપ્નામાં જોયલી વસ્તુ વિના, કશુંયે હતું નહીં. સલીમાની યાદ તેને ડંખતી હતી. મનમાંજ વીચારમાળા ફેરવતો આલ્યો જતો હતો.

“શી વાત છે. કંઈ સમજાતું નથી. ફત્તા થનારા ફત્તી પદાર્થ માટે આટલી આતુરતા. પણ નહીં એમાં હીકમત છે. હાં. હાં, સૌંદર્ય ! બસ, સૌંદર્યજ એક પદાર્થ છે. મોલાના રૂમ કંઈ ગાંડા નહોતા.”

“હુસ્ને લયલા, અકસ, રૂખસારે મનસ્ત;—”

પ્રેમમાં બીજું છેજ શું. અંતરની અદ્રશ્ય લાગણી કોને કહે છે. કોઈ મસાલ કે દીવો છે. કોઈ ઉપાડી શકે ખરો કે ? આ સંબંધ બસ એકજ કુદરતનો ચમત્કાર છે. મોત્ર પ્રગટ પદાર્થને કારણે ગાંડપણ કે ઘેલછા કહેવાય છે. આલમે બકા-પરસોડમાની માત્ર એક રૂઢ-આત્માજ સલામત રહેશે. પણ-હોય ! આ તકરાર સાથે મારો શું સંબંધ ? આનો અભિ-માન અને અહંકાર દર્શક બાતો છે. આવા વિચારો અંતરમાં લાવતાં પરીણામે મગફરી વિના કશું રહે નહીં વાર ત્યારે, સલીમા ! હું તારો આશક છું. હા, હા, તારોજ આશક છું. અવશ્ય તારોજ છું. લે બસ તારા વિના મને કોઈનીય ઇચ્છા નથી. જો, મને તારૂંજ સ્મરણ છે. મારી અંતરેન્દ્રના ફોન-સલીમાને ખચર કરકે ઇબ્ને મુરિલમ તારો છે અને તારોજ થઈને રહેશે.”

પ્રકરણ ૬ હું.

“હા! આ શું થયું!!”

નીમળ કરકે મુઝે, જોડ ચત્રા હાય કાતિ ;

તેરી બેઠી હી, અન્નમીની, તસ્સ ખાનેસે

બદરાન ઉતાવળી, દાદર ઉતરી સલીમાના ઓરડામા સીધી દાખલ થઈ. સુંદર રૂમી કાલીનના મુસલ્લા ઉપર ભક્તિમાં બેઠેલી સલીમાને તેણે જોઈ. સલીમાના હાથમાં કુગતે પાક હતું તેણી તીજાવત કરતી બેઠી હતી. બદરાનને ગભરાટમાં આવેલી જોઈ સલીમાએ કુરાને પાક બંધ કર્યું હાથ ઉઠાવી જલદી પ્રાર્થના પુરી કરતાં પુછવાં થાયું. પરંતુ સલીમા, બદરાનને કંઈ પુછે તે પહેલાં નવયોવન બાળાએ અંદર દાખલ થઈ મહોડા ઉપરનો ચુરખો ઉતારી ફેંકતાં સામે બેઠેલી બદરાનને પુછ્યું

“સલીમાં બહેન ક્યાં છે?”

બદરાન જવાબ આપે તે પહેલાં સીમા એ કહ્યું.

“યા, ઉખ્તી! હું અહીંયાં છું. કુશળ પુરંક વાણું વાણું?”

“અલ્લમદો બિલ્લાહ!” યુવાન બાળાએ કહ્યું. “બધુ કુશળ છે.”

યુવાન બાળા આગળ વધી, સલીમાની બરોબર આવી બેસી ગઈ આ યુવાન બાળા પણ રૂમળી, કામચુગારી અને સઉંદરવાન હતી. તેણી સલીમાયા ઉતરે એવી નહોતી કુરાન પાક જુઝદાનમાં બંધ કરી અલ-મારીમાં મુક્યું. સલીમા યુવાન બાળાને બેઠી, ગળે મળી, ઉભયે, પરસ્પર કપાળે મુબન આપ્યાં બન્નેના બેઠક લીની સલીમાએ પુછ્યું.

“બહેન રૂકયા, ઇસ્તબુલના કસા સમાચાર મલ્યા?”

સ્મિતહાસ્ય કરતાં રૂકયાએ કહ્યું “ખુદાના ફઝલથી બધી ખેરીયત છે.”

“જુઓ, પીતામ્મી ક્યારે પધારે છે.” સલીમાએ કહેવા માંડ્યું “હવે તેમનાં દર્શન જોઈ સેવા કરવા મન લલચાત રહ્યું છે.”

“ઇન્શા અલ્લાહ” યુવાન બાળાએ ચલાવ્યું “નજીકમાંજ તમ પાટ જુઓ છે એ અવસર પણ આવવાનોજ. હમણાં હમણાં સાફની

નીમાઝ વેળા મારા પિતાને કાગળ આવ્યો છે. તેઓ અને કાકાજી બન્ને એક અકવાડીયામાં કે એકાદ દાવસ પહેલાં અહીં આવી પહોંચવા જોઈએ.”

“ખરેખર ?”

“જુકે બોલવાનું કંઈ કારણ ? દયો કાગળ વાંચો ?”

ગજવામાંથી પીળા રંગનું પર બીકું કાઢી સલીમાન હાથમાં ધ્યું પરખી ડામાંથી કાગળ કાઢી સલીમાએ વાંચવા માંડ્યો. એકથી વધુ વખત તેણીએ ચીપીચીપીને કાગળ વાંચ્યો. તેની નજર બતાવતી હતી કે જે શબ્દોમાં તેણીના પિતા આવવાનું લખ્યું હોય તે શબ્દો શોધતી હતી. પરંતુ ઘણી બાર સુધી તેની ખારીક નજરે પણ આશાને નિરાશાના પરદામાં સંતાડી રાખી. રૂકઘયાએ પુછ્યું.

“વાંચી લીધો ?”

“હા,” સલીમાએ ઉત્તર આપ્યો. “વાંચી તો લીધો પરંતુ પિતાશ્રીના આવવાનો કશોય સંકેત આ કાગળમાં જણાતો નથી.”

‘શું કહેવું’ રૂકઘયાએ મશખરીમાં કહ્યું ‘હમણાંજ મેં વાંચ્યું છે. એ ઉપરથીજ ખુશી ખુશી તમારી પાસે દોડી આવી ને તમે આ શું કહો છો.’

“મને તો ક્યાંયે નથી દેખાતું.”

“લાવો મને આપો ?” સલીમાના હાથમાંથી કાગળ લેતાં રૂકઘયા બોલી.

“ક્યાં છે ? બતાવો ?”

કાગળમાં એક લીટી ઉપર આંગળી મુકી રૂકઘયાએ કહ્યું “આ જુઓ. વાંચો, કહો જોયું કે હજીએ નથી જોયું.”

“હા, વાંચ્યું” સલીમાએ હસીને કહેવા માંડ્યું “જોઈએ, પિતાશ્રી અમારા સારૂં કંઈ લાવે છે કે નહીં.”

“જરૂર કંઈક લાવશે ખરા” રૂકઘયાએ કહેવા માંડ્યું “મેં તો આ ચોપડીઓ માટે કાકાજીને જતી વેળા ઘણીયે કહ્યું હતું અને કાગળે લખ્યા હતા પિતાજીને લુલી જવાની ટેવ છે. એથી એમને કંઈ નથી. તમે જે લખ્યું હશે એ જરૂર લેતા આવશે.”

“કાંઈ ચોકકસ વસ્તુની માગણી કરી નથી.” સલીમાને ગળે વળગી કહેવા માંડ્યું “ચોપડીઓનો તો મોટો ભંડાર મારી પાસે છે કનીઝની જરૂર નથી. જાદરાન ખેડેના પાણુ વધારે મમતાળ છે. પોતાની ખુશીથી મરજીમાં આવે એ લાવશે.”

“મને ખબર નહોતી” રૂઝયાએ કહેવા માંડ્યું “હું નહોતી જાણતી કે તમે કંઈ મગાવ્યું નથી. નહીં તો કાંઈ વસ્તુ શોધી કાઢી પીતાળને લખી મોકલવી કંઈ જુદાપણું નથી.”

“જુદાઈનો ક્યાં હીસાખ છે” સલીમાએ કહેવા માંડ્યું “તમે ક્યાં નથી જાણતાં મારા પિતાળ અને તમારા પિતાળ વચ્ચે જુઓ છો કેવો ગાઢો પ્રેમ છે. સગા ભાઈઓમાં પણ આવી મહોખ્ખત જવલ્લેજ જણાય છે. કાકાળ મને એટલો બધો પ્યાર કરે છે કે મારોજ જીવ ગણે છે.”

“સાઈ. હું રંગ લઈશ” રૂઝયાએ જુરખો હાથમાં લેતાં કહ્યું “તમારા વાંચનમાં અડચણ થતી હશે. પણ હાં, યાદ આવ્યું. તેનું શું નામ છે.....” વાત પુરી થાય તે પહેલાં મનીમાની સાવકીમાએ સામેના ઝોરડામાંથી આવી રૂઝયાને પુછ્યું “એટી, શું ખબર લાવી?”

રૂઝયા અને સલીમાએ જવાબ આપ્યા પહેલાં ઉભાં થઈ અદખ સાથે સલામ કરી. ઇસ્તખુલથી આવેલા કાગળની હકીકત કહી સંભળાવી. કાગળની હકીકત જાણી ખાતુન ઉપર આનંદની રેખાઓ પ્રગટી નીકળી કીખત્તા તરફ ફરી તેણીએ ઉત્સાહભરે કહ્યું.

“ઇલાહી ! તારો ભારેમાં ભારે પાડ માનું છું. મારા બહાલ સ્વામી પધારે છે. માઈ રહે રહું તેનું આભારી છે. ભારે પ્રેમ અને મહોખ્ખતભયું રત્નના રાખનાર સ્વામી છે. મારી અસલનીજ શું હું નાચીઝ બાંદી છું ઇલાહી તેના ઇમાન અને આનંદમાં વૃધ્ધિ આપો. હુંડી લયલાને તેની સેવામાં હાજર રહેવાની સદબુદ્ધિ આપો તેનાં બાળકોની ખેરબાકીમાં દ્રઢ બનાવો ! આમીન !”

દુઆ પુરી કર્યા પછી લયલાઓ જાદરાનને ઇશારો કર્યો, તેણી રાંધણીમાં ગઈ અને એક મોટો થાળ લઈ પાછી ફરી થાળમાં બે મોટા મોટા પરાઠા, થોડો હલ્લો, બે ચાર ભાંતના અથાણાં મુરખ્યાની રકાબીઓ, થોડું પનીર અને કવાખ હતા લયલાના ઇશારા અનુસાર વાનીઓનો થાળ

જાહરાને સલીમા અને રૂકમ્યાની સાથે મુક્યો લયલાએ બન્નેને આવાવાને આમલ કર્યો પોતે ઉડીને પાણીનો કુંબો લઈ આવી પરંતુ સલીમાએ લયલા વીના હાથ અડક્યો નહીં લયલા બાણા ઉપર બેઠી ત્રણેએ ખાવા માંડ્યું.

સલીમાએ બે એક કોળીયા લીધા હતા કે જાહરાને ખંખારતા સંકેત કર્યો સલીમાએ જાહરાને તરફ જોયું જાહરાનો ગભરાટ જોઈ તેણી બાકુળ થઈ જાહરાનની અજબ પ્રકારની જાદુઈ અસર હતી તે જોતાંજ સલીમાનું હૃદય ડંખવા લાગ્યું કાળજીમાં બળતરા થવા માંડી ગયું સુકાઈ ગયું કોળીઓ જતો અટકી પડ્યા અજબ પ્રકારની નિરાશાએ જાહરાને એકીટસે સલીમાને જોતાં ઉભી હતી. તેણીએ કશુંયે કહ્યું નહોતું તેટલામાં લયલાની નજર તેણી ઉપર પડી. જાહરાને હાલગીર જોઈ લયલાએ કહ્યું.

“બેઠી જાહરાન શું છે. ખેર છેને ? ગભરાયેલી કેમ જણાય છે ?” સલીમાને સંબોધતાં આગળ ચલાવ્યું “પ્યારી બુઝી તું ખાતી કેમ નથી ?”

ઉભાયે કશું ઉત્તર વાળ્યો નહીં. જી, જી, કહીને બેઠી રહી. પરંતુ રૂકમ્યાએ કહ્યું. “વારું હેન હું પુછતાં પુછતાં વિસરી ગઈ. તેમનું નામ શું છે, પેલા જે તમારા પરીણા છે. બહુ બધા ને નેક માણસ છે. તમારી સાથે તે દીવસે તેમને મળતાં મને ભારે આનંદ થયો. તેમના શબ્દે શબ્દમાં સદાચાર ને સદગુણ બરેલો હતો.”

“મારા પરીણા-હા-તેમનું-ના-મ છબ્બે-મુસ્લિમ. હા, હા. છબ્બે મુસ્લિમજ છે.” અચકાતાં ને અટકતાં સલીમાએ જવાબ આપ્યો.

“છે તો શામી પણ તેણે તો અરબોનાયે કાન કાપ્યા. કાકાજીને હું જાહર તેમના વિષે કહીશ.”

“શું કહેશો ?” સલીમાએ ચલસટમાં પુછ્યું.

“શું ! ખતાવીજ દઈ.” રૂકમ્યાએ હસતાં હસતાં કહ્યું “તમે નાસજ થશો નહીં તો કહી ખતાવત.”

“નહીં નારાજ કે ખદા થવાની શું વાત છે.”

“અને ખદા થયો તો ?”

“કહી રહી છું કે માહું નહીં લગાડું છતાં તમે નથી મનતા. આશો સમ ખાઉ છું ખદા નહીં થઈશ.”

“ઓહો ! આ ગભરાટ. જોણ લીધું ખુબ મળે પડશે.” રૂકમ્યાએ સહીમાના કાન પાસે ઓઈ લઈ જઈ આરતે કહ્યું. “મન આવી ગયું છે, ત્યારેજ તો સમજાઓ છો.”

“ઉંઠ ! છેડતી કરવામાં શું માલ. કંઈ કહેવું હોય તો કહો નહીં તો જવા દો.”

“હું કહીશ કે તે બલા માણસને જીવ સાથે રમત કરવાનો બદલો મળવો જોઈએ.”

“એવું મને ખ્યાલ છે” સહીમાએ પરોણાનાં વખાણ કરતાં કહ્યું. પણ ધૂળે મુસ્લિમને બદલો લેવો મંજૂર નથી, તે કહે છે કે સત્કર્મને પાપસાના બદલો લેવા માગતો નથી.”

“બહેન સાહેબ !” રૂકમ્યાએ ટકાર કરવા માંડી. “એવો આરો બદલો મળવો જોઈએ કે તે પણ રાજ રાજ થઈ જાય એટલુંજ નહીં પણ પત્ર પોષ્ટ પોષ્ટને પીએ.” રૂકમ્યાએ લવલા તરફ જઈ આગળ ચલાવ્યું. “કેમ કાઢી ! એક શામી, શુબ્બ અરખ ઉપર ઉપકાર કરી જાય, એ બને બહુ કે ? શું તેનો બદલો ન વાળી શકાય ? વાત છે કંઈ.”

“એના થયુંજ ન જોઈએ.” લવલાએ કહેવા માંડ્યું. “મનમાં તો મારાય છે. પરંતુ અત્યારે નથી કહી શકતી કે શું આપણું જોઈએ. તમારી સમજણમાં શું આવે છે ?”

“હા, મેં શાધી કાઢ્યું છે.”

“હુએ સાંભળું ?” લવલાએ પૂછ્યું.

સહીમા તરફ જઈ આંખ મારતાં રૂકમ્યાએ કહ્યું. “જે વસ્તુને તેણે ઉમારી છે તેજ વસ્તુ તેને મળતી જોઈએ. તે તેના પાત્ર છે. દરેક પ્રકારે કાપેલને લાયક છે.” સહીમાની આંખની દાબી આરતે કાનમાં કહ્યું. “કેમ નમતી વાત કહીને ?”

“વાત તો સારી છે પણ તમારા કામને પસંદ પડે ત્યારે” લવલાએ જવાબ દીધો.

“તેમની પસંદગીની તો મને સંપૂર્ણથી વધારે ખ્યાલ છે. આ વાત બનેલીજ જાણ્યો. તેમને માત્ર યાદી આપવાનીજ ખેતી છે.”

“કેમ ?” લયલાએ પુછ્યું “તમે કેવી રીતે જાણ્યું ? તેઓ ખાતાની લાડકવાઈ દીકરી એક શામીને ચરણે ધરશે.”

“કારણ-ખારણ તો મારાથી ખતાવવા નહી” રૂકમ્યાએ ચલાવ્યું
“પણ મેં જે કહ્યું છે તેમાં શકા રાખવાનું ને કારણ નથી.”

“ખુદ કરે ને એમજ થાય.” લયલાએ કહ્યું.

મલિન ધારણ કરી અત્યાર સુધી અચાલક ઉભેલી જાફરાને કહ્યું
“આમીન ! યા હલાદિલ-આલમીન !”

રૂકમ્યા અને લયલાની વાતચીત સાંભળી સલીમા શરમાઈ ગઈ તેણીને ભારે લજ્જા આવી માયુ નમાવી લીધું ઉજવઈ ભાવ ઉપર પરસેવાનાં બીંદુઓ ફરી વળ્યાં લયલા અને રૂકમ્યાના દબાણ બંધાં આગ્રહ છતાં ભાણા ઉપરથી તેણીએ હથ ખેંચી લીધો સામાએ હાથ ખેંચતાં રૂકમ્યા અને લયલાએ પણ ખાવાનું મુંડી દીધું. ત્રણ ખાતુએ હાથ ધોઈ નાંખ્યાં તાપ વધતો ચાલ્યો હતો એટલે રૂકમ્યાએ રજા માગી. રૂકમ્યાને વિદા કરી લયલા ધરના કામ ધંધામાં પડી. ઇબ્ને મુસ્લિમને મગાવાની પ્રવચાન સલીમા એકલી મેડા ઉપર ચઢી ગઈ. જાફરાન ખાવાનાં વાસણ મુકવા રંધણીમાં ગઈ હતી. જાફરાન ક્ષણનોયે વિલંબ ક્યાં વિના વાસણ મુકી સીધી સલીમા પાસે જવા દોડી. પરંતુ લયલાએ તેણીને ઉપર જતી અટકાવી જાફરાના કામે બજારમાં મોકલી બજારમાં તેણીએ ધાયાં કરતાં વિલંબ થયો. સલીમાએ મેડી ઉપર ચઢી દીવાનખાનામાં પગ મુક્યો. પરંતુ દીવાનખાનું સુતું પડ્યું હતું. ઇબ્ને મુસ્લિમ ગાદી તકીએ નહોતો કે નહોતો પણ ગ ઉપર સુના ઓરડાની બયાનક દીવાલો ખાવા ધાતી હતી. કોઈ વસ્તુ અહીયાંથી ગુમ થયેલી જણાતી હતી. સલીમા આ તરફ કશું એ લક્ષ્ય આપ્યા વિના, યોગાનમાં અને યોગનમાંથી બગીચામાં આવી ઇબ્ને મુસ્લિમને ખોળવા લાગી. અહીયાં તેણીને સ્મગળ થયું કે ખુખાં વિના નીકળી આવી છે. તેણી પાછી વળી હવેલીમાં ગઈ. ઓરડામાંથી ખુખો લીધો, પણ વિચાર ક્યાં કે ઇબ્ને મુસ્લિમ બગીચામાં ફરતો હશે અને કદાચ ક્યાંય ગયો હશે તો, જાફરાન હમણાં આવશે એટલે બધી હકીકત જણાવશે.

આશામાંને આશામાં વકી કરતાં વધારે વખત વહી ગયો પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમ આબ્બો નહીં કે ન આવી જાફરાન તેણીનું મન અજબ વ્યાકુળ હતું. તેણી એવડી ઇન્તેઝારીમાં ફસાઇ હતી એક તરફ જાફરાનની વાત જોતી ત્યારે બીજી તરફ ઇબ્ને મુસ્લિમની ઇન્તેઝારી હતી કદી આબ્બો ગમ જોતો તો કદી પેલી ગમ આબ્બો ઉઠતી. આશાના વમળમાં પુરો એક કલાક વીતી ગયો તેણીનો ગભરાટ હદ વટાવવા માંડ્યો ધરની દરેક વસ્તુ ઉપર તેણીએ ખારીક નજર નાંખવા માંડી અચાનક તેણીની નજર ઇબ્ને મુસ્લિમનાં કપડાં વાળી જગ્યા ઉપર પડી, ત્યાં કપડાં જ્યાં નહીં. તેણીને અજબબી થઈ. બીજે કયાંક કપડાં મુકવાની શંકા ઉત્પન્ન થતાં આબ્બો ઓરડા શોધી માર્યો પણ ઇબ્ને મુસ્લિમનાં કપડાંનો પતો નાંખતો. તેણી નીરાશ થવા લાગી ને સાથે હૃદયમાં ધબકારા થવા માંડ્યા શરીરમાં સજ્જસણીયાં આવતાં અને હોઠ સુખાતા ચાલ્યા હતા સલીમા પાછી મેડા ઉપર ગઇ ઇબ્ને મુસ્લિમ અત્યારે પણ ત્યાં નહોતો કે નહોતો તેનો સામાન. ચીંતા બેદદ વધી ગઇ. તેણી નીચે આવવા ચાલી, દાદર ઉતરવા માંડ્યું. બબે પગથીએ પગ મુકવા માંડ્યાં. તેણી ઉપર ગભરાટ છવાયો હતો હૃદય કાબુમાં નહોતું અડધે દાદરે ઉતરી હશે કે જાફરાન દાદરે ચઢતી દેખાઇ જાફરાન પણ વચ્ચે ચીતે માથું નમાવી નીચી નજરે દાદર ચઢતી હતી ઉભયની પરેશાની એટલા ઉપરથી સમજી શકાશે કે દાદર ઉતરતી અને ચઢતી બન્નેમાંની એકને ત્યાં સુધી ખખર પડી નહીં જ્યાં સુધી દાદરની અધવચ્ચે જાફરાનનો પગ સલીમાના પગે છુંદ્યો નહીં “અરે” જાફરાનના મેઠામાંથી નાળનાં સલીમા અચકાઇ ઉભી થઇ ગઇ. અચકાયા સાથે જાફરાને માથું ઉઠાવતા બન્નેનાં માથાં પરસ્પર અથડાઇ જોખમાઇ ગયાં નહીં, ત્યાં સુધી ઉભયને કશુંએ ભાન થયું નહીં.

સલીમા કે જાફરાન, ઉભયમાંની કોઇ માથાં અફળાયા કે પગ ચગદાયાની દરકાર કર્યા વીના સલીમાએ પુછ્યું.

“જાફરાન ! પ્યારા અબદુલ્લાનોયે કયાંય પતો છે ?”

સાથેજ તેણીએ નીચે ઉતરવાને બદલે પાછું ઉપર ચઢવા માંડ્યું. જાફરાન પણ ઓળા માફક તેણીની પુઠે હતી. પગ માત્રનું કામ હતું. સલીમા અને જાફરાન ઓરડામાં આવ્યાં. દીવાનખાનામાં આવી સલીમાએ

તેજ સવાલ ક્યો. જાદુરને એક કાગળ સહીમાના હાથમાં મુકી કહ્યું
“હવે વાંચો પછી હકીકત જણાઇ જશે.” આ કાગળ દાદરના દરવા-
જામાં મરશુદે જાદુરને આપ્યો હતો.

જાદુરનેના કબજામાં નીરાકાશરી અજબ કરણ હતી. સહીમા ઉપર
તેની બારે અસર થઇ. તેણીનું હૃદય કંપ્યું હતું, દીલ કુખાયું હતું
ને હાળમાં કાળા જેવું જણાતું હતું. શરીરે ધુનરી વણુટી હતી, મગ-
જમાં જમરી આવી હતી. કાળજી હેખલાઇ ગયું હતું છતાં મન મજબુત
કરી કુજતા ને કંપતા હાથે કાગળ વાંચવા માંડ્યો.

પ્રથમ નજરે તેણે વાંચ્યું “જીવ કરતાં પણ અધિક જ્ઞાતી, મુત્તર
પરવર સહીમા પરાધીન અવસ્થામાં...હું છુટો પડું છું” પહેલીજ પકિતએ
તેણી ઉપર સખત આઘાત ક્યો. વધુ વાંચવાની આપ્તેએ પરી
આપી નહી. કંપતા હાથમાંથી કાગળ સરી પડ્યો અને સહીમા.....

‘હાથ! આ શું થયું?’

ના કરજાંજનક અસજ સાથે બેહોશીની પછાડખાઇ જમીન ઉપર
પડકાઇ પડી.

સહીમાને અમાનક બેહોશ થઇ જમીન ઉપર પછાડ ખાતી જોઇ જાદુરને
મલરાઇ ગઇ દેડતા જઇ લયલા પાસે અતર, સુગંધી અને ગુલાબજળ લઇ
હિમન ખાતામાં આવી સહીમાને શુદ્ધિમાં લાવવા ઉપચાર કરવા માંડ્યો
અમાબેજનના જાંટા મધ્યાં બે ત્રણ વખત અતર સુંધાક્યું હોવા નાંખી
ત્યારે કલાકેકમાં સહીમા કુદિમાં આવી જાદુરનેના હાથ પકડી તેણી
જીભ થઇ પરંતુ શરીર આપું કંપાયમાન હતું સહીમા, જાદુરનેના
ખોજામાં માથું મુકી આડી પડી કંપારી બંધ થતાં તેણીએ છાતીએ
હાથ દઇ તકીએ અઢેલીને બેસતાં કહેવા માંડ્યું.

“લાવો ક્યાં છે કાગળ! હું તે વાંચી જીઉં”

બેહોશીમાં કાગળ પડી ગયો હતો. તેણીએ કાગળની એક પકિતથી
વધારે વાંચ્યો પણ નહોતો. કાગળ આપ્યા પહેલાં શરખતનો ગ્લાસ સહી-
માને આપ્યો. જારે આમક પછી સહીમાએ થોડાક કુંડા શરખતના
પીધા. જાદુરને કચળા આપ્યો.

સહીમાએ મન ઉપર કાણુ સખી, અસાધારણ ધીરજ ખરી આપી
કાગળ વાંચ્યો. કાગળ વાંચ્યા પછી ઉદાસ સહીમાએ જાદુરને કહ્યું.

કાગળમાં લખેલી હકીકત સાચી ક્ષેત્ર તો તેઓ મને મળ્યા વગર કેમ ચાલ્યા ગયા ? ”

“ખુદાપાકજ નજી છે કે કાગળમાં શું લખ્યું હશે. સાચું હશે કે ખોટું ?”

અચકાતાં અચકાતાં, કાગળ વાંચ્યા પછી સલીમાએ કહ્યું “સાંભળ્યું ?”

“સાંભળ્યું” નાદરાને કહેવા માંડ્યું “મરશુદ પશુ કહેતો હતો કે તેઓ બારે ગમગીન અને દુઃખી હતા. પરંતુ આવી રીતે એકાએક કેમ સાલ્યા ગયા એ કંઈ જણાયું નહીં.

“તમને શું કહી ગયા છે ? લખ્યું છે કે નાદરાન ખતાવશે.”

નાદરાને અચકીતે બધી વાત કહી સંભળાવી સલીમાની હાલત બાર અગવળી બરી હતી તેણીની આંખોમાં આંસુની એલી હતી પેરણ અને ઓઢણી આંસુનાં જારે તરખોળ થઈ હતી નિશ્વાસનાં વાદળ ધમધમાર ચંદ્રમાં આવતાં હતાં, હાય, હાય, નો કરેણ સ્વર વધવા માંડ્યો હતો.

“હાય ! હું શું કરું મન ઉપર કેવી રીતે કાબુ રાખું.”

વારે બડીએ માત્ર આ એકજ અવાજ હતો.

નાદરાન બાવી આશા એ આધાર લઈ ખુદા ઉપર વિશ્વાસના રાખવાની શીખામણ આપ્યે જતી.

સલીમાની દુઃખવાતનાઓનું ચિત્ર દોરવાની કલમમાં શકિત નથી કે નથી એ શકિત ખતાવવાની જરૂર નાદરાને બાવી આશાઓનો દીલાસો અને ખડનામીની બ્લીકે આપી સલીમાને સંજુરી અખત્યાર કરવાની શીખામણ આપી દુઃખી સલીમાને, પોતાના તારનાર, જીવનદાન આપનાર મનમોહન અને કુતબ્યકમ પરાયણ ધખને મુસ્લિમના વિયોગ કબ્ડે બળતી અને કલ્પાંત કરતી મુકી અત્યારે આપણે વિદા અશુ.

પ્રકરણ ૭ મું.

સીધીના રનેહ.

“ઈદે દિલ સુનકે, પસીગ દિલે બેદદ ઉનકા;”

અણધારી રીતે ઇબ્ને મુસ્લિમ આલ્યો જવાળી સલીમના અંતરમાં ઉપજેલી અસાધારણ વેદનાએ માત્ર તેણીનાજ નહિ પણ તેણીની વફાદાર કનીઝ જાફરાનના હૃદય ઉપર પણ ભારે આઘાત કર્યો હતો. સલીમાની નિરાશા અને હિદયેગ જોઈ તેનું હૃદય કંપતું હતું. તેણી મનમાં ને મનમાં દુઃખી થઈ વિચારતી કે સલીમાને પ્રસન્ન રાખવાની કેવી યુક્તિ કરવી જોઈએ; પરંતુ કોઈ યુક્તિ તેની જુદીમાં આવતી નહોતી. સલીમાએ ખાન-ખાન પણ તમ દીધું હતું. તેણીનું તેજોમય ગુલાબી સ્વરૂપ, પાન મર રતુનાં પીળાં પાત્રો જેની કરમાઈ મંદ પડી ગયું હતું. હરવા ફરવા અને સેલ સપાટાની સ્વભાવમા ધર કરી બેઠેલી આદત પણ ધરી ગઈ હતી; બદકે જતી રહી હતી. ઇબ્ને મુસ્લિમના દીવાનખાનામાં હિદયેગ અસ્ત રડમસ ચહેરે કલાકોના કલાક પડી રહેતી. ખાજપણની સાહેલી રૂકમ્યા આવ્યા કરતી પરંતુ તેના પિતા આવતા હોવાથી ધણું જરૂરી કામોની વ્યવસ્થા કરવાના રોકાણોને સખએ ઇબ્ને મુસ્લિમ સંખધી વાત કરવાનો કે સલીમાને પોતાની અંતર વેદના, રૂકમ્યાને કહેવાનો પ્રસંગ મળતો નહોતો.

આ અસ્થિર અને વિસ્ફિપ્ત દશામાં બે અઠવાડીયાં વીતી ગયાં. પ્રતિ દિવસ તેણીની સ્થિતિ બગડતી ગઈ. લયલા આગળ ખીમારીનું બહાનું કર્યું હતું. પરંતુ જાફરાન બધી વાતો જાણતી હતી સલીમાને ખાતરી હતી કે તેણીને પ્રસન્ન કરવા જાફરાન કોઈ પ્રયત્ન બાકી રાખશે નહીં. સલીમાએ આગ્રહપૂર્વક જાફરાનને બલામણ કરી કે મરશુદ પાસે જઈ ઇબ્ને મુસ્લિમ વિષે જે કંઈ વધુ વાતો જાણી શકાય તેનો પતો કાઢવો. જાફરાન, મરશુદ પાસે જવા લાગી ત્યારે સલીમાએ પોંછી બોલાવી કહ્યું.

“સાંભળો! બધી જાફરાન, સાંભળો! મરશુદના મન ઉપર કાણુ મેળવવા પ્રયત્ન કરજો. તેની મનોદશા પોતાની તરફ ફેરવવા યત્ન કરજો.

રસીલી આપામાં તેને સમજાવજો, તેને ખાત્રી આપજો કે હું તેની ઉપર કોઇ પણ રીતે ખુસ્સે નથી. ખરું પુછો તો જ્યારે હું છજ્જને મુસ્લિમ ઉપર આસ્કત હોઉં તો તેના ચાકર તરફ અપ્રિતિ કેવી રીતે ખતાવી શકું. તેને કહે જો કે છજ્જને મુસ્લિમને પ્રમનન કરવા તેણી તમને દરેક પ્રકારેજ રાજી રાખવા માગે છે. તે જો કે જરખરીદ ગુલામ છે છતાં સલીમાની નજરમાં છજ્જને મુસ્લિમના સ્વેદી સરીખો છે. છજ્જને મુસ્લિમ અહીં આજ્યો ત્યારથી તેણે સેવાનું કામ ઉત્સાહપૂર્વક ઉપાડી લીધું હતું. તે પણ છજ્જને મુસ્લિમને પ્રેમ દ્રષ્ટિએ નિહાળતો હતો. તેને પુછજો કે છજ્જને મુસ્લિમ પોતાના જવાનું કોઇ વિશેષ કારણ તેને ખતાવી ગયો છે કે નહી. ક્યાર સુધી પાછા આપવાનો વાયદો આપી ગયો છે. મહોજખાતી કોઇ વિશેષ પેગામ મોકલ્યો છે કે નહી. હાં, જાફરાન! મરશુદને તમે કહે જો કે આ કાગળ સંખંધી કોઇને કશુંય કહે નહી. અંખર સાથે આ સંખંધી કશી વાતચીત કરે નહીં.”

સલીમાના ઉત્તરમાં જાફરાને માથું નમાવ્યું. ઉતાવળે પગલે મરશુદ રહેતો હતો ત્યાં ગઇ. અંખર અચારે હાજર હતો નહી. દીવાલને અટલી ખજુરીની ચટામ ઉપર મરશુદ બેઠો હતો. મરશુદ અજખ આકર્ષક દશામાં હતો. તેનો કાળો જામર રંગ સુર્યના તાપ જેવો તેજમય હતો. તેના શ્યામ રંગનો ચળકાટ વીજળીના ચમકારા જેવો ચીતાકર્ષક હતો.

જાફરાન મરશુદની પાસે પહોંચી ગઈ પણ મરશુદ પોતાની પ્રગતિ રહિત સ્થિતિમાં સ્તબ્ધ બેઠો રહ્યો. કેટલીક પળો વેર જાફરાન મરશુદની અસાવધાની જોઇ રહી તેણીને જણાયું કે મરશુદ અજખ પ્રકારના ઉડા વિચારમાં નિમગ્ન છે. તેની આ અસાવધાનદશા ચાલુ જોયા કેવવાનું મન થતું. પરંતુ કીમતી વખતની આંકણી કરનાર જાફરાનને વખત વ્યર્થ વિતાડવાનું ગમ્યું નહી. તેણીએ “મરશુદ! મરશુદ!” કહીને હાક મારી છતાં પણ મરશુદ સાવધાન થયો નહી. તે પોતાની અચળિત અવસ્થામાં માથું નમાવી બેઠોજ રહ્યો. જાફરાન ગજરાટને ઉદ્દેવેગ ઓરત થઇ તેની અડોઅડ જઈ ખભો હલાવતાં બોલી.

“મરશુદ. ઓ મરશુદ! આંખ ઉઘાડ, ઓ કાળા કુતરા!” જોશબેર કહેવામાં આવેલા સખત શબ્દો સાંભળી મરશુદ ઝખકી પડ્યો તેણે માથું ઉંચું કર્યું. મરશુદની આંખો આંસુએ તરબોળ હતી. તેના બાળ ઉપર

ખરસેવાનાં ખીંદુઓ ફરી વળ્યાં હતાં. તેનું મહેકું કરમાઇ ગયું હતું. જાફરાન તરફ નજર નાંખી કહ્યું. કાણુ, જાફરાન !

મરશુદની વય સોળ સત્તર વર્ષની હતી. તે મજબુત બાંધાનો, કઠિવત-વાન ચપળ, હિલમી હતો. અલિશય કાળો રંગ. તેના હોઠ જડા હતા. પણ લટ-કતા નહોતા. તેની આંખો વિશાળ હતી પણ રચકપીળી આંખોમાં રાતા ડોરાની ધારીઓ હતી. તે જાણેલાં ગણેલાં નહોતો પરંતુ અમીર ખાનદાતના સહ-વાસને અંગે તેની બાબત શિષ્ટ અને સુભાષિત હતી. તેની વય નહાની હતી પણ વાતો બુદ્ધિશાળી પ્રકૃત જેવી કરતો હતો. છૂપે મુરિબમે ખરીદ્યો હતો ત્યારથી પોતાના ધણી ઉપ જાન રીઠા કરતો હતો. મરશુદની કદપાંત કારી અને કપૂરપશી દશ જોઈ જાફરાને કહ્યું.

‘મરશુદ ! શું છે ? ખેરીયત છે ને ?’

‘આહ ! ખેરીયત ક્યાં ?’ મરશુદે આંખો લુંછીછતાં કહ્યું ‘ખેરીયત તો માઇલો દુર વસતી હશે !’ નિરાશાભર્યો નિશ્વાસ નાંખતાં કહ્યું ‘યા રખુલ ઇઝત રહેમ કર !’

‘જાફરાવાનુ કંઈ કારણ નથી’ જાફરાને આશ્વાસન આપતાં કહેવા માંડ્યું ‘આવો સંતાપ કરવાથી કંઈ વળવાનુ નથી. તમને કામ વસ્તુની જરૂર હોય, કશું દુઃખ હોય તો કહો હાજર કરી દેવામાં આવશે. ખીમારી હોય તો દવા દારૂની ગોઠવણુ કરવામાં આવે. રૂદન કરવાથી શું વળશે’

‘સદબાગ્ય,’ મરશુદે રૂંધાયેલા સાદે ચલાવ્યું ‘સાહે, પણ તમે શું જાણો કે મારા ઉપર શું વીતી રહી છે. મારી દુઃખી મનોદશાની તમને શી ખબર ! યા અદલાહ !’

‘એજ હુંયે પુછું છું ?’ જાફરાને કહ્યું ‘શું છે. ખતાવો તો તેનો ઉપાય થાય. ખાતુએ તમારી પાસેજ મોકલી છે. સદબાગ્યે અંખર પણ નથી એ સાહે થયું.’

‘અંખરની કશી બહીક રાખવા જેવું નથી’ મરશુદે કહ્યું ‘કારણ કે તેનું વર્તન ધણું જ માયાભર્યું છે. ખાતુનનો વફાદાર ગુલામ છે. મારા આવ્યા અગાઉ ખતેલી સવળી વાતો શું તે નહોતો કહેતો. મારા મહેરબાન માલી કની શોષમાં આપું ગામ અને આબુખાબુની વાડીયોમાં શોષી, ચાકીને માંદો પડી એક વાડીમાં જઈ પડ્યો ત્યારે અતાયાસે અંખર ત્યાં આવી ચડ્યો. બારે દીવસોજ ખતાવી મને અહીંયાં લાવ્યો. બે એક દીવસ હું

ખીમારીને ખીજાણે પટકાપે પડયો ત્યારે તેણેજ લાગણીપુર્વક મારી સેવા કરી હતી—”

જાદુરોને વચ્ચેજ બાલવા માંડ્યું “સાંભળ્યું. ખસ કરો. વધારે વખાણ ન કરો અખર ક્ષેત્રે વફાદાર છે એ બધું હું જાણું છું. પરંતુ જે વાત ચુપ્ત રાખવાની હોય તે બધાને કહી જાહેર ખખર આપવાની જરૂર નથી.”

મરશુદ હેબતાઈ ગયો. તેણે દબાયેલી જીભે ખીતાં ખીતાં કહ્યું “ત્યારે તમે મને શું કહેવા માંગો છો. શું મને પોતાને એવો લાગ્યશાળી મારી શકું છું”

“હા, હા, હું તમારી પાસે વાતો કરવા આવી છું” જાદુરોને તેની પુરી વાત સંભળાવ્યા વીના કહ્યું “દરેક રીતે તમારી ગમખારી કરી તમને દીવાસો આપી ખુશ રાખવા માટે મહેરબાન બાનુંએ મને હુકમ કયો છે.”

“શું ખરીયાત છે ?” ખુશાલીતો માર્યો મરશુદ હિજળી પડ્યો અને “કલ્લમી-કલ્લમી ?” કહેતો કુદવા માંડ્યો.

“ઊરકુત ? સલ્લા અલે-નખી (શાંત થા. નખી-સલ-ઉપર દરદ મોકલ.) જાદુરોને શીખ આપી.

“અલ્લા હુમા સલ્લે અલા મોહંમદી-વ-અલા આલેહી-વ-સલ્લમ” કહો શું કહેવા આવી છો. હું અંતઃકરણથી સાંભળીશ.”

“ખતાવો ત્યારે” જાદુરોને પુછવા માંડ્યું “છપ્તે મુસ્લિમ જતી વેળા તમને મેજબાન પંજ કંઈ કહી ગયા છે કે નહી. વળી તમે કહો છો કેમ ?”

“મને કશી બલામણ કરી નથી.” મરશુદે કહેવા માંડ્યું. “મને વીશેષ પ્રકારે તો કશુંય કહ્યું નથી. કાગળ આપીને કહ્યું હતું કે જાઓ આ કાગળ જાદુરાનને આપજો. અને હું પાછો ન આવું ત્યાં સુધી અહીંથી જશો નહી.”

“કંઈ કહી ગયા છે કે ક્યારે પાછા આવશે.” જાદુરોને પુછ્યું.

“કંઈજ નહી.” મરશુદની આંખોમાંથી પાછાં આંસુ વહેવા માંડ્યાં. તીરસ્કાર કરતાં જાદુરોને મ્હોં મલકાવી કહ્યું “વાહ ! વાત વાતમાં રહે છે શું કામ ? આદમી બન બાયડી જેવાં નખરાં કરે છે ?”

“હું નખરાં કરું છું ?” મરશુદે કહેવા માંડ્યું “તમે એમજ કહેશો. ખુદા કરેને તમે પણ એવાંજ નખરાં કરો. મારા જેવાંજ પરવશ અને

નાચાર ખતો ત્યારે તમને નમન કરી સલામ ભરીશ.” મરશુદે પલાઈ મારી બેસી ગયો.

“ માશા અલ્લાહ ! ” જાફરને ઉઠાવતાં કહ્યું. “ અનેક પીને તો નથ આવ્યો આવી પીધેલા જેવી મતવાલી વાતો કરે છે.”

“ આવો કોપ ” લાક્ષણિક દ્રષ્ટિ પાત કરતાં મરશુદે કહ્યું.

“ કોપની વાતજ છે ? ” લજ્જત થઈ જાફરને ચલાવ્યું. “ તમે તે કાશુમાંથી નીકળતા ચાલ્યા જાઓ છો હું પુછું છું કે કેમ રડો છો. કંઈ વધારે ગંભીર બાબત તો નથી ખુદા ખેર કરે ઈબ્ને મુસ્લિમનાં કહેવ નો ભાવાર્થ એવો તો નહોતો કે તેઓ પાછા કદી અહીં આવવાનાજ નથી.”

“ નહી, નહી નિરાશા જેવી કલ્પના કરવા સરખું કશું નથી.” મરશુદે ટટારથતાં કહેવા માંડ્યું. “ મને આશાજ નહી ખાત્રી છે કે તેઓ આવશે અવશ્ય. પણ અફસોસ કે માફ મન માનતું નથી તેમની સાથે હદ વગરની કુદરતી પ્રિતિ બંધાઈ ગઈ હતી અને તે વિના.....” મરશુદે અત્રે અચકાઈ અટકી મડ્યો.

“ હાં, કહો ” જાફરને પુછ્યું. “ આગળ બોલો તે વિના શું-એ પય કહો. ખીજું એ કશું કહી ગયા છે.”

“ હાં, મને મારા પોતાના કામનો પણ અદેશો છે ” મરશુદે કંઈક દીલગીરી સાથે ચલાવ્યું. “ એથી મારી વ્યાકુળતામાં વધારો થાય છે. તેઓ હાજર હોય તો મને કશી ચીંતા નહોતી મારાં બધાં કામ થઈ જતાં.”

“ અફસોસ ! ” જાફરને ચીરડાઈ કહેવા મોડ્યું. “ તું ગધેડોજ છે. હમણાં હમણાંજ મેં કહ્યું છે કે મારી ખાતુએ કહ્યું છે તને જે ચીજની જરૂર હોય તે સાંભલી આવ ”

“ ખુદા પાકે ખાતુને સુખી રાખે ” મરશુદે હાથ આકાશ તરફ ઉઠાવતાં ચલાવ્યું. “ ખાતુને મહેરબાની કરી મારી તરફ ભલી લાગણી બતાવી ખરી, પણ તમારી તરફથી અફસોસ થાય છે તમે મને ગધેડો બનાવો છો, અને અત્યાર પહેલા કાળો કુતરોય હતો. છે ને. એજ વાત છે ને ? ”

“ કહ્યું તો હતું ” જાફરને શરમાઈ આંખો નીચી કરી કહ્યું. “ પછી શું કરશો ? ”

‘હું ખિચારો શું કરી લઉંશ’ મરશુદે ઉદાસ થઇ કહ્યું “અલ-
ખત તમે બધું કરી લેશો. મનમાં આવે તે કહો તમે ખુશ રહો પરંતુ
ઠાલી ઠાલી નામ સુકવાંજ નેણો છો કે ગરીબો ઉપર દયા કરવાનું થે
નણો છો.”

“વાહ! શું કહ્યું?” જાફરાને કોપાયમાન થતાં કહેવા માંડ્યું
“જરા વીચાર કરીને વાત કરો નહીં તો જોડા ખાવા પડશે. મહોડું
ઘોઘ લેજો હમણાં તો ભું ભું રડતો હતો અને હવે મશખરીનાં ટાયલાં
સુન્ખ્યાં. મેં ધાયું હતું કે ભલા મહેરખાન માલીકને યાદ કરી રડતો હશે.”

“તમે શું નણો કે હું કેમ રડું છું.” મરશુદે કહેવા માંડ્યું “માલી-
કને યાદ કરી રડવાનું પ્રયોજન શું હતું ખુદાએ ચાહ્યું તો ખેરીયત
સાથે થોડા દીવસમાં પાછા આવવાના છેજ.”

“વાર” જાફરાને કહ્યું “ત્યારે જામને કહું છું ને કશું નણતો નથી.”

“અરે એવો સીતમ ન કરતાં.” મરશુદે જામમાં નાખતાં આગળ
ચલાવ્યું “જુઓ જાગ્ય દેવીએ આજનો પ્રસંગ મેળવી આપ્યો છે. ખુદાને
ખાતર જરાવાર થોભો અને મને થોડું કંઈ કહી લેવા દો.

“વાહ” જાફરાન ચીરડાઇ ગઇ પુઠ ફેરવી બોલી “મુઓ ચાલ્યો છે
ચમાર મળકે કરવા. કોનું મોં આવતું હશે એ નણતોજ નથી. ખરું
કહું છું જોડા ખપ્પર લેશે જોડા. સાંભળ્યું.”

માયુ નમાવી મરશુદે કહેવા માંડ્યું “એવીજ ઇચ્છા હોય તો લ્યો
ખીરમીલ્કાહ. પણ યાદ રાખજો કે કોઇ કાળે અમારો પણ વખત આવશે
વારવાર ગધેડો ને કુતરો કહ્યો છે પણ લુધશે નહીં. તમારી પાસે હાથ
જોડાવીને ન સુકું તો મારું નામ મરશુદ નહીં.”

“ખુદાની લ્યાનત તારા ઉપર” જાફરાને તીરસ્કાર ખતાવ્યો

“અને તમારી ઉપર ખુદાની રેહમત” મરશુદે હસીને કહ્યું “કેમ
છે ને! ચાલો લ્યાનતને રેહમ મેલી કાંટા ખરાખર થઇ જશે.”

જાફરાન મરશુદની વાતનો કશોયે જવાબ આપ્યા વગર ચાલવા મંડી
પરંતુ મરશુદ સિંહની માફક કુદકો મારી આગળ ફરી વળ્યો અને જાફ-
રાનને પાથમાં લઇ પલાઠી મારી બેસી ગયો જાફરાનના ખન્ને હાથ
જમણા હાથમાં હતા. પગ મરશુદની જાંઘ તળે દબાયેલા હતા મરશુદ
વારંવાર તેણીના હોઠ સાથે હોઠ મેળવી કહેતો.

“ખાસી દયા કર ! જો હું તને પ્રાણથી પણ અધીક ચાહું છું. ખુદા ખાતર ! હું તારો આશક છું, જાનિસાર આશક છું, જેવો મને મુસ્લિમ સલીમાનો આશક. જુઓ મારો રંગ કંઈ ખરાબ નથી. હું કંઈવતવાન અને જોરાવર હોવા સાથે બેહાદુર અને રૂપાળો પણ છું જુઓ મારા હોઠ કેવા રસીલા છે અને મારા ગાલ કેવા બરેલા છે દાંડી હજી આતી નથી. વાદળી-પેરણ મારા શરીરપર કેવું સાફ શોભે છે તારીજ યાદમાં અત્યારે હું રૂદન કરતો હતો.”

પાપ બીડ્યાને દશ પાર મીનીટ વીતી હતી જોર કરી નીકળી છુટવા પ્રયત્ન કરતી જાફરાન પણ ઢીલી પેડી હતી. તેણીનો શ્વાસ રૂંધાઈ ગયો હતો શરીરમાંથી પરસેવો વહેવા માંડ્યો હતો લજ્જતવંતી તેણીની આંખો નમી ગઈ હતી સલજ્જ નયને મરશુદને નીહાળતી દયા મામના કરતી હતી. મરશુદ ઉપરની જાફરાનની અદાની અને કંઈક તેણીના લજ્જત સ્પર્શ શબ્દોની અમર થઈ હતી તેણીએ કહેવા માંડ્યું હતું.

“અરે ખુદાનો ખેદ કર ! ખુદા પાક અધીમ ખસીર છે. માનવ જાતિના દ્રશ્ય અને અદ્રશ્ય બેદ જરમ જાણે છે. કાકલુદી સાથે મામના કરું છું તેજ કહેરવાલા ખુદાના સમ દહીં છું પાકને પવીત પ્રેમમાં મળજી છે તે આવી નિલંબતામાં નથી આખી કનિષ્ઠ મસ્તીનું પરિણામ એજ આવશે કે નિરંતર નિરાશામાં રહી તારું નસીબ ફેડયા કરશે”

મરશુદને ખુદાનો ખેદ આવ્યો તેણીને છોડી દીધી જાફરાન કપડાં ખંખેરતી ઉભી થઈ ગઈ.

અજબ દ્રશ્ય હતું જાફરાન મરશુદના કપ્પજમાં હતી પળવાર પહેલાં જાફરાન કાલાવાલા કરતી હતી પણ હવે મરશુદનું માથું જાફરાનનાં ચરણે મડ્યું હતું. રડી રડી રૂહેમની યાચતા સાથે પ્રેમની બીક્ષા માગતો હતો જાફરાન સ્તબ્ધ થઈ ઉભી હતી મરશુદ તેણીના પગ સાથે આંખો મેસળતો કે તેણીના છેડાને સુપ્ત કરતો. કેટલીકવાર સુધી કાકલુદીને કાલા વાલાનું કશ્મારસીક દ્રશ્ય ચાહુ રહ્યું પણ જાફરાને કશો જવાબ આપ્યો નહીં મરશુદે પોતાને નીરાશ અને નીષ્ફળ માન્યો અને તે જીવ હાથે આવ્યો મરશુદ ઉંચો તબેલામાં ગયો ને પેડીમાંથી ખરી ઢાંઢી આવ્યો.

નિસંદેહ મરશુદની જીવનકેસરી કપાઈ જવામાં કશુંયે વાજી નહોતું કારણ કે તે જાહેલ અને સામાન્ય મુખ શીધી હતો અજાનતાના જુસ્સા

માં ગુરસે થઇ જવ ઉપર રમી જાય એમાં અજાણ્યી જોવું નહોતું. મર-
શુદે આનમાંથી છરો ખેચી લીધો હતો અને વાતની વાતમાં માનવ જીવ-
નનું લાગેલું કલંક પરહરવાની અણીયે હતો તેણે નિરાશા ભરી નજર
જાકીત નજર નાંખતાં કહ્યું.

“જો, પ્રાણ પ્રિય ! પરંતુ નિર્દયી જાકીત ! તારા ઉપર કુરખાન
થાઉ છું. જીવો માફ માથું સદા માટે તમારા ચરણને આલીંગન કરી
આત્મા અને દેહનો સ્થૂળ સંયોગ વીયોગમાં પરિવર્તિત કરે છે પરંતુ
યાદ રાખજો કે મારા નીરપરાધી લોહીના ડાઘા ક્યામત સુધી તારા પદ્મ
ઉપરથી જવાના નથી લીલકાહ છેવટની એક પ્રેમ ભરી માયાળુ દ્રષ્ટિ
મારી ઉપર નાંખ.”

જાકીતની નજર મરશુદ તરફ ફરી તેણીએ જોયું કે નગ્ન છરો
હાથમાં ઉગામી મરશુદ ઉભો છે શુદ્ધ પ્રેમ નિહ થયો અત્યાર સુધી એ
પરવા રહેલી જાકીતનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું તેણીએ ખન્ને હાથ ઉઘાડી કરી
કહેવા માંડ્યું

“હય ! હંય ! આ શું કરે છે. એવો અનર્થન કર ! ”

જાકીત હીમત કરી મરશુદને ખાજી પડી છરો ઝુંટવી લીધો.

મરશુદને ખાજી થઇ કે ‘મારા અંતરની લાગણીઓ નિષ્કૂળ નીવડી
નથી.’ નિવૃત્ત દશાયે તે જાકીતનું મોઢું જોઇ રહ્યો. અત્યારે તેણી મર-
શુદને અસીમ સહિષ્ણુવાન દેખાતી હતી. પ્રેમના પ્રોત્સાહને તેના રૂધિરમાં
તાપ આણ્યો હતો તેણીના ગાંઠોની કાગાશ તજે કલ્પાસની લાલીમાં ઝળ-
કવા માંડી હતી આ ઉષ્માનમાં તેણીના કેશ વિખરાઇ ગયા હતા. નક
સોરાં ફુલકાટ કરતાં હતા. લજ્જા અને લાંછનો માર્યો તે મરશુદ અવા-
ચક ઉભો હતો. તેણે માથું નમાવ્યું અને વારંવાર કાતર દ્રષ્ટિએ જાકીત
નને જોતો હતો. કેટલાક સમય વીત્યા પછી જાકીતે કહ્યું.

“મરશુદ ! ઓ મરશુદ !

“ખારી વલ્લભા ! કહે. શું આજ્ઞા છે. મને ક્ષમાપ્રદાન કરશો ?”

“હા, હા ! હું તમને માફ કરું છું.....”

વચમાંજ મરશુદ બોલી ઉઠ્યો “અને મારી ઉપર કરૂણા કરવાનીયે
કૃપા કરો છોને ?”

“હા, અવશ્ય” મંદ હાસ્ય કરતાં જાફરાને કહેવા માંડ્યું. “તમારી તરફ મીત્રભાવ રાખવા બંધાઉં છું. પરંતુ યાદ રાખો, જરિબમાં આવું એહુદુ વર્તન ચલાવતા નહીં.”

“વલ્લભા !” મરશુદે આનંદ મગ્ન થઈ કહેવા માંડ્યું. “આ વર્તન ભુલી જાઓ. એક ઉત્પાતી ઉદ્વેગ હતો. તે માટે હું ઠપકાને પાત્ર નથી. કદાચ ખત્તા હોય તો મારા અંતઃકરણની. પરંતુ અફસોસ ! તે દીલ-અંતઃકરણ જો કે મારા શરીરમાં છે પરંતુ મારું નથી.”

“ત્યારે કોનું છે ?”

“તારું છે, એ જાલેમ તારું છે ?”

“મને જાલેમ નાં કહો છો આવો અક્ષેપ મુકવો બ્યાજખી નથી.”

“લિલ્લાહ ! અનુકંપા કરો તો કેણુ જાલેમ કહે” મરશુદે કહેવા માંડ્યું. “આહ ! તમને મારા અંતરની ખબર નથી. પ્રથમ દીવસથી અંતઃકરણ તમને અર્પણ કરી ચુક્યો છું. મને આશા હતી કે માન માલીક તમારી સાથે મને પરણાવી દેશે. પરંતુ તેમના ગયા પછી મન કાણુમાં રહ્યું નહીં.”

“અંતઃકરણને સમજાવો.” જાફરાને દીલાસો આપવા માંડ્યો. “ઇન્શા અલ્લાહ, વખત આવશે. મારે પણ કહેવું પડે છે કે મારું હૃદય તમારું થઈ ચુક્યું છે. પરંતુ આવા વિપરિત સમયે પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ નહોતો. ખેર ખુદાની ઇચ્છા એમજ હશે.”

“ખુદાપાકના સમ ખાઓ ? તમે મને પ્રેમ કરો છે.”

“હું તમને ખ્યાર કઈ છું. અને તે માટે દરેક રીતે સમ ખાવા તમ માર છું. તને મારી વાતનો ભરસો નથી ?”

“ત્યારે મને કુતરો અને ગધેડો કેમ ખનાવ્યો. શું હું એવો પતીત છું ;”

“કેવળ મશખરી હતી.”

જાફરાન સ્નેહભર્યો મરશુદનો હાથ જાલી તેની બરોબર અડીને બેઠી. ઇબ્ને મુરિબમ અને સલીમાના સ્નેહની સઘળી વાતાં મરશુદને કહી. મરશુદ આ વૃત્તાંત સાંભળી છકક થઈ ગયો. થોડીવાર થોભી તેણે કહ્યું.

“તમારી વાતો ઉપર મને વિશ્વાસ છે. મારા પ્રાણના ભોગે પણ તમારી સઘળી વાતો જાની રાખીશ. પરંતુ આ સ્નેહી બેહું તાકીદે સહાયે”

પાછું મળે અને સસ્તેદ આપ્યાદ થાય એ માટે શી યુક્તિ થાય આપણા સંબંધ માટે ઇબ્ને મુસ્લિમની હાજરીની પણ જરૂર છે.” જોફરાને કહ્યું.

“પરંતુ” મરશુદે એ લ્યો. “અંબર મને કહેતો હતો કે શેખ ઉસેદ ઇસ્તંબુલમાં છે અને અત્યારે આવવાની કશી વકી નથી.

“અશક, અંબરે ખરું કહ્યું હતું.” જોફરાને સમજાવ્યું “પરંતુ ગયે અઠવાડિયે કાગળ આવ્યો છે તેમાં લખ્યું હતું કે આઠ દશ દીવસમાં હું ઘેર આવવા નીકળીશ. કાલ, પરમ સુધી આવી જાય તો અજબ થવા જેવું નથી.”

“આમીન ! આમીન !!” મરશુદે કહેવા માંડ્યું “પણ એક વાતની બારે હેરત છે. તમને ખબર હોય તો બતાવો.”

“બોલો, શું વાત છે.”

“સાંભળો ત્યારે” મરશુદે કહેવા માંડ્યું ‘પરમ દીવસે સાંજરે બુરખો ઓઢી એક બાનુ મારી પાસે આવ્યાં હતાં. તેમનો સાદ અને વાતચીત સદાચારી અને વિવેક પુણ હતો. તેણીએ મારા માલીક વિષે પુછ્યું હતું. ત્યો અહીંથી ચાલ્યા ગયાનું સાંભળી તેણીને બારે દુઃખ થયું હતું તે પછી તેણીએ મને પુછેલા સવાલો તેના પીડિત હૃદય અને રૂઢાઇ ગયેલા શ્વાસના હતા.”

“તે બાનુએ શું પુછ્યું હતું ?” જોફરાને પુછ્યું.

“તેણીએ ઘણા સવાલ પુછ્યા હતા.” મરશુદે વગર સંકોચે કહેવા માંડ્યું “કયારે ગયા. કમ ગયા, ક્યાં ગયા, જવાનું કારણ શું હતું, ક્યારે આવશે, તમને શું કહી ગયા, શું બલામણ કરી ગયા. કેવી સુચના આપી ગયા. અહીંયાં તેમનું મન લાગતું કે નહી, કોઇના સ્નેહ વિષે તમને કંઈ કહ્યું હતું કે નહી, શું તેઓ સ્નેહ વૃત્તિ ધરાવે છે, શરીરઅત પ્રમાણે વર્તવાનું ધ્યાન છે કે નહી. તેઓ ઉપકાર માને છે કે નહી. તેમના લગ્ન થયાં છે કે નહી, ક્યાં ઉતર્યા છે એ તમો જાણો છો.”

“પછી તમે શું કહ્યું ?” જોફરાને પુછ્યું.

“એ હતું તે કહ્યું.” મરશુદે આગળ ચલાવ્યું “ગયાને છ સાત દીવસ થયા છે. મને કશુંયે કહી કે બલામણ કરીને નથી ગયા. આવશે જરૂર પણ ક્યારે આવશે એ કંઈ કહી ગયા નથી. મદીનાં શરીફ જવાનો ઇરાદો

હતો. ક્યાં ઉતર્યા હશે એની ખબર નથી. પરંતુ એક વખત વાત વાતમાં કહ્યું કે બાબુસલામ ઉપર કોઈ ગૃહસ્થ રહે છે તેમને ત્યાં કિત્તેશ. શરીર અત પ્રમાણે વર્તે છે. હું જાણું છું ત્યાં સુધી જલા અને સદાચારી છે. એથી વધારે હું જાણતો નથી.”

“પછી શું થયું?” જાકરને પુછ્યું.

“તે પછી બાબુ ચાલી ગયાં” મરશુદે કહ્યું “મને કહી ગયાં હતાં કે બીજા કોઈ વાત હોય તો એક બે દિવસમાં યાદ કરી રાખજો. આજે સવારે ફરી આવી એજ સવાલ કર્યો. મેં અજાણતા સિવાય કશો ઉત્તર આપ્યો નહી.”

“તે બાબુ કોણ હતાં?” જાકરને જાણવા માગ્યું.

“હું શું જાણું.” મરશુદે કહેવા માંડ્યું. “હું પોતેજ તમને પુછનાર હતો કે તે આવનાર બાબુ કોણ છે. એટલેજ તો આ કહેવું પડ્યું.”

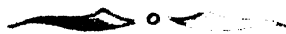
“પરંતુ હુએ શું જાણું કે કોણ હતું. છતાં તે કંઈ દિશાએથી આવ્યાં હતાં.” જાકરને વધુ તપાસ કરવા માંડી

“હવેલી ગમથી આવ્યાં હતાં. પ્રથમ તો હું એજ સમજાવ્યો કે બાબુ સલીમા છે. પરંતુ તેમને સ્નેહ વગેરેની વાતો પુછવાનું શું પ્રયોજન.”

“તારું માનવું બ્યાજખી છે.” જાકરને કહ્યું.

“ખરૂ છે. પણ ત્યારે તે કોણ હતું,” મરશુદે વધુ કંઈ કહ્યું નહી અને જાકરને આગળ પુછ્યું નહી, બાંને માનધરી એક બીજાનું મ્હોંડું ટગરટગર જેવું રહ્યા, કેટલાય વખત સુધી આ સ્થિતિ ચાલુ રહી, પરંતુ બેઠાં બેઠાં કંઈક વિચાર આવતાં જાકરને ઉઠી ઉભી થઈ અને

“હું કહી દઈશ કે તેને કોઈ વિશેષ જલામણ કરી ગયા નથી, અને કંઈ જાણતો નથી.” બોલતાંબોલતાં જાકરને ચાલતી થઈ. અને બિચારો મરશુદે “જરા થોભો! જરા સાંભળો!!” કહેતો ને કહેતોજ રહી ગયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

નુતન યાતના.

દાગ પર દાગ દિયે જતા હય, દમ લે અય ચખે:

ચેલી ખાલુંગા, જે કુરસદ હુઈ ગમ ખાનેકી.

સુક્ષ્મ દ્રષ્ટિએ વિચારવામાં આવે તો જાણીશો કે જગત આખાની ગતિનો આધાર માત્ર ઉપ- છે માત્ર આ મન અજબ પદાર્થ છે. જેના પ્રતાપે સદચાર-દુરાચાર, નેકી-બદી, એશ-આરામ, વૃત્તિ-નિવૃત્તિ, સધળીયે વાતોની ઠગ્ગા માનવ હૃદયમાં પ્રગટે છે. તેનેજ રંજન કરવા માટે પ્રિય-તમાનાં નખરાં સહન કરવાં પડે છે. હયા સ્તબ્ધે ચંદી માથું નમાવી, સદા માટે સધળી ઠગ્ગાખાને આશાઓની ગર્દન કપાવવી પડે છે. તે મનના સંકેતમાં કોઈના અત્યાચારો સહન કરવા પડે છે. જે ખરું પુછો તો મન રંજન કરવાનું પ્રેતસાધન પરમાત્મએ ઉત્પન્ન ન કર્યું હોય તો કોઈ, કોઈને પુછતું નહીં કશી ઠગ્ગાજ ન થતી, કોઈ વસ્તુ મેળવવાની અભિલાષાજ ન રહેતી, ત્યારે શું કોઈનું માથું ક્યું હતું કે અન્યોની ખુશામત કરતો. પરંતુ હાય મન! તેં સધળાને પરાધીન કરી રાખ્યા છે. અને કેવળ માત્ર તારાજ કારણે જગત આખાના અત્યાચાર સહન કરવા પડે છે.

સૃષ્ટિની સધળી વસ્તુઓ ઉપર નજર નાંખવામાં આવતાં મનની વલણથી કોઈપણ હૃદય નિરાળું દેખાશે નહીં. એકે વ્યક્તિ અત્યાચારી મનની પીડાથી બચી રહેલી જાણશે નહીં. કોઈ માનવ એવું નહીં મળે જે મનની ઠગ્ગા વિના કશુંપે કર્મ કરવા લલચાયો હોય. સંસારી યાતનાઓમાં ફસેલા સંસારી માનવોને ખાજીએ મુકી ભક્તજનો ઉપર દ્રષ્ટિપાત કરતાં જાણીએ આવશે કે બદગી બજાવનારાઓ પણ મનોદશાને ધારણેજ પોતાનાં મુકુટધારી મસ્તક બોંય સાથે રગડી પ્રસન્ન થાય છે.

“ઇન્તા અરદનલ અમાનતા.”

માં જે અમાનત વિષે ઇશારો કરવામાં આવ્યો છે તે પદાર્થ મનને નામે મશહૂર છે. કવિ હાશીજ શીરાઝીએ.

“આરમાં ખારે અમાનત, ન તવાંનસ્ત કશીદ;

કુરરયે ફાલ ખનામે, મને દીવાના ઝંદંદ.”

અત્યંત ખુબી સાથે ઉપરોક્ત આયતનો ભાવ તેમાં બતાવ્યો છે અને સુંદર પણ ખુબીતા શબ્દોમાં બતાવ્યું છે કે તે અમાનત પદાર્થ કયો છે.

બધા પદાર્થ બાબતે મુકી કદાચ પ્રિતિ અને પ્રિતમની રંગભુમિ ઉપર દ્રષ્ટિ ફેંકીએ તો અહીયાં પણ સઘળા અવિષ્કારો મનના પ્રતાપેજ ઉત્પન્ન થયેલા પ્રતીત થશે જે ખરૂંજી પુણે તો મન નહોય તો પ્રીતિ હોયજ કયાં ? જે હૃદયમાં પ્રીતિ-મોહ ન હોય તે હૃદયજ શુ. કાવે ઝઉ-કના શબ્દોમાં કહ્યુંએ તો

“જે ચશ્મ કે બેનમ હો, વો હો કાર તો અચ્છા;
જે દિલ કે હો બેદાગ, વોહ જલ જાય તો અચ્છા.”

સારાંશ કે પ્રીતિનું દુઃખ, સમિલનનું સુખ; વિયોગની વેદના, એ સઘળું કેવળ માત્ર એક મનને પ્રતાપેજ છે. પરંતુ મન-હૃદય એટલે માસનો લોચો નહીજ; પણ અંતરના તે લાગણીઓ છે જે યાતનાનો ભાર જાગવી રાખે છે. જગત આખાની વેદનાઓ વ્હોરી લે છે. એ લેજ સઘળાં ક્રોધોનો સંબંધ એક માત્ર મન સાથે જ. નથીજ મનની યાતનાઓ વધી પડે છે ત્યારે પોતાની મેળેજ ઘટાડવાની યુક્તિઓ પ્રાકૃતિક નજીજો મેળવી આપે છે. લટાવીપટાવી વઠેલા મનને વશ કરી ગમે તે પ્રકારે તેને કાચુ તળે રાખવું પડેજ છે. હા ! કદાચ આ કલ્પાંતકારી હૃદયને આશ્વાસનના શીતળ આચ્છાદને શાંત કરવામાં ન આવે, તો અશળે સઘળી મનવાંછનાઓની હત્યા કરી નાંખે અને આશાઓ નીરાશાની ધુંડી છરી વડે ઝમેહ થઇ જાય. રાત્રિ દીવસ હાય હાય કરી જીવન વ્યતીત કરનારા આશક ! કદી કદી મનઘડીત આશા ઉપર હૃદય તલ્લીન કરી લે કે, મંની લનની બાવી આતુ તા ઉપર હૃદયને શાંતવના આપે છે અને અન્તિર્માજ પ્રભાવની બધી હજેજનો લે છે. કદી તે જેવને યુવયુલના મદન સંકેતમાંજ મનરંજન કરે છે અને યુવયુલના કલ્યાંતથી પોતાના જાનને આશ્વાસન આપે છે કદી કોઇ અનીસ કે હમદમ શોધી કાઢી તેની સામે પોતાની કશ્ચ કથા ધરે છે અને તેમ કરી પોતાનું મનરંજન કરે છે.

બોળી સહીમા ખાતુન પણ મનની પજવેલી અને મનના પ્રતાપેજ સંકટ સંકલનામાં જકડાઇ હતી ધણે મુસ્લિમનો વીયોગ તેણીને બળત્રાયે પીડવા દેવતામાં ધી હોમવાની ગરજસારતો હતો તેણી નીર વીનાની મીન સમાન તરફડીયાં મારી પોતાનો જીવ બચાવવા કરતી હતી જાહરાનને બારે

આશા સાથે મરશુદ પાસે મોકલી હતી તેણીએ ધારયું હતું કે મરશુદ કોઈ આનંદપ્રિય ખબર આપશે પરંતુ ઇચ્છા વીરૂદ્ધ નિરાશા મળી હવે તેણીની નિરાશા અને ના ઉમેદોનો પાર રહ્યો નહીં પરંતુ આશા હાથ ! આશા અને કનિષ્ઠ પદાર્થ છે તેણે વીચાર્યું” મન કોઈ ખીજી તરફ દોરવું જોઈએ જેમાં તેની વેદના ઘટવા પામે છે અને છુપાયેલી અંતર યાતના ઓછી થઈ મનરંજન કંવાની પ્રયુક્તિઓ ઉપસ્થિત થવા જોઈએ.

સલીમાએ વીયોગ વેદનાઓ સહન કરવા માટે પોતાનું મન પ્રસન્ન રાખવા અને વીયોગ પીડાઓથી ચુરંચર થયેલા હૃદયને શાંતિ આપવા વીચાર કર્યો આ વાચારને પરિણત કરવા માટે તેના દુઃખ દર્દમાં સમિલિત રહેવા માટે મદદગાર શોધવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો જાફરન તે સઘળી વાતો જાણતી અને દરેક પ્રસંગે શામેલ હતી છતાં તેણીની મગજ શક્તિમાં વીશેષ પ્રકારની કાબેલિયત નહોતી વળી બાંદી અને ખાનુના લિન્ન જાવને આધારે તેણી સ્વતંત્ર અભિપ્રાય આપવા પાત્ર પણ હતી નહીં સલીમા જે માગતી હતી તે ગુણ જાફરનમાં હોતો નહીં ભાંખા વીચાર પછી પ્રેમ દુઃખમાં સમિલિત રહેવા માટે રૂકઘયાને ચુડી કાઢી આ વિચાર નીશ્ચયાત્મક થઈ રૂકઘયાને બોલાવી લાવવા જાફરનને હુકમ કર્યો.

જાફરન હજી હવેલીની બહાર નીકળીય નહેતી કે સામેથી રૂકઘયા આવતી દેખાઈ જાફરન સાથે વાત કરી સીધી, સલીમા પાસે આવી રૂકઘયાને આવતી જોઈ ઉભી થઈ ગઈ અને અંતરયાતના છુપાવવાનો ડાળ કરતાં હસીને પુછ્યું.

“ બહેન રૂકઘયા કુશળ છો ને ? ”

પરંતુ જે રૂઢીમાં રૂકઘયા એ જવાબ આપ્યો તેણે ખતાવી આપ્યું કે ગભરાયેલી હતી તેણીએ.

“ અલ્હમ્દે લિલ્લાહ ! ”

માં જવાબ વાળી, ખંખારી સલીમા તરફ નજર ભરી જોવા માંડ્યું.

રૂકઘયાની કાંત ઉપર ઉદવેગ અને ગભરાટનાં ચિન્હ જોઈ સલીમાએ કહ્યું “ બહેન રૂકઘયા તખીયત સારી છે ને ? શાની ચિંતા છે. ”

“ સારીજ છે ” રૂકઘયાએ કહેવા માંડ્યું “ પરંતુ અત્યારે મન ગભરાયેલું છે ખરું તમને મળી વીદાય થવા આવી છું. ”

‘હે’” અભયબી વચ્ચે સલીમાએ પુછ્યું ‘વીઠ થવા આવી છો. એ કેમ ? ક્યાં જવાનો વિચાર છે ?’

‘મદીના મુનવ્વરા જઈશ.’” રૂકમ્યાએ સમજાવવા માંડ્યું” રાત્રે ઇસ્તિ-જુલથી “સપ્ત” નામની સ્ટીમર આવી છે. આપુએ લખ્યું છે કે હું મદીના મુનવ્વરા જઈ છું. તમારી મરજી હોય તો મદીના મુનવ્વરા આવો. અત્યારેજ કાગળ મલ્યો છે. કાઠરાણુ રીતે હવે હું અહીંયાં રહી શકતી નથી.”

“પણુ આટલી ઉતાવળ.”

“જલદી અને ધણીજ જલદી. આજે મગરેખ પછી કાફલો જનાર છે તેની સાથે જઈશ.”

“અને એકલી જશો ?”

“હા, એકલીજ જઈશ.” રૂકમ્યાએ ચાલુ ગભરાટમાં કહેવા માંડ્યું ‘અચ્ચર ઉપર ચઢવાનાં મને માવરો તો છેજ અચ્ચર ઉપર અસ્વાર થઈ ચાલી જઈશ. મારા મામા કાફલામાં છે એટલે બસ છે.”

‘મારા આપુ નિમે કય જણાવ્યું કે ક્યારે આવશે’ સલીમાએ પુછ્યું.

“એજ કહેવા આવી હતી.” રૂકમ્યાએ કહ્યું ‘અત્ય રે તેઓ મદીના મુનવ્વરામાંજ છે અને ચાર પાંચ દીવસમાં ત્યાંથી આવી જશે.”

“ત્યારે તમે શું કરવા જાઓ છો.” સલીમાએ પુછ્યું “તમારી ગેર હાજરીમાં માફ મન વધારે ગભરાશે. તમને ખેલાવવા બદ્દરાને કહ્યું હતું એટલામાં તમે આવી ગયાં.”

‘તમારો ગભરાટ, હા, અલખ-ત’ રૂકમ્યા કહેતાં અચકાઈ ગઈ. રહેજ થોભી આગળ ચલાવ્યું” બહેન મારો જીવ અહીંયાં ગભરાયા કરે છે. વળી મામીએ દખાણુ કયું છે એટલે ગયા વિના ચાલે એમ નથી”

“મારો કાગળ ધજને મુસ્લિમને પહોંચાડશે ?” સલીમાએ અનુરોધ કર્યો.

“તમારો કાગળ—” રૂકમ્યાએ રહેજ થોભી કંઈક વિચાર આવતાં ફરી કહેવા માંડ્યું “અસંભવ દેખાય છે. તેમનો પ તો કેવી રીતે મેળવી શકાય. જો મળશે તો તમારા કુશળ સમાચાર આપીશ. વાઈ મને રજા આપો હરમ શરીફમાં તમારા માટે પ્રાર્થના કરીશ.”

રૂકમ્યા ઉભી થઈ ગઈ. તેણીનો ઉત્સાહ, ઉત્કંઠા અને ઉદ્વેગ જોઈ સલીમા વધારે કહી શકી નહી. ખારણા મુધી વળાવવા આવી. દેવદીમાં

ખન્નેએ ગળે મળી એક બીજીને પરસ્પર આશીર્વાદ સાથે વીદાયગીરી આપી. અત્યારે અસરનો વખત થઇ ગયો હતો. તડકામાં તેજ ઘટી પીળાશ આવવા માંડી હતી. પવનની ઉબ્જૂતા ઘટી હતી વટોળીયા મદ પડ્યા હતા. સલીમા ઝોરડામાં આવી, તદ્દન નિરાશ થઇ ઉદાસ બેઠી હતી. તેણીનું હૃદય કલ્પાંત કરતું હતું. મન ઉપર સખત આઘાત હતો. ખન્ને હાથે માથું પકડી રાખ્યું હતું. ઈબ્ને મુસ્લિમના સુવા માટે પાથરવામાં આવેલા પલગને એકીટસે ઝેઇ રહી હતી.

સલીમા ઉત્પાતી મનયાતનામાં નિમગ્ન હતી ત્યારેજ તેની ખખર પુછવા માટે લયલાએ સલીમના ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો. લયલાને ઝેઇ સલીમા ઉભી થઇ ગઇ. લયલાએ તેણીના કપાળ ઉપર ચુંબન લઈ કુશળ સમાચાર પુછ્યા. સલીમાએ કહ્યું.

“અલ્લમદો સિદ્દાહ ? જીવું છું. હવે મન યાતના ઘટેલી જણાય છે. પરંતુ હમણાં એક વાત સાંભળી મન પાછું વિકલ્પ થયું છે.” સલીમાએ કહ્યું.

ગભરાટભરી દ્રષ્ટિએ સલીમ તરફ ધ્યાનપુર્વક ઝેઇ લયલાએ પુછ્યું.
“બેટી ! શી વાત છે ?”

“કાકાજીનો કાગળ આવ્યો છે” સલીમાએ કહ્યું “તેઓ અને બાપુ મદીના મુનઝરામાં છે. તેમને આવતાં ચાર પાંચ દીવસ લાગશે.”

“બસે, આટલી વાત માટે પરેશાન છો. તેમાં ગભરાટ શાનો. ઇન્શા અલ્લાહ ચાર પાંચ દીવસમાં આવીજ જશે.”

“જીહા. આશા તો એજ છે” સલીમાએ કહ્યું “પરંતુ રૂકમનાના જવાથી મારું મન ગભરાય છે. તેણી બાળ સાહેલી અને દીલાસા સ્વરૂપ હતી. એકાંતમાં તેની સાથે રસીલી વાતો કરતાં મન પ્રસન્ન થતું હતું.”

“રૂકમના કયાં ગઇ” લયલાએ આશ્ચર્યપુર્વક પુછ્યું “કેમ ગઇ. કાલ સુધી એવી કશી વાત નહોતી.”

“જીહા” સલીમાએ ધીમે સાદે કહેવા માંડ્યું “એજ વાત આશ્ચર્ય અને ઉદ્વેગની છે. આવી રીતે શાનભાન વીના તેણી તદ્યાર થઇ ગઇ ને તદ્યારજ નહી પણ ઉપડી ગઇ.”

“પરંતુ ક્યાં જવા, શા માટે અને કોની સાથે.”

“પોતાના મામા સાથે મદીના તથ્યખા જવા. તેણી કહેતી હતી કે તમારી ઇચ્છા હોય તો મદીના તથ્યખામાં આવો. ઉપરાંત તેણીના મામાએ પણ આગ્રહ કર્યો હતો.

“રૂકઘાના મામા શું મદીના તથ્યખામાં રહે છે ?”

“મદીનામાં રહે છે અને હરીર (રેશમ) નો વેપાર કરે છે”

“તેણી જવાની છે એ વાતની મને ખબર ન થઈ. એથી ખેદ થાય છે.”

“તેણી એટલા બધી ગભરાયેલી હતી કે વાત કરવી પણ ઠંઠણ થઈ પડી હતી. થોડીવાર થેલવા મેં ભારે અનુગ્રહ કર્યો પરંતુ તેણી થોભી જ નહીં.”

“તેણીને પિતા તરફ ભારે રોષ છે. એકલી ગભરાતી હશે એટલે ચાલી ગઈ. ખુદાપાક ખેરીયત સહિત પાછી મેળવે.”

‘આમીન !’

લયલા બહાર આવી ધરના કામકાજમાં વળગી, અને સલીમાએ હૃદયને પ્રસન્ન કરવા મનમોહન સાથે મનમાં જ વાતો કરવા માંડી જનકરાન જરૂરના કોઈ કામ અર્થે ઓરડામાં આવી જતી અને પોતાનું કામ કરી ચાલી જતી હતી મહામુસીબતે દીવસ ઢલ્યો અને સંધ્યા થઈ સુરજ દીવસ આખાની મુસાફરી પુરી કરી મગરીબની મંજીલે જઈ પહોંચ્યો આકાશ ઉપર આસ્માની ચોક્કાળ પથારીઓ અને થોડીવારમાં રાત્રિને નામે ઓળખાતો અંધકાર વ્યાપી રહ્યો તારાની ટુકડી રાત્રે રોન મારવા નીકળી પડી અને આસ્તે આસ્તે સામાન્ય રીતે શેરીએ અને ચઉટે સાંભળાતો કોલાહલ બંધ પડી સુના સંસારનું ચિત્ર ઓળખાયું શાંત રાત્રિના ઉપનામે ઓળખાતી જગત શાંતિ સ્થપાઈ સલીમાને ત્યાં સઘળાં માણસો આહાર વીહારથી પરવારી સુઈ રહ્યાં હતાં આખી હવેલી સુની-નિર્જન જેવી પડી હતી પરંતુ એક સલીમા વીયોગ બળત્રાએ બળતી હતી પલંગ ઉપર પડી પાશાં બદલતી હતી, કાળજી ધબકારા મારતું હતું ગળું રૂધાઈ ગયું હતું વારંવાર આંખો મીચી સુઈ જવા યત્ન કરતી, પરંતુ હજીને મુસ્લિમની મુર્તિ સામે આવી તેને ઝબકાવી દેતી ગભરાઈ ગભરાઈને આખો

ચીરી ચીરી આબુમાબુ જોઈ રહેતી એ એકવાર વીચાર વમળમાં જગાઈ ઉભી થઈ ઇબ્ને મુસ્લિમનો પદલવ પકડવા હાથ લખાવ્યો પરંતુ નીષ્કામ ! ઓરઝાની બીતો સાથે માથું અફળાયા વીના કશું ફળ મળ્યું નહીં.

જેમ જેમ ઇબ્ને મુસ્લિમની ઝંખના વધતી જતી તેમ તેમ મન ઉપરનો કાચુ ઘટતો જતો નિરાશાના ફળ વાદળની મેઘ ઘટાઓ તેના હૃદયને ઘેરો નાંખતી હતી તેણી ગલરાઈ પાસાં બદલતી અને આખ્યો મીચી મીચી પડી જતી પરંતુ મન બેચેન હતું અંતે કંટાળી તેણી બબડી.

“ખુદાવંદા ! મને શું થવાનું છે ? દયા કર, નહીતો મારી લજ્જા જશે. હે ! મોહનધગસ ! હૃદય વેદના વધુ ન ધગધગાવ નાદાન મન, તારા આ બુલમ સહન કરવા અશક્ત છે હાય, જાન ! હું શું કરું કોઈ જોઈ લે તો શું થાય ! ગપ્પરૂંદીમ રેંમ કર રેંમ !” પાસુ ફેરવી મ્હોંડા ઉપર દુપટાનો પેલવ નાંખી સુઈ જવાનો ડોળ કરી મુક્યો.

પ્રત્યેક પદાર્થનો અંત હોય છે તેજ આધારે વ્યાકુળતા અને કલ્પાંતની પણ સીમા હોય છે સલીમાની બેચેનીની જો કે કશી હદ નહોતી છતાં કલ્પાંત કરતાં કરતાં તેણી થાકી ગઈ હતી અંતે નીદ્રાવશ થઈ સુઈ થેન તજે દખાઈ તેણીનો ઓરડો અત્યારે તદ્દન શાંત ને સુનો હતો માત્ર હલકા પ્રકાશ પાડતો દીપક જગૃત હતો તેનો પ્રકાશ અતી મંદ હતો છતાં કોઈ વસ્તુ ન દેખાય એવો અંધકાર તો નહોતોજ.

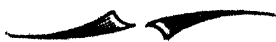
સલીમા સુઈ ગઈ તેને, અથવા બોહોશ થઈ તેને અડધો કલાક વીત્યો હશે કે અણધાર્યાં બબડડી તેણીને જગૃત કરી તેણીની આંખ ઉઘડી ગઈ નીદ્રા પછીની અર્ધદગ્ધ આંખોએ તેણે જોયું કે કોઈ કાળો આકાર તેણીની સામે ઉભો છે પ્રથમ તેણી વહેમ સમજી પરંતુ તે આકારને એક ડગલું આગળ આવતો જોઈ તેણીને ખાત્રી થઈ કે કોઈ તે વ્યક્તિનો આકાર છે લય લાગ્યો મનમાં ધારયું કે કોઈ પ્રેમ છે પ્રિતનું ધ્યાન થતાં તેણીએ જીમ પાડવા વીચાર કર્યો પરંતુ તેણીને સહાય થનાર ત્યાં કોઈ હતું નહીં સાથે તે ભયાનક આકારે તેણીને અવાચક બનાવી દીધી હતી તેણીનું ગળું રૂધાઈ ગયું જીભ બેધ થઈ ગઈ અને પડ્યાં પડ્યાં આકારની હીલચાલને ટગરટગર જોયા સીવાય કશો આરો હતો નહીં.

આ કાળો આકાર આરતે આરતે તદ્દન પાસે આવી ગયો ધ્યાન પુર્વક તપાસતાં તેણીને જણાયું કે તે મજબુત બાંધાનો કઠિવતવાન પુરૂષ છે

આકારે કાળો, પગની ધુટીએ પહેંચેલે ડગલો પહેયો હતો મ્હોં ઉપર કાળોજ પડેો પડેો હતો માથા ઉપર કાળોજ રૂમાલ બાંધેો હતો રૂમાલ ઉપર શ્યામ વર્ણ લુરા રગની ગોળપાટલી સામાન્ય રીતે બધીઓ માથાના રૂમાલ નાખે છે તે પડેલી હતી મ્હોં ઉપર પડેલી નકાબમાં આંખો સામે મોટાં મોટાં કાણાં હતાં તે આંખોએ ફાડી ફાડી સલીમાને જોતો હતો ઝોરડામાં જરૂરીઆતની વસ્તુઓ ઉપરાંત સલીમાનો કીમતી પોશાક પણ ટાંગેો હતો ઘરેણાનો ઇસ્કાત્રો ઓશીકાની પાસેજ પડેો હતો. ઇસ્કાત્રામાં ઘરેણાં ઉપરાંત રોકડ નાણાં અને કેટલીક નોટો પણ હતી. ઇસ્કાત્રો ઉઘાડેો હતો અને દીવાના પ્રકાશમાં ઘરેણાં ચળકી રહ્યાં હતાં સલીમાએ ધાયુ કે તે વ્યકિત માલ મતા લઇ ચાલી જશે. પરંતુ તેની હીલચાલે સલીમાની ધારણા ખોટી પાડી. તે વ્યકતી આગળ વધતાં વધતાં તદ્દન પલંગ પાસે આવી પહોંચી.

કાળા આકારે ઓશીકે આવી જમીન ઉપર ધુટણ મુકી એકાદસે સલીમાની તેજેમય મુખ મુદ્રા તરફ જોવા માંડ્યું. મન ઉપર કાણુ રાખી પડેલી સલીમાના ઓશીકા ઉપર તે વોકો વળેો સલીમા ખીધી અને તેણીની આંખો બંધ થઇ ગઇ. પરંતુ લયમાં ભ્રમિ થયેલી સલીમાએ, તેણી જાગૃત હોવાની શંકા થાય એવી કશી હરકત કીધી નહી. કાળા આકારે હાથ લાંબો કરી સલીમાના માથા ઉપર પડેલ ખેસનો છોડો ખસેડેો. દીવાના તેજમાં તેણીની કરમાયેલી મુખ મુદ્રા જોઈ પ્રસન્ન થયો. તેના શરીરની હીલચાલ ઉપરથી પ્રસન્નતાના ભાવની અટકળ થતી હતી. તેણે વખત ખેંચેો નહી, સલીમાની કેડમાં હાથ દઇ ઉપાડી. સલીમાએ અચાનક આફતે ગભરાઇ ચીસ મારી તે થંબેો. તે બખડેો “મોટી ભુલ કીધી” સાથેજ એક મોટો રૂમાલ કાઢી કાણુ માત્રમાં સલીમાના મ્હોંઠા ઉપર બાંધેો. બન્ને જખેડાં શીવાઇ ગયાં. તેણી જોલવાને પાત્ર રહી નહી. કેડે નાંખી, છલાંગ મારી, પાછલા દાદરે ઉતરવા માંડ્યું. દાદર ઉતરી ખજુરીઓના ઓળામાં છુપાતો બગીચાની દીવાલ કુદી પેલે પાસે આવેલી કુંગરી ટેકરીઓમાં અલોપ થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૬ મું.

કુદરતનો કાપ.

નિર્દય આક્રમણકારીએ, સલીમાનું મ્હોડું કસીને બાંધ્યું હતું. ભયની મારી સલીમા મુર્છિત હતી. તેણીને તનમદનની, જન માલની, સગા સહોદરની કે સારા માઠા કશાનીયે ખબર હતી નહીં કાળા આકારની પુઠ ઉપર ભારા જેવી પડી હતી, દાથ કે પગમાં ગતિ નહોતી. તેણી એવી અજબ અવસ્થાએ પડી હતી કે કાળાકાળને જેમ કાષ્ટ શંકા કરી શકે એમ નહોતું કે તેની પુઠ ઉપર કાષ્ટ જીવાત્મા બાંધેલો છે વટાળિયા પેરે જલાંગો મારતો કાળાકાળ દુગરની તળેટીમાં દાખલ થયો રોગ, પથરાથી ભરપૂર પગરવટ વીનાના ખડખડા માર્ગમાં એક કલાક સુધી ચાલ્યા પછી કાળાકાળ ખુલ્લા મેદાનમાં દાખલ થયો. બાવળના ઝાડ સાથે અરબી ઘોડો બાંધેલો હતો. બાવળ તળે આવી કાળાકાળે સલીમાનું પોટલું જમીનપર મુક્યું થોડીક પગે થાક લઇ સલીમાને ઘોડાની પુઠે બાંધી પોતે પણ ઘોડા ઉપર અસ્વાર થયો ઘોડાને દવા સાથે વાતો કરવા ઠોક મારી.

ચંચળ અરબી ઘોડો અને ચંતુર અરબ અસ્વાર. તેના વેગનું પુછવું જ શું? અસ્વારનો ઇશારો પામતાં ઘોડાએ હવા સાથે વાતો કરવા માંડી. ઉંચા નીચા ટેકરા અને પથરની નાની મોટી શીળાઓ વટાવતો નજરને છક કરી નાખનારી ઝડપે ઉડ્યો જતો હતો. થોડાક કલાક ચાલ્યા પછી અસ્વારે બાગ ખેંચી ઘોડાને ઉભો રાખ્યો. તારા મંડલના ઝાંખા પ્રકાશમાં અરબ બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી ખરા માર્ગની અટકળ કરી કારણ તેણે ઘોડાની હીલચાલ ઉપરથી જાણ્યું હતું કે તે માર્ગથી વિખુટો પડી ગયો છે.

એયાર મીનીટની તપાસમાં તેણે માર્ગ શોધી કાઢ્યો કરીયાથી તે ધણે દુર નીકળી આવ્યો હતો એટલે પુઠ પકડનારનો કશો ભય હતો નહીં હવે તેણે આસ્તે આસ્તે ચાલવા માંડ્યું સવાર થયા પહેલાં ભળ-ભાંખળે જ તે સમુદ્ર કાનારે પહોંચી ગયો અહીંથી તે સમુદ્ર તીર પકડી પુવ દિશાએ ચાલ્યો પરોઢિયું પકડતાં જાણે મારતા સમુદ્ર તટે આવેલા

ખજુરીના એક નનકડા ઉપવનમાં દાખલ થયો. કાળોકાળ ઘોડા ઉપરથી ઉતર્યો ડગલો જમીન ઉપર પાથર્યો અને રસ્તાની થાક, ખાંધ નના કપટ અને અણધારી આકૃતમાં સપડાઇ પરસેવામાં તરખોળ થયેલી સલીમાને પુઠેથી છોડી જમીન ઉપર સુવડી તે પછી ત્રણવાર હાથ ઉપર હાથ અઢાળી જોરથી તાળી મારી તાળીના અવાજ સાથેજ સમુદ્ર તરફથી કાળો શીધી ગુલામ દોડતો આવ્યો. કાળા કાળના સંકેત અનુસાર સલીમાને ઉપાડી ખન્ને દરીયા કીનારા તરફ ચાલ્યા.

ક્ષણ માત્રમાં કાળો કાળ સલીમા સાથે દરીયા કીનારે હતો દરીયાના કીનારે એક હોડી ખાંધેલી હતી. ખજુરીની એક જાંબીલમાં થોડીક ખજુર, રોટલો, ભુજેલું ગોસ્ત અને પાણીના એક છાગળ હતી. કાળા કાળે દરીયાના પાણીએ વુઝુ કરી ચટપટ શીશુરતી નમાઝ પઢી સલામ દીધી. શીધી ગુલામે સલીમાને હોડીમાં સુવાડી પાંખો સાથે મુશકે ટાટ ખાંધી હતી. કાળો કાળ હોડીમાં બેઠો. શીધીના કાનમાં કંઈક કહ્યું. “તઈયન-સઈયદી” કહેતો શીધી પાણીમાં કુદી પડ્યો. હોડી ખેચી પાણીમાં તરતી કરી. કાળા કાળે હલ્લેસાં મારવા માંડ્યાં. શીધીએ કહ્યું “અલ્લાહ મઆ કુમ.” હોડી ચાલી અને તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. હોડી પાણીમાં થોડે દેટે જતાં.

“ઇન્શા અલ્લાહ બિસ્સલામા: ! ઇન્શા અલ્લાહ બિસ્સલામા: ! !” કહેતો કહેતો શીધી દરીયામાંથી નીકળી ખજુરીના ઉદ્યાનમાં અલોપ થઇ ગયો. ઘોડો ખજુરીઓમાં હતો તેને લઇ જવાની કાળા કાળે સુચના આપી હતી.

કાળો કાળ હોડીને પુર વેગે હલ્લેસાં મારી તીરના વેગે ચાલાવી રહ્યો હતો. તેની પાસે કાચનું એક યંત્ર હતું તેમાં જોઇ જોઇ હોડીનું સુકાન ફેરવી માર્ગ ઓળખતો હતો. સુર્યાબ્યુદય થઇ ગયો હતો. સુર્યનાં કીરણો સાથે તડકો ફેલાયો હતો. સુરજનાં તેજસ્વી કીરણો દરીયાના ઓળો માતા પાણીમાં પોતાનો દોરદમામ ખતાવી રહ્યાં હતાં. માછલાં અને જળ પ્રાણીઓ કુદકા મારી પાણી સાથે ગેલ કરી રહ્યાં હતાં. પાણી ઓળો મારતું અને તેમાં ધમાધમના ભયાનક અવાજો નીકળતા હતા. હવામાં સાધારણથી વધુ વેગ હતો પાણીની ઓળો હોડીને આડી અડધી લઇ જતી હતી.

કાળા કાળનું સંધ્યું સામર્થ્ય હોડીને વધુ ને વધુ વેગે હંકારવામાં વપરાતું હતું. સલીમા ઉપર નજર નાંખતો પોતાની હોડીને હંકારે જતો હતો. નિર્માલ્ય સલીમા મુઝા જેવા પડી હતી. હવાના વેગે હોડી મથે પાણીની ઊંચા અદ્દજાતાં સલીમાની મુખ મુદ્રા ઉપર શીતળ પાણીનાં ખીંકુ પડ્યાં. તેણેએ હેબતાઇ આંખ ઉઘાડી. આહ ! તેણીના નિર્માળ-નાબુક મનને કેવા યાતના થઇ, ન પુછો વાત. તેણી કાળજી પકડી સ્તબ્ધ રહી ગઇ. ‘હેકુ’ સંતાડવા માટે હાથ દલાવવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ મજબુત બંદીશને સખએ કાંડા, પ્રવૃત્તિ શુન્ય હતાં. તે દાલી શક્યાં નહીં. કલાગરાં હતાં નહી. નેત્રોએ આંસુ વહેવડાવવા માંડ્યાં. તેણીએ નિરાશાભર્યો ગંભીર નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું.

“ખુદા વંદા ! કેવું બયાનક સ્વપ્નું. અત્યાર સુધી જીવ ઠેકાણે ખેડો નથી.”

કાળા કાળના કુર સ્વભાવે તેને છાનો રાખ્યો નહી. તેણે તક્ષણ ને બયાનક સાદે કહ્યું “કપડી સ્ત્રી, આંખ્યો ઉઘાડ ! આ સ્વપ્નું નિદ્રાનું નથી પણ તારી તકદીરના છેલ્લા ફેસલાનો પ્રત્યક્ષ બનાવ છે. જો તેનું શ્રાંતિરહિત બયાનક સ્વરૂપ તારી સામે છે. જો આ નગ્ન સત્ય જો !”

આ સખેતાઇભર્યો બયાનક અવાજ સાંનળી સલીમાએ નેત્રો ઉઘાડ્યાં. કાળા કાળનું આ નકં જોયું. હૃદય ડંખ્યું. પોતાના પાતિવ્રત અને ઈજ્જતની રક્ષા માટે પરવરદીગાર આગળ પ્રાર્થના કરવા માંડી. જાણી જોઇને બયાનક બનાવવામાં આવેલા કાળા કાળની, ધુગમાં દટાયેલી આકૃતિ જોઇ તેણીએ પારખી લીધો. તે તેણીનો જીનો વરી હતો. વિષમ વેદનામાં બંધનયુક્ત જોઇ તેણીએ કરગરતાં કહ્યું

“ઓ ખુદાના બંદા ! મેં તારો કરો અપરાધ કર્યો નથી. નાહક મારી આખર અને જીવ પાછળ શું કામ પડ્યો છે. ખુદાને ખાતર દયા કરી મારો પીછો છોડ.”

“હું દયા કરી શકું છું !” કાળા કાળે કહેલા માંડ્યું “પણ ત્યારેજ કે તું મારી માગણી કબુલ કરે. પહેલાં પણ તને સમજાવીને કહ્યું છે અને ફરી કહું છું. સાંભળ સલીમા ! તું મારું કહ્યું ન માને તે પહેલાં હું તારી સાથે કોઇ જાતની બલાઇ કરી શકું નહી.”

“ઓ, પ્રપંચી ને સ્વાર્થી ! ખુદાના કોપનો ભય કર.. તે જે અહકમુલ હાકેમીન છે, જે નેકી બદીનો જાણનાર છે. કેયામતના દીવસે ન્યાયાસને વિરાજી દુઃખ પીડીતોતી દાદ આપશે. શું તારું બળ અને કઠિવત સદા સલામત રહેવાનાં છે ? ખુદાયે દોજ્જાનની હજુર હાજર થઇ તારે જવાબ નહી આપવો પડે ચાર દીવસના જીવન ઉપર નાહક પતરાજી કરે છે ? તું કેવો મુસલમાન છે. શું તને ‘ઇન્નલ્લાહ લા યોહિબ્બુઝ્ઝ-ઝાલેમીન’ (ખુદા ઝાલેમેને દોસ્ત રાખતો નથી ? યાદ નથી નથી (સ., સાહેબ ઉપર ઇમાન નથી લાગ્યો ? તારા હૃદયમાં ઇસ્લામના નુરનું તેજ નથી ? જો, મારી આપણની પાછળ પડવાથી તારું કદીય ભલું થવાનું નથી ”

કોપ કટાક્ષે કાળોકાળ ગરજ્યો “છાનીમર ! કમનસીમ, પાપા-ચારીણી નીચ સ્ત્રી ! ચુપ ? તારી વાએજ તારા ઘરમાં રાખ. તારી શીખ સાંભળવાની મને જરૂર કે નથી વખત તારી કાથે વાત કરવા. હું કશું જાણુતો નથી. જરા થેલ મંજીલે પહોંચ્યા પછી જોઇશ કે કેવી રીતે સાલે મની વાત કબુલ કરતી નથી ? વલ્લાહ ! સુમ્મા મિલ્લાહ કનાય મારી મરજી વીરૂદ્ધ એક શબ્દ પણ કાઢ્યો દશે તો તારું મુઝદું માછલાંતી ભેટ થશે, અને દુનિયાનું રળીયામણું દ્રશ્ય સદાસર્વદા મોટે આંખ્યો આગળથી ઓઝલ થઇ જશે.”

“ભારે ઉપકાર થશે !” સલીમાએ કહેવા માંડ્યું “કદાચ અત્યારે દરીયામાં ફેંકી દે તો મારા ઉપર મોટો પાડ કરશે અને મારી આપણનું રક્ષણ થશે. યાદ રાખ મારા પતિવ્રત ધર્મ ઉપર કોઇ જાનનું આજ આગનાર નથી જેવી રીતે સોયના નાકામાંથી ઉંટ પસાર થવો અસંભ છે તેવીજ રીતે તારી આશા પુરી થવી અશક્યજ માનજે પરંતુ તારી ઇચ્છા હોય તો ભારે ઇનામ આપી તને માલામાલ બનાવી શકું છું. સાથેજ વચન આપુ છું કે તારા અત્યાચારોનું સ્વપ્ને પણ વર્ણન કરવાની નથી તને કાનૂનના પંજમાં સોંપવા કદીય પ્રયત્ન કરીશ નહી.”

સાલેમ પોતાના કામમાં નિમગ્ન હતો હોડીને હલ્લેસાં મારતાં તેણે કંઇક વિચાર કર્યા પછી કહેવા માંડ્યું.

“ધન દોલતની લાલસા હોત તો તારી વાત માની લેવામાં વાંધો નહોતો પણ નહી મને માલમતાની ઇચ્છા નથી હું રોટલાનો ભુખ્યો

નથી મારે ઘેર વીસ ઉંટ છે ચાર ગુલામ છે, ત્રણ પાંદીઓ છે. મારા બાપ ઇસ્તાંબુલમાં ધીકતો ધધો ચલાવે છે, હું પોતે સુલતાની ફાજમાં નોકર છું અને આવી લાલચ આપવી વ્યર્થ છે અને મારા મિત્રનું મન રંજન કરવાની જરૂર છે એટલે ગમે તે ઉપાયે તેની અર્ધાંગજા બનાવવાની ફરજ પાડવી એ મારું કર્તવ્યકર્મ છે.”

“તારો વીચાર જુલ લયો છે ?” સલીમાએ ધીરજ ધરીને કહેવા માંડ્યું. “હું કામી સ્ત્રીઓમાંની નથી જોણીઓ કાંઈના ચટકદાર ચળકતી મુદા જોડ પોતાની આખરનું ખુન કરવા તમયાર થાય છે એક વખત ફરી તારી આગળ દયા યાચના કરું છું. બેહદ કાકલુદીનયા કાઠાવાજા કરી, પયગમ્બર (સ.) સાહેબને વચ્ચે દઇ કહું છું કે મારા હાલ ઉપર રહેમ નજર કર અને પીડા કરવાનું તજી રહેં દે મારું હૃદય બળેલું છે કાળ મારું મન બાળી નાંખ્યું છે મારું કાળજીનું નિર્દય કાળ ચક્રે વિદિણું કરી મુક્યું છે મારું અતઃકરણ ધવાયેલું છે કલ્પાંતકારી જખમો ઉપર મરચાં બહારાવ નહી.”

“ધીકાર છે !” દાંત કચકચાંતી સાંતેમે કહેવા માંડ્યું. “ઓ કપટી નિર્ધન સ્ત્રી ! હમણાંજ તું ભારે આખરદાર હોવાનો ડોળ કરતી હતી અને અત્યારે હૃદય યાતનાની ફરીયાદ કરે છે તારા દાવપેચ હું સારી રીતે જાણું છું અને તારા યાર ઇબ્ને મુસ્લિમનાં કરતુતોની પણ પુરેપુરી અખર છે ગભરા નહી તને દેકાણે પાડ્યા પછી તેને પણ બોચના પરદ તજે દાટી દઇશ.”

“નહી, નહી ! લલલાહ નહી” સલીમાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું તેણીએ રડતાં રડતાં આગળ ચલાવ્યું તે નિરપરાધી છે બીનકસુર છે તેની ઉપર જીવન કરવો કેહર છે દાય ! શું થવા બેઠું છે. ઇલાહી ! ઇબ્ને મુસ્લિમ ! બહાલા, મુસ્લિમની રક્ષા કરજો !”

સલીમાની જીભ અટકી પડી નિરાશાની સરીતા વહેતી હતી ચોધાર આંસુએ રૂદન કરતી અને કશ્શાજનક દ્રષ્ટિએ સાલેમ તરફ જોઈ રહી હતી નિર્દય સાલેમને તેણીના કશ્શા રસિક કાલાવાલા ઉપર દયા નહોતી આવતી તે પોતાની હોડી પુરવેગે હંકારવામાં મગ્ન હતા.

સલીમાની દયા મેળવાની આશા નાશ પામી હતી તેણીએ વધુ કાક લુદી બાંધ કરી નિરાશા ભરી ચુપકીદી ધારણ કરી. તેણી મન માંને મનમાં

કાઝીઢિલ હાળતને મદદ માટે યાચના કર્યે જતી હતી રૂધાયેલા હૃદયે તેણે નિરાધારોના આધાર આગળ ફરીયાદ કરવા માંડી. ખેલવાની શક્તિ નહોતી છતાં મનમાં ને મનમાં મુનાબતનું મંડાણ કર્યું. આંખો આકાશ સથે અજબ રીતે ચોંટી હતી. દીક્ષ ષડકતું હતું અને ચોમેર નિરશાનું ભયાનક સ્વરૂપ દેખાતું હતું પાણીની છાજો તેના હૃદયને ધુળ વતી હતી ફરીયાનો ઉત્પાત જોઇ કાળજી કંપતું હતું. નિશ્ચય માનો કે જો આવો ધોરીક ને નિરાશાજનક સમય કોઇ અન્ય ઉપર હોય તો તે આપધાત ક્યાં વિના રહે નહીં પરંતુ તેણી જો કે સ્ત્રી હતી છતાં ફળવાયેલી હતી. ઇસ્લામની પવિત્ર શિક્ષા તેના મગજમાં ભરેલી હતી. આત્મધાતના નાપાક અને પાંખી વિચારો મનમાં આવતાં લાદઉલ સાથે નિવારણ કરતી હતી. અને ખુદાપાકના તે વચન ઉપર નિર્ભય હતી “જ્યારે કોઇ કાતર સ્વભાવે પ્રાર્થના કરી યાચના કરે છે ત્યારે હું કબુલ કરું છું.” આ સત્ય વચનનો આધાર લઇ તેણી બનિષ્ઠમાં બાવી તરફથી અગટ થનારા ખનાવો જોવાને સહન કરવા તૈયાર હતી.

પવન રહેજ વધ્યો હતો તેણે વંટોળીયાનું રૂપ લીધું. હવાના સપાટા ભારે વેગમાં આવવા માંડ્યા અને જોત જોતામાં તોફાન આવી ચડ્યું. પાણીમાં ઉત્તાં મોઝાં મોજાં હોડીને હડસેલાં મારી એકથી બીજી અને બીજી ને ત્રીજી બાજુએ ફેંકતાં હતાં. હૃદયેસાંતો ચપ્પુ સાલેમના હાથ માંથી વધુટી ફરીયાના પેટમાં હજમ થઇ ગયો હતો. હોડીનો કાંલો ઝાલી એહોશ જેવો પડ્યો હતો. તોફાનનું જોર વધવા માંડ્યું હતું. હવાની સાથે તણાઇ આવેલાં વાદળે વૃષ્ટિપાત કરવા માંડ્યો. ભયંકર તોફાને સાલેમને છેક નિરાશાના ભયમાં નાંખ્યો. ઉગરવાની બધી આશાઓ નષ્ટ પામી હતી. આંખો ચીરી ચીરી તે ચારે ગમ જોતો, પરંતુ આકાશે મેઘનાદ અને પૃથ્વીયે નીરનાં ભયંકર મોજાં સીવાય કશું દેખાતું નહોતું. તે રહી રહીને કે ધે ભરાતો, કાપાયમાન થતો અને સલીમાને બાંડતો હતો. સલીમા પહેલાંની પીડાએ મુડા જેવી પડી હતી અને અત્યારે તેણીને લેશ માત્ર પણ શુદ્ધિ નહોતી તેણી મુડા જેવી હોડીમાં પડી હતી. સાલેમ તેને કેવાં વિશેષણો આપે છે તેની તેણીને ખબર નહોતી કે નહોતી દરકાર.

પડ્યાં પડ્યાં સાલેમને કંઈક વિચાર ઉદભવતાં તે ઉઠ્યો અને સલીમા પાસે આવી તેને બાંધેલાં બંધનો છોડી નાંખી હોડીની વચ્ચે ખેંચી લીધી.

મહા મહેનતે તેણે આ કામ કર્યું. તોફાન પુર વેગમાં હતું. હવા અને શ્વેત એટલી બધી વિકાળ હતી કે મજબૂત વહાણોને પાયમાલ કરવા સશક્ત હતી પરંતુ અવનવા કુદરતના કષ્ટકારી બનાવો સહન કરવા માટે ભારી એ અત્યાર સુધી સલીમા અને સાલેમની હોડી સલામત રાખી હતી. પરંતુ હવે એક બયાનક ઊભે હોડીને વાંકી વાળી દીધી. હોડીમાં પાણી ભરાયું. અડધી હોડી એક પાસે વળી ગઇ. સાલેમ ગભરાયો. તેને કુબવાની અને હોડી ગરક થવાની સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ. બેબાકળો બની પોકાર્યો.

“હાય ! આ નિરાધાર મોત ! ઇલાહી ! બે યારો મદદગાર ! અફસોસ કમોતે મર્યો ! હાય, હાય ! શું કરું ને કાને બોલવું.”

તેણે આંખ્યો બંધ કરી કલમાનો જાપ કરવા માંડ્યો.

સાલેમનું જાન ઠેકાણે નહોતું કાળનો ફરરતો તેને સામે દેખાયો હતો ઉગરવાની કશી આશા નહોતી તેને ખાત્રી થઇ કે સલીમાના શાપનું આ પ્રત્યક્ષ ફળ છે સલીમાની ફરીયાદ તોફાન અને મરણ બેચી લાવી છે. સગા, મેન્દી કે મીત્રાને મળવાની, દોરઢાંખર કે ઉંટ નેવાની હોડી, ગુલામ કે ધીકતા ધંધાનું અભિમાન તેને ક્ષુલ્લક દેખાયું હોડી કુબવાની વાટ જોતો હતો તેટલામાં પાણીની ખીજ ઊભે હોડીના કુબેલા પાસાને તારવી દીધું હોડી સીધી થઇ અને નવજનની કંઈક આશા બંધાઇ. હોડીનું સુખાન પવનના વેગ તરફ ફરયું અને પાછલા પવને હોડીને તીરસરખી હંકારવા માંડી સાલેમ બંધ આંખ્યે ઉઘો પડ્યો હતો તેણે અનુભવ્યું કે હાથોના હાથ હોડી ઉંચી ચઢી ધડાધડ પાણી સાથે અફલાઈ, પટકાઈ પડતી હતી. પહાડ જેવા પાણીના મોજાની ઉથલપાથલ તેની ગભરાટ ભરી નિરાશામાં વધારો કર્યો જતી હતી. તેણે જાણ્યું કે જે શ્વાસ ચાલે છે તે છેવટનો છે. દરેક ઊભ સાથે તે “હાય” કરતો અને પાછો આંખ્યો મીચી પડ્યો રહેતો.

પ્રકરણ ૯ મું.

અંતે ઉગ્યાં.

ગુમ રહી ખુદ મંઝિલે મકસુદગી, હય રેહનુમા;
ખિઝર મીલ જતા હય, જરકો નરતા, મિલતા નહી.

રાત આખીનો ઉબગરો, જીવ સંટોસટનું જીખંમ, પુઠ પડ્યાનો ભય, નાસ ભાગની મહેનત, માદલોની મુસફરી, દલ્લેસાંની થાક અને અંતે તોફાનની ભયંકર આફત, આ સઘળા સાથે ઉગરવાની આશાના વાખાએ સાલેમને “હાય !” ના છેલ્લા સ્વર સાથે તદ્દન બેભાન બનાવી મુક્યો હતો. તે મુઝા જેવો હોડીના તળીમે પડ્યો હતા. સાલેમ અને સલીમા ઉભયમાંથી કોઈને ખબર નહોતી કે દુનિયા ક્યાં છે અને જગતમાં શું બનાવ બને છે. ખીન સલામતીની સનામતીમાં, દરીયાના ભયંકર તોફાને સાલેમ અને સલીમાની હોડીને જદાહના ખંદર નજીક લાવી નાંખી. ખીજ દીવસની આજે ખપોર હતી. હવામાં ઉષ્ણતા અને કીરણોમાં તાપ હતો. કીનારો પાસે હતો, હોડી સુસવાટા મારતી ચાલી આવતી હતી અને સલીમા તથા સાલેમ અત્યારે પણ બેહોશ જ પડ્યા હતા. તોફાન સમ્યું હતું, આકાશ સ્વચ્છ હતો, કીનારો પાસે હતો પરંતુ હોડીવાળા બેભાન ને અશુદ્ધ હતા. તેમને કશીયે ખબર નહોતી કે શું થયું અને અત્યારે શું થાય છે. પાણીની છોળા અને તાપના પરસેવામાં બંને તારબોળ-પણ બેશુદ્ધ હતાં. ખાવાનીય કોઈ વસ્તુ હોડીમાં નહોતી.

કદાચ કુદરતે પોતાનું કામ નકચું હોતો નિરપરાધી સલીમા અને અત્યાચારી સાલેમ બંને અત્યાર અગાઉ દુઃખાગાર દુનિયાનો ત્યાગ કરી ગયાં હોત. કારણકે એક છેડે સલુણી સલીમા ભાર વગરની અને કુર સાલેમ ના ભારી વજનનો ભાર ખીજે છેડે પડેલો હોવાથી આ ખીજે છેડા નીચે દબાઈ ગયો હતો. હોડી વાંકી વળી ગઈ હતી. અહીયાં તોફાન નહોતું છતાં પાણીની છોળા ઉંચી અને વેગવાન હતી. એક લહેર આવતી હોડીને કુંગરપર ઉપર લઈ જતી જ્યારે ખીજી છોળા ગળે નીચે ધાલી દેતી. સંકરાતની ધડીએ અત્યાચારી સાલેમને તેના કુત્રમ અને સીતમનો ખ્યાલ

અપાની તોખાહની શીખ આપેવા, મફલતના ધેનમાંથી કે તોફાનની નિરાશાયે પ્રાપ્ત થયેલી બેશુદ્ધિમાંથી શુદ્ધિમાં લાવનાર કોઈ હતું નહીં. દુઃખ પીડીત સલીમા ખાતુનની કુશળ અવસ્થા ઉપર દયાખાઇ તેણીને નિરાધાર ને નિદોષ આત્મા ખચાવવાની કોશીશ કરનાર પણ કોઈ હતું નહીં.

ધરૂક, હે ધરૂક ! તું પણ અજાણ પદાર્થ છે. તારી લાગણીઓમાં અસાધારણ અસર છે. તારી કૃત્યલીલા અપાર છે. નખળી નાવના મુસાફરને તારાવિના ધીરજ આપનાર અન્ય કોઈ નથી. તારોજ ચમત્કાર હતો કે હૈયે ધવાયેલી, કળે પીડાયેલી નિરાધાર સલીમાને આધાર આપી, સ્નેહ વેદનાનાં સંકટો સહેવા અને જીવનની કડવી પળો વ્યતીત કરવા ફરી સજીવન રહેવા, ખચાવી લીધી. તારોજ ચમત્કારીક પ્રભાવ હતો કે તેણીને મોતના ગ્રહોમાં મોકલ્યા પછી ઉગારી લઇ વિયોગ અને સંયોગનો સ્વાદ લેવા જગત સભામાં પાછી શામેલ કીધી.

સલીમા અને સામેમની જીવન હોડી પરલોક સાથે હોડ ખાંધી સમુદ્ર ની છોળો સાથે રમત કરી રહી હતી તે જ પળો દરમ્યાન દૈવયોગે શામે-થી અર્ધ ચંદ્રાકાર ધમધારી વહાણે દેખાવ દીધો. વહાણ ઉપર લશ્કરી સીપાહો એકથી બીજી તરફ અવર જવર કરતા હતા. સીપાહોની પોશાક અને રીતભાત બનાવતી કે તેઓ ઓમમાની સામ્રાજ્યના અનુચરો છે. પાસે આવતાં સંખ્યાબંધ ગોરા ગોરા માણસો તુરકી ટોપીઓ ધારણ કરી ફરીયાતું દ્રશ્ય જોતા જણાયાં ખાત્રી થઇ કે વહાણ તુરકોનું હતું. વહાણના તુનટ ઉપર મજબુત જુસ્સાનો વૃદ્ધ તુરક ખેઠો હતો તેના યુની-કોર્મ ઉપર પડેલી રંગ ભેરંગી ધારીવાલી સોનેરી પટ્ટીઓમાં લટકતા સોના ચાંદીના મેડલો સંકેત કરતા કે તે કોઈ જોખમદાર અધિકારી છે. અત્યારે તે આંખો આગળ દુરખીન ધરી જોઇ રહ્યો હતો. આગબોટની સામે સમુદ્રની વચ્ચે સલીમાની જીવન હોડીને છોળો ખાત્રી જોઈ, વૃદ્ધ અમલદારે દુરખીન આપતા પાસે ઉભેલા માણસોને કહ્યું.

“ જુઓ ! સામે પેલી કોઇ હોડી પાણીના છોળો ખાઇ ગરક થવાની અણીયે દેખાય છે. ” સાંભળનારાએ માથાની ટોપીઓ ઉતારી તે તરફ નજર દોડાવી તે ગમ જોઇ કહ્યું.

“ બેશક ! આપનું કહેવું ખરું છે. ”

“ તમે જોઇને ખાત્રી કરી છે કે માત્ર મારી હામાં હા મેળવેા છે ” અમલદારે પુછવા માંડ્યું “ હું જુદા છું અને ખનવા કાળ છે કે મારી નજર ભુલ કરતી હોય. તમે સઘળા ખાત્રી કરી જવાન આપો ? ”

સઘળાએ એક અવાજે જવાબ આપેા “ અમારો બુદ્ધિશાળી દુર દર્શી સરદાર ઇસમાઇલ પાશા કદી ભુલ કરતો નથી તેની આંખોમાં ખુદાપાકની રેહમતનું નુર બરેલું છે. તે અલ્લાહનો પવિત્ર ખદો છે તેણે કહ્યું તે વાસ્તવમાં ઠીક જ છે. ”

“ વારૂ. ” ઇસમાઇલ પાશાએ પ્રસન્નતા પુર્વક કહેવા માંડ્યું “ જો ખરું હોયતો આપણે વગર વિલંબે હોડીને ખચાવવા ચત્ત કરવેા જોઇએ. આગળોટનો વેગ વધારેા અને જેમ ખને તેમ હોડીને સલામત ખચાવી લેવા ઉપાય કરેા. ન કરે ખુદાને જો હોડીને તુકસાન પહોંચ્યું તો ખને ભારે દુઃખ થશે. ”

હાજર સીપાહોએ ગરદન નમાવી કહ્યું “ નહી, ખુદાવંદા જેમ નહી ખને. કેવી ચપળતાએ અમે હોડીના કમનસીબે, આક્રમતાં સપડાએલાઓને ખચારી લઇયે છીએ એ તમેા નામવર થોડી જ પળોમાં જોઇ લેશો. ”

“ જગાકલ્લાહ ! ” ઇસમાઇલ પાશાએ શાખાશી આપતાં કહ્યું “ બેશક એજ થવું જોઇએ. જુઓ દયાળુ અને ન્યાયી સુલતાને રૂમની અમલદારી છે. કદાચ તે હોડી કુખી ગઇ અને તેના માણસોની હત્યા થઇ તો ખુદા પાકના દરખાસ્તમાં સુલતાનની વતી આપણુ સઘળાને પુછવામાં આવશે કારણકે આપણે જોઇ છે અને ખચાવવા માટે ઘણું કરવા સામર્થ્યવાન છીએ. ”

વખત વ્યથ ન ખોતાં ખલાસીઓને ખખર કરવામાં આવી. પંદર મીનીટ પસાર થાય તે પહેલાં આગળેાટ હોડીની પાસે આવી. લાગી ઇસમાઇલ પાશાનો હુકમ મળતાં આગળેાટ અટકાવી લંગર નાંખવામાં આવ્યું. પાણીની એક મોટી છોળે હોડીને આગળેાટ સાથે અથગાવી મુકી. દરીયામાં હોડી પાણીને તળીએ જવાની તઇયારીમાં હતી કે આગળેાટમાંથી બે તુરક જવાનોએ ધમ દધને પાણીમાં પડતું મુક્યું આશ્ચર્યજનક કલિવતવાન તુરકોએ પહેલી કુખકી પછી પાણીની ઉપર માથું ઉઠાવ્યું ત્યારે એકના હાથમાં સલીમા અને ખીજના હાથમાં સાલેમ હતો. આ અસાધારણ

બેનાવ તરફ આગબોટના બધા માણસોનું ધ્યાન ખેંચાયું. ઇસમાઇલ પાશા તુતક ઉપર હતો અને પાણીમાં કુદેલા નેના સિપાહો પળવા માં પાણી પાણી તળે રહ્યા નહોતાં છતાં તેમની હીમતથી જેટલો આનંદ થયો હતો તેટલો તેમને આગબોટ ઉપર ખેંચાઈ ઉત્સુક હતો સીપાહોના જુસકા સાથેજ ઇસમાઇલ પાશા તો દાદરે ઉતરી પાણી ઉપર આવી વફાદાર કદબાગરા સીપાહોને હાથ દબાવે. દાદર ઉપર લેવા આવતુર ઉભો દેખાયો.

ઇસમાઇલ પાશાની આવી પ્રેમળ લાગણીઓમાં અજોયખી જેવું કશુંયે નથી. દરેક અમલદાર પોતાના તાબાના માણસો માટે આવતુર રહી તેમની કદર જુએ એ તેનું કર્તવ્ય છે. સંકટ સમયે ને જોખમની ધડીએ સીપાહો તરફ કાળજી રાખનારા અમલદારના માણસો વખત આવે પોતાના સરદાર ઉપર કુરબાન થવા અચકાતા નથી એ એક સામાન્ય નીયમ છે. માત્ર આ એક અમલદારજ નહીં પણ આગબોટ ઉપરનો દરેક માણસ મદદ આપવા આવતુર હતો. ખત્રાસીઓએ હોડી દરીયામાં નાંખી હતી કેલાં ખાંધ કુખતાઓને નાગ્યા દરેક જણ રોકાયેલો હતો. પળોતું કામ હતું. બન્ને સીપાહો માથે બન્ને નીરાધારો આગબોટના ફાળકા ઉપર પડ્યા હતા. સીપાહો અત્યારે ખુશખુશાલ હતા અને હાથ ઉઠાવી સુલતાને રૂમ માટે દુઆ ગુજારી રહ્યા હતા. ઇસમાઇલ પાશા અને જવાન સીપાહોને ચારે બોળુએથી સુખારક બાદ અને શાખાશી આપવામાં આવતી હતી. સઘળું સાંભળ્યા પછી ઇસમાઇલ પાશાએ કહ્યું-

"મારી તરફથી અને એક વફાદાર લશ્કરી અમલદાર તરીકે નામદાર સુલતાન તરફથી તમે સઘળાને ધન્યવાદ આપી હામીદ અને મુખતારની કદર કરો છું. આ કામ નજીવું અને જીવલેક છે છતાં તેમાં કેમી હમદર્દીનું અનુપમ શીક્ષણ સમાયેલું છે, તેજીવતાવે છે કે એક મુસલમાનબાઇએ પોતાના ખીજા મુસલમાન બાઇને જીવ કેવી રીતે બચાવવો ઘટે છે. હામીદ અને મુખતાર માટે ના. વઝીરે જગને લલામણુ લખીશ અને કોઇ હુદો ખાલી થતાં તેમને અમલદાર બનાવીશ. તેઓએ પોતાનો જીવ જોખમમાં નાંખ્યો હતો છતાં તેઓ નહોતા જાણતા કે મુસાફરો કોણ અને કય કોમના છે. મુસાફરોને આ સાહસીકા સાથે કરો સંબંધ હતો નહીં. ના સુલતાન આવા હીમતવાનોની કદર કરે છે અને મારા તાબામાં આવા જવાનો હોવા માટે હું અબીમાન કરી શકું છું." સાહેબને આગબોટના ડાકટરની

કેબીનમાં અને સલીમાને સારવાર માટે ઇસ્માઇલ પાશાની વૃદ્ધ બાનુની કેબીનમાં મોકલી, લંગર ઉઠાવી આગબોટ હંકારવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો.

સંધ્યા થતાં ઇસ્માઇલ પાશાએ ડોક્ટરને બોલાવી આગરીની હકીકત પુછી. ડોક્ટરે આગરીની તનદુસ્તીની ખાત્રી આપતાં કહ્યું ચીંતા કરવા સરખું નથી. માત્ર થાક અને ભયનો માર્થો બેહોશ હતો. અત્યારે હોશમાં છે અને સવાર પહેલાં તદ્દન સાજો થઈ જવાની સંપૂર્ણ વકી છે. ઇસ્માઇલ પાશા પ્રસન્ન થયો અને ડોક્ટરને ઇનામ આપવાનું કહ્યું. પરંતુ સલીમા વિષે તેને સમાચાર મળ્યા નહોતા. તેણી બેશુદ્ધ હતી અને લેડી ડોક્ટર ઉમરાના ખાતુનના રીગેટ પ્રમણે તેણીને હોશમાં આવતાં જીવ વીશ કલાક લાગશે. છતાં તેણીની જીંદગી અને તનદુસ્તી માટે કશો ભય રાખવા સરખું નથી. રીપોર્ટ ઉપરથી સલીમાને અસાધારણ દુઃખ થયાનું સમજાયું તેણીના હાથ પગ સુજી ગયેલા હોવાનું જાણીને ચમક્યો ખરો પરંતુ સોજો અને દુઃખનું કારણ જાણવાની તેણે ઝાઝી દરકાર કીધી નહીં કારણ કે સાલેમે તેણીને પીડા કર્યાંનો સંદેહ લઈ જવાનું તેને કશુયે કારણ દેખાતું નહોતું.

બીજી સવારે આગબોટે જીદાહ ખરૂં કર્યું અને વારમાં કીનારાથી થોડા અંતરે આગબોટે લંગર નાંખ્યું. આગબોટ ઉપરના વાવટાની સંકેત યુક્ત પતાકા ઉપરથી આગબોટમાં વડો લશ્કરી અમલદાર હોવાનું કીલ્લાના અમલદારોએ જાણ્યું હતું. આગબોટ લાંગરતાંજ આવકાર આપનારી લશ્કરી ટુકડીએ કીનારા ઉપર દેખાવ દીધો. ઇસ્માઇલ પાશા આગબોટમાંથી ઉતરે તે પહેલાં કીલ્લાનો સ્થાનિક અમલદાર પોતાની હોડી સાથે આગબોટના દાદરે ઉભો દેખાયો થોડી મીનીટોમાં ઇસ્માઇલ પાશા સાથે સ્થાનિક અમલદાર કીનારે આવ્યો.

ઇસ્માઇલ પાશાએ હીજાબની લુમિ ઉપર પગ મુકતાં લશ્કરી બેન્ડે સલામીના સરેદો વગાડ્યા. કીલ્લામાંથી સલામીની તોપો સર થવા માંડી. સઘળાની સલામી લેતો અને મુલાકાત આપતો ઇસ્માઇલ પાશા, બેરેકમાં સરકારી ઉતારે પધાર્યો. આગબોટ ઉપરથી ઉતરતાં સલીમા અને સાલેમની અખર રાખવા લલામણ કરી ગયો હતો. સરદારના હુકમ પ્રમાણે અમલ

થયો. ડોક્ટરે સાલેમને અને સલીમાને લેડી ડોક્ટર ઉમરાનાની દેખરેખ તળે રાખવામાં આવ્યા.

ઇસ્માઇલ પાશા આખો વખત સરકારી કામકાજ તપાસતો રહ્યો. પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતાં તેને રાત્રિના બાર વાગી ગયા. આ વખત દરમીયાન સલીમા અને સાલેમ વિષે જાણવાની કે તેમને બોલાવવાની તેને મોત ત મળી નહી. બીજી સવારે દીવસ ચઢ્યા પછી ડોક્ટરે ચીડી લખી ઇસ્માઇલ પાશાને ખબર આપી કે આજની તદન સાંજે થયો છે અને તમને કંઈક અરજ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ઇસ્માઇલ પાશાએ સાલેમને હાજર થવાની આજ્ઞા આપી. સાલેમ શહેરમાં આવ્યો અને ઇસ્માઇલ પાશાની હજીરમાં હાજર થયો. પરંતુ તેનું હૃદય ભયથી કંપી રહ્યું હતું. અત્યાર સુધી સલીમા જે કે વાત કરવાની સ્થિતિમાં નહોતી એ ને નહોતો જાણતો જતાં પાશાની બાનુ પાસે તેણીને રાખ્યાની ખબર હતી. સલામ ભરી તેણે તુરંત બાપામાં પાશાને આશીર્વા આપવા માંડી. ઇસ્માઇલ પાશાએ તેને ગભરાયેલો જોઈ આશ્વાસન આપતાં કહ્યું.

“બીચો નહી. જે કહેવાનું હોય તો ખુલ્લા મને કહો મદદની જરૂર હોય તો માગણી કરો. સુલતાની ખજાનામાંથી તમને સંવર્ણી મદદ આપવામાં આવશે.”

“નામવર. મારા સાથવાળી સ્ત્રી—” સાલેમ આટલું બોલી અટકી ગયો. તેણે ઇસ્માઇલ પાશાના ચહેરા ઉપર વળ આવતો જોયો.

“હાં, હાં. કહો.” ઇસ્માઇલ પાશાએ કહેવા માંડ્યું “તમારી તે સ્ત્રી જીવતી છે પરંતુ હજી સુધી તે પોતાની હકીકત કહી શકે એવી સ્થિતિમાં નથી.”

“ખુદા પાક તમો નામવરને સલામત રાખે ! તેણી મારી સ્ત્રી નથી” સાલેમે કહ્યું.

“ત્યારે શું તમારી સાથે મુસાફર હતી. ખુદાસાવાર હકીકત કહો.”

ઇસ્માઇલ પાશાના જવાબમાં સાલેમે ત્યાં બેઠેલા માણસો તરફ નજર કરી. મતલબ ઇસ્માઇલ પાશા સમજી ગયો. માણસોને બહાનાસર ખસેડવામાં આવ્યા. ઇસ્માઇલ પાશા અને સાલેમ રહેતાં ઇસ્માઇલ પાશાએ કહ્યું.

“હાં, કહો, શું કહેવા માગો છો ?”

“ સાહેબ માફ નામ સાલેમ છે. ’ સાલેમે પોતાની હકીકત કહેવા માંડી ” અને રાખીક પાસે રહું છું, તે સ્ત્રી મારા બાપની બાંદી છે. પિતાએ તેને બેટી પ્રમાણે પાળી છે અમારા બન્નેમાં પરસ્પર ભારે સ્નેહ છે. કીસ્મતે મને નાદાર બનાવ્યાથી તેણીને વેચી નાંખવાનો ઇરાદો કર્યો. પરંતુ જાહેર રાતે વેચતાં મારી પ્રતિષ્ઠા ઉપર વાત આવતી હતી. છાતી રીતે વેચવા એક મીત્રને મળવાના બ્રહ્માને તેણીને, દરીયા કીનારાની નજીકના કરી. - એ શેખ નામના ગામમાં લઇ ગયો હતો. અને ત્યાંથી દરીયાને રસ્તે આ તરફ આવતો હતો તેવામાં તોફાન આવ્યું, મારો ઇરાદો તેણીને જાણાવતાં તેણી ભારે નારાજ થઇ, કોપાયમાન થઇ કારણ કે તેણી આઝાદ હોવાની જાંતિમાં હતી.

“ હવે તમારો શું ઇરાદો છે ? ” ઇસમાઇલ પાશાએ પુછ્યું.

“ હું શું બતાવું ” સાલેમે કહેવા માંડ્યું “ આપ ધણી છો જે હુકમ હોય તે બનવી લાવું કારણ તે જાક્કી લુંડી હજી બીમાર છે. અને સાજી થયા પછી ખુદા જાણે શું શું જાન કપટની વાતો કરે. કીસ્મતની વાત છે. ખુદાએ મને એટલો બધો નાદાર બનાવ્યો છે કે રોટલાના પજુ વાંખા પડ્યા છે. ”

સાલેમે માયું અને પેરણના આંચળે, રડતાં હોવાનો ડોળ કરી આંખો લુંછવા લાગ્યો દયાળુ સ્વભાવનો ઇસમ ઇલ પાશા તેની કંઈ હાલત વધુ વખત જોઇ ન શક્યો વિચાર કરી તેણે કહ્યું.

“ સાલેમ સાંભળો ! નિરાશ થાઓ નહી ખુદા પાકની રહેમત ઉપર નજર રાખો. તે અરહમુર-રાહેમીન છે તેની દયાનો પાર નથી તમને સુઝતાની લશ્કરમાં બરતી કરી લેવાની હું મદદ કરી શકું છું અને તમારી વફાદારી જોઇ હુદો ઉંચો અપાવો શકું છું તમને આ ગોડવણ પસંદ હોય તો અત્યારે જ હું બંદોબસ કરી શકું છું.”

“ તમે નામવરની મહેરબાનીનો ઉપકાર માનું છું ” સાલેમે કહેવા માંડ્યું “ ખુદા પાસે પ્રાર્થન કરું છું કે આપના પવિત્ર ઇરાદામાં બરકત આપે અને તાજે ઇસમાનીયાના, તમે જેવા હીરાઓને સલામત રાખે અદબ સાથે મારે કહેવું પડે છે કે અણુધારી આદતોએ મારા ઇરાદા અને ઉમ્મીદોનો નાશ કર્યો છે દોલત મેળવવાની આશા નથી કે નથી નામજ

પેદા કરવાની ઇચ્છા હરમંથનનાં શરણે ખાડીનું જીવન ગુજરવાની ઇચ્છા અને હોંસ હિસમાની લશ્કરમાં દાખલ થવા દેશે નહીં.”

“મરી ઇચ્છા” ઇસમાઇલપાશાએ કહેવા માંડ્યું “મારી ઇચ્છા હતી કે હીલાલી અંડા તમે તમારી જવામદીના જવહરો ખતાવી, નામદાર સુલતાનને ખુશ કરી ઉમદા શીરપાવ મેળવતા, પણ તમારી મરજી વાર, તે લુડી વિષે શું ?”

“તેની મને પણ ચિંતા છે” સાલેમે કહ્યું “ખીમારીમાં તેણીને લઈ જઈ શકતો નથી અને ખીમાર લુડીને કાઢ ખરીદે એવી પણ આશા નથી.”

“હું એટલું કરી શકું છું” ઇસમાઇલ પાશાએ દાઢી ખજવાળતાં કહ્યું “માગો તેટલી કામતે તમારી લુડીને ખરીદી શકું છું.”

“આપ મહેરબાનની કૃપા છે” સાલેમે ચત્રાવ્યું “હું પણ એમજ વારું છું અને એ વીના ઉપાયજ નથી આપને ત્યાં રહેવાથી હીક થઈ જશે અને સાલેમની બહેન હોવાની જાતિપણ નીકળી જશે.”

“નહી, નહી !” ઇસમાઇલ પાશાએ કાગળી ખતાવતાં કહ્યું “તેણીનું મન દુઃખાય એવા વાત નહીં કે મારી બેટી જેમ તેણીને પાળીશ તમારો પિતા લાડલડાવતો હશે એથીયે વીશેષ હેન રાખીશ.”

“બસ, બસ !” સાલેમે પ્રસન્ન થઈ કહેવા માંડ્યું “ત્યારે મારા મરહુમ પિતાના આત્માને પણ ભારે શાંતી વળશે મારા દીક્રમાં પણ તેણી માટે ભારે માન અને મહોબત છે અત્સોસ કે હું તેા યોગ્ય રીતે ખાતર ખરદાસ રાખી શકું એમ નથી, નહીં તો હું કદીએ તેણીને જીવી કરતે નહીં.”

“તમારી ઇચ્છા હોય તો સાજી થતાં સુધી મારી પાસેજ રાખું” ઇસમાઇલપાશાએ કહ્યું “અને સાજી થતાં તમારી પાસે મોકલાવી દઈશ.”

“આપની કૃપા છે” સાલેમે કહેવા માંડ્યું “આપ સમજી શકો છો કે હું મારું ગુજરાન નથી ચલાવી શકતો ત્યારે તેણીને કેવો રીતે પાળી શકીશ તેણી જવાન થવા આવી છે, ખેસાડી રાખવી પણ મુનાસબ નથી આજે મારી હાલત એવી છે કે મારે ત્યાં તેણીને કાઢી રાખે એમ નથી.”

“ તમે પોતે તેણીની સાથે લગ્ન નથી કરી શકતા.” પાશાએ કહ્યું.

“ થઈ શકે છે.” સાલેમે કહેવા માંડ્યું. “ પરંતુ સલીમા બારે જાણી છે તેણી માનવાની નથી તેણી મને ભાઈ તરીકે જોળખે છે એટલે બદનામ કરતી ફરશે વળી તેણીને લુડી તરીકે રાખવાની ઇચ્છા બતાવવાનું મને પણ પસંદ પડતું નથી.”

“ વાઈ ખરું કહો છો હું કશી ફરજ પાડવા માગતો નથી” ઇસમા ઇલ પાશાએ કહ્યું પાશાએ આ છેલ્લા શબ્દો કહ્યા પછી ખુરશી ઉપરથી ઉઠી ફરવા માંડ્યું અને કંઈક વીચાર કરી કહ્યું.

“કહો તમને કંઈ ચીજ આપવામાં આવે”

સાલેમે કાતર સ્વભાવે કહ્યું “આપ જે મુતાસબ ગણો” ઇસ્માઇલ પાશાએ વારંવાર ખુલ્લા છતાં પણ તેણે વધુ કંઈ કહ્યું નહીં. ઇસ્માઇલ પાશાએ પાસેની તીજેરીમાંથી નોટો કાઢી સાલેમને આપી. સાલેમે નોટો જોઈ તપાસી પાછી આપતાં રોકડ નાણું મેળવવાની ઇચ્છા બતાવી. નોટો તેણે તીજેરીમાં મુકી ઘંટી વગાડી. ઘંટી સાંભળી બાહર ગયલા માણસો આરડામાં આવ્યા. એક માણસને પાસે બોલાવી પાશાએ કાનમાં કંઈક કહ્યું “બહુ સાફ” કહી તેણે સાલેમને જોવા માંડ્યો.

આ જોઈ સાલેમ ગભરાયો પરંતુ ઇસમાઇલ પાશાએ કહ્યું “જાઓ સાલેમ તમને એ રોકડાં નાણાં અપાવી દેશે. કંઈ કહેવું હોય તો કહો અહીંથી હું મદીને જવાનો છું તમારી ઇચ્છા થય તો ત્યાં આવી સલીમાને મળી જાઓ.

સાલેમે માથું નમાવી નમન કર્યું. તે પેલા માણસ સાથે બાહર આવ્યો ત્યાં તેને એક હજાર રૂપિયા આપવામાં આવ્યા. રૂપિયા ગણી ચોમકાના પટામાં મુકી કેડે બાંધ્યા. લશ્કરી જાવણીમાંથી નીકળ્યો. એક ખચ્ચર ભાડે કરી પુર્વ દિશાએ ચાલવા માંડ્યું અને જોત જોતામાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

—:૦:—

ચાનક ભરી ચિંતા.

જે રાત્રે સલીમા જલીમ કાળા કાળના અત્યાચારોમાં સપડ્ય તેની સવારનો સમય હતો. રાત્રિના અંધકાર સાથે તારાયણ વિદ્યા થઈ ચુક્યા હતા. રહવારની ઉજવણ પીછોડી આકાશ ઉપર પથરાયેલી હતી. સુર્યની આમંત્રણ સંકેત કરતી રતાશ અકાશ ઉપર આવી હતી. નિમાઝ આદીની બાંધગીથી પરવારી માનવો પોતપોતાને ધંધે વળગ્યા હતા. બજારોમાં લોકોની આવજા શરૂ થઈ હતી. સવારનાં પરોઢીએ નાસ્તો કરનારા આ અને બિસ્કુટ ઉપર હાથ મારતા હતા. પ્રેમ મોહીનીને ગળે વળગી રાત આખી મોજ માણી રહ્યાં હતાં તે પુખ્તો કરમાઈ કચરા સાથે ભોય પડ્યાં હતાં તેની તોડગી સાથની સુવાસ નાશ પામી હતી. કાળ ગતીમાં પ્રમણુભુત બનેલાં પુખ્તો નિરાશાની નજર નાંખી હૃદય વળાઓને શીક્ષણ આપતાં હતાં.

સુર્યની અનુપસ્થિતિમાં રાત આખીનો ટાઢો પવન અત્યારે પણ સ્થિર હતો. મરુભુમિના રેતાળ રણોમાં પડેલી ઝાકળ વરસાદના લલકા છાંટાનો ભાસ કરાવતી હતી. અરબ-જ્યાંતું આપણે વર્ણન કરીએ છીએ તે દેશમાં સવારને વખતે સેજ ઉપર પડ્યા રહેવું એ ભારે એમ અને લજ્જત ભર્યું આચરણ ગણવામાં આવે છે કારણ એ છે કે અર-બસ્તાનમાં સહવારનો વખતજ મગજને શાંત રાખી કામ કરવાનો હોય છે સુરજનો તાપ શરૂ થતાં ઉષ્ણ હવા અને સુરજની ગરમી રેતીના રણો અને પર્વતનો પથરાતો ધગધગતા અંગરા પ્રમાણે ઉના કરી મુકે છે આ કારણે માત્ર હવાજ નહીં પણ ગુફાઓ અને મકાનોની બીંતો પણ બળી ઉઠે છે આ તાપ એટલો સખત હોય છે કે દીવારની પાસે સુવાથી પણ માથું દુઃખવા માંડે છે.

કરીયયે શેખમાં હવેલીના સધળા માણસો સવારના પહોરમાં ઉડી પોતપોતાના કામે વળગી ગયા હતા સવારની નીમાઝ ગુઝારી લયલા બેડી કુરાનનું અધ્યયન કરતી હતી જોકરાને રસોડામાં દેવતા સળગાવી હતી, અત્યાર સુધી સલીમાને ઉઠેલી જોઈ હતી નહીં લયલાનું સલીમાની ગેર

હાજરી તરફ પહેલું ધ્યાન ખેંચાયું અને કુરાનનું અધ્યયન કરતાં વારંવાર અટકી તેગીના ઓરડા તરફ જોતી હતી. વખત બહેને ગયો. લયલાએ કુરાનનું બહુતર પુરું કરી મુસલ્મો વાળી પાસેની અબરાહ ઉપર મુક્યો. પરંતુ અત્યાર સુધી સલીમા આવી નહીં કે ન આવ્યો. તેણીને સાદ આ અસાધારણ દશા લક્ષમાં લઈ તેણીએ જાફરાનને સાદ માર્યો.

“જાફરાન ! જો, તો સલીમા શું કરે છે અત્યાર સુધી હી નથી શું આજે નીમાઝ પઢવાનો વિચાર નથી.

“હેરતની વા !” જાફરાને કહેવા માંડ્યું “રાત્રે મેડા ઉપર કુરાન મુકવું પણ ભુટી ગઈ હતી. પાણીનું માટલું પણ ખાલીજ હશે. અત્યાર સુધી વુઝુ માટે પાણીયે માગ્યું નથી.” જાફરાન ઉતાવળમાં જવાબ આપતી મેડા ઉપર જવા લાગી લયલા પણ તેણીની સાથેજ મેડા ઉપર જવા હી. તેણીના મનમાં અજબ પ્રકારના નિરાશા અને ભય ભર્યા વિચારો ઉઠતા હતા. જાફરાન આગળ હતી. લયલા મેડા ઉપર આવે તે પહેલાં તેણી દીવાનખાનામાં દાખલ થઈ તેણીએ દીવાનખાનું સુંતું જોઈ બેચેનીમાં કહ્યું :

“ઈલાહી ખેર ! આ શું મામલો છે.”

જાફરાનના મહોમાંથી ભય સુચક શબ્દો નીકળતાં પાછળ આવતી બ્યાકુળ લયલાના મહોડામાંથી પણ અણીચ્છાએ એજ શબ્દો નીકળી ગયા વાતની વાતમાં લયલા જાફરાનની પાસે આવી પહોંચી જે દ્રશ્ય જોઈ જાફરાને ભય સુચક શબ્દોમાં “ઈલાહી ખેર”. કહ્યું હતું તે દુઃખી દ્રશ્ય લયલાએ પણ જોયું. લયલા અને જાફરાનની બેચેની અત્યારે અસીમ હતી. બન્ને હેરાન થઈ માટીના પુતળા જેવી ઉભી હતી, બુદ્ધિમાં કસુએ નહોતું આવતું કે શું બનાવ બન્યો છે.

કેટલીય પળો સુધી લયલા અને જાફરાન ગુપચુપ અવાચક બની એક બીજાનું મોહું હેરત સાથે જોતી રહી. ઉભય પરેશાન હતી. શું કરવું અને કોને પુછવું એની તેણીઓને જાણે ગમ પડતી નહોતી. ત્રીજું કોઈ માણસ ત્યાં હતું નહીં, અને કોઈ અન્ય માણસ આવી શકે એવી શકા પણ નહતી હેરત અને ભય ભરી બેચેન ચુપકીદીનો ભંગ કરતાં લયલાએ કહ્યું.

‘નફરાન ! શું થયું એની ખબર ખુદાનેજ છે. ખુદાજ જાણે છે કે શું બન્યું’, કેવી રીતે બન્યું, પ્યારી સલીમા ઉપર કંઈ આફતમાં આવી અને એકા ઉપરથી કેવી રીતે ગેમ થઈ છતાં પણ નિરાશ થવા જેવું નથી. ચાલો પહેલાં બગીચામાં જોઈએ વખતે ત્યાં ન હોય.”

નફરાનની બુદ્ધિમાં લયલાની વાત આવી બન્ને બગીચામાં જવા પાછલા દાદરે ન્તરી બગીચામાં આવી. દાદરનાં કમાડ ખુલ્લાં હોવાથી ખાત્રી થઈ કે તેણી બગીચામાં દશે. કંઈક શાંતિ સાથે બન્નેએ બગીચામાં સલીમાને શોધવા માંડી.

આશ્ના અને ભાતી ધડીયો પણ કેવી કદપાંતકારી હોય છે ! કદી જરા સરીખી વાત ઉપર હૃદય કંપવા માટે છે અને નિરાશાનું ભયાનક ચિત્ર આંખો આગળ ફરવા માંડે છે. વળી કદી જરા સરીખી આશ્નાએ મન પ્રસન્ન થઈ ભારે અનંદ પ્રમોદ થવા માંડે છે અત્યારે લયલા અને નફરાનની સ્થિતિ તદ્દન એવીજ હતી કયાંય પદ્માનો સ્હેજ ખખડાટ થતાં ઉભય થેભી જઈ ઉત્સાહભરે જોવા માંડતી કે સતીમાજ આવે છે પરંતુ એક કે બે નહીં સો બસોથી ત્રણ વધુ વેળા એવીજ આં શકા આવી અને દરેક વેળા આંખો ફડી ફડીને અને ખ્યાન દઈ દઈને જોયું આંખો ચોળી નજરનો ભ્રમ ભાંગ્યા પણ નીષ્ફળતા અને નીરાશા વિના કશુંયે દેખાયું નહીં હવાના ઝોકાએ હાલત ખજુરીના ડાળાં પાછળ સલીમા હોવાનો ભ્રમ થતો, દોડતી ત્યાં જતી પરંતુ અર્થ વીનાની પીડા વીના કશુંયે પામતી નહીં ખુણેખુણે શોધ્યો અને દરેક દરેક આડ ખોળ્યું પરંતુ સલીમા હોય ત્યારેજ દેખાય ને ! શોધતા શોધતા ચાકી ગઈ એક વૃક્ષ તળે આવી “ હાય ” ની કર્ણુ ચીચીયારી સાથે લયલા કાળજી પકડી ખેસી ગઈ લયલાએ મહાપ્રયત્ને મન ઉપર કાણુ રાખી નફરાનને કહ્યું.

“ હાય ! હું શું કરું ? મારા પગ ઉપડતા નથી સલીમા તુ ક્યાં ખોવાઈ ગઈ હાય ! હું તારા પિતાને શો જવાબ દેશ ? મારો કૃપાવંત પતિ પોતાની અમાનત માગશે ત્યારે શું કહીને સમજવીશ યા રજીસ્ટ્રલ દબાવ ધણીને ક્યા રહેાંયે કહીશ કે જો તારી વ્હાલી ખેડીતું શું થયું નફરાન લિલ્લાહ બતાવ કે શું કરું ? તને કશી ખબર છે સલીમાનો ક્યાંય જવાનો વીચાર તો નહોતો તેણી પોતાની દીવાનખીમાં કાંઈ દિશાએ નીકળી તો નથી ગઈ પરંતુ નીકળી જવાનું કાંઈ ચીન્હ તો જણાતુંજ નથી.”

જાદુરાનની જીભ લયલાને કશો જવાબ આપવા સમર્થ નહોતી. તેણીથી એક શબ્દ પણ ઉચ્ચાર્યો નહીં. તેણીના હૃદય ઉપર દુઃખની કાળીમા છવાઈ હતી. સલીમાની યાદમાં તેણીનું કાળજી ચીરાતું હતું. સલીમાની માયાળુ વાતોનું સ્મરણ જાદુરાનના હૃદયમાં ખંજરનું કામ કરતું હતું તેણી પુતળા જેવી હાલ્યા ચાલ્યા વિના ઉભી હતી, અને લગલા આગળ દયા ચાચના કરતી હોય તેમ ઉભી હતી. અચાનક લયલાને કંઈક વિચાર આવતાં તેણીએ કહ્યું.

“એમાં કંઈક ભેદ છે અને સાચેજ તમારી ગદગત પણ છે.”

આ દેખાવ વધારે વખત રહ્યો નહીં. લયલા ત્યાંથી ઉડી અને વેદના ભર્યા અંતઃકરણે ઉદાસ થઈ હવેલીમાં આવી એકથી બે અને બેથી ચાર કાને વાત પડતાં જોત જોતામાં આ ખનાવ આખા ગામમાં ફેલાઈ ગયો. હસેદના મિત્રો અને સંજંધીઓનો ભારે જમાવ હવેલી આગળ થઈ ગયો. દરેક માણસ પોતાની ખુદી પ્રમાણે તર્ક દોડાવી વાતો કરવા મંડ્યાં. જાદુરાન દોડી અને મરશુદ રહેતો ત્યાં આવી. તેણીએ ધાયું વખતે આ લોકોને કાંઈ ખબર હોય. અહીંયાં અંબરને તેણીએ જોયો પરંતુ મરશુદનો પતો નહોતો. જાદુરાને પુછતાં અંબરે કહ્યું.

“મરશુદ ક્યાં ગયો એની મને ખબર નથી. ગઈ રાતથી તે ગેપ છે. ક્યારથી, કેવા ઇરાદાએ કોની સાથે ક્યાં ગયો એનીયે ખબર નથી. તેનો ઇરાદો કહી જવાનો હોય એવી કોઈ વાત ગઈ સાંજ સુધી તેણે મને કહી નહોતી.

અંબરની વાતો સાંભળી જાદુરાન જીક થઈ તેણીને સજુસજીયાં આવી ગયાં ભયને લીધે તેણીનું શરીર થરથર કરવા માંડ્યું. યોવન મદમાં મદમાની ખનેલી આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. ગભરાયેલી જાદુરાને જમીન ઉપર ખેરી ભમવા માંડેલું માથું ખન્ને હાથે પકડી લીધું. તેણી મન સાથે ખજડી

“છલાહી હું શું સાંભળું છું. શું ખની શકે ખરું. મરશુદ આવો દગો કરે ખરો કે? ખુદી કમુલ નજ કરે. શું ધણીના લુણનો વિચારે ન આવ્યો. તેની ઉપર કરવામાં આવેલી અગણીત કૃપાઓ શું કાણ માત્રમાંજ વિસરી ગયો. ધનદોલત ઉપર આંધળો થઈ આવું અણધરતું કામ કર્યું હોય એ ખની શકે ખરું? મરશુદ! આ કમીનું કામ કરતી વેળા તને કશી દયા ન આવી? ખુદાની બીક પણ ન લાગી ખુદાના કેહેરે તારો

હાથ ન ઝાલ્યો. તને જાફરાન યાદ ન આવી. તારી સઘળી મીઠી મીઠી વાતો બનાવટી હતી, શું મારે માનવું જોઈએ કે તારા મહેરબાન ધણીની આશાભરી નજર તે બાતુ ઉપર પડ્યા પછી તહે નીમકહરામ બની બદ નજર કરી હશે. માનવ ભારે સ્વાર્થી છે. કામવૃત્તિનો પ્રેત માથા ઉપર સવાર થઈ ભકત માણસને કરપીણ પીશાય બનાવી મુકે છે. પરંતુ મરશુદ કદાચ તે આતુ કયું તો સાફ નજ કયું. પણ હાય ! હું શું કરું મારું અંતઃકરણ આવી વાતો સ્વીકારવા ના પાડે છે અફસોસ ! અત્યા રની તારી ગેરહાજરીનો લાભ લઈ લોકો બધો આરોપ તારા માથે ઢોળશે. તે પછી શું થવાનું છે તેનો જાંખો ભાસ થતાં પણ જાફરાનનું હૃદય કપી ઉઠે છે. હા ! હું લોકોની જીભ ફેવી રીતે બંધ કરી શકું ! અરબોના જકડી સ્વભાવમાંથી વેર વાળવાના કરપીણ વિચારો ફેવી રીતે દુર કરી શકું. હાય ! મરશુદ ! પ્યારા મારા બહાલા, બાકા મરશુદ ! તારા પંગ ઉપર તે પોતેજ કુવડીનો ધા કર્યો છે. હુ શું કરું ! ” જાફરાનની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માંડ્યાં અને તેણીએ રડારોળ કરી મુકી.

સલીમાનો વિયોગ, સલીમાની નિરાધાર અવસ્થા, તેણીના દુઃખોનો ખ્યાલ, ઘરની ખરબાદી, અને સાથેજ મરશુદનું ધ્યાન. અને મરશુદ ઉપર આવનારા દુઃખ દાયક દીવસોનો ભય, આ સઘળા વિચારોએ દાડ ખાનાના ભંડારમાં દીવાસળીનું કામ કર્યું. રહી રહીને તેના હૃદયમ વેદનાની બળત્રા થવા માંડી. લયલા પાસે જઈ અંખરના શબ્દો બેવડાવવા તેણીનું હૃદય ના પાડતુ હતુ પરંતુ ઘરમાં ગયા વિના અને કાઠના પુછવાનો તેજ જવાબ આપ્યા વિના આરો પણ નહોતો. છેવટ તેજ વિચાર વેગે તેણીને આરો પરાવી ઉઠાડી, નિરાશાભર્યા નિશ્વાસ નાંખતી લયલા પાસે આવી.

લયલા સાથે, આ દુઃખદાયક અંખર સાંભળી દીલસોજી અને પ્રેમવશ આંતુ ખાંતુથી આવી એકત્ર થયેલી સંખ્યાબંધ બાતુઓએ આશા અને ભયની નજરે જાફરાન તરફ જોવા માંડ્યું તેમની દ્રષ્ટીનો સંકેત બતાવતો કે સઘળાં જાફરાનને સાંભળવા ભારે આતુર હતાં પરંતુ તેણીએ અંખર પણ અજાણ હોવાનું કહ્યું ત્યારે સઘળે ગમને નિરાશા જવાઈ કારણ કે કદાચ સલીમાએ કયાંય જવાનો વિચાર કર્યો હોય તો તે અંખરથી કદીયે જાનો રહે નહીં.

દીવસનો મોટો ભાગ આવાજ પ્રકારના તર્ક વિતર્ક અને શંકાઓમાં પસાર થયો. પણ સલીમા કે મરશુદ બેમાંથી કોણનોએ પતો નહોતો. લોકોમાં પરસ્પર ચર્ચા થવા માંડી હતી કે આ કામ માનો કે ન માનો પણ મરશુનું જ હોવું જોઈએ. આ વાતો સાંભળી જાહરાનને થતુ દુઃખ તેણીનું અંતઃકરણ જાણતુ હતુ તે ખિચારી ચોધાર આંસુએ રૂદન કરતી હતી. પણ એક શબ્દ ઉચારી શકતી નહોતી પોતાના આશંક ઉપર મુકવામાં આવતાં તોહમતો અને આરોપ સાંભળી મનમાં મનમાં જાણજીતું ઝાલી રહી જતી અને એક શબ્દ પણ કહી શકે તેમ નહોતું ગામની આજુ બાજુ તપાસ ચલાવ્યા પછી પતો ન મળતાં સઘળા નીરાશ થઇ બેઠા એક બાનુ લયલા હતી જેનું દુઃખદાયક રૂદન અને કલ્પાંતકારી હાથ હાથ, કેમે કયાં અટકતાં નહોતાં અને બીજી જાહરાન તેની સાથે દુઃખ અને અતર વેદનામાં સહકારીણી હતી.

x

x

x

સલીમા ગુમ થયાને એક અઠવાડિયું વીતી ગયું ચોમેર શોધ થઇ, દુર દુર સુધી માણસો દોડાવવામાં આવ્યા હમાલો અને ખચ્ચર વાળાઓને પુછવામાં આવ્યું પરંતુ સલીમા કે મરશુદ બેમાંથી કોણ એકનોયે પતો મળ્યો નહી આઠ દશ દીવસમાં ઘેર પધારવાની આશા હતી તે ઉસ્યદ આવ્યો હતો ધર આવ્યા પછી સલીમાની જેર હાજરી જેતાં અજબ પ્રકારની વેદનામાં લીન થયો હતો આ દુઃખભરી વેદનાના વર્ણન માટે મજબુત હૃદયની જરૂર છે સત્કર્મ અને સદાચારની સાક્ષી પુરતી તેની જુદાવસ્થામાં અજબ પ્રકારનું અસાધારણ પરિવર્તન દેખાતું હતું મુંખ મુદ્રાનું તેજ ઘટી મંદ પડી ગયું હતું રતાશને બદલે કાળાશ આવી ગઇ હતી ધીરજ અને સહનશીલ સ્વભાવે કરી આંસુ ઝાઝા બેઠતાં નહોતાં છતાં નેત્રો હીંગલોળ જેવાં રાતાં થઇ ગયાં હતાં રહી રહીને ઉઠનારા નવાસના ભડકાએ મન કાણુમાં નહોતું.

દરેક દિશાએથી નીરાશ થતાં ઉસેદે લયલા સાથે મશવેરો કરવા માંડ્યો.

“તમારો અબીપ્રાય હોય તો મસઉદને પણ ખખર કરવામાં આવે વખતે તે કોણ યુક્તી ખતાવે અને કામ બની જાય.”

“તમારો મત સારો છે પરંતુ મને કશી આશા નથી.”

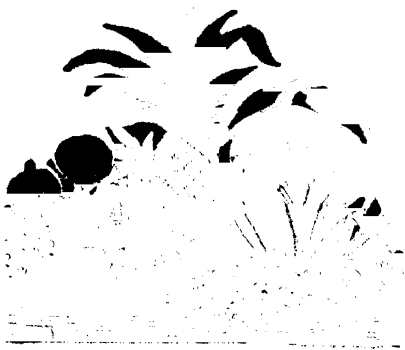
“કેમ ?” ઉસેદે પુછ્યું.

“કારણ કે” લયલાએ કહેવા માંડ્યું “ સહીમા તેને તીરસ્કારની નજરે જોતી અને મસઉદે જાણે છે કે સહીમા તેને ધીકકારે છે કેટલીક વાર બન્ને વચ્ચે જોલાચીત્રી પણ થઇ ચુકી છે.”

“છતાં પણ” ઉસેદે ચલાવ્યું “ આખરનો સવાલ છે આવા પ્રસંગે કાશીશ કરવામાં તે કંઈ મજા રાખશે નહીં.”

“તમારો અભિપ્રાય હોય અને વ્યાજબીય ગણે તો ખમર આપવી જોઈએ મસઉદના આચાર વીચારની મારા કરતાં તમને વધારે ખપ્પર છે જે તમારો મત પાકે હોય તો ઢીઝ કરવી જોઈતી નથી” લયલાએ જવાબ દીધો.

લયલાની સંમતી મળતાં ઉસેદે બાહર ગયો એ કલાક પછી પાછો ફરી કહ્યું કે સાંઢથી સવાર કાગળ લખી રાખીય મોકલવામાં આવ્યો છે કાસીદને મહોંજબાની પણ બંધી વાત સમજવી દીધી છે મરશુદની નીચાનીઓ પણ ખતાવવામાં આવી છે અને તેનો પતો કાઢવા માટે તાકીદ કરવામાં આવી છે સહીમા મળે અથવા તેણીનો પતો લાગે જે પણ હકી ત જાણુમાં આવે તેની તપાસ માટે લખ્યા મોકલ્યું છે લયલા એ પોતાના સ્વામીની હામાં હા મેળવી આજથીજ સહીમાની ખપ્પર માટે વાટ જોવા માંડી ઉસેદના આગમનથી તેણીને થનારી સઘળી પ્રસન્નતાનું સહીમાની એનુપસ્થિતિએ ખુન કર્યું હતું.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ત્રેમ પીડિત બંધવો.

રહે માલુમ અય સૈયાદ. કુછ મુદત અસીરીકી;
હમારી કયદકા દિન, લિખદે દીવારે શુલિસ્તાંપર.

ઉસેદની હવેલીના બોયરામાં ખીમારીને ખીછાણે પડેલા ઇન્ને મુસ્લિમ માટે પ્રાર્થના કરતી સલીમા અને જાફરાનને અત્યાર પહેલાં એક વખત આપણે જોઈ ગયા છીએ. સ્થળ સંસારના અંતીમ અને સ્થાઈ સૃષ્ટિના પ્રથમ પડાવ જેવું-કબર સરખું, આ બોંયરું હતું હવા ઉગ્ગસ માટે ખારીઓ હતી ખરી પણ અત્યારે તે સઘળી વાસેલી હતી. ચોમેર અંધકાર હતો. પવનને ક્યાંથીયે આવવાની પરવાનગી નહોતી. વાસીદું દમ સફાઈ કરવામાં આવી નથી કે નથી ઉપાડવામાં આવ્યો કચરો. ખારણાના ખારસક ઉપર લાગેલી કાઈમાં દુર્ગંધ આવવા માંડી છે. કદાચ હવાની કાઈ દહેર સ્વચ્છ આવે છે તો તે દુર્ગંધના સમાગમમાં આવી દુર્ગંધમય થઈ નીકળી જાય છે. બોંયરું અત્યારે દુર્ગંધનો ભંડાર થઈ ગયું છે. કાઈ પ્રાણી અહીંયાં એક બે પણ પણ રહી શકે એવી હાલતમાં અત્યારનું બોંયરું નથી.

બોંયરાના કમાડોમાં જડેલી સાંકળોવાળાં કમાડ બંધ છે અને તેમાં એક મોટું તાળું મારેલું દેખાય છે. હવા ઉગ્ગસ જવાનો ક્યાંય માર્ગ ન હો તો કેવળ કમાડોમાં પ્રોત્તાવસ્થાને લક્ષણે પડેલી ફાટમાંથી સ્હેજ અજવાળાની ઝાંખ પડતી હતી. ફાદરની નજીકમાં એક ખજુરીની સાદડી પાથરેલી હતી. સાદડી ઉપર એક અજો ને કદાવર પુરૂષ પડ્યો હતો. તેનો શ્વાસ દુઃખ અને વેદના ભર્યો ચાલતો હતો. અટકીને અટકી શ્વાસ આવતો હતો. આ પુરૂષ ખાસાં ફેરવતો અને અજવાળતો હતો.

સાદડી ઉપર પડેલા માણસે સંચિળ ઉપર હાથ મારી કહેવા માંડ્યું “મજર પણ મારા લોહીના તરસ્યા છે. કોઈ થડી થેન સેવા દેતાજ નથી.” તે ઉઠી બેઠો અને આંખો મસળી આંખુ ખાંખુ બોવા માંડ્યું. ચારે દીશાએ પ્રસરેલા અંધકારે કશું જોઈ શક્યો નહીં. તે બંધાયો.

“હાય ! કેવો અધાર ! કપર જેવું ઘોર અધાર !” યા અલ્લાહ શું મામલો છે ? શું જીવતા જીવતા કપરમાં છું. હાય ! શું કરું, આ જીંદગી કરતાં તો મોત આવે એ સારું” કહેતો કહેતો ઉભો થઇ ગયો.

વખત વહેતો ગયો થોડીક પળોમાં તેની તબીબત ઠીક થઇ, અધિકારમાં બળી જનારા, કમાડની ફાટમાંથી આવતા ઝાંખા પ્રકાશમાં પારીક નજર નાંખતાં ધણી મહેનતે આંખો ખાંચી કંઈક જોઈ શક્યો. તેણે સાદડી જોઈ અને પેરણ ઠીક કરી પાછો બેસી ગયો. જાતે કાળો શીધી હોવાથી પીળા પડેલી આકૃતિ બારે બચાનક દેખાતી હતી. ગાલ બેસી જતાં મોઢાં હાડકાં ઉભરાઇ આવ્યાથી સુખાકૃતિ તદ્દન બદલાઇ ગઇ હતી. આંખોએ અંદર પેસી ગઇ હતી અને તેજ મંદ પડીગયું હતું, કામળા જેવો પીળો રંગ આંખોમાં પણ પ્રસર્યો હતો. હાથ પગ પણ સુખાઇ બીહામણા થઇ ગયા હતા.

દુઃખ પીડીત માનવ ! જેને જોઈ હૃદયવાળાનું હૃદય વિદિર્ણ થતું, તે બેઠાં બેઠાં ચીસ મારી બખડાયો.

“હાય ! કોઈયે મારી મદદ નથી કરતું. કોઈને મારી દુઃખભરી ચીચી-યારીયો ઉપર દયા આવતી નથી. વિના કારણે ને વગર ખતાએ મારી ઉપર અસાધારણ જીલમટ ગુજરવામાં આવે છે. હાય ! હું નથી જાણતો કે મેં કયો અપરાધ કર્યો છે. કયા અપરાધની સજામાં જીવતાં જીવત ઘોરમાં હડસેલાયો છું. કોઈને માર્યો નથી કોઈને કુટ્યો, ચોરી કરી નથી કે નથી કર્યો વ્યભિચાર, ખોટી સાક્ષી આપી નથી કે નથી મુક્યું ખોટું તોમત, ખુદાવંદ ! અચાનક મારું કીરમત કેમ ઉથલાઇ ગયું. આ જવાન મારા જીવનો વેરી કેમ થયો છે હાય ! જાફરાન તુમે મને વીસરી ગઇ તારા ઉપર મારી દુઃખી દશાની કશી અસર નથી થતી તારી ભોળી ભોળી વાતો કેવળ મ્હોં જોવાનીજ હતી તારા જાનીસાર મરશુદને શું ભુલોજ ગઇ ? હાય ! પડ્યા વખતમાં કોઈયે કામ આવતું નથી.

હિસીકા કબ કોઈ, રોઝે સિયાહમેં સાથ દેતા હયે;

કે તારીકી મેં સાયાબી, જીદા રેહતા હે ઈન્સાસે.

“સહયદી ! મહેરબાન ધણી, હજીને મુસ્લિમ ! મરણ સિવાય આરો આવતો જણાતો નથી પણ અફસોસ, મોત અને તે પણ હરામ ! કેવી

રીતે કબુલી કરે. અખદુલ આબાદની વાતના, ફેરી રીતે ઉઠાવું. ત્યારે શું કરવું ? હે બેકસી ! મદદ કર ! હે મારાં આંસુ ! કંઈ અસર દેખાડ ! હે અરહમુરોહેરીન ખુદા ! તારા દયાળુ ગુણનો પ્રકાશ કર અને તારા આ દાસને કેદમાંથી મુક્ત કર. હાય, મારો ધણી ક્યાં મળે. અખર પણ ખસેડવામાં આવ્યો. છુટો હા, છુટો બારે જલેમ છે. કેવો સખત બપતો રાખે છે. કમાડ વટીક પણ ઉઘાડતો નથી. પીરતોલ લઈને ઉભો રહે છે. જરા પણ ચળવળ થાય તો ખસ, કામ પુરૂજ છે. " દુઃખી કેદીનુ માથુ ભમવા લાગ્યું. તે માથુ ઝાલી દીવાલને આશરે બેસી ગયો.

બોયરામાં કેદ પડેલો દુઃખી માણસ ધબ્બે મુસ્લિમનો વફાદાર ગુલામ મરશુદ હતો એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર રહેશે. મરશુદની આ દશા કેમ થઈ એ જાણવાને વાંચકો સ્વાભાવિક રીતે ઉત્સુક હશે પણ વખત આવે સધળું જણાઈ આવશે. અત્યારે આપણે જોઈ રહ્યા છીએ કે તે બારે વેદના વેડો પડ્યો છે છતાં તે નિરાધારની ફરીયાદ સાંભળનાર કોઈ નથી ઉસેદના સ્વભાવ અને લાગણીઓ ધ્યાનમાં લેતાં તો આ દુઃખી મનુષ્યનાં સંકટોનું તેને જ્ઞાન કરાવવામાં આવે તો તે અવશ્ય દયાવાન થાય એવું ધારી શકાય ખરું. પરંતુ અફસોસ કે આ વાતની તેને ખબર વટીક પણ નહોતી. સલીમા ગુમ થવાની તેની ઉપર થયેલી બારે અસરથી તે જ્ઞાન જીલ્યો હતો અને ધરમાં-એકાંતમાં બેસી રહેવા સિવાય તેને કશું કામજ નહોતું. હરવું ફરવું, મળવું, કામ ધધો કે વાતચીત તેણે તદન તજ દીધાં હતાં. એટલે મરશુદના છુટકારાનો તેની ઉપર આધાર રાખવો વ્યર્થ હતો.

દુઃખ પીડિત મરશુદ ઘેલજામાં પાછો ચમક્યો. ગભરાઈ ઉઠ્યો અને આગળ ડગલું મુકવાના ધરાદાએ પગ ઉઠાવ્યો પરંતુ એક સખત આંચકા સાથે હાય કરતાં પગ પકડી લીધો અને પેરણનો છેડો ખસેડી બન્ને પગમાં પડેલી સાંકળ જોવા લાગ્યો. આ લોખંડી સાંકળ, તેના બન્ને પગલાં પડેલાં બે લોખંડી કડાને જોડતી હતી સાંકળની વચ્ચે ઉંટના વાળનું એક મજબુત દોરડું હતું. આ દોરડું પેરણની તળે કેડ સાથે બાંધવામાં આવ્યું હતું. દોરડાની ગાંઠ મજબુત અને સાવચેતી સાથે પુકે પાછળ બાંધવામાં આવી હતી કે કદી ગાંઠ છોડી શકે તેમ નહતું. મરશુદની કેડની ચામડી ઠંકઠેકાણેથી કપાઈ ગઈ હતી અને તેમાં પડેલા જખમોમાં સાંકળનો ઝટકો લાગતાં તે કંપી ગયો હતો તે બોલ્યો.

“ કમનસીબ મોત ! તું ક્યાં છે. ત્વરીત આવ અને આ વેદનામાંથી મુક્ત કર. ” મરશુદ ઉપર જોયું કારણ કે છત ઉપરથી માટી તુટી પડી હતી. ”

આશ્ચર્યે દુનિયામાં અજબ વસ્તુ છે. ગમે તેવી નિરાશા કેમ ન હોય પરંતુ જ્યાં સુધી જોવામાં આવ્યું છે હજારો પ્રકારના વિચારો, સેંકડો પ્રકારની ઇચ્છાઓ અને લાખો પ્રકારની આશાઓ મનમાં ઉદ્ભવે છે. મરણ ઘડી સુધી પણ આશાની મનહર અને રૂપાળી છબી લલચાવતીજ રહે છે. કુખતી હોડીમાં બેઠેલા મુસાફરોને પણ બચી જવાની આશા રહે છે. કાંઈ જાતની દયા માટે મરશુદ તદ્દન નિરાશ થયો હતો છતાં આશાના વિચારો તેને પ્રસન્ન કર્યા વિના રહેતા નહોતા. સ્વાભાવીક રીતે આવા પ્રસંગે આશા અધિક પ્રસન્નતા ઉત્પન્ન કરે છે. આરે દિશાએ નિરાશાનાં વાદળોનો અંધકાર ફેલાય છે અને મુસળધારા વૃષ્ટિ થાય છે ત્યારે આશા ના વીજળીક સંકેતે, માનવ જાતિનું મન પ્રસન્ન રહે છે અને બગડેલી વાત બની જવાનો આસરો બધાય છે.

માટીના પડવા સાથેજ મરશુદને આશા બંધાઈ અને ઉત્સાહ બેર તેણે પરીણામની વાટ જોવા માંડી તેના મનમાં વિચાર સંકલેના બંધાઈ કે ભોંયરાનો ઉપલો ભાગ કોઈએ ઉકલ્યો અને તેમાંથી એક હાથ લાંબાઈ તેને ઉપર આવવાનો ઇશારો કર્યો. આ ધ્યાન જામતાં તે ઉઠવા લાગ્યો. પરંતુ સાંકળના ઝણકારે તેની સઘળી આશાઓનો નાશ કર્યો કાળજે હાથ દબ. ”

“ હાય તકદીર ! ”

નો નિશ્વાસ નાંખી હતો તેમજ બેઠો ને બેઠો રહી ગયો. તે સમજ્યો કે મને ઘેલછા થઈ છે. મગજમાં ભરાયેલા તર્કો વિશ્વાસના સ્વરૂપમાં જ નહીં બદલે જીવતી આકૃતિઓના સ્વરૂપમાં સામે આવી મને બોલાવે છે, તેના હોશ ઠેકાણે આવ્યા અને સમજ્યો કે કોઈને શું પડી છે કે મારા જેવા નિરાધારને છોડવવા માટે આવે ઉસેદ અથવા મસઉદ મને મુક્ત કરવા ધારતા હોય તો મેડો બોદવાની શી જરૂર હતી. કોઈને મારાં દુઃખોની શું પડી એક જાહરાન છે તે આડુ કરી શકે નહીં તેમજ તેણીમાં એટલું સામર્થ્ય પણ નથી. તે એક લુંડી છે તેણીની શક્તિજ શું વળી આ જાતિ ઉપર ભરસો કરવાયે શું ?

મરસુદના કાન પાછા ઉભા થયા તેને માટી પડવાની ઝંખના વધારે થઈ સ્વર પણ વધારે હતો. સધળા તર્ક દુર કરી તેણે પોતાનું ધ્યાન તે સ્વર તરફ રેક્યું. પરંતુ તેની ઘેલછા અને તર્કોના ચઢી આવેલા પુરે કરી અવાજ કંઈ દિશાએથી આવતો હતો તે પણ નક્કી કરી શક્યો નહીં. પણ પછે તે માથું નમાવતો અને ફરી ફરીને આંજીઆંજી જોતો હતો. કદી તેને નજીવો જોવો સંકેત થતાં આશા બંધાતી અને કદી ભયાનક નિરાશાનું ચિત્ર સામે આવી હાથેના હાથ કાળજી ઉછાળતું હતું.

આ સ્થિતિ એક કલાક સુધી ચાલુ રહી. પણે પણે માથું ફેરવતાં ને આંજીઆંજી જોતાં તેનું માથું ચઢી આવ્યું. માથામાં ચકરી આવવા માંડી નિરાશ થઈ નહીં સમજાય એવા શબ્દોમાં તે બબડ્યો. બકબકારો કરી અંતર વેદનાઓથી હૃદય ખાલી કર્યા પછી દીવાલનો આશરો લઈને આગળ આલ્યો. હાથથી ટોલાંને ત્યાંજ બનેલો એક ગોખલો શોધી કાઢ્યો. આગલા દીવસે મુકેલી ખજૂર, રોટલાના સુખા કકડા અને પાણીનો કુંજો લઈ તે ચઢાઈ ઉપર આવ્યો. બિસ્મીલ્લા બોલી સુખા કકડા પાણી સાથે ચાવવા માંડ્યા પરંતુ પાણી ખાઈ હોવાથી પાણી પીતી વેળા અજબ પ્રકારે મ્હોં બનાવતો હતો. રૂપાળા કુળમાં આ ખાઈ પાણી, જોનારાઓને સ્વાદીષ્ટ પાણીનો ભ્રમ ખવાડવા માટે ભરવામાં આવ્યું હતું. મહા મુશ્કેલીએ જીજ્ઞાસા ઉતાર્યા પછી ખુદાનો પાડ માન્યો હતો બે દીવસ તેજ કકડા ચલાવવાને વિચાર આવતાં બાકીનું ખજૂર અને સુખેલો રોટલો દીવાલ પકડી ગોખલામાં મુકી દીધો. દીવસોની ખોરાક એક વખત આપવામાં આવતી હતી. રોટલો મુકીને દીવાલ ઝાલી પાછો ફરતો હતો તેવામાં તેની ભારે અન્યથા વચ્ચે જતમાનો એક મોટો પથરો ધમદમને નીચે પડ્યો.

પથરો પડવાથી થયેલા અવાજે આખું ભોંયરું ગળતી મુંકરું. અચાનક બનેલી ઘટનાએ મરસુદને હેબતાવ્યો, તે ચમક્યો, પગમાં બાંધેલી સાંકળ દીવાલમાં અકળાઈને તે જમીન ઉપર ખેસી ગયો. આંખો બંધ કરી લીધી મનમાં વિચારવા માંડ્યો કે આ શું મામલો છે. વધારે હકીકત જાણવા તે આંખો ખોલે તે પહેલાં બાંકામાંથી અટકી અટકીને આવતી પવનની ઠંડી લહેરે તેના શરીરને સ્પર્શ કર્યો. પરંતુ તેનું મન પ્રસન્ન થયું. મરસુદે આંખો ઉઘાડી ભોંયરામાં અજવાળું જોયું તે હેરત પામ્યો. અન્યથા

સાથે તે જોવા લાગ્યો. તેટલાંજ માથા ઉપર કાંઈ બોલતું હોય એવું જણાયું માથું ઉઠાવી જોયું ને સાંભળ્યું.

“મરશુદ્દ ! મરશુદ્દ ! !” સાદ સાંભળતાં મરશુદ્દનું મન પ્રસન્ન થયું એકી સાથે આનંદની લહેર તેના આખા શરીરમાં દોડી ગઈ તે બોલ્યો.

“હે ખુદાની રેહમતના ફરિસ્તા ! હે બલ્લા મણસ, તારે મરશુદ્દનું શું કામ છે ?”

અંતર અવાજ સંભળાયો, “હું કોણ છું” અન્તે તમને શું જરૂર છે, પરંતું તમે મરશુદ્દજી છે કે કોઈ અન્ય તમારો સાદ તેના સાદ જેવો નથી.”

“મારો સાદ, હા, હે દયા સ્વરૂપ, ખુદા તારું કલ્યાણ કરો, મારા જેવો દુઃખી જીવ લાગ્યેજ કાંઈ હશે. અસંખ્ય સંકટો મારે માથે પડ્યાં છે, સંકટો પડેલા દુઃખ સહ્યાં છે, અત્યાચાર અનર્થ અને જીલ્લમાટમાંથી પસાર થયા પછી એક સાદજ નહીં પણ આખો ને પુરો પાંધરો મરશુદ્દ પલટાઈ ગયો છે. અત્યારે કદી મારી જનેતા આંતરે જીવે તો તેણી પણ આજખી શંક નહીં.”

અંતર અવાજ દીલગીરી અને દુઃખ ફેલાવતો સંભળાયો. “હાય ! મરશુદ્દ, પ્યારા મરશુદ્દ, તારે માથે બારે જીલ્લમાટ થયો છે.” સાથેજ ઉપરથી રડવાનો સાદ સંભળાયો.

“મારી ઉપર એક ખે દુઃખ નથી જે પિતાવી શકું” મરશુદ્દે કહેવા માંડ્યું “આ દુઃખો સાંભળ્યા કે મારી નિરાધાર દશા ઉપર ઉનાં આંસુ સારોથી શું વળે, મારાં અપાર દુઃખો અઘણ છે. સાંભળતાં કાન અને કહેતાં જીવ થાકી જાય એટલાં વિસ્તૃત છે. હે દયાળુ વ્યક્તિ, મને જોઈ તારા મનમાં વેદનનો અગ્નિ સળગે છે કે ?”

અંતરનાદ—કેદખાનનું દુઃખ બધું સખત હશે.”

મરશુદ્દ-શું પુછો છો ? આ કેદની સંકટો ગણી વધારે આરતો માથા ઉપર પડેલી છે ત્યારે કેદની ગણતરી શી છે.”

“હવે શું વિચાર છે ?”

“મારો વિચારજ શું. ખુદાની જે મરશુદ્દ હશે જોજ થશે. કાંઈ યાર ન મદદગાર, ન મિત્ર કે સંબંધી હું જોણતોય નથી કે મને કેમ કેદ કરવામાં

આવ્યો છે. આ ઘોર જેવા અંધારા કેદખાનામાં ક્યાં સુધી જીવતો રહીશ એનીય મને ખબર નથી. જીવતા જીવ ઘોરમાં પડ્યો છું. અફસોસ, જેઓ મારા જરા જેટલા દુઃખે દુઃખી થતાં તે પણ ખબર પુછતા નથી. દુનિયામાં કોઈ કોઈનું નથી. વગર અપરાધે દારણ દુઃખનો ભોગ થઈ પડ્યો છું.”

અંતરીક્ષ નાદ-“તમારા દુઃખે કોણ દુઃખી થતું અને તમે કેમ જાણ્યું કે તેને ચિંતા નથી.”

મરશુદ-“ખે મહીના થયા પણ પુછ્યું વરીકે નહી.”

અંતરીક્ષ નાદ-“નામ યાદ છે, કોણ હતું. હું તમારો મીત્ર છું, છુપાવો નહી.”

મરશુદ-“મિત્ર નજ કહું અલેખત દયાળુ છો. નામ ? તેનું નામ, વગર ખાત્રીયે બતાવાયજ નહી.”

અંતરીક્ષનાદ-“ખાત્રી કેવી રીતે અપાય.”

મરશુદ-“ખાત્રી ? શું કહું. નહી, નહી ! તે કોઈ નથી માત્ર મારો જીમ હતો. માફ કરો. નકામો સવાલ ઉઠાવી તમે વારંવાર પુછવાની તકલીફ લ્યો છો. તમારા પ્રતાપે જરાક અજવાળું અને હવા મળવા માટે તમારો ભારે, ભારે, ઉપકાર માનું છું. એક કમનસીબ કેદી એથી વધુ શું કરી શકે છે.

અંતરીક્ષનાદ-અફસોસ તમને મારી ઉપર વિશ્વાસ નથી.

મરશુદ-કોઈની ઉપર સ્વયંમ ! મારી ઉપર પણ મને વિશ્વાસ નથી. મેં એક કહેવત સાંભળી હતી કે “જુરા વખતે શરીરનાં અવયવ પણ માનવીનાં દુશ્મન બને છે.” ત્યારે કાનો વિશ્વાસ કરીએ.

અંતરીક્ષનાદ-પરંતુ અણુવિશ્વાસે દુનિયાનાં કામ ચાલતાં નથી.

મરશુદ-દુનિયા સાથે મને સંબંધ નથી. સદા આ કેદખાનામાં વસી, અહીંજ મરી જવું છે. મારી કિસ્મતમાં એમજ છે, ત્યારે કોઈનો શા માટે વિશ્વાસ રાખવો જોઈએ. અત્યારે પણ હું મને પોતાને મરેલો સમજી છું. આકાશનો સુંદર તંબુ, સુર્ય, ચંદ્રનો આનંદી પ્રકાશ, તારાનો ચળ કાટ, વૃક્ષોને ઉપવનોની મનહર મોજ, લિન્ન લિન્ન પ્રકારની રંગીલી

રમતનો મતજબ દુનિયાની સઘળી વસ્તુઓને ત્યારેજ છેલ્લી સલામ કરી ચુક્યો છું જ્યારે મસહિદે મારા પગમાં બેડીઓ ઠોકી જવતા જવતની કબરમાં ધકેલી ચુક્યો છે. બસ સઘળી આશાઓ પુરી થઇ ગઇ છે માત્ર એક આશા બાકી છે અને મરણ થી, તેજ મારી સાથે રહેશે.

છેલ્લા શબ્દો કહેતાં મરશુદની આંખોમાંથી આસુની ધારા વહેવા માંડી. તેણે કુસકાં ભરવા માંડ્યાં અજબ પ્રકારે રડ્યો રડવાની અસર ઉપરની વ્યક્તિ ઉપર પણ થયા વિના રહી નહીં અંતરીક્ષનાદે કડકી કહ્યું.

“મરશુદ! મરશુદ! આ શું કરે છે જુઓ તમારા માટે જીવ સાથે રમત કરી, આવી છું. ધીરજ રાખો કોઈ મુક્તિ શોધી દાઢો, રડવાથી કામ ચાલવાનું નથી. મુક્તિનો વિચાર કરવાનો છે.”

“મને શ્રમ થાય છે? શું ખરેખર આ સાદ મારી વહાલી...” “મરશુદ આગળ બોલી શક્યો નહીં તેનું ગળું રૂધિર યુગ્મ.”

અંતરીક્ષનાદ-હા, હા! આ સાદ તારી વહાલી જાફરાનનો છે. પ્યારા મરશુદ અત્યાર સુધી તમે પારખી શક્યા નહીં, તેમજ એટલુંયે ન વિચાર્યું કે બીજા કોઇને તમારી શું પડી છે કે આવું જોખમ બધું કામ માથે ઉઠાવે.”

મરશુદ-વહાલી જાફરાન! હું દીવાનો થઇ ગયો છું. તુજ કોઇ ચુકતી કાઢ.

“તમે કરી મહેનત કરી શકશો.”

“લાંઠણો કરતાં ને ભુખમરો વેઠતાં મારામાં શક્તિ નથી રહી મારી હાલત બહુ ખરાબ છે દીવાલો ખોદવાનું કે કોઇની સાથે બાથમબાથ ઉતરવાનું અને તેમ નથી.”

“હાય ! ત્યારે શું થાય.”

“હા ! ત્યારે શું કરું જાફરાન ? ઓ જાફરાન.”

“કહો, શું કહો છો ?”

“કોઇ સીપારશ નથી ચાલી શકતી કોઈના કહેવાથી દયા નથી મળી શકતી?”

“આવી વાત કહેવામાંજ સાર નથી.”

“અફસોસ!” મરશુદે નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું.

“અફસોસ” સાથે મરશુદ અને જાફરનાં યુવચાપ થઇ ગયાં ઉભય મનમાં કંઈ વીચારતાં હોય એવો ભાસ થતો હતો પંદરમીનીટ સુધી યુવકીદી ચાલુ રહ્યા પછી જાફરને આરતે આરતે મરશુદને કંઈ કહ્યું જાફરનાની વાતો સાંભળી કદી મરશુદ પ્રસન્ન જણાતો, કદી ભારે ઉદાસ દેખાતો ને કદી ગભરાઇ જતો જાફરનાં બધું કહ્યું જાતી રહી ત્યારે મરશુદે પુછ્યું.

“જુદા ક્યારે બીમાર પડ્યો ખુદા એને સમજે ભારે નિર્દય હતો.”

જાફરને જવાબ આપતાં કહ્યું “કાલે અસર પછી તમારી પાસેથી પાછો ફર્યો ત્યારથી પેટમાં સખત દુઃખાવો થયો કળ પડતી નથી. વામેટ પર વામેટ થાય છે ડાકટરે ભારે આશા ગંધાવી છે છતાં કદી સારો થયો ત્યારે પણ આઠ દશ દીવસ સુધી કામ કરી શકશે નહીં. આ પ્રસંગ જોઈનેજ આટલી દીમત કીધી છે ખુદા એવી છે. તમારે આળસ કરવી જોઈતી નથી બધી ચીજો લઈને સાંજરે આવીશ કુંગરીની પાછળ ઉંટની પણ ગોઠવણ કરી રાખીશ.”

જાફરનાં ચાલી ગઇ અને પથરાનું ઝોશીકું કરી મરશુદ ચંટાઇ ઉપર સુઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

—:૦:—

નાસી છુટયો.

લાંબા વખત પછી જાફરનાના શબ્દો સાંભળ્યા અને છુટકારાની ઝાંખી આશાઓના મેદાનમાં રમત રમવા માંડી. મનમાં ને મનમાં આનંદ તરંગનાં તરંગો ઉઘ્યાં, પુલ્યાં ને ફળ્યાં. મનકામનાઓની સિદ્ધિનાં સ્વપ્નાં સત્ય સ્વરૂપમાં ઉભાં રહેવા લાગ્યાં. વિચારોના સમુદ્રમાં ડુબકીઓ મારતો મરશુદ એખતર સુઇ ગયો. જાફરનાના વચન અને તેણે પોતે કરવાના

કામની કશી શુદ્ધ રહી નહી. નીદ્રામાં એભાન પડ્યો હતો અને ભાગ ઉપર પ્રગટતી રેખાઓ ખતાવતી હતી તે આનંદદાયક સ્વપ્નાં જોઈ પ્રસન્ન થઈ રહ્યો છે ઉંઘમાંજ તેના હોઠ અટહાસ્ય કરતા હતા. પીળા પડેલા ગાલોમાં રતાશને બદલે કાળાશ ચળકવા માંડી હતી. તેની આંતરીક પ્રસન્નતા નિદ્રાની એભાન અવસ્થામાં પણ સ્પષ્ટ તરી આવતી હતી.

નિદ્રાવસ્થામાંજ મરશુદ ખડખડ હસી પડ્યો અને ધેનના ભારે સાદે બબડ્યો “પ્યારી-લાંબી મુદત પછી ખુદાએ આજનો આનંદી પ્રસંગ મેળવી આપ્યો જ-તમને સુખ્યું-ખુદા-ના-પાડે છે. ઇલાહી-મજને મુસ્લિમને સુખી રાખ અને તેની વડાલી-ગલીમા-ને-પણ-”. તેને ઉધરસ આવી ગઈ તે ઉડી બેઠો અને જાણે કોઈને મળવા હાથ લંબાવતો હોય તેમ બંને હાથ લાંબા કર્યા. પરંતુ તરત પગમાં બંધિલી સાંકળનો ઝટકો વાગ્યો. ઉડીને આગળ જવાને બદલે અડફટ ખાઈ હીવાલ સાથે અફળાયો ને તમ્મર ખાઈ જમીન ઉપર તુટી પડ્યો. બંને હાથ લંબણે ઈંઝ જમીન ઉપર બેસી ગયો.

મીનીટો સુધી તે માથું ઝાલી બેઠો રહ્યો તમ્મર ઉતર્યા, મન શાંત થયું ત્યારે મન સાથે બબડ્યો “અફસોસ ! હું કેવો કમ નસીબ ! ના પાક ભ્રમ મને કેવી કેવી રીતે ભુલાવો ખતાડે છે, કેવાં ક્યાં દુઃખ આપે છે હા ! હું તો આ ધોરમાંજ કેદ છું સ્વતંત્ર જીવન ક્યાં ને હું ક્યાં ? બહરાન ! બહરાન ! તારા મુલક દીક્કાસાએ મને ક્યાંનો ક્યાં પહોં-આડી દીધો કોણ જાણે છે કે હવે પણ કેટલી મુસીબતો સડત કરવાની બાકી છે.”

મરશુદે માથું ઊઠાવ્યું બહરાને પથર ખસેડી છતમાં કરેલા બાકારા માથી પડતા પ્રકાશ તરફ દ્રષ્ટિ ગઈ આખા બોયિરામાં ચોમેર ઘોર અંધ-કાર હતો હીવાલો લયનક હતી અને તેમાંથી કંપારી આણનારી આ શંકાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી ચારે ગમ જોઈ અજબ અદાલ સાથે મરશુદ માથું નમાવી આંખો બંધ કરી લેતો વળી વળી ને તે બાકારા તરફ કાન ધરતો બહરાને ત્યાંથી વાત કરવાની તેને ખાત્રો આપી હતી.

પતીક્ષા ! હા, પ્રતીક્ષા પણ અજબ આદત છે એક એક દાણ વરસોનાં વરસ જેવી દેખાય છે વાટ જોતાં મન ગભરાઈ

જ્ય છે મન ને તન પ્રત્યાશા અને વાટ જોવામાં નિર્માદ્ય અને દુઃખ પીડીત થઇ જાય છે પણ વાંછનાનો આરોગ આવતો નથી. દીલ શીગાર આશકને કાળી કથામતની રાત્રિઓ કાણુ કદમાં ફરતાં જોવીતે છે અને સવાર થઇ જાય છે છતાં પ્રતીક્ષા પુરી થતી નથી તે ગરીબ યુવતી, જેણીનો કાત પરદેશે સિધાયો છે સવારથી સાંજ સુધી કાંતની વાટ જોતી બેઠી રહે છે પણ હાય ! બુરં થાય પ્રતીક્ષાનું, અંતે નિરાશા ને નિષ્ફળતા વીના કશું પરિણામ પ્રાપ્ત થતું નથી. વૃદ્ધ માતાપિતા પોતાના આશાવાદી બાળકને જોઇ પ્રસન્ન થાય છે અને પતીક્ષા કરે છે કે તે જવાન થઇ કમાશે અને અમારી સેવા ચાકરી કરશે પરંતુ હાય ! નિરાશા, સેંકડો તમાઓ સાથે ભોંય તળે દૂન થઇ જાય છે. કાળનો બળવાન ફરિસ્તો-મદ્રેકલ મોત તેમને મરણ બીજાણુ સુવાડી દે છે અને હજારો આશાની લાખા પ્રતીક્ષાઓ પેટમાં લઇ બાજીનનો ત્યાગ કરી જાય છે.

તે કમનસીબ-વિધવા-બેવા સ્ત્રી, જેની યુવાવસ્થા હજી પરિપક્વ થઈ નથી. તેણીના બાળે હુસ્નમાં બદાર આવે તે પહેલાંજ તેણીનો સીરતાજ તેણીનો મોહનકાંત, મ્હાં ફેરવી ગયો અને સંસારી રીવાજો, જાતીય બંધનો અને જમાતના આંકુશમાં જકડાઇ ભવિષ્યમાં પતિ સુખ જોવા-સંધવા બેનવાનો માર્ગ અંધ કરી સદા સદા માટે ત્યાગી ગયો હોય, કેવી કેવી આશાઓ સાથે મોતની પ્રતીક્ષા કરે છે. કેવી રીતે બાળા પાથરી કોઇની આવેલી લાગી જવા ખુદા આગળ પ્રાર્થના ગુનરે છે, પરંતુ હાય મોત ! મોત પણ મ્હોં માગ્યુ આવતું નથી. યુવાવસ્થાની મદમાતી ને મનકામના ભાગ્યવતવાલી ઇચ્છાઓ આવે છે અને તેણીને બદનામ કરવા કેવી કેવી યુક્તિઓની આફતો નથી લાવતી, અબળા, ગરીબ મિચારી અબળા ! બન્ને હાથે કાળજી પકડી, ઇચ્છાઓ, આશાઓ ને મનકામનાઓને દબાવવા ધીરજની શિલા જાતી ઉપર ધરી, જીવનના અપ્રસન્ન અને કડવા દાનસો વ્યતીત કરે છે છતાં એક શબ્દ પણ બદનામીની બહીંકે બોલતા નથી.

મરણની પ્રતીક્ષાવસ્થા જાય અને નિરાશા રહીત નહોતી અંધકાર મય ભોંયરામાં દીવસનું તેને લાન નહોતું કારણ કે જ્યાં હતભાગી ભોંયરામાં સરજનાં કીરણોને પોતાના ઝગઝગાટનું સામ્રાજ્ય સ્થાપવાનો અવ

કાશ નહોતો. તડકા સામે સખત આંકુશ હોવાથી દિવસ અને રાત્રિ વચ્ચેનો ભેદ પારખવાનું લગભગ અશક્ય હતું, જાંખા વખતથી ભોયરામાં મરશુદ્ધ અલખત કોઇ કોઇ વેળા રાત્રિ અને દિવસ વચ્ચેનો ભેદ પારખી જતો ખરો. અત્યારે થોડો દીવશ બાકી હતો પરંતુ પ્રતીક્ષાની ઝંખનાએ રાત્રી થઇ ગયાની તેને ખાત્રી આપવા માંડી હતી હલકું અજવાળું ને ઝાંખો પ્રકાશ તેને અધકારજ દેખાતો હતો સુર્યાસ્ત થઇ રાત પડ્યામાં તેને કશાએ સંદેહ રહ્યો નહોતો.

“રાત્રી થઇ ગઇ અને જાફરાન આવી નહી” આ વિચારે મરશુદ્ધના અંતરમાં ધા કર્યો ઘેઝઝા થવા માંડી અનેક પ્રકારના ભયાનક વિચારોએ ગભરાટ ઉત્પન્ન કરવા માંડ્યો કદી તેને જાફરાનની વફાદારી ઉપર શંકા આવતાં નીરાશ થતો કદી તેનું હેત, જાફરાનની દીલસોજી અને સાદસનું ચિત્ર સામે દોરાતું અને તે યુધ્ધાળી આંખે ધારી ધારીને જોતો-ખમડતો.

“જાફરાન ! જાફરાન ! શું કહે છે હું અહીં છું ?”

વારંવાર તે ઝાંખા પ્રકાશ તરફ જોતો અને ઉભો થઇ કાન ધરતો કદી તે કમાડની ફાટ તરફ નજર ફેરવી જોઇ રહેતો અને કાન ધરતો તે ધારતો કે જાફરાન ઉભી હશે અને કંઈ કહેવા અતુર હશે અને કદી વિચાર આવતો કે હજી દીવસ હશે એટલે તેણી આવીજ નહી હોય, ત્યારે સાદડી ઉપર સુઇ જઇ પાસાં બદલવા માંડતો.

મરશુદ્ધ પોતાના મનમાં ગમે તે ધારતો હોય છતાં જાફરાન પોતાના કાબ્ય તરફ બેદરકાર નહોતી તેનું મન બેચેન હતું તેણી ગાભરી બની વાટ જોઇ રહી હતી કે ક્યારે સુરજ સંધ્યાની લાલીમા પછીના અધકારનો પડો મ્હોં ઉપર નાંખે અને હું મારા મોહનનો નકંઘાતના સમ કારાવા-સમાંથી મુક્ત કરવા દોડી જઉં જેમ જેમ સુર્યનો વેગ અથવા અત્યારની શીલોસોશીને આધારે પૃથ્વીની પ્રગતિ, પુર્વદિશાએ દોડતા તડકાના દુર ને દુર નાસતી અને સુરજના કીરણોનો પ્રકાશ પીળો પડી તીક્ષ્ણતા ઘટાડતો તેમ તેમ જાફરાનનું બેચેન હૃદય તેણીમા ઉદ્વેગની માત્રા અને ઉત્કંઠાનો અંશ વધારતો હતો વારંવાર નિર્ધારેલી યુક્તિઓ ઉપર વીચાર કરતી અને મન સાથે મશવેરત કરતી કે મારી યુક્તિ સફળ થશે કે નહી આશા અને ભયની બે

એ પ્રતિકુળ પ્રગતિએ તેણીની ઉત્સાહભરી પ્રવૃત્તિઓને ભ્રમમાં નાંખી પીડવા માંડતી, કદી તેણી તદ્દન નિરાશ થઈ લયથી કંપવા માંડતી અને નાહીશ્મત બની બધી યુક્તિઓને નિરર્થક ગણતી, પરંતુ મોહીનીની બળમાં અને ઇશ્કના સ્વાર્થમાં વાતની વાતમાં બદલાતા વિચારો તેની નિરાશામાં આશાનું સીંચન કરતી અને નિષ્ફળતામાં તેણીને સફળતાનાં કીરણોનો પ્રકાશ ઝળઝળ દેખાતો હતો. આશામાં ને આશામાં જે બને તે કરી છુટવાનો તેણી પ્રણ કરતી અને ઉત્સાહ વધારતી હતી.

મગરેબની નિમાઝ પઢી તેણી જલદી જલદી ઘરનાં સઘળાં કામ આટોપી પરવારી ગઈ. ઇશાનો વખત આવે તે અગાઉ લયલા અને ઉસેદ દનાં સઘળાં રોજનાં કામોથી પગ દારેગ થાઈ. લયલા અને ઉસેદ ઉપર સલીમા અચાનક ગુમ થવાનું અસાધારણ દુઃખ હતું. તેમનું ઉદાસ મન શીથીજ હતું. શરીર સુરત રહેતું અને સમીક્ષાંબધી બનને બેટીની વિયોગ વેદનામાં ઝોકા ખાવા માંડતાં હતાં. બકરાન સમયનો સારો ઉપયોગ કરી બાણતા હતી. તેણે વખત બેસો નહી. રહેજ અંવાઈ થતાં તેણીએ હવે લીની બહાર પગ મુક્યો.

બકરાન કાળા કપડામાં બાંધેલી એક પોટલી બગલમાં મારી આરતે આરતે હવેલીના ઉપજા ભાગ તરફ ચાલી. તેણી સાવચેતી સાથે આબુમાબુ નજર રાખતી હતી. તેણી જોતી હતી કે હાલમાંજ ઇશતંબુલની સફરથી આવતાં ઉસેદની સાથે આવેલી નવી બાંદી સુઈ ગઈ કે બગે છે પણ ઉધમાં આવતા આવતે તેણીને નીર્ભય બનાવી મેઝા ઉપરથી જે દાદરા તજે બોયરાનો દરવાજો હતો ત્યાં ઉતરવા માંડ્યું દાદર ઉતર્યા પછી દાદરનું કમાડવાસી કુંચીથી અંદરની અડાગણી બંધ કરી પોટલીમાંથી મીણુબતી સળગાવી દીવસે જે પથરો ખણી કઢ્યો હતો ત્યાં પહોંચી મરશુદ વાટ જોતો જોતો થાકી ગયો હતો મુકિતની આશાએ તેના મનમાં ઉપજાંવેલી પ્રસન્નતા ટાઢી પડી ગઈ હતી નીરાશાના વમળમાં માથું ઢીંચણીયે મુકી બનને હાથ લગણે મુક્યાં હતા બેલાન જેવો બેઠો હતો અચાનક તેના કાને સાંજળ્યું.

“ મરશુદ, મરશુદ ! પ્યારા મરશુદ હુશિયાર, વખત થઈ ગયો છે.”

લોગણી ભર્યાં પ્રસન્નતાના શબ્દો સાંભળી ફરીયાદોના અસીમ સમુદ્રમાં

લીન થયેલી તેની વીચાર સંકલના ટુટી ગઈ બધી ફરીયાદોને બાબુએ મુકી કે વીસારી દબ મરશુદ બોલ્યો.

“હાં, હાં ! જાહેરાત, મારા જીવથી પણ અધીક બહાલી જાહેરાત તારા હુકમ પ્રમાણે ચાલવા હું તબયાર છું રહેજ રહાજ મહેનત કરવાની પણ મારામાં શકિત છે.”

“ખુદાની ઇચ્છા થઈ તો તમારે મહેનત નહી કરવી પડે. “જાહેરાતે કહેવા માંડ્યું” સારા નસીબે બારણાના તાળાની કુંચી મારા હાથમાં આવી ગઈ છે. વૃદ્ધે બીમારીમાં કુંચી કાઢને આપી હશે અને તેણે બેપરવા થઈ મુકી દીધી હશે.”

અલ્લાહુમ્મા સદલે અલ-નખી-ઇ-લ-હાશમી.” આનંદમસ્ત મરશુદે કહેવા માંડ્યું “સુખદાનલ્લાહ-અલ્લાહની મોટમપણ અજબ છે. અલ્લાહ-પાકની પ્રતાપશાળી કુદરત ઉપર કુરબાન ! મારી ફરીયાદ સાંભળી મારાં દુઃખો પરહરવાનું તેણે પસંદ કર્યું છે.”

‘લા રયબ, લારયબ ! સઘળી મુકિતઓ તેનીજ તરફથી છે.” જાહેરાતે કહ્યું.

“વૃદ્ધ નહી જાણતો હોય કે તમને મારી મુકિતની ધગસ છે.” મરશુદે કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું “જો તેને તમારી લાગણીની ખબર હોય તો આવી બેપરવાઈ કદીયે કરે નહીં. તે તો મસઉદ કરતાં પણ બારે દુશમનાવટ રાખી અત્યાચાર કરતો હતો. ખુદા તેને જોશે.”

“એક તે વૃદ્ધજ શું” જાહેરાતે કહેવા માંડ્યું “કોઈને મારા ઇરાદાની સ્વપ્નામાં પણ શંકા આવી નથી સઘળાને મારો વિશ્વાસ છે અને ખરું પુછો તો હું અંતઃકરણથી તેમની ખેરખાહ છું. તેમની વીરધ હોય એવી કોઈ પણ વાત જીવના જોખમે પણ હું સાંભળવા માગતી નથી. આ મામલામાં તમારા પ્રેમે મને આંધળી બનાવી, ધણી તરફ નાફરમાન થવા ઉશકેરી છે. હું જોણું છું કે તમે નિરપરાધી છો અને વગર કારણે પાતના ભોગવો છો. એટલે એક દુઃખ પીડીતની મદદ કરવી, માનવ જાતિ તરીકે મારી ફરજ છે. મારા ધણી ઉસેદ કદી નારાજ થવાના નથી. તેમની ઇચ્છા વીરધ તમને કદ કરી પીડવામાં આવે છે. તમારા માટે વારંવાર મસઉદને કહે છે. પરંતુ તે જકડી અને જાહેર તમને કસુરવાન ઠરાવવા યતન કરતો રહે છે એટલે તે પણ લાચાર થઈ જાય છે.”

“ગમે તે હોય, જે માટે આવી છો તે કામ કરો” મરશુદ બોલ્યો.

“કરવાનુંજ શું છે” જાફરાને કહ્યું.

“ત્યારે બાહેર કેમ બેઠી છો વખત કેમ ગુમાવો છો અંદર કેમ નથી આવતાં” મરશુદ બોલ્યો.

“અરૂં કહ્યું. અહીં બેસી છું કઈ છું. અહીંથી વાતો કરવાની શી જરૂર છે, કુંચી છે. ત્યારે અંદર કેમ ન આવું.”

જાફરાન ઉઠી અને વાતની વાતમાં મીણખતી સાથે ભોંયરામાં દાખલ થઈ પારણ ઉઘડતાં અંદરની દુર્ગંધે જાફરાનનું મગજ ચગાવી દીધું. તેણીએ કાયર થઈ પાછા ફરવા વીચાર કર્યો. પરંતુ મરશુદની મોહનીએ પાછળથી હડસેલી અંદર આણી. ઇસ્કના પ્રબળ વેગે તેણીને મરશુદની સામે લઈ જઈને ઉભી કરી દીધી.

જાફરાનને જોઈ મરશુદ ઉપર ભારે અસર થઈ. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા વહેવા માંડી. જાફરાનથી પણ સહેવાયું નહીં. તેણીની આંખોમાંથી પણ પ્રેમજળ વરસવા માંડ્યાં. પરંતુ વર્તમાન પરિસ્થિતીના જોખમે વહેતાં આંસુ અટકાવી મરશુદનો હાથ ઝાલી કહ્યું.

“લીલાહ મરશુદ, આંખમાંથી એક બિંદુ ન નીકળે. વખત કીમતી છે, રૂદનમાં ખેલો વ્યાજખી નથી. આવી નાદાની કરી જીવને જોખમમાં મુકો નહીં. મોટો છરો અને છેલ્લી લેતી આવી છું. પથરો હાથમાં લઈ સાંકળ કાપો અને જલદી અહીંથી નીકળો.”

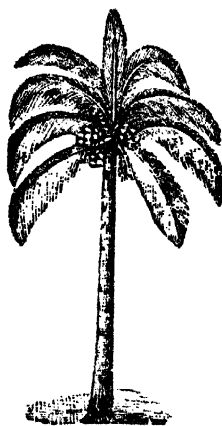
મરશુદે હુકમ ઉપર અમલ કરવા માંડ્યો. મરશુદ તદ્દન નીર્બળ હતો. ખુશાલીમાં તેના હાથ ઝુલી ગયા હતા. તેણે સાંકળ કાપવા માંડી. પરંતુ કરતાં તેમ વખત ધણો વીતી ગયો. જાફરાને પણ મરશુદને પુરતી મદદ આપી. જાફરાનના હાથ પથરા તળે ચગદાઈ લોહી લોહાણ થઈ ગયા. ખુદા ખુદા કરીને પહોર રાત વીતતાં બેઠીઓ કપાઈ મરશુદના પગ છુટા થયા. ખુદાના શુકરાના-પ્રાર્થના કરી મરશુદ અને જાફરાન ભોંયરામાંથી નીકળ્યાં.

જાફરાને ચતુરાઈથી ભોંયરૂં ખંધ કર્યું. બળી ગયેલી મીણખતી ફેંકી બીજી મીણખતી સળગાવી. બંને જણ બગીચાના પુલો અને પાત્રો ઉપર પડતી ઝાકળનું દ્રશ્ય જોતાં, જ્યાંથી કાળો કાળ સલીમાને લઈ પસાર

થયો હતો તે તરફની ખજુરીની જાળમાં આવ્યાં. થોડીવારમાં ખગીયાની બહાર નીકળી પાસેની કુંગરી વટાવી કરીયથે શેખની ખીજ ભાગોળની સામે આવેલી કુંગરીની પાછળ જાફરાને, મરશુદને ઉભો રાખ્યો. મીણ બતીને ઉંચી કરી આજુ બાજુ ઉભેલા કોઇ માણસને પોતાના પાસે આવવાનો સંકેત કર્યો અજવાળું જોઇ એક વૃધ્ધ ઉંટવાને સાંઢણી સાથે આવ્યો. ખુદાએ જાફરાને કહ્યું.

“કેટલીયે વારથી તમારી વાટ જોતો ઉભો હતો ચાલો સારું થયું જલદી કરો અસ્વાર થાઓ ખુદાએ કર્યું તો સવાર પડતાં પહેલાં તમને બે ત્રણ મંજલ સુધી તો પહોંચાડી દઉં જે ભાકું આપવાનું કહ્યું તે મફતમાં જાય નહીં.”

“તમયબ યા અમ ” સિવાય ખીજે જવાબ નહોતો. સાંઢણી બેસાડવામાં આવી ખુદા સાથે મરશુદ અને જાફરાન સાંઢણી ઉપર અસ્વાર થયાં વાતની વાતમાં પવન વેગે દોડતી સાંઢણીના પગરવટથી ઉડતી ધુળના ગોરે ગોટામાં સાંઢણી પોતાના અસ્વારો સાથે અદ્રશ્ય થઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

વિખુટાની યાદ.

કિસ કદર ખાવફા હય, ઉનકા ખયાલ;
બેકરી મેં બી આયે જાતા હયે.

અત્યારે આપણે એક રળીયામણા, મનહર અને આનંદી પ્રદેશમાં છીએ અહીની આખાદી, મનોરંજ દ્રશ્ય અને પ્રસન્ન પ્રદેશ જગ વિખ્યાત છે. અરબ દેશના રેતાળ રણોમાં જ્યાં પ્રત્યેક વખતે લોગટ આવતાં વટોળીયાં વટેમારગુઓને હેખતાવી મારે છે. ઝીણી રેતનાં ચળકાટ ભર્યાં રજકણો પવનના વેગ સાથે સીમા રહીત સમુદ્ર જેમ, મોજા મારતા રહે છે. તે પ્રદેશમાં માત્ર આ એકજ મથક એવું છે જ્યાં રમણીય ખગીયા છે, મનહર વાડીઓ છે, રળીયામણાં ઉઘાનો છે, પાણીની નહેરો ચાલે છે, પુવારા છુટે છે અને તળાવો દહેરો મારે છે. અરબના વગડા ઉ માનવીઓ આ સુંદર સ્થાનને જગતનું સ્વર્ગ ગણી આનંદ માણે છે.

આ મનહર અને પ્રખ્યાત મથક તાયફનું શહેર છે. જેનું રસીલું નામ દેતાં એક અરબને તેટલોજ આનંદ આવે છે જેટલી પ્રસન્નતા એક હિન્દીના મનમાં કાશ્મીર અને સીમલાનું દેતાં નામ ઉત્પન્ન થાય છે. એમ તો આખો જીલ્લો ઉઘાનો માટે પ્રખ્યાત છે. તાયફનું શહેર રળીયામણા અને ખુશનુમા મથકે વસાયેલું છે. શહેરની અંદર ઘરોમાં નાની નાની વાડીયો અને લીલાં ઝાડોની રળીયામણી હારો ભારે રમણીય દેખાય છે. શહેરની બાહર સંખ્યા બંધ ખગીયા, અને લીલાંછમ જેવાં ખેતરો આંખોને ઠંડક આપી મનરંજન કરવા પુરતાં છે. જોતાં કેમે કરી જોનારાઓનું મન ભરાતું નથી. અસાધારણ રીતે જગતના આ સ્વર્ગનું દ્રશ્ય વધુ ને વધુ વખત જોવા મન લલચાયાજ કરે છે. ખજૂર અને દાહ-મનાં બેશુમાર ઝાડ, બકાલા અને શાક ભાજનાં ખેતરો, દ્રાક્ષના માંડવા, ખુશનુમા હવા અને નીરોગી પવનમાંની સુગંધીમય સુવાસ સાધારણ મનુષ્યોને બાબુએ મુકી ઇબાદતમાં આખો વખત નિમગ્ન રહેનારા સુશી-મહાત્માઓ પણ કુદરતનું આ રળીયામણું દ્રશ્ય જોઇ અનિર્દિષ્ટતાએ કહે

છે કે “યુસબ્બેહુલિલાહે માપ્રીસમાવાતે વ માપ્રીલ અદ” (આકાશ અને પૃથ્વી ઉપર છે તે સઘળા પદાર્થો ખુદાનાં ગુણગાન કરે છે.) અને અલ્લાહુમ્મા સહ્લે અલા સઘંયદના મોહમદીવ-અલા આલેહી વસલ્લમનો પાઠ લખવા માંડે છે. ખુદા પાકની અસીમ કારીગરીનો અનિષ્ટગ્રાએ ભાસ થતો રહે છે.

બર્જે દરખ્તાને સખ્જ, દર નઝરે હોશિયાર;

હર વરકે દફતરેસ્ત, મા'રેફતે કિદગાર.

અરબ ઉમરાવો અને હીજાઝમાં રહેતા તુરક અમલદારો સખન તાપના દીવસો તાયફમાં જઈ ગુજરવાનો એક સામાન્ય રીવાજ પડી ગયો છે. જ્યાં સુધી તાપ ઘટતો નથી અને શુ સામાન્ય સહેવા યોગ્ય થતી નથી. ત્યાં સુધી પાછા આવતા નથી. વળી ઝયારત માટે આવતા પરદેશી મુસાફરો પણ ઉનાળાની શુમાં તાયફની સહેલગાહે ઉતરી પડે છે. આ કારણે તાયફમાં સારી આવજા અને શોભા રહે છે. વેપારી મથક તરીકે પણ તાયફ એક અગત્યનું બજાર છે. બજારમાં માણસોની ભારે દદ રહે છે. ગલી ગલીમાં કાવાખાનાં છે, જેમાં અરબી ઘાટનું સાદું ફરનીયર ગોઠવવામાં આવે છે. દીવમ ને રાત્રે માણસોનો મોટો જમાવ રહે છે. આપણો પરદેશી મુસાફર ઇબ્ને મુસ્લિમ આ રળીયામણા શહેરની ગલીઓમાં ઉદાસ ફરતો જણાય છે.

ઇબ્ને મુસ્લિમની સ્થીતિમાં ભારે પરિવર્તન થયેલું દેખાય છે. તે કપડાં લતામાં મોહતાજ દેખાતો નથી છતાં તેની મુખ મુદ્રા કરમચેલી છે, રહેરા ઉતરી ગયેલા છે, અને ગુપ્ત પ્રકારની ભારે ચીંતામાં દેખાય છે. વાળ વિખરાયેલા છે. અને આંખોમાં નિરાશા પથરાયેલી દેખાય છે. હોઠની રતાશ મટીને ઉદા થઇ ગયા છે, સ્વર અતિશય કંઠુ સંભળાય છે. તેની બોલવાની ને વાતચીતની દબે અંતરની બેચેની પ્રગટ કરતી હતી. તેનાં મગજમાં ઘેલછાના ભ્રમિત વિચારો ભરેલા છે. પરંતુ મોહધેલાઓ વસ્તીને તિરસ્કારતા હોવા છતાં પણ આવા માનવ વનના રળીયામણા વસાહતમાં તેની હાજરી જેઇ અજ્ઞ-યબી થયા બિના રહેતી નથી. એક યુવક તેની સાથે હતો. ઇબ્ને મુસ્લિમની વાતો ઉપરથી જણાતું કે યુવક તરફ તે ભારે પ્રેમ ભાવ રાખે છે. યુવક ને તે પોતાનો ખેરખાહ, વિશ્વાસુ અને શુદ્ધ મિત્ર ગણે છે. કોઇ છુપામાં છુપો બેદ પણ અજાણ્યો નથી.

આ નવા યુવકને ઇબ્ને મુસ્લિમ હામીદને નામે ઓળખાવે છે. ચાલ હાલ અને આચાર વિચાર ઉપરથી તે યુવક બુદ્ધિમાન અને ઠરેલ સ્વભાવનો દેખાય છે. ઉચ્ચ પંકિતના શહેરી તરીકેનાં વસ્ત્ર પહેરેલાં છે. માથા ઉપર બદુઓ જેવાં રૂમાલ અને વાળની ઉઢાણી મુકેલી છે. તેની વાતો અજબ મીઠાસ ભરી ને મનગતી હતી. તેની મીઠી વાતો સાંભળવા મન લલચાતું હતું. પરંતુ તેની વાતોમાં કદી કદી વપરાતા શબ્દો તેની આંતરીક વેદનાઓનો ભાસ કરાવતા હતા. પ્રેમ જાળમાં ફસાયેલો અને વિયોગ વેદના સહેતો ઇબ્ને મુસ્લિમ તરત તેની વાતોનો ભાવ સમજી જતો હતો. બે એક વાર ઇબ્ને મુસ્લિમે હામીદને પુછ્યું 'ખરૂં'

“તમારા અંતરમાં કોઈ છુપી વેદના છે. તમે જો કે તે પ્રગટ નથી કરકા છતાં તમારું જીવન તે જામ સ્પષ્ટ રીતે ભાંગી નાખે છે.”

હામીદ બેદરકારી અને ચતુરાઈથી વાત ઉઘાવતો; ફસાઈ જતો ત્યારે અનુકુળ પ્રસંગે ખુલાસો કરવાનું વચન આપી પીછો છોડવતો હતો.

મગરેબની નિમાઝ થઈ ચુકી હતી. પૂર્વ દિશાએથી રાત્રિના અંધકારની પીછોડી ફેલાઈ. પશ્ચિમાકાશે ફેલાયેલી રતાશને અંધકારમાં ફેરવી નાંખવા પ્રયત્ન કરતી હતી. એકેક કરીને તારા પ્રકાશવા માંડ્યા હતા. કાવા ખાનામાં, ચા, કાફી અને કાવાની પ્યાલીઓ જામે જમ જેમ ચમકરમાં હતી. રૂમી સીંગાર પીનારાઓના મોંમાંથી નીકળતા ધુમાડાના ગોટા આકાશે ફેલાઈ રહ્યા હતા. દીનાની જ્યોત ધુમાડાના ગોટા સાથે જળજળીયાં લેતી હતી. તાયફાના એક કાવાખાનામાં ઇબ્ને મુસ્લિમ કાવાની પ્યાલી લઈ બેઠો છે. સામે હામીદ છે. પરંતુ સામાન્ય લોકો કરતા આ બંને કંઈક જુદા પડે છે. હાથમાં પ્યાલી અવશ્ય છે પરંતુ વાર થઈ જવાને સખબે કાફી જેવીની તેવીજ છે, કારણ હજી પીવામાં આવી નથી.

કેટલોક વર્ષત આવીજ રીતે પસાર થઈ ગયો. આંતે હામીદ હાથમાંની પ્યાલી ટેબલ ઉપર મુકતાં કહ્યું.

“ ઇબ્ને મુસ્લિમ ! પ્યારા દોસ્ત ! થોડા સમય માટે મન ઉપર કાબુ રાખો. ”

“ મન ઉપર કાબુ ! ” ઇબ્ને મુસ્લિમે પ્યાલીમાંનો કાવો પીતાં કહ્યું “ હામીદ ! શું કહું. કોઈ પ્રકારે મન માનતુંજ નથી. મદીનાના તમારા વતને સઘળું દુખ લુલાની દીધું હતું, પરંતુ સલીમા શુમ થયાની

ખપ્પરે હૃદય ઉપર સખત આધાત કર્યો છે. હાય ! હું શું કરું ? મરી જવાનું મન થાય છે. ”

“ ખેશક ” હામીદે કહેવા માંડ્યું “ ભારે ચીંતનીયે છે. પરંતુ ગભરાટથી શું વળવાનું છે. માણસે બુદ્ધિ ટેકાણે રાખવી જોઈએ અને અલ્લાહ પાક ઉપર દરેક રીતે વિશ્વાસ મુકવો જોઈએ. ”

“ આશા ! ” ઇબ્ને મુસ્લિમે ઉંડો નિશ્વાસ નાંખતાં કહ્યું “ આશાજ એક કમનસીબ વિચાર છે. જે મનુષ્યજાતિને ભ્રમમાં નાંખે છે હું કહું છું કે મને આશા છે. પરંતુ તે આશા લઇને શું કરું. પ્રતીક્ષા કરતાં કરતાં હવે તો થાકી ગયો છું. તમે મને બનાવેલો પત્ર તદ્દન નીરાશ કરનારો છે. ”

“ ખુદાપાક તરફથી નીરાશ થવું જોઈએ નહીં, ” હામીદે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું “ લા તાઅસુ મિર હમતીફલાહ ”—ખુદાની રેહમતથી નીરાશ થવું જોઈએ નહીં ”

“ ભાઈ હામીદ ! ” ઇબ્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું “ હવે તો ધીરજ ઉડી ગઇ છે, આત્મઘાત હરામ છે પરંતુ આ જીવનાચાર—કોઇને મળવા કે વસ્તીમાં રહેવાનું ગમતું નથી કદાચ તમે મુકી દીધો હોત તો વલ્લાહ કોઇ ટુંગર ઉપર જઇ ખેસતા વન વન અથડી જનશુન્ય જગામા જે આનંદ મેળે છે તે આવી માનવ સહવાસવાળી જાદગીમાં મળતો નથી. આ શોભા અને સભાઓ જેમનાં દીલ ચેનથી હોય તેમનેજ ભાવે છે. સલીમાના સ્મરણે ઘેલો બનાવ્યો છે. ક્યાં ક્યાં શોધી વળ્યો. પરંતુ ક્યાંય પતો મળ્યો નહીં. હામીદ ! હવે મારી આશા મુકી દો. ”

“ તાયફ આબ્યાને હજુ માત્ર બે ત્રણજ દીવસ થયા છે ” હામીદે કહ્યું “ હજુ પુરી શોધ પણ કરી નથી મારું અંતઃકરણ કહે છે કે અહીયાં અવશ્ય પ-તો મળવોજ જોઈએ. ”

“ પ-તો મળશે ? ” ઇબ્ને મુસ્લિમે નીરાશા બતાવનાં કહ્યું “ તમારો ભ્રમ માત્રજ છે. હાય ! તમને કોઇના મનની શું ખપ્પર. ”

“ અને તમને પણ બીજાની શું ખપ્પર ” હામીદે આ શબ્દો મનમાં કહ્યા તે ઇબ્ને મુસ્લિમ જાણી શક્યો નહીં. હામીદે ફરી કહ્યું “ વાર કાશી પીઓ ગાદી થઇ જશે. કોઇ જોશે તો શંકા કરશે. ”

શ્રાંકાના શબ્દે ઇબ્ને મુસ્લિમ ઝપ્પકી પડ્યો અને શંકરીણ દ્રષ્ટિએ હામીદ તરફ જોઇ કાવો ગટગટાવી ગયો. ગળવામાંથી ડાબલી કાઢી તેમાંથી સીગરેટ લઇ એક હામીદને આપી ખીજ પોતે લીધી. હામીદે દીવાસલીથી સીગરેટ સળગાવી. ઇબ્ને મુસ્લિમને કાવાના પંદસા આપ્યા. અને બન્ને મીત્રો કાવાખાનામાંથી નીકળી ચાલવા લાગ્યા. ઉભય એક ખીમ્મનો હાથ પકડી વાતો કરતા શહેરના દરવાજા તરફ ચાલવા માંડ્યા. પાછળથી “તરીક ! તરીક !” (રસ્તો મુકા) નો સાદ સાંભળાયો. હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમને પરસ્પર જોઈ પાછળ નજર કરી જોયું સુંદર ધોળા ખચ્ચર ઉપર ઉમરાવોને સોભતો સામાન ધર્યો હતો તે પર એક ખાતુન અસ્વાર હતી. ખચ્ચર ઉડો આવતો હતો. એક શીધી ગુલામનો છાકરો ડળીતો ખુણે પકડી ખચ્ચરની સાથે દોડતો હતો આ ખાતુન પોતાના સુરીલા અને સુંદર સાદે “તરીક, તરીક !” કહેતી હતી ઇબ્ને મુસ્લિમને તે યુવતીની એક એટલી બધી પ્રીયસાગી કે એક ખુણા ઉપર ઉભો રહી એકાદસે તેણીને જોવા લાગ્યો. સામેથી કેટલાક તુરક અસ્વારો આવતા હોવાથી ખાતુન પોતાનો ખચ્ચર રોકી ઉભી રહી. ઇબ્ને મુસ્લિમને ખાતુનને ખરાબર જોવા અને શીધી સાથે રહેજ વાત કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો. તેણે પુછયું.

“આ કોણ ખાતુન છે ?”

ઇબ્ને મુસ્લિમે આ સવાલ ઉત્સાહ ભેર ભારે ઝડપે કર્યો હતો જ્યાં બધાં છાકરો કહે તો સંભાળાય કે.

“ઇસમાઇલ પાશા ગવરનર તુરકીનાં બેટી આસીફા ખાતુનની અસ્વારી છે. કામ માટે બજાર આવ્યાં હતાં. હવે બગસે પાછાં ફરે છે.”

છાકરો વાત પુરી કરે તે પહેલાં આસીફા ખાનમે ખચ્ચરને આગળ ચાલવ્યો. ખુદા જાણે આસીફા ખાનમની કંઈ અદાયે ઇબ્ને મુસ્લિમને લલચાવ્યો. તે પણ ખચ્ચરની પાછળ ઉતાવળે પગલે ચાલવા માંડ્યો. હામીદને પણ તેની સાથે ઉતાવળા ડગ મારવા પડ્યા. વાતની વાતમાં તેઓ બજાર વટાવી ગયા.

થોડી દુર ચાલતાં રસ્તાની વચ્ચે પડેલા એક પથરા સાથે ઇબ્ને મુસ્લિમે ઠોકર ખાધી. ઠોકર સાથે દુઃખભરી ચીસ નીકળી ગઇ. આ કરણ ચીસમાં અજબ આકબણ હતું. આસીફા ખાતુને બેઅખત્યાર વળીને

પાછળ જોયું. ખચ્ચર અટકાવી પોતાના ગુલામને ઇખ્તે મુસ્લિમની મદદે દોડી જવા હુકમ કર્યો. ઇખ્તે મુસ્લિમને જો કે વધારે વાગ્યું નહોતું અને હામીદની મદદથી તે ઉભો થઈ ગયો હતો છતાં તેના ખંને દીમણ છીલાઈ ગયા હતા. ધાર્મી લોકો વહેવા માંડ્યું હતું. આસીદાએ ભારે લાગણી ખતાવી મહેરબાનીપુર્વક પુછ્યું.

“તમે મુસાફર જેવા લાગો છો.”

“જી હા.” હામીદે અદખ સાથે જવાબ દેવા માંડ્યો. “અમે પરદેશી મુસાફર છીએ. ત્રણ ચાર દીવસ અહીં આગ્યાને થયા છે.”

“તમારા સોખતીની તકલીફનેઈ મને અફસોસ થાય છે.” ખાનમે કહેવા માંડ્યું. “તમારી જો કે કશી મદદ કરી શકતી નથી પરંતુ જો તમારા ઉતારાનું ઠેકાણું ખતાવો તો હું પોતે ખાવીને અથવા માણસ મોકલાવે ખખર મંગાવી લઉં.”

“આપ નામવરની કૃપા છે,” હામીદે ઉપકાર માનતાં કહ્યું. “અમારા જેવા પરદેશી મુસાફરોનું ભાગ્ય ક્યાં કે તમારા જેવાં પ્રખળ પ્રભાવશાળી ઉમરાવ ખાનુ અમારા ખુંપડે પધારે. આપને એ શોભે પશુ નહીં.”

“નહીં એમાં શોભાનો સવાલજ નથી.” આસીદા ખાનમે કહેવા માંડ્યું “જેવી રીતે તમે એક મુસલમાન છો તેવીજ હું પણ એક મુસલમાન છું. ખલકે તુરકી પાશાની દોકરી હોવાને સંખમે મારા ગરીબ કે પરદેશી ભાઈ ખહેનોની મદદ કરવી એ મારી ફરજ છે. ઇસ્માઇલપાશા મારા પિતા સાંભળશે કે તેમની બેટી જેને તેઓ ‘ખનને પિદર’ કહીને ખોલાવે છે તેણીએ આવી દીલસોજી કાઢ પરદેશી તરફ ખતાવી છે, ત્યારે ભારે પ્રસન્ન થશે.”

“ખુદા પાશાના માન, દોલત અને દરખમાં વધારો કરે!” હામીદે આશીશ આપી.

“આમીન!” આસીદાએ કહ્યું “પરંતુ તમે ક્યાં રહો છો એ ખતાવો?” એક દિશાએ ઇશારો કરી હામીદે કહ્યું “આ ગલીમાં કાવાખાનુ છે તેની ઉપર અમે ઉતર્યા છીએ.”

આસીદા ખાતુન કંઈ કહેવા માગતી હતી, પરંતુ તેના ખચ્ચરે ભડકી દોડવા માંડ્યું. ખાનુ ગભરાઈ ગઈ અને લગામને ખલે મોંઢા ઉપર બાંધી દોરકું તાણ્યું પણ ખચ્ચર વધુ ને વધુજ દોડવા માંડ્યો આ જોઈ શીધી છોકરો પોકાર્યો.

“લિલ્લાહ, ભાઈ! ખાતુનને બચાવો.” ઊંકરે રડવા માંડ્યું.

ધબ્બે મુસ્લિમથી ચલાય તેમ નહોતું છતાં હામીદને દોડી જઈ ખાતુનની મદદ કરવા મોકલ્યો.

હામીદ, ધબ્બે મુસ્લિમને બારે માન આપતો હતો. તેનો આગ્રહ જોઈ દોડ્યો અને શીધી ઊંકરા સાથે, શહેરના દરવાજા નજીક, ખચ્ચરની પાસે પહોંચી ગયો. અહીં મેદાન હતું અને ખચ્ચર કુદકા મારતો ઉછળતો હતો આસીફા ખાતુન ગળે ખાઝી પડી હતી. હામીદ ચપળતા વાપરી ખચ્ચર પકડવા વળ્યો પરંતુ ખચ્ચર ચમક્યો અને બારે જોરમાં માથું ધુલ્યાવ્યું. આસીફાના હાથ છુટી ગયા. તેણી જમીન ઉપર પટકાઈ પડી. અને ખચ્ચર અટકી રિઓ થઈ ગયો.

શીધીને ખચ્ચર પકડવાનો ઇશારો કરી હામીદે આસીફા ખાતુનને ઉપાડી લીધી. ખચ્ચરની ખાતુનું દોરડું ખેંચતાં ખેંચતાં આસીફાના હાથ-માંથી લોહી નીકળવા માંડ્યું હતું. તેણી સુસ્ત અને બેભાન હતી. તેણી મુઝા જેવી લાગતી હતી. હામીદે જુરખો હટાવી ખાતુનનું મોઢું ખોલ્યું અને પોતાના ડગલાના છેડાવતી હવા નાંખવા લાગ્યો. ઊંકરાએ ખચ્ચર પકડી લીધો હતો. હામીદે એક હાથે ખચ્ચર ઝાલી ઊંકરાને તાકીદે પાણી લાવવા મોકલ્યો. પાણી આવ્યું. હામીદે પાણીના ઝાંટા મારી ખાતુનને શુદ્ધિમાં આણી, ચંદ્રમાની ચાંદની ચારેગમ ફેલાઈ હતી એટલે હામીદે અને ખાતુને પરસ્પર એક બીજાને બરોબર જોયા જેના જવાબમાં હામીદના મોંમાંથી “હે” નીકળ્યું. ખાતુને જુરખો તાણી તરત મોંકું ઢાંકી લીધું.

આસીફાનો ગભરાટ હામીદ સમજી ગયો હતો. તેણે બારે ગંભીરાઈ સાથે કહ્યું “માનવત ખાતુ તમે મને માફ કરશો. જે બેઅદબી થઈ તે માત્ર આપનો જીવ બચાવવા માટે હતી. તાબેદારની નિષ્ઠા ખરાબ હતીયે નહીં અને થઈ પણ શકે નહીં. બેઅદબી માફ કરો મને કહેવા દો કે હું તમને મારી ધમની બહેન ગણું છું.” હામીદના આજીજી બર્ખા શબ્દો સાંભળતી વેળા ખાતુએ આંબુખાંબુ નજર નાંખી જોયું હતું. તેણીએ પૂછ્યું.

“તમે તેજ છો જે હમણાં બજારમાં ગળ્યા હતા. પરંતુ તમારા તે સોબતી ક્યાં છે?”

“તેઓ ત્યાંજ છે” હામીદે કહેવા માંડ્યું “જખમ વધારે હોવાથી તેઓ આવી શક્યા નથી ખચ્ચર નાંઠો ત્યારે તેઓએ આપની મદદ માટે મને મોકલ્યો અને મારાથી બનતી બધી મદદ આપવા સખત તાકીદ આપી છે.”

“તમે ભારે ઉપકાર કર્યો.” આસીફાએ આભાર માન્યો “ખરું પુછો તો ઉપકારે અદા કરી શકતી નથી. કદાચ આપ ન આવ્યા હોત તો મને વધારે સહન કરવું પડત. ઇન્શાઅલ્લાહ ફરી કોઇ વેળા હું તમને મળીશ.”

“ક્યાંય જખમ તો નથી ને?” હામીદે પુછ્યું.

“નહી” આસીફાએ કહેવા માંડ્યું “જખમ તો કોઇ થયો નથી છતાં હરવા ફરવામાં તકલીફ થશે ખરી.”

“મારા મિત્ર અને મને, આપના સમાચારની ગેરહાજરીમાં અલબત્ત દુઃખ થશે ખરું.” હામીદે કહ્યું.

“ઇન્શાઅલ્લાહ હું તાકીદે મળીશ. નહી તો કોઇ માણસ સાથે ખબર મોકલાવીશ.” આસીફાએ ખચ્ચરના તોખરામાં હાથ નાંખી મખમલના ચાન સાથે એક ઇસ્તિખ્લી ખંજર કાઢ્યું અને હામીદને આપતાં કહ્યું “લ્યો ઇસ્માઇલ પાશાની બેટી આસીફાનું આ ખંજર છે. તમારા ઉપકારની એંધાણી દાખલ તમને આપે છે તમને કોઇ ભારેમાં ભારે જરૂર પડે ત્યારે દરેક તુરક આ ખંજર જોઇ તમારી મદદ કરશે. ખંજરની મુઠં ઉપર ઇસ્માઇલ પાશાનું નામ કોતરેલું છે. પરંતુ જુઓ ભારે સાવચેતી રાખજો. તમે હમણાંજ મને પોતાની ધર્મની બહેન કહી છે. મને ખાત્રી છે કે તમે મને સગી બહેન ગણીને સંભારતા રહેશો. તમને કોઇ ભારેમાં ભારે નડતર આવે ત્યારે મારાથી બનતી સઘળી મદદ આપવા કોઇ રીતે પાછળ રહીશ નહી.”

ઉપકાર સાથે હામીદે ખંજર લીધું. ખુશાલીથી તેની મુખમુદ્રા ચળકી ઉઠી. એમ લાગતું હતું કે જાણે તેને કોઇ અજોડ દોલત મળી ગઇ છે. ઉપકારમાં માથું નમાવ્યું અને ખંજર ફેંટમાં બાંધી લીધું. સામેથી કેટલાક ખાજેસરા આવતા દેખાયા. જોતજોતામાં ખવાસો આસીફાની પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમની વાતચીત ઉપરથી જણાયું કે તેઓ આસીફાની શોધમાં નીકળ્યા છે. વાર થઇ જવાને સખમે ઇસ્માઇલ પાશાએ તેમને મોકલ્યા છે. અચાનક ખચ્ચર બડકવાથી થયેલી ધમ્મ અને હામીદની વખતસરની મદદનો આસીફાએ ઉલ્લેખ કર્યો. ખવાસોએ ઉપકાર ભરી નજર હામીદ

ઉપર નાંખી અને આસીદાને લઇ જવાને હામીદનો ભારે આભાર માનતા વીદાય થયા.

આસીદાની અનુપસ્થિતિમાં હામીદની અહીં આ જરૂર હતી નહીં. ઉતાવળે પગલે તે ઇબ્ને મુસ્લિમને જઇ મળવા આવ્યો. હામીદ મુકી ગયો હતો ત્યાંજ ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉભો હતો. હામીદનો લલાટે આનંદ પ્રસરેલો. જોઇ ઇબ્ને મુસ્લિમ સમજી ગયો કે આસીદાને કશી આળ આવી નથી. છતાં પણ વિવેક બતાવતાં પુછ્યું.

“ભાઇ હામીદ ખેર છે ને?”

હામીદે સઘળી વાત કહી સંભળાવી, પણ આસીદાના મોં ઉપરથી ખુરખો ખસેડવાની વાત અવાઈ ગયો. બધી હકીકત સંભળ્યા પછી ખંજર જોઇ તપાસી ભારે ઉપકાર દર્શક શબ્દોમાં કહ્યું.

‘હામીદ! તમારા આ કામે મારા મનમાં તમારી તરફ હૃદયી વધારે પ્રેમ ઉત્પન્ન કર્યો છે. મારા સગા ભાઇ કરતાં પણ તમને વધારે પ્રીય ગણું છું. હવે તમે મારી નજરમાં ભારે આપરદાર અને પ્રતિષ્ઠિત મુસલમાન દેખાઓ છો. અફસોસ કે તમારા અંતઃકરણમાં છુપાયેલી વેદના બાળે કશું એ કહેતા નથી. કદી કદી જે વેદના તમને રૂદ્ધ કરાવે છે. તેનો તમે કશોયે ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વલ્લાહ જે મારામાં દબવત હોય તો હું તમારા ઇચ્છા સફળ કરવા મારા જીવના ભોગે પણ પ્રયત્ન કરવા પાછળ રહું નહીં.”

હામીદે છેલ્લા શબ્દોનો કશો જવાબ આપ્યો નહીં પરંતું કહ્યું.

“તમારા શબ્દો યાદ રાખજો.” હામીદની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા માંડ્યા. ઇબ્ને મુસ્લિમનો હાથ પકડી જે ગલીના કાવાખાના તરફ દેશારો કરી પોતાનો ઉતારો બતાવ્યો હતો તે તરફ ચાલવા માંડ્યું. આંખોમાં આંસુની ધારા વહેતી હતી. રમાલવડે આંસુ લુછી તે આબુબાબુ નજર ફેરવતો હતો અને ઇબ્ને મુસ્લિમ આગળ પોતાની દશા છુપાવવા પ્રયત્ન કરતો હતો. ઇબ્ને મુસ્લિમ પોતે પણ તેજ અંતર વેદનામાં હતો. તે નહોતો જાણતો કે હામીદ ઉપર શું વીતી રહી છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

—:૦:—

તમે ક્યાં ?

રંજો ગમકી હય કહાની, દાસ્તાને એહલે દર્દ;

ગયરબી રાતે હેં, સુનકર, યે ખયાને એહલે દર્દ.

સલીમા અચાનક ધરમાંથી ગેખ થયાની પહેલવહેલી ખબર છપ્પને મુસ્લિમને મદીના તહયખામાં મળી હતી. આ દર્દ બરી ખબરે તેને બાન રહીત દીવાનો બનાવી મુકયો હતો. હામીદ તેનો પરમ મિત્ર હતો. છપ્પને મુસ્લિમે ખરી ખબર મેળવવા હામીદને આગ્રહ કર્યો હતો. હામીદે કરીયયે શેખનો એક પત્ર છપ્પને મુસ્લિમને ખતાવ્યો. છપ્પને મુસ્લિમની હવે સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ ગઇ. આ ખબર સાચી ફરતાં છપ્પને મુસ્લિમનો વેદનાનો પાર રહ્યો નહી. તેનું મન અનેક પ્રકારની વમળયાતનામાં પડ્યું. તેણે મન સાથે અનેક વાર મનસુખા કર્યા અને દરેક વેળા નવોજ વિચાર ઉદભવ્યો. અંતે કાયર થઇ તેણે છેવટનો ભોગ આપવા નિશ્ચય કર્યો પરંતુ હામીદના દીલાસા અને આશ્વાસને તેને ઘણો ટેકા આપ્યો. છપ્પને મુસ્લિમનો વધતો જુસ્સો ઉન્મત્તતાની હદે પહોંચી ગયો હતો. આ જુસ્સો ભાવિ આશાઓ ઉપર લલચાવી ટાટો કર્યો અને છપ્પને મુસ્લિમને સાથે લઇ સલીમાની શોધમાં બન્ને પરમ મિત્રો, નીકલી પડ્યા.

મદીના છોડતી વેળા છપ્પને મુસ્લિમ કે હામીદનો વિચાર કોઇ ચોકકસ મથકે જવાનો નહોતો. કશા પણ વિચાર વિના મુસાફરી શરૂ કરી, આજુ બાજુ ફરતા, લોકોને મળતાં અને સલીમા વિષે પુછપરછ ચલાવતા તાવજ આવી પહેંચ્યા હતા. અહીયાં તેઓ શીતળ ટેકરીની મોજ માણવા આવ્યા. નહોતા, કે નહોતા આવ્યા વધારે દીવસ રેવાનો વિચારે છપ્પને મુસ્લિમને લાગેલી ટોકરથી, થયેલા જખમને સખખે ધાયાં કરતાં વધારે રોકાતું પડ્યું. છપ્પને મુસ્લિમનો પગ સુજી ગયો હતો અને વધુ મુસાફરી કરવાની તેનામાં શકિત નહોતી.

અસ્વાતના બેએક દીવસ છપ્પને મુસ્લિમ પથારીયેથી ઉઠી શક્યો નહી. પરંતુ જ્યારે દુઃખમાં કંઇક ઘટાડો થયો ત્યારે આસ્તે આસ્તે હરવા ફરવા

માંડ્યું. ઠોકર ખાધાના એક અઠવાડિયે તે તદ્દન સાન્ને થયો. આ દીવસોમાં એકથી વધુ વખત આસીદ્ધા ખાનમે તેની ખબર મંગાવી. છપ્પને મુસ્લિમ તદ્દન તનદુસ્ત થવાના ખબર મળતાં આસીદ્ધાખાનમે મળવાની ઇચ્છા પતાવી. છપ્પને મુસ્લિમે ખાનમની માગણી સ્વીકારી. છપ્પને મુસ્લિમ, હામીદની સાથે સાથે શહેરના દરવાજા બહાર ઇસ્માઇલ પાશાના બગીચામાં જવા માટે નીકળ્યો. આસીદ્ધાખાનમે તેને બગીચાના બગલામાં મળવા કહેવડાવ્યું હતું.

સંધ્યાનો આરંભીક કાળ મટી આકાશની ગતાશ અંધકારમાં બદલાવા માંડી હતી. અંધારી રાત્રિએ કોઈ આધારમાં લપાઈ શકે એવું અંધારું ફેલાયું હતું. છપ્પને મુસ્લિમ વારંવાર હામીદને પોતાની વાતોમાં લક્ષ આપવા સુચના કરતો હતો. પરંતુ ખુદ જાણે તે કેવા વિચારોમાં લીન હતો કે માત્ર હાં-હું સિવાય કશો સ્પષ્ટ જવાબ આપતો નહોતો, છપ્પને મુસ્લિમે અંતે કાયર થઈ કહ્યું.

“હામીદ! તમને શું થઈ ગયું છે સારી, માડી-કોઈ વાતનો જવાબજ આપતા નથી. આવી ચુપકાદીનો તમારો સ્વભાવ નહોતો.”

છપ્પને મુસ્લિમ તરફ જોઈ હામીદે કહ્યું—“વખત વખતની વાત છે. અત્યારે કંઈ એવાજ વીચારો આવ્યા કરે છે વાત કરવાનું ગમતું નથી. માત્ર તમારો પાસ કરી હસી ખેલી લઉં છું નહીં તો મારા સ્વભાવમાં પરિવર્તન થયેલી વાતના જોતાં વાતચીતનો કશો પ્રસંગજ નથી. “મને બોલવાનું બીલકુલ ગમતુંજ નથી.”

“અફસોસ!” છપ્પને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું. “તમારા મનમા વેદના હોય અને મને ખબર વટીક ન થાય એથી વધારે માફ દુર્ભાગ્ય કયું હશે. મને તો જાણ્યો મારી એકએક વાત દીવ ખેલીને તમને કહેતો આવું છું.”

“મારી વાતનાઓ ઉપાય વિનાની છે એટલે કહેવામાં માલ નથી.” હામીદે કહ્યું.

“તાયફ આવ્યા પહેલાં,” છપ્પને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું. “તમે પોતે મને શીખામણ દેતા હતા કે કોઈ વાત મનમાં રાખી મુઝાયા કરવું નહીં, ત્યારે આજે તમે પોતેજ તેનો ભોગ ખાઓ છો. જે મને ખબર મળે તો તમારું કામ બગાડી લાવના બધાએ પ્રયત્ન કરીશ.”

આંખોમાં આંસુ લાવી હામીદે કહ્યું “લિલ્લાહ! આવી વાત ન કરવામાંજ લાભ છે. તે અશક્ય વાતનું સ્મરણ કરવામાં શો લાભ તે વાત

ઉપર હવે આપણો કાળુજ નથી. પાંચ છ દીવસથી મને સંપુર્ણ ખાત્રી થઇ છે કે મારી ઇચ્છા પુરી થવાની નથી. બલકે નજીકમાંજ હું તમારી સાથેથીયે છુટો પડવાનો છું.

“એ કેમ ?” ઇબ્ને મુસ્લિમને આતુર થઇ પુછ્યું. “તમે કહેતા હતા કે આખી જીંદગી તમારાથી છુટો થઇશ નહીં.”

ઉડા નિશ્વાસ નાંખી હામીદ બોલ્યો “હા, હું કહેતો હતો. પરંતુ ખુદાની ઇચ્છાથી અગમ્યો હતો. કુદરત પ્રતિકુળ છે. અને એકલો કાષ્ટ દિશાએ નીકળી ગયા વિના ઉપાયજ નથી.”

“હું જવા દઇશ ત્યારે ને ?”

“એથી શુ લાભ ?”

“કેમ ?”

“બસ.” હામીદ ગદગદિત કંઠે બોલ્યો “કારણ ન પુછો. વખત આવશે ત્યારે પોતાની મેળે જણાઇ જશે.”

હામીદ ખંખાર્યો પરંતુ તેના સાદે સાક્ષી તરીકે તે રડતો હતો અને ડુસકાં ભરતો હતો. આસીફા ખાતુનનો બગલો પાસે હોવાથી ઇબ્ને મુસ્લિમને વધુ લંબાણ કરવાનું યોગ્ય ધાયું નહીં. દરવાજા નજીક દીવાલની પાસે કાષ્ટ માણસ હોવાનો અણસારો ઇબ્ને મુસ્લિમને થયો. હામીદનો હાથ ઝાલી તે એક તરફ આડમાં ઉભો રહ્યો. હામીદને કશીય ખચર નહોતી પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમને ખારીક રીતે જોયું અને તેને કાષ્ટ આકારનો ભાસ થયો.

જુજ મીનીટો પણ નહીં વીતી હોય કે કેટલાક સીધી ગુલામો એ માણસોને મુસ્કેટાટ બાંધી સામેથી આવતા દેખાયા. હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉભા હતા તે જગ્યાની પાસે આવી થોભી ગયા. આપસમાં કંઈક જાની મસલત કરી. તેમાંના એકે કહ્યું, “તમે ગભરાઓ નહીં, નામદાર પાશાએ આસીફા ખાતુન જેવી દયાળુ અને મહેરબાન બાતુ સામે ખડા કરવાનો હુકમ કર્યો છે.”

બંને કેદીઓએ એક સાથે કહ્યું “અમે નિરપરાધી છીએ. અમને પકડવામાં ગારદના માણસોએ ભુલ ખાધી છે, અણધારી આક્રમમાં સપડાયા છીએ પરંતુ કેને કહીએ.”

કેદીઓના સાદ ઉપરથી કોણ જાણે ઇબ્ને મુસ્લિમને કેવો વિચાર આવ્યો કે તેણે હામીદને કહ્યું “ચાલો જરા જોઇએ કે કાણ લોકો છે. ખાનમનું ખંજર તમારી પાસે છે એટલે બસ.”

વાતની વાતમાં બન્ને જવાનો કેદીઓની પાસે પહોંચી ગયા. તેમને જોઈ શીધીઓએ પુછપરછ કરવા માંડી પરંતુ હામીદે હસમાઇલ પાશ્વરું ખંજર દેખાડી બતાવ્યું કે તેઓ દુશ્મન નથી. એક શીધી દોડીને પોહરે-ગીરનું લાંલટન લઈ આવ્યો બતીના અજવાળામાં ખંજરને જોઈ કહ્યું “જુઓ, કંઈ વાંધો નહી વળી કંઈ આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

હામીદે અથવા ઇબ્ને મુસ્લિમમાંથી કોઈ એક જવાબ આપે તે અગાઉ ગમગીન અવાજે પકડાઈ આવેલામાંના એકે કહ્યું.”

“અરહમ ! યા સહયદી અરહમ !”

બંને અને ત્રણ ત્રણવાર તેજ શબ્દો કહે તો રહ્યો સાથેજ બંધવો ઇબ્ને મુસ્લિમના પગ પકડી નમી ગયો કેદીના શબ્દો અને આજીજીએ બન્નેનું ખ્યાન બેઝુ સાથે બીજી સ્ત્રી કેદીએ પણ કાકલુદી ભરી દયા યાચના કરી મોંઢા ઉપર નાંખેલી ઓઢણી ખસેડી ઇબ્ને મુસ્લિમ તરફ કાતર નજરે જોવા લાગી.

ખુદા જાણે કેદીઓની કશ્ચુજનક યાચનામાં કેવી અસર હતી કે આ જવાનોનોજ નહી પણ શીધીઓ પણ તેમની તરફ દયા દ્રષ્ટિએ જોવા લાગ્યા દશમીનીંટ સુધી સમજા સન્નાટામાં અવાચકજ ઉભા રહ્યા સઘ-જાની આંખો જમીન તરફ હતી પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમ કેદીઓ તરફ જોઈ રહ્યો હતો અંતે આ આશ્રયજનક શાંતીનો ભંગ કરતાં ઇબ્ને મુસ્લિમે પુછ્યું.

“તમે કાણ છો ?”

જવાબ આપ્યા અગાઉ બન્ને કેદી ચીસોપાડી રડવા લાગ્યા વારંવાર શીધીઓ તરફ જોતા હતા તેમનો લાવ બતાવતો હતો કે તેઓ શીધી-ઓના બચને લીધે ખરી હકીકત કહેતાં અચંકાય છે પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમે માયાભર્યા શબ્દોમાં કહ્યું.

“મરશુદ બચ ન કરો ! આ લોકો તમારી સાથે સખતાઈ વાપરવાના નથી નીભાય થઈ તમારી હકીકત કહેા”

ઇબ્ને મુસ્લિમે દીલાસો આપ્યો અને સીપાહીઓમાના એક અમલ દારે ઇબ્ને મુસ્લિમની વાતને ટેકા આપ્યો આ સધીયારો મળતાં મરશુદ અને જાફરાન બન્ને માથુ નમાવી સામે ઉભાં થઈ ગયાં મરશુદના અંત-રમાં કોઈ અજબ પ્રકારના ઉમળકા આવી રહ્યા હતા તે ચીસોપાડી ને રડવા લાગ્યો જાફરાને પણ તેને મદદ કરી તેમના હેરતભર્યા

રૂદને હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉપર પણ ભારે અસર કરી બન્ને જવાનોની આખ્યોમાંથી પણ આસુની ધારા વહેવા માંડી આ અજબ દ્રશ્યો ભંગ સીપાહોના અમલદારે ઇબ્ને મુસ્લિમ સાથે વાતો કરી કર્યો તેણે કહ્યું.

“તમારા મન ઉપર કાણુ રાખો હું ધારું છું કે તમે ઓળખો છો જો કંઈ પુછવું હોય તો બગીચામાં બેસીને પુછા આસીરા ખાતુને પોતે કેદીઓને પોતાની હજીર રજી કરવા ફરમાવ્યું છે નહીં તો અમે તેમને છાડી મુકતે.”

સીપાહીની અનુમતી સાથે સઘળા બગીચામાં દાખલ થયા બગીચા જો કે ઘણું નહાનો હતો પરંતુ તેની ગોઠવણુ ભારે રળીયામણી હતી બગીચાની વચે એક બગીચો હતો અને તેને ફરતા ઓટલા ઉપર અનેક પ્રકારનાં પુખ્તોથી લહેરાનાં અસખ્ય કુડા અનુક્રમે ગોઠવેલાં હતાં બગીચામાં જરૂર પુરતી રોશણી હતી બારણા ઉપર ચીકા અને વરંડામાં ખુરશીયો મુકેલી હતી ઇબ્ને મુસ્લિમ અને સીપાહો વરંડામાં દાખલ થઈ અનુક્રમે ખુરશીયો ઉપર બેઠા.

સીપાહોથી બીધેલા મરશુદનું આખું શરીર કંપી રહ્યું હતું. ઇબ્ને મુસ્લિમે દીવાસો આપ્યો અને માયા ભયો સ્વભાવે હાથ આલી ત્યાં પાથરેલી સાદડી વિપર બેસાડ્યો. તેકાતર સ્વભાવે ઇબ્ને મુસ્લિમને જોઈ રહ્યો હતો અને દયાની યાચના કરતો જણાતો હતો ઇબ્ને મુસ્લિમે ફરી મરશુદને તેની ઉપર વીતેલી હાલત વર્ણુવા કહ્યું. ઇબ્ને મુસ્લિમ પોતે આશ્ચર્યમાં હતો કે મરશુદ અને બહરાન કરીયયે શેખથી તયક્ કેવી રીતે આવ્યાં, વળી સુલતાની ગારદે તેમને કયા કારણે કેદ કર્યા હતા. શીધી સીપાહો પણ મરશુદની કથા સાંભળવા આવુર હતા. ઇબ્ને મુસ્લિમના સવાલ ઉપર મરશુદની કાતર આજીજી જોઈ તેઓ સમજ્યા હતા કે કોઈ નવીન વાત જાણવામાં આવશે.

સઘળા મરશુદ તરફ જોવા લાગ્યા અને તેની હકીકત સાંભળવા આવુર હતા. મરશુદે રૂદન બંધ કરી સીપાહીઓને સંબોધી કહ્યું—

“તમે નથી જાણતા કે આ પ્રતાપી સરદાર કોણુ છે અને મારો તેમની સાથે શું સંબંધ છે? કહેવાની કશી જરૂર નથી કે હું એક શીધી

ગુલામ છું. મારું શરીર અને આકૃતિ તેનો પુરાવો છે. આ જવાન”
 છબ્બે મુસ્લિમ તરફ ઈશારો કરતાં “સદાચાર અને સદગુણની પ્રતિમા,
 મારો મહેરબાન ધણી છે. બે વરસની વાત ઉપર મક્કા મોઅઝમાના
 ખજારમાં મારા આ માયાળુ ધણીએ મને ખરીદ્યો હતો. આ દયાળુ ધણીએ
 મને આપેલું સુખ વર્ણવી બતાવવા મારી જીભ અશક્ત છે. શરીરઅતે
 આપેલી છુટ કરતાં હજારો ગણી વધારે છુટ મારા ધણીએ મને આપી
 હતી. કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર હોય કે તેમના તે ઉપકારો અને મહેરબા-
 નીઓએ મને તેમનો દીવાનો દાસ બનાવ્યો હતો. મારા ધણીના ઉપયોગમાં
 મારો જીવ આવતો હોય તો તે કાઠી આપવા રજામાત્ર પણ આનાકાની
 કરવા હું તૈયાર નથી તેમ કરવાનું હું માફ પરમ કર્તવ્ય ગણું છું.”

“તમારે યાદ રાખવું જોઈએ કે આ યુવક શામના એક કુળવાન
 કુટુંબનો નજીરો છે તેઓ હજુ મારે આવ્યા હતા પરંતુ અહીના બુઝુર્ગો
 નો સહવાસ તેમને વધારે પસંદ પડ્યો અને થોડા દીવસ અરબ દેશમાં
 થોભવાનો વીચાર કરી મક્કામાં રહ્યા મદીના શરીફની ઝીયારતનો શાખ
 હોવાથી અમે મક્કાથી એક કાફલા સાથે ઉપડ્યા વાઢીયે ફાતમાના પડાવે
 પહોંચ્યા પછી અમે એક અણુધારી આફતમાં સપડાયા જેણે હાલની
 સ્થિતિએ પહોંચાડ્યા છે મારા ભલાધણી પડાવમાં ઉતર્યા પછી ડાલ લઇ
 પાણી લેવા ચાલ્યા અને કાફલો પડાવ છોડી કુચ કરી ગયો ત્યાં સુધી
 પાછા ફર્યાજ નહી. હાય ! શું કહું કે મારા મત ઉપર તે વખતે કેવી
 યાતના હતી મારા વિચારો મને કેવી કેવી વેદના દેતા હતા.”

“વફાદારી અને નીમક હલાલીના સ્વભાવે મને પીડવા માંડ્યો માલ-
 મત્તા મુતવફ-મુજવરને સોંપી પવર્તતી ખીણો અને જંગલોમાં શોધવા
 નીકળ્યો એક ગામડામાં મારા આ માયાળુ ધણીને મેં ખીમારીને ખીજાણે
 જોયા જેને ત્યાં તેઓ પરાણા હતા તેની ખેટીનો જીવ એક નાપાક
 વ્યક્તિના હાથમાંથી તેઓએ ખચાવ્યો હતો ધરધણીએ ભારે પ્રેમ અને
 લાગણી સાથે તેમની સેવા ચાકરી કરી હતી. હું પણ ત્યાંજ
 સુખે રહેતો હતો.” મરશુદે જાફરાન તરફ ઈશારો કરતાં પોતાની કથા
 આગળ ચલાવવા માંડી. “આ શીધી કનીઝ પણ તેમનીજ છે. ત્યાંના વસ
 વાટ દરમીયાન અમારા વચ્ચે શુદ્ધ પ્રેમ જોડાયો. પ્રસન્ન મળતાં મારા
 માયાળુ ધણી પાસે તેણીની માગણી કરવાનો મેં વિચાર કર્યો. હું તેણીની

માગણી કરે તે પહેલાં મારા કૃપાળુ ધણીએ એકાએક મદીના તપ્પચા જવાનો ધરાદો કર્યો. જોત જોતામાં હું પાછો આવીશ અને મારા આવતા સુધી અહીંજ રહેજે—કહીને ચાલતા થયા.”

“કૃપાળુ ધણીનો વિયોગ મને સાલવા માંડ્યો. મારું દીલ ઉદાસ રહેતું મન ગમગીન રહેતું અને કોઇ જગ્યાએ મારું મન લાગતું નહી. છતાં હુકમની તાબેદારી કરવાને ગામડામાં પડ્યો હતો. એક દીવસ આ કનીઝ મારી પાસે આવી તેણે કહેલી વાતો ઉપરથી માયાળુ ધણી વિષે મને નિરાશા ઉપજી. તેજ વેદનામાં ચીતખમ થઈ એક દીવસ હું ઘર છોડી જંગલમાં નીકળી ગયો. મારી પાસે સામાન કે ખાવા પીવાની કોઇ વસ્તુ હતી નહી. માત્ર એક આશા મારા સવળા સુખોતું કારણ હતી. સીધા બાંધી હું પણ મદીના તપ્પચા તરફ ચાલતો થયો.”

“એમાં કશો એ સંદેહ નથી કે જો હું લાગલાગટ ચાલતો ગયો હોત તો પાછળથી મને વેઠવી પડેલી દારણ વેદનાઓથી બચી જતો. ગામડામાંથી નીકળી હું રસ્તો ભુલી ગયો અને ક્યાંતો ક્યાં નીકળી ગયો. રસ્તો ભુલવા સાથે જાફરાનની યાદ મને ખેંચેત કરતી હતી અને પાછા ફરવા મન થતું હતું. એક તરફ ધણીના નીમકનો વિચાર અને બીજી તરફ પ્રેમનું આકર્ષણ અને પ્રતિકુળ પ્રગતિઓના દાંદ યુદ્ધમાં હું હતો. કેટલીક વખત એવું બન્યું કે પ્રેમાકર્ષણે મદીના જવાનું પુકરી કરીયા તરફ ચાલ્યો થોડું ચાલ્યા પછી નીમકે જોર કરી મને પાછો ફેરવી મદીનાને રસ્તે નાંખ્યો. આ વમળજળમાં દીવસો નીકળી ગયા. એક દીવસે એક વૃક્ષતળે હું બેઠામસુધ ગયો. અનાક કેટલાક માણસો એ ખજુરી તળે હું બેઠા ઉંઘમાં પડ્યો હતો કે અચાનક કેટલાક માણસોએ મારા પગમાં બેડીઓ ઠોકી દીધી લય ખાઇ હું જાગ્યો અને અજબ થઇ ગયો.”

“આખા ઉધડયા પછી, તે નિર્દય માણસો આગળ મે ભારે કાલા વાલા કર્યા પરંતુ મારી કરણ કથા તરફ કોઇએ ધ્યાન આપ્યું નહી. આ લોકો મને લઇ કરીયયે શેખમાં આવ્યા અને મરશુદ નામના એક શખસ સામે ઉભો કર્યો. જાફરાનના ધણી—માલીકનો તે ભત્રીજો હતો. તેણે કથું પણ પુછ્યા વિના મને મારવા માંડ્યો. આ મારમાં ખુદા સિવાય મારો કોઇ મદદગાર નહોતો, મને એક થાંભલા સાથે બાંધવામાં

આગ્યો હતો અને નિર્દયપણે મારી પુઠં અને ઢગરા ઉપર માર પડતો હતો. ચીસો મારતાં મારતાં હું બેભાન થઈ ગયો. પણ તે નિર્દયને દયા આવી નહીં.”

અત્રે મરશુદનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું અને તે ચીસો પાડીને રડવા લાગ્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમના પગ પકડી અબ્બાસ પ્રકારે રૂદ્ધ કરતો હતો. જાણે અત્યારે તેની ઉપર માર પડી રહ્યો છે. મરશુદના આવા રૂદ્ધથી ઇબ્ને મુસ્લિમ બેચેન થઈ ગયો. ખુરશી ઉપરથી ઉતરી છુટણુ વડે બેસી મરશુદનું માથું બોળામાં લઈ પુઠં ઉપર પ્રેમભર્યો હાથ ફેરવવા માંડ્યો.

આ દશા બાહેરનો હતી ત્યારે અંદરથી ચીકની પાસે એક દારીએ આવીને કહ્યું “જુઓ, બાનુ આસીફખાતુન પધાર્યા છે અને કદીની બધી હકીકત માનવતાં બાનુએ સાંભળી છે. આ માણસ તાકીદે પોતાની વાત પુરી કરે એવી બાનુની ઇચ્છા છે.”

સીપાહો તરતજ ઉડીને અદબ સાથે ઉભા થઈ ગયા. હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ પણ ઉભા થયા પરંતુ દારીએ તેમને બેસવાનો આગ્રહ કર્યો. અત્યારે સઘળા ચુપ હતા ત્યારે મરશુદનું મ્હોહું પણ શીવાઈ ગયું હતું.

આ ચુપકીમાં કેટલીય મીનીટો પસાર થઈ ગઈ પરંતુ મરશુદ કશું બોલ્યો નહીં. ત્યારે આસીફખાતુને પોતે અંદરથી કહ્યું.

“સાંભળો, મરશુદ! શું આ તમારું નામ છે? તમારી હકીકત જલદી કહો. ગભરાઓ નહીં. તમને પુરો ન્યાય મળશે.”

આ દિવાસાએ મરશુદમાં ચેતન આવ્યું અને તેણે આગળ કહેવા માંડ્યું.

“બેભાન થયા પછી મારી આંખ ઉઘડી ત્યારે મેં પોતાને એક અંધારા ભોંયરામાં કેદ થયેલો જોયો. દેખરેખ રાખનારાએ મને કહ્યું કે તેની પીત્રાઈ બહેનને નસાડી મુકવાની શંકા મસઉદને થઈ છે. આ શંકા એટલા માટે થઈ છે કે કમનસીબીએ તેની પીત્રાઈ બહેન ગેપ થઈ તેજ રાત્રે હું પણ ગામમાંથી ચાલ્યો ગયો હતો. કેદખાનામાં મને સ્વપ્ને પણ વિચાર નહોતો આવતો કે હું ફરી કોઈ દીવસ દુનિયાનાં દર્શન કરીશ. પરંતુ જાફરાને કોઈ યુક્તિએ ભોંયરાની ચાવી શોધી મને છુટો કર્યો.”

“મારા છુટકારાનો બેદ કુટતાં જીવ બચવાની આશા રાખવી ફેકટ હતી એટલે રાતોરાત અમે બન્ને નાહ્યાં. બે દીવસ સુધી લાગટ ચાલ્યા પછી સુલતાની ગારદ અમને મળી. જેણે અમને અમારી હકીકત પુછી

બહીકનો માર્યો હું તેમને સંતોષકારક જવાબ આપી શક્યો નહીં. અમારી ઉપર શંકા આવવાથી મારદે અમને કેદ કર્યા. કેટલાક અંમલદારો આગળ રજુઆત થયા પછી આજે અહીંયાં લાવવામાં આવ્યા છીએ.”

મરશુદની વાત પુરી થતાં ઇબ્ને મુસ્લિમે પરદા તરફ જોઈ કહ્યું “આસીફા ખાતુન! આપની હજુર હું દયા માગના કરું છું. લીલાહ તમે આ દુઃખ પીડીતોને છુટા કરવાની આજ્ઞા ફરમાવશો તો પોતાને ભારેમાં ભારે નસીબદાર ગણીશ.”

ઇબ્ને મુસ્લિમને જવાબ આપતાં ખાતુ આસીફા ખાતુને અસાધારણ દીલ કરી. કેટલીયે વાર પછી પરદા પાછળથી કહ્યું.

“તમારી માગણી કમુલ રાખવા સામે મને વાંધો નથી, પરંતુ અત્યારે નહીં. પુખ્ત વિચાર કર્યા પછીજ. અત્યારે મને વધારે વાત કરવાની કુરસદ નથી. મોડું થઈ ગયું છે, માફ કરજો. કાલે તમારા ઉતારેજ જવાબ મોકલી દેવામાં આવશે.

આ અસાધારણ જવાબ સાંભળી હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ હેર ત પામ્યા. તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે આસીફા ખાતુને પોતે બોલાવ્યા હતાં અત્યારે વાત કરવાની ના પાડવાનું શું કારણ થયું. પરંતુ તેનું કારણ પુછવાનો તમને કશો અધિકાર હતો નહીં એટલે ચુપચાપ ઉભા થઈ ગયા. તેમને વળગી પડતાં મરશુદને દીલાસો આપી પોતાના ઉતારે આવવા ચાલ્યા. પરંતુ માર્ગમાં સલાહ કરતા આવતા કે જો આસીફા ખાતુન ન્યાય નહીં આપે તો ના. પાશા આગળ દાદ માગીશું.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

ખાતુનનો પેગામ

બુત હરમમેંલી નહી, ચયનસે રેહને દેતે:

રોઝ પયગામ ચલે, આતે હયે, બુતખાનેસે.

છબ્બે મુસ્લિમ ખાતુનના બગીચામાંથી નીકળી પાતાના ઉતાર કાવા ખાનામાં આવ્યો ત્યારે તેના મનમાં આસીફા ખાતુનને મરશુદ અને જાફ રાનની ખરી હકીકત જાણ્યા પછી નહી છોડવા વીધે અનેક પ્રકારના વીચારો થવા માંડ્યા ખરી હકીકત જાણ્યા પછી આરોપી નીર્દોષ પુરવાર થતાં તેને મુક્ત કરવામાં ઢીલ કરવાનું ધોરણ અન્યાયી અને સીતમ તથા અત્યાચારને પોષનાર હતું પરંતુ આસીફા ખાતુનની, અગ્નયબીનીતી વિના તે બીજું કશું કારણ શોધી શક્યો નહી લાંબો વિચાર કર્યા પછી પાસેના ઢોળીયા ઉપર પાસાં બદલતા હામીદને કહ્યું.

“હામીદ ! તમે કંઈ સમજી શક્યા કે ? શુદ્ધ નીષ્ઠા માટે ખ્યાતી પામેલી ખાતુને ધાર્યા વીરૂદ્ધ વર્તવાનું શું કારણ હોવું જોઈએ.”

છબ્બે મુસ્લિમના સવાલનો હામીદે કશો જવાબ આપ્યો નહી. મોઢું લપેટી તે પડ્યો ને પડ્યોજ રહ્યો. છબ્બે મુસ્લિમના વારંવાર થતા સવાલના જવાબમાં કહ્યું “જહાલા મિત્ર ! માફ મગજ અત્યારે કામ કરતું નથી. મારી બુધ્ધિમાં કોઈ વિશેષ પ્રકારનો વિચાર કરવાની શક્તિ મને દેખાતી નથી. મને ધેલછાનો રોગ લાગુ પડેલો લાગે છે. બુદ્ધિ ટેકાણે નથી. હાય ! મારી સવળી આશ્ચર્યો ઉપર પાણી ફરી વળ્યું. હવે કરી આશા રહી નથી.”

આ લાંબા અને મર્મભર્યા શબ્દોની છબ્બે મુસ્લિમ ઉપર ભારે અસર થઈ. હામીદની યાતના સાંબળતાં તેની આંખોમાંથી આસુ વહેવા માંડ્યાં. હામીદને વળગી ખુબ મનમાનવું રહન કરવા ધાયું પરંતુ એથી હામીદની યાતનાઓમાં વધારો થવાનો વિચાર આવતાં મન ઉપર બળજેરી વાપરી પડ્યો રહ્યો. ઉભયમાંના કોઈને કેમે કરી બિધ આવી નહી બન્નેએ પાસા બદલી આખી રાત્રિ પસાર કરી.

સાધારણ રીતે દરરોજ સવાર અને સાંજ થયાજ કરે છે. ઇબ્ને મુસ્લિમ અને હામીદે પણ સેંકડો સવારો અને સાંજો જોઈ હતી પરંતુ આજની સવારમાં જુદાજ પ્રકારની કેરીયત હતી રાત્રી આખીના ઉગ્ગરારને કંઈક ઉભયને ચીંતાગ્રસ્ત બનાવ્યા હતા અને કંઈક આસીફા ખાતુન તરફથી મળનારા જવાબે આશા અને ભયમાં નાંખ્યા હતા હામીદનો ગભરાટ વિશેષ પ્રકારે વધતો જતો અને જેમ જેમ વખત જતો તેમ ઇબ્ને મુસ્લિમ કહેતો કે.

“હજુ આસીફાખાનમનો માણસ આવ્યો નહી.”

તેમ હામીદના ભાળ ઉપર અજબ પ્રકારના પરીવર્તનની રેખા પ્રગટી નીકળતી ઇબ્ને મુસ્લિમનાં શબ્દોની હામીદ ઉપર અજબ અસર દેખાતી.

ઇબ્ને મુસ્લિમ અને હામીદ ગમે તે ચિંતામાં હોય અને તેમના હૃદયમાં ગમે તેવી વેદના હોય છતાં કાવાખાનાવાળાને તેની ક્યાં દરકાર હતી રાખેતા પ્રમાણે ચા અને નાસ્તો લાવવામાં આવ્યો અને આ દુઃખી મીત્રોને પોતાના સઘળા વિચારો ખાજુએ મુકવા પડ્યા ગરગમ રોટલી સાથે ચટપટા કબોબ, થોડોક હલવો, પનીર અને મશમશ સામે મુકવામાં આવી હતી, એક પ્યાલીમાં ખજુર પણ લાવવામાં આવી, નાસ્તો કરી ઇબ્ને મુસ્લિમ હાથ ધોતો હતો તેવામાં કાવાખાનાના છોકરાએ ઉપર આવી કહ્યું.

“દરવાજા ઉપર ઉભેલા જે માણસો તમને મળવા આવ્યા છે.”

“પુછ્યું નહી કે કોણ છે અને ક્યાંથી આવે છે?” ઇબ્ને મુસ્લિમે પુછ્યું.

“એ બધું પુછવાની મને ખબર નહોતી.” છોકરો આગળ ખોલે તે પહેલાં પાછળ કોઈ માણસના પગનો સંચાર થયો, છોકરાએ પાછળ જોઈ કહ્યું “લ્યો આ માણસો હતા.”

છોકરાના ઈશારા સાથે હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ તે તરફ જોયું સામેથી જાફરાન અને મરશુદ આવતા હતા, ઇબ્ને મુસ્લિમ પ્રસન્ન થયો પણ તેની પ્રસન્નતા વધુવાર ટકી શકી નહી, કારણકે ઇબ્ને મુસ્લિમ આનંદમાં કહેતા “મરહુમા, મરહુમા” નો જવાબ મરશુદે આંખોમાંથી આંસુની ધારા વડે વાળ્યો હતો. મરશુદ ખોલ્યો.

“યા સધયદી ! હું હજુ સુધી કેદીજ છું. તમે મને છુટો જુઓ છો છતાં આ છુટાપણે અંધન કરાંજ છે.”

“કેમ?” ઇન્ને મુસ્લિમે ગભરાટમાં પુછ્યું.

“એટલા માટે કે” મરશુદે કહેવા માંડ્યું. ખાતુને એક શરતે મને છુટા કરવા કહ્યું છે.

“તે શરત કય?”

“મારા ધણી, મારા સરદાર!” મરશુદે જાફરાન તરફ જોતાં કહ્યું.

“જલદી કહો. કઈ શરત છે?” ઇન્ને મુસ્લિમે ફરી પુછ્યું.

“સાહેબ! તમારી કૃપાવડેજ તે શરત પુરી થઈ શકે છે.”

“ત્યારે કહેતો કેમ નથી.”

“શરત! સયદી, હું હાથ જોડાને કહું છું કે હું તદ્દન નિર્દોષ છું. મારી કશી ખતા નથી. હાય! તમે ધણીની મહોબત મને ઉશકેરી રહી છે.”

“પણ કહે તો ખરો નાહકની ચીંતામાં કેમ નાંખે છે.”

હુટણીએ પડી મરશુદે કહેવા માંડ્યું “મારા મહેરબાન ધણી તમે આસીફા ખાતુન સાથે લગ્ન કરો અને તમારા ગુલામનો જીવ બચાવો.”

લગ્નનો શબ્દ સાંભળી ઇન્ને મુસ્લિમ હેબતાઈ જઈ થઈ ગયો તેને તમરી આવી ગઈ ગભરાટમાં આજુબાજુ જોયું ને હામીદને કહ્યું.

“ભારે મુશ્કેલી.”

પરંતુ હામીદે કશો જવાબ આપ્યો નહી તેના કપાળ ઉપર એક રંગ આવતો અને ખીર્ને જતો હતો તે ચીત્ર કે મુર્તિ જેવો દાલ્યા ચાલ્યા વિના ખેઠો હતો હામીદે કશો જવાબ ન આપ્યાથી ઇન્ને મુસ્લિમે જાફરાન તરફ જોઈ ખંખારી પુછ્યું.

“જાફરાન, તમેજ ખતાવો આ શરત હું પાળી શકું કે?”

આ મર્મ બેદી સવાલનો જવાબ આપવા પહેલાં જાફરાને હજાર ગણો વિચાર કરવાનો હતો તેણીએ માથું નમાવી લીધું અને થથડાતા સાદે કહ્યું “પણ, નામદાર એવીના આરોજ નથી.”

“આરો વળી શાનો? કંઈજ નહી.” ઇન્ને મુસ્લિમે કહેવા માંડ્યું “પણ જાફરાન આમાં છળાછળ સ્વાર્થ ભરેલો છે સલીમાની યાદ મોરા દીલમાંથી મારે કાઢી નાખવી? તેણીને તજ ખીજ કોઈ સ્ત્રી સાથે મારે લગ્ન કરવાં જોઈએ કે? નહીં, મારાથી એ નહી અને મારો જીવ કેમ ન જાય પણ હું એ કામ કરવાનો નથી.”

“ખાનુ સલીમાન માટે તમે કબુલ કરો.” જાફરાને કાતર ભાવે કહ્યું.
 “મારા છુટકારાથી ખાનુ સલીમા પ્રસન્ન થશે અને કદાચ તે ખાનુ મદયા
 પછી મારા માટે તમે કરેલા આ અસાધારણ સાહસ સારું ઠપકો
 નહીંજ આપે.”

“હા, હા, ! મારા કૃપાળુ ધણી અમારી ઇચ્છાઓનું પુનઃ કરો
 નહીં” મરશુદે આજીજી સાથે કહ્યું.

“આ વીના ખીજી ગમે તે સરત આસીફા ખાનુન મગતી હોય તો
 હું પ્રસન્નતાપૂર્વક કબુલ કરીશ પરંતુ આ શરત હું સાંભળીય શકતો
 નથી સલીમાની યાદ અત્યાર સુધી મારા મનમાં આબાદ સચરાઇ રહી
 છે, હું વફાદાર આશક બની રહેવા મગું છું વિયોગ વેદનાથી કાયર
 થઇ બેવફાઈનું કાળુ કલંક એવા મગતો નથી” ઇબ્ને મુસ્લીમે ચોખી ના
 પાડતાં દીલગીરી બતાવી.

ઇબ્ને મુસ્લીમે હવે હામીદ તરફ જોયું અને પુછ્યું “કેમ ભઇ
 હામીદ હીક છે ને ? ગુલામની ગણતરીજ શી ? તેના માટે મારા જીવજન
 માથુક તરફ બેવફાઇ બતાવું. મેં માન્યુ કે હું તેની તરફ ભારે માથાળું
 વર્તન રાખું છું છતાં સલીમાની સરખામણીમાં આવા સંબંધો કશી
 નડતર નાંખી શકતા નથી જાફરાન માટે પણ સલીમા તરફ બેવફા ન
 થવાય ત્યાં સુધીનો વિવેક બતાવી શકાય છે”

વારંવાર તે હા હું કરતો પરંતુ અત્યારે તેણે ઇબ્ને મુસ્લીમની વાત
 તરફ બેદરકાર બનવાનું યોગ્ય ધાર્યું નહીં. ટુંકાણમાં તેણે જવાબ
 આપ્યો “વફાદારી અને પ્રેમનો અર્થ તે એજ છે કે ખીજી બાબતના
 વિચારનો સ્પર્શ્યે મન સાથે થાય નહીં.

જાફરાન અને મરશુદ ભય અને આશા વચ્ચે હામીદના ઉત્તરની
 પ્રતીક્ષા કરતા હતા, તેઓ બાબતના કે ઇબ્ને મુસ્લીમ હામીદની વાતને
 વજનદાર ગણે છે અને તેમની કીસ્મતના ચુકાદાને મદાર હામીદની
 જીભ ઉપર છે હામીદનો જવાબ સાંભળી બંનેએ એક સાથે રૂદન કરવ
 માંડ્યું હામીદે જો કે ચોખીના પાડી નહોતી પરંતુ તેના શબ્દોનો ભાવાર્થ
 ઇબ્ને મુસ્લીમના અભિપ્રાયને ટેકા આપતો હતો.

આકાશની અજબ ગતિઓમાં ગુથાઈ કાળના એક પછી એક થતા અક્રમણ સહયા પછી માનવ હૃદય કંઈક પાતળી આમડીનું થઈ જાય છે સારા માઠાની અસર તાકીદે થવા પામે છે ઇશક તેમાં વીશેષતા ભોગવે છે આશકોનું હૃદય ઘણું પાતળું પડી જાય છે વિયોગ વેદના અને પ્રેમ યાતના સહેતાં તેમનું હૃદય કાણુમાંથી નીકળી જાય છે અને વાતની વાતમાં ચોધાર આંસુએ રડવા માટે છે ઇબ્ને મુસ્લિમ અને હામીદ, મરથુદ અને જાફરાનના પ્રેમ રૂઢનમાં સમિલિત થયા ચારેના ચારે ઘણીવાર સુધી રૂઢન કરતા રહ્યા ખુદા જાણે હજુ પણ આ રૂઢન લીલા ક્યાં સુધી ચાલ્યા કરતી પરંતુ કાવાખાનાના તેજ છોકરાએ આવી ઇબ્ને મુસ્લિમને કહ્યું.

“છાવણીનો એક અસ્વાર આવ્યો છે તે તમને બોલાવે છે.”

ઇબ્ને મુસ્લિમ ને ત્રણે સોપતી ગભરાઈ ચમક્યા. છોકરાને આવેલો જોઈ તેમના હોશ ઉડી ગયા પણ સઘળાએ પાડ માન્યો કે તેઓ એકાંત જગ્યામાં હતા. કાવાખાનાના કોઈ માણસે તેમનું વર્તન જોયું નહોતું કે ચારેને એક સાથે રડતા દેખ્યા નહોતા.

અસવારને આવેલો જાણી “ખુદા ખેર કરે” કહે તો ઇબ્ને મુસ્લિમને ઉભા થતાં હામીદને કહ્યું “લાઈ! ચાલો જોઈએ શું વાત છે. અમે જુદીજ આશા રાખી હતી પરંતુ મામલો સઘળો પ્રતિકુળ જતો દેખાય છે. ખુદા જાણે પાશાને આ સઘળી વાતોની ખબર છે કે નહીં અને આસીફા ખાતુનને કેવા જે કેટલા અધિકાર પ્રાપ્ત થયા છે, તેણી આપણી સાથે શું કરવા માગે છે.” હામીદનો જવાબ સાંભળવાની દરકાર ક્યાં વિના ઇબ્ને મુસ્લિમ બાહર જવા માટે ઉભો થયો તેટલામાં સામેથી અંદર આવતો લશ્કરી અસ્વાર ઇબ્ને મુસ્લિમને જોયો.

લશ્કરી અસ્વારે કાવાખાનામાં આવી કાવાખાનાવાલા સાથે કેટલીક કાની વાતો કરી ઇબ્ને મુસ્લિમની નજીક આવી પુછ્યું.

“શું ઇબ્ને મુસ્લિમ તમારું નામ છે?”

ઇબ્ને મુસ્લિમે માથું હલાવી સ્વીકાર કર્યો.

સીપાહે કહ્યું “મમને સરકારી હુકમ સંભળાવવામાં આવે છે કે જ્યાં સુધી નામદાર પાશા અથવા તેમનાં બેટી આસીફા ખાનમ તરફથી બીજો હુકમ ન મળે ત્યાં સુધી તમારે ક્યાંયે જવું નહીં.”

આ સખત હુકમ સાંભળી ઈબ્ને મુસ્લિમ સુખામ ગયો. કાતરસ્વભાવે લશ્કરી સીપાહને પુછ્યું.

“શું મને કેદ કરવામાં આવ્યો છે. તુરકી સરકાર કે અરબ પ્રજાનો મેં કશો અપરાધ કર્યો નથી. હું એક સાધારણ મુસાફર છું અને થોડા દીવસ માટે અહીંયા ઉતર્યો છું.”

લશ્કરી મિપાહે કશો જવાબ આપ્યો નહી તેણે કહ્યું “હુકમનું કારણ મેં પુછ્યું નથી અને તે પુછવાનો મને કશો અધીકાર નથી એટલે હું કશોય જવાબ આપી શકતો નથી.” છેલ્લા શબ્દો પુરા કરી, થોડા હિપર અસ્વાત્ર થયો અને મરશુદ તથા ગફરાનને પોતાની સાથે લઈ જે તરફથી આવ્યો હતો તે દીશાએ ચાલવા માંડ્યું. ઈબ્ને મુસ્લિમ અને હામીદ પરસ્પર મહોં વકાસી જોતા ને જોતાજ રહી ગયા.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

નાહેલો કેદી.

શીરશીર કે દાયરેહીમે, રખતા હું મયેં કદમ,
આઘ કહાંસે ગદેશો, પરકાર પાઉં મેં.

અસ્વારનું સાધારણ કામ હતું ઇખ્તે મુસ્લિમને હુકમ મળ્યો “ખીજો હુકમ મળતાં સુધી જવું નહીં.” પરંતુ ઇખ્તે મુસ્લિમના બગતા હૃદય ઉપર તેણે ઘી હોમવાની ગરજ સારી હતી. આ મનાઇ હુકમે તેને ગાંડા તુર જેવો બનાવી મુક્યો. આ હુકમની અંદર ક્યો મર્મ છુપાયેલો છે એવા વિચારે તેની વેદનાનો પાર રહ્યો નહીં. કદી તે આ હુકમને સાવ-ચેતીનાં પંગલાં ગણી ઉંડું કરી ઉડાવી દેતો ત્યારે કદી આસીફનો પેગમ, પોતાનો ઇનકાર, મરશુદની જીદ, બદશાનની કાકલુદી ઉપર વિચાર કરતો ત્યારે તેમજનતો કે આસીફ ખાતુન સખતાઇ કરવા માંગે છે. આના વિચારો તેની વેદનામાં વધારો કરતા હતા ઇખ્તે મુસ્લિમ દીવાનો બેની ઘેલછામાં શું નું શું બકી બખડી જતો હતો.

આવાજ તક વીતકમાં દીવસ આખો વીતી ગયો. ખાવાનું હાજર કરવા માટે વારંવાર કાવાખાનાવાળાએ આગ્રહ કર્યો પરંતુ ઇખ્તે મુસ્લિમ ના પાડતો રહ્યો. હામીદની હાલત જીદાજ પ્રકારની હતી. તે તદ્દન ચુપ ચાપ હતો. આખ્યોમાંથી આંસુધારા વહેતી હતી ઇખ્તે મુસ્લિમ તેને કશુંય કહેવાનું યોગ્ય ધાયું નહીં, મગરીબનો વખત થયો પરંતુ આજે ઇખ્તે મુસ્લિમ કે હામીદ નિમાઝ માટે મસજીદમાં ગયા નહીં, કાવાખાના માંજ નિમાઝની બંદગી ગુજરી.

નિમાઝ પઢ્યા પછી ઇખ્તે મુસ્લિમ હામીદના કાનમાં કેટલીક જાની વાતો કરી. હામીદે તે બધું અર્ધ સાવધાનીમાં સાંભળ્યું. ઇખ્તે મુસ્લિમ તેને લાનમાં લાવી ફરી કાનમાં કંઈ કહ્યું. હામીદે તેને ઉતર આપતાં કહ્યું.

“તમારો અભિપ્રાય ધણો સારો છે. પરંતુ તાકીદે કામ થવું જોઈએ. વખત ખોવાનો પ્રસંગ નથી. સાથેજ ખ્યાન રાખવું કે પહેરવાનાં લુગડાં ઉપરાંત કોઈ વસ્તુ લેવી નહીં, એથી કોઈને શંકા થશે નહીં. દરવાજા પાસે રહેતો કાતરી બે ખચ્ચર લઈ અવશ્ય આવી શકશે. રાતની રાતમાં બહી દુર નીકળી જઇશું.”

હામીદને સાંભળી ઇબ્ને મુસ્લિમના કપાળે પ્રસન્નતાની લાલિમા પ્રકટી રાત્રિનું વાળુ ભાગવામાં આવ્યું ખામ. હાથ ધોઈ, બન્નેએ ચાનાં કપ ચલાવ્યાં. ઇબ્ને મુસ્લિમે, હામીદને કહ્યું.

“બસ ભાઈ! વખત થયો, સાવધાન થાઓ.”

હામીદ ઉઠ્યો. કોઠડીમાં જઈ ત્રંક ઉઘાડી બે કાળા ડગલા કાઢ્યા ને ત્રંકને તાળું વાસ્યું. હામીદે ઇબ્ને મુસ્લિમને ઇશારો કર્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉઠ્યો અને હામીદનો હાથ ઝાલી આસ્તે આસ્તે કાવાખાનામાંથી નીકળ્યો. બહાર આવી ગવરનર ઇસ્માઇલ પાશાના બંગલા તરફ જતા રાજ માર્ગ તરફ ચાલવા માંડ્યું.

ઇબ્ને મુસ્લિમે કાવાખાનાવાલાને કહ્યું જરૂરનું કામ હોવાથી સરકાર વાડે જઈ છું. સરકાર વાડે જવામાં કશી હરકત નહી હોવાથી કાવાખા નાવાળાએ વધુ પરપુછ કરી નહી. બન્ને મિત્રો નીકળ્યા પરંતુ ઇબ્ને મુસ્લિમે જુડી વાત કહી હતી અને સ્વાભાવીક રીતે જુડી વાત કહેના રના પોતાનાજ મનમાં શંકા પ્રથમ આવે છે તેથી તેતું હૃદય ધબકારા મારતું તે, ફરી ફરીને પાછળ જોતો. જરાયે ખખડાટ થયો કે તેણે પાછળ ફરીને જોયું. કોમ્પ અસ્વાર દેખાયો અને તેનો જીવ નીકળી ગયો. કેટલીક વખત તે આવે પ્રસંગે થોભી જતા. આગળ પગ ઉઠાવતા પણ પાછળ પડતા. હામીદ ધકેલતો ન લઇ ગયો હોત તો ખુદા જાણે તેની દશા કેવી કઠંગી થાત.

બન્ને મિત્રો દરવાજા પાસે આવ્યા. એક ઝુપડામાં કાવાખાનું હતું, શહેરના કાવાખાના માફક અહીયાં માણસોનો જમાવ નહોતો, દેશાવરના માણસો બેઠેલા અહીયાં દેખાતા હતા, કાવાખાનામાં શહેરની અને બીજી ખબરો પુછળ મળતી એટલે એનીજ વાતોના શોખીનો કાવાખાનામાં જ્યાં તે ત્યાં દેખાતા હતા. કાવાખાનાની પાડોશમાં એક કાતરી રહેતો હતો. મુસાફરો માટે અસવારી વીગેરેની સવળી ગોઠવણો તે કરી આપતો હતો. આ સમયે મુસાફરીએ જનારાઓ ઘણું ભાગે આ કાવાખાનાનો લાભ લેતા હતા.

હામીદે કાવાખાનામાં આવી કાવાની પ્યાલી માગી. ઇબ્ને મુસ્લિમને કાવો આપી પોતે ગંધેડાવાળા કાતરીની પાસે ગયો. બે મજબુત ખચ્ચર એક રાત્રિની મુસાફરી માટે માગ્યા. ગંધેડાવાળાએ જવાબમાં કહ્યું. “આજે કોઈ કાફલો જવાનો નથી.”

“કાફલો જાય કે નહી” હામીદે કહ્યું “પણ અમારે જવું છે અને જરૂર જવું છે.”

“માની લઇ એકે” ગધેડાવાળાએ કહેવા માંડ્યું “તમે કહો છો તેમ તમને જરૂર છે છતાં પણ એક માણસ માટે હું વાદન આપી શકું નહી ખુદા જાણે પાછળથી શું આકૃત આવે. વળી સરકારની પરવાનગી વગર તમે જમ શકતા નથી.”

“અને જો તમને મેં માગ્યું હાલુ આપવામાં આવે ત્યારે” હામીદે કહ્યું.

“આવી રીતે માત્ર એક અડચણ મટી શકે છે.” ગધેડાવાળાએ ખુલાશો કરતાં કહ્યું ‘પરંતુ સરકારે મનાઇ કરી રાખી છે એનું શું કરશો.”

“ખેર!” હામીદે આગળ ચલાવ્યું. “એની તમારે શી પરવા. તે માટે અમે પોતે જોખમદાર છીએ. સરકાર જાણે ને અમે.”

“પરંતુ” ગધેડાવાળાએ વધારે સમજાવવા માંડ્યું “એમ તમે ધારો છો, હું નથી ધારતો. મારા ધારવા પ્રમાણે દરેક રીતે તમે સરકારને જવા બદલ છો. કદાચ મેં વાત જાની રાખવા પ્રયત્ન કર્યો ત્યાર પછી પણ આ વાત જાની રહેવી કઠણ છે. સાથેજ તુરકી સરકારની પ્રજા તરીકે મારાથી સરકારના હુકમનું ઉલ્લંઘન કેવી રીતે થાય. એક વફાદાર રહ્યત તરીકે સરકારના હુકમનું ઉલ્લંઘન થતું હોય તો તે જાહેર કરવાની માનવ જાતિની ફરજ છે. બાદશાહનો હુકમ માનવાની દરેક માણસની ફરજ છે. વળી તમારા જેવા એકલા મુસાફરી કરનારાની શંકાભરી હાલત છુપાવી શકાયજ નહી.”

કાતરીની વાતો અજબ દાંટડપટ અને દમ ભરાવનારી હતી. તે સાંભળી હામીદના હોશ ઉડી ગયા. તે ગભરાઇ ગયો. અને ખુદા ગધેડા વાલાને મનાવવા વિચાર કરવા લાગ્યો. પરંતુ કાતરીને સંતોષવા પુરતી કોઇ વાત તેની બુદ્ધિમાં આવતી નહોતી. હામીદને ચીંતામાં પડેલો જોઇ ગધેડાવાળો સમજી ગયો કે આવનાર માણસ સાથે કોઇ ગુપ્ત મર્મ સંબંધ ધરાવે છે. ઉપર ભાર દઇને કહેલી પોતાની વફાદારી અમલમાં મુકવાનો ખ્યાલ આવતાં નમ્રસ્વભાવે મીઠા શબ્દોમાં હામીદને કહ્યું.

“તમે પરદેશી લાગો છો. તમારી કપાળ રેખાઓ બતાવે છે કે તમને મારા કહેવાથી ભારે બહીક લાગી છે. પરંતુ મારી તરફથી તમને કોઇ રીતે નુકશાન પુગવાનું નથી એની ખાત્રી રાખજો. તમારા માટે બે ખચ્ચર

તક્યાર કરાવું છું. પરંતુ મારા શેખને ખબર કરી કહેવાની જરૂર છે કે એ ખચ્ચર મેં વેચી નાખ્યા છે એટલે તેના ટેકસમાંથી હું છુટો થાઉં.”

આ ગોઠવણ સામે હામીદને શંકા થઈ તેણે કહ્યું “માફ કરો! આજે જવાનો વિચાર માંડી વાળું છું. તે કામ શું કામ કરે જોમાં વિપત હોય” જવાબની વાટ જોયા વગર કાવાખાનનો માર્ગ લીધો. ઇબ્ને મુસ્લિમ વાટ જોતો હતો. બધી હકીકત કહી સંભળાવી. આ હકીકત સાંભળી ઇબ્ને મુસ્લિમની ચીંતામાં વધારો થયો. બંનેએ ગુપચુપ સલાહ કીધી કે બંનેએ પેદલ કોઈ દિશાએ નીકળી જવું. કારણકે એ ત્રણ તુરક સીપાહો કાવાખાનામાં આવી પુજતાછ કરી રહ્યા હતા કે કોઈ માણસ દરવાજાની બહાર ગયો તો નથી.

ઉપલી ગોઠવણ નકી થતાં બંને એ કાળા ડગલા પહેરી લીધા કાવાખાનાનજાને પછસા આપી ચુક્યા હતા એટલે સીધા રાજ માર્ગ તરફ ચાલવા માંડ્યું. ચારે દિશાએ નજર ફેરવી, કોઈ પુઠે નહીં હોવાની ખાત્રી થતાં ચોકસ મથકના નિશ્ચય વિના સીધે રસ્તે ચાલવા માંડ્યું.

કાતરી ખરો રાજભક્ત હતો. વચનનો સાચો હતો. તે શુદ્ધ હતો. તેનો વિચાર હતો કે સરકારી કાનુનનું ઉલ્લંઘન થાય નહી, હામીદ સત્તાવાળાઓની પરવાનગી વીના શહેરમાંથી નીકળી જાય. સાચેજ મારી તરફથી તેને કશું નુકશાન પણ સહન કરવું પડે નહી. પ્રથમ તો તેણે ધાર્યું કે હામીદ પોતાનો વિચાર માંડી વાળ્યો હશે પરંતુ તેને સુજ્યુ કે તેણે પોતાનો મર્મ છુપાવવા અને કાનુનના પંજામાંથી છટકી જવા છગ કર્યો હશે. આ વિચાર આવતાં તે ઉઠ્યો અને લાકડી પકડી કાવાખાનામાં દાખલ થયો.

હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ કાવાખાનામાંથી ચાલ્યા ગયા પછીજ અબ્દુલ્લા કાતરી (આ ગધેડાવાળાનું નામ છે.) કાવાખાનામાં દાખલ થયો કાવાખાનામાં બળતી રોશનીની મદદમાં તેણે ખુલ્લું ખુલ્લામાં નજર નાંખી શોધ કરવા માંડી પરંતુ હામીદ દેખાયો નહી, અબ્દુલ્લાએ પોતાની આંખોના તેજ ઉપર ભરેલો કર્યો નહી, આંખો મસળી તેણે ફરી જોવા માંડ્યું, તે ઉઠ્યો અને દરેક માણસની પાસે જઈ તેને જોવા લાગ્યો, તેમની વાતો સાંભળી, પરંતુ હામીદ હોય ત્યારે દેખાયો નહોતો.

કાવાખાનામાં ફરતાં ફરતાં ઘરેલો અબ્દુલ્લા કાતરી થાકી ગયો, એક કાચનો ડોડો પકડી ઉભો રહ્યો, દમ આવતાં તે પાછો ફર્યો ને ઝુંપડામાં

આવ્યો. તાકીદે એક ખચ્ચર તપ્પાર કરી રાજમાર્ગ ઉપર ચાલ્યો આ રાજમાર્ગ મક્કામાં તરફ જતો હતો. તેનું ખચ્ચર પાંચેક ડગલાંય નહીં ગયું હોય કે સામેથી તુરક અસ્વારોની ગાર્ડ આવતી દેખાઇ. ગાર્ડના અમલદારે અખદુલ્લાનું નામ લઇ સાદ પાડ્યો.

“લખ્ખયક, યા આફન્દી!” અખદુલ્લા તુરકી અમલદારને સલામ ભરી માથું નમાવી ઉભો રહ્યો. અમલદારે પુછ્યું શું આજે કોઇ કાફલો ગયો છે.”

“નહીં આફન્દી!” અખદુલ્લાએ કહ્યું ‘આજે કોઇ માલુસને કે કોફે લાને જવાની પાશાએ મનાઇ કરી છે.”

“અખદુલ્લા!” અમલદારે ફવાખ બેસાડતાં ધમકાવીને પુછ્યું—“તમે ધરડા થયા છો. રજ જેટલું ફરેખ જણાતાં જહાનમાં ચાલ્યા જશો. સાચે સાચું કહો?”

“સાહે તદન ખર્ કહું છું.” અખદુલ્લા બોલ્યો.

“કોઇ ખચ્ચર તમારે ત્યાંનું ભાડે ગયું છે?”

“કોઇ નહીં.”

“અને આપ્યું હોય તો?” અમલદારે દમ ભરાવ્યો.

“જો માર્ કહેવું ખોટું હોય તો મરજમાં આવે તે સગ્ન કરો.”

‘તમારો તબેલો ખતાવી શકો છો?” અમલદારે પુછ્યું.

“બેશક” અખદુલ્લા ખચ્ચર ઉપરથી કુદી પડ્યો અને અમલદાર તરફ જોઇને કહ્યું “ખિસ્મીલ્લાહ! આવો, પધારો ને જીઓ.”

અખદુલ્લા એવા ખુલ્લા દીલે બેધડક જવાબ આપ્યો કે કોઇને શંકા થઇ શકેજ નહીં. તુરક અમલદારે વાતનું સ્વરૂપ બદલતાં પુછ્યું.

“નહીં, એની કશી જરૂર નથી. મને ખાતરી છે કે તમે ખર્ કહો છો. પરંતુ શહેરના મોટા કાવાખાનામાંથી બે મુસાફરો કયાંય ચાલ્યા ગયા છે. પાશા તેમની, તકેદારી ભારે ઉત્તર સાથે રાખે છે. માઇલો સુધી મક્કા શરીફની સડક ઉપર શોધી આવ્યા પરંતુ પતો નથી તમે કહો છો કે મેં કોઇ મુસાફરને અસવારી આપી નથી ત્યારે આ લોકો કયાં ગયા.”

તુરક અમલદારને સાંભળી અખદુલ્લાએ માથું ધ્રુણાવ્યું અને હામીદના ધરાદા બાબે કહ્યું.

“થોડી વાર ઉપર એક જવાન માણસ એ ખચ્ચરની મારી પાસે માગણી કરી હતી. પરંતુ પાશાના હુકમને આધારે મેં ના પાડી. તે મુસા ફર કહેતો હતો. ‘આજે હું જખશ નહી. પરંતુ કેટલીય વારથી હું તેને શોધું છું.’ કાવાખાનામાં પન્તો નથી. મારા ધારવા પ્રમાણે તે પેદલ ગયો હશે. વળી તે એ માણસો હોવા જોઈએ. કારણ કે તેણે એ અસ્વારીઓ માટે કહ્યું હતું. વળી અબ્બાસ્યા રસ્તે ગયા હોય એવી ધારણા કરવી ખોટી નહી કહેવાય. અત્યારે હું તેમની શોધ કરવા માટેજ નીકળ્યો હતો. મેં તેમને કોઈ જાતની હરકત નહી કરવાનું વચન આપ્યું છે છતાં નામ દાર પાશાના હુકમનું કોઈ માણસ ઉલ્લંઘન કરે એ મારાથી સહન થાય નહી. મરજી હોય તો તમે પણ સાથે આવો.”

અબ્દુલ્લાને સાથે લઈ તુરક અમલદાર સંઘળા ગારદના અસ્વારો સાથે હમણાં હમણાં હામીદ અને ઇબ્ને મુસ્લિમ જે માર્ગે ઉપર ગયા હતા તેજ રાજ માર્ગે ઉપર જવા ઉપડી ગયા.

અબ્દુલ્લા અને તુરક અમલદાર હવા સાથે વાત કરતા પુઠે લાગ્યા હતા તેજ સમયે ઇબ્ને મુસ્લિમ અને હામીદ પણ પગ મારતા ચાલ્યા જતા હતા. પુઠ પાછળથી આવતા દરોડાનું ધ્યાન આવતાં પાછળ ફરી ફરીને જોતા અને ખાત્રી થતાં આગળ ચાલતા હતા. જરા જેવા ખખડાટ ઉપર કાળજી ઉઠાવતા મારતું હૃદય ધમકરા કરતું અને ઉભા થઈ ચારે દિશાએ ખારીક તપાસ કર્યા પછી આગળ ચાલતા. ભય, નિરાશા અને સ્તેષ ખળત્રાએ બંને ગાંડાતુર જેવા આડ અવળા પગ મારતા ચાલ્યા જતા હતા. જેમ બંને તેમ તાકીદે તાયફી દુર નિકળી જવાની ઇચ્છા હતી ડગલે ડગલે “જલદી ચાલો જલદી ચાલો” નો છાનો ગણાટ સંભળાતો હતો.

પોતાનું સંઘળું દબવત ખપાવી બંને ચાલ્યા અને તાયફી કેટલેક અંતરે પહોંચ્યા. હવે તેમને થાક જેવું દેખાતું હતું એટલે રહેજ ધીમા પડ્યા. પણ પાછળથી અચાનક ઘોડાના પગરવટનો અવાજ સંભળાયો આ સાથેજ ઉભયે પરસ્પર એક બીજને સામું જોયું, અધારી રાત હતી અને આકાશ ઉપર વાદળ આવ્યાથી સંઘળે ભારે અંધકાર ફેલાયો હતો, બંને એ એક સાથેજ કહ્યું.

“એશક. પુઠે કોઈ આવે છે, ભારે પીડાની વાત થઈ.”

ઘોડાના પગનો અવાજ જેમ જેમ પાસે આવતો તેમ તેમ તેમની ચીંતામાં વધારો થતો અને પગ આગળ સાલવા ના પાડતા હતા, અતે ગભરાયેલા આ બંને પ્રાણીઓ સડકની બાજુએ ઉભા થઈ ગયા. પછે પછે ઘોડાની ટાંપો પાસે આવતી હતી, ક્ષણેક પછી વાત કરતા માણસોનો સાદ પણ સંભળાયો, આ કંકાકટીના વખતે કોઈ આશરો આપતા મથકે છુપાઈ લપાઈ ગયા વિના આરોજ નહોતો, બંને સડકપરથી ઉતરી બાજુની પહાડી પાસે પડેલા એક મોટા પથરા પાછળ છુપાઈ, પુઠે આતનારા શું કરે છે એ જોવા લાગ્યા.

તુરવ ગારદ અને અબદુલ્લા વાતો કરતા ચાલ્યા હતા અસવારો છબ્બે મુસ્લિમ અને હામીદની સામેથી પસાર થઈ રહ્યા હતા પરંતુ સામેના અંકાર અને પથરાની આડમાં તેઓ હામીદ કે છબ્બે મુસ્લિમને જોઈ શક્યા નહીં બંને જવાનો માનમાં ભારે પ્રસન્ન હતા અને મોટામાં મોટી આકૃત ટળી જવા માટે ખુદાના પાઠ માનતા હતા પરંતુ દરેકવેળે એક થોડો ચમક્યો અસવારે ઘોડાને કાબુમાં રાખવા ભારે પ્રયત્ન કર્યા છતાં પણ થોડો સડક મુકી, ઉછળતોને કુદતો ટેકરી તરફ આવ્યો હજાર પ્રયત્ન છતાં થોડો કાબુમાં આવ્યો નહીં અને કુદતાં કુદતાં હામીદના અડોઅડ આવી પાછલા પગે લાત ઉછાડી આ અણુધારી લાતનો કમનસીબ હામીદ ભોગ થઈ પડ્યો ગરીબ હામેદ સખત ધવાયો અને બાજુએ દબાવ્યા છતાં અણુધારી ચીસ નીકળી ગઈ ચીસ સાથેજ તે જમીન ઉપર પટકાઈ પડ્યો પડતાં પથરા સાથે અફળાયો પડતા ઉપર પાટુંની કહેવત ચારેતાથ થઈ તે જમીન પડતાંજ બેભાન થઈ ગયા ચીસ સાંભળતાં અસવારો એ મસાલો બાળી અને ટેકરી પાસે આવ્યા છબ્બે મુસ્લિમના શરીરમાં લોહીની પ્રગતિ અટકી ગઈ તે પીળો રચક પડી ગયો બચતો માર્યો ઉભોને ઉભોજ રહી ગયો સખત ધા થયા છતાં પણ હામીદ ઉઠી બેઠો અને ઉભો થવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ તેનામાં શક્તિ નહોતી, મન કાબુમાં નહોતું અને થયેલા ધામોથી લોહીની ધારાવહેતી હતી કપાળ ફૂગેલું લોહીમાં તરબોળ હતું અસવાર નીચે કુદી પડ્યા અને હામીદની સારવાર કરવા લાગ્યા કાતરીએ ટેકરી ઉપર ચઢી ચોરેગમ નજર દોડાવી અને એક દીશાએ ખચ્ચર દપટાવી મુક્યો થોડીવારમાં પાણી લઈ તે હાજર થયો.

અબદુલ્લાહે જલદી જલદી હામીદના હાથ મેં હ ઘોવાડયાં અને માથા ઉપર બોધેલો રૂમાલ ખસેડવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ હામીદે નહી કહેતાં તેનો હાથ પકડી લીધો સારવાર કરનારા સધળાઓ ક્ષાયલનું માથુ ખુલ્લુ કરવા એક મત થયા. તુરક અમલદારે જખરદસ્તી માથા ઉપરનો રૂમાલ છોડી નાંખ્યો. અત્યારે રૂમાલ નહી છોડવા માટે આગ્રહ કર્યો અને “હાં હાં, કહી રૂમાલ પકડવા હાથ લાંબાવ્યો પરંતુ કેડ ઉપર પડતા લાંબાવા હાથમાં આવ્યો. હામીદે વ્યાકુળ થઈ ડગલો માથા ઉપર ઝોઢી લીધો પરંતુ નીર્બળતાએ ઉભો રહેવા દીધો નહી એક ઉઠો નિશ્વાસ નાંખી ખેસી ગયો અને કહ્યું.

“ખુદાને વારતે રૂમાલ બાંધેલોજ રહેવાદો.

આગ્રી હામીદે અબદુલ્લાના ખોળામાં માથું નાખી દીધું અબદુલ્લાહે પણ હામીદનું માથું બાંધવું યોગ્ય ધાર્યું કાનુ કે માથું બાંધવાને વારંવાર ઉઠી ખેસવા પ્રયત્ન કરતો અને શક્તિ નહી હોવા છતાં પણ માથું બાંધવા પછાડો મારતો.

થોડીવારમાં હામીદની તળીઅત સુદરી એટલે અબદુલ્લાહે તુરક અમલદારના કાનમાં કહ્યું “મારા ધારવા પ્રમાણે તમે શોધતા હતા તેજ આ માણસો છે.”

અમલદારના ઇશારાથી બે અસ્વારોએ પોતાના ઘોડા ખાલી કર્યા અને એક ઉપર હામીદને તથા બીજા ઉપર ઉમેલા ઇબ્ને મુસ્લિમને અસ્વાર કરવામાં આવ્યા; સઘળું દીક થતાં બધા અસ્વારો જે દિશાએથી આવ્યા હતા તેજ દીશાએ જતા દેખાયા.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

વિચિત્ર વાતચીત.

સવારનો તે સુંદર સમય છે જેને લોકો રળીયામણા પ્રાતઃકાળને નામે ઓળખાવે છે રૂપેરી ઉજવળ પ્રકાશની આનંદી માત્રા પુર્વ દિશાએથી પ્રસરતી જાય છે. તારા અંકેક કરીને અદ્રશ્ય થતા જાય છે. રહી રહીને અજ્ઞાન નિસ્તેજ પ્રકાશ વીલોપ થાય છે નિરાશાભરી નજરે સંસારને અલવિદા કહેતા દેખાય છે પુર્વ દિશાના તેજસ્વી ગોળાકારમાં હલકી હલકી રતાશ ઉઠતી જાય છે જેના ઉપર નજર પડતાં મોહમાં મનફસાએલાઓને કોઈ મોહિની મુર્તિની અજ્ઞાન અદાએ મુખકમળ ઉપર પડેલી શોભાયમાન શાળ ઉપાડવાના સમયનું સ્મરણ થાય છે. હૃદય ઉપર નહીં સ્હેવાય એવો સીતમ તુટતો જશાય છે શીતળ ને મંદ મંદ પવન નૃત્ય કરે છે અને મેદાનમાં ઉગેલા તરૂંઓને થાપડી થાપડી શુદ્ધિમાં આણે છે. બે સખર આશકનાં આસુઓ જેવાં પુષ્પ પાંખડીઓ ઉપર પડેલાં છે આકળનાં પાંદુઓ નીરાશ થઈ જમીન ઉપર પડતાં જાય છે પક્ષિ અને પશુ ભકિતમાં અનેક આનંદી સ્વરે અનેક રાગણીઓ અલાપે છે કેટલાંક નાનાં નાનાં પક્ષીઓ માળામાંથી નીકળી સુગંધીત પુષ્પોની સુવાસ લેવા વૃક્ષલતાઓ ઉપર જઈ બેઠાં છે નાનુખ ડાળીઓ લચકી લચકી સીમતન માથુકની ખુશ રફતારનો ભાસ કરાવે છે.

હવાના વેગ સાથે નાનુક કુલની પાંખડીયો વિખરાતી જાય છે ખુલ્લ ખુલ્લ ઉડી ઉડી ફરતી ઠાચી કળીઓની પાંખડીઓની પરવા કર્યા વિના હવાના સપાટા સાથે નિર્દય ખની ચાંચનો ધા કરી મનમાં માલતી ફરે છે છતાં પણ તે કરમાયેલાં કુલો કરતાં આ જખમી કળીયોની સ્થિતી ઘણી સારી છે. જે રાત્રી આખી કોઈ નાનુક સુકોમળ પુવતીના ગળાનો હાર કે હાથના ગજરાનો સહવાસ ભોગવી મસલી, મચડી, ચગદી અત્યારે કચરાની ટોપલીને અર્પણ કરવામાં આવ્યા છે કદાચ તેમને શાંતિ હોય તો માત્ર એટલીજ કે કોઈ રૂપની દેવીને આલીંગન કરવા કે માથે ચઢવાનું અભીમાન તેઓ ભોગવી ચુક્યા છે છતાં પણ આ ઠાચી કળીઓને શાંતિ છે કે માળી તેમને સાયવશે, તાપ, તડકાથી ખચાવી સાંજરે કોઈ મન મોહક લલનાને ગળે મળવાનો આનંદ પ્રસંગ મેળવી આપશે અને એવું

સરભાગ્ય નહીં મળે તો કોઇ નિરાશ આશકની ધોર ઉપર ચઢી ફાની જગતની છેલ્લી હવાખાઇ લેશે.

નામ અને સુસંહીના આશકોની સ્થિતિએ અત્યારે નવું સ્વરૂપ મહણ કર્યું છે શીશા અને પયમાના સીજદામાં અને સાકી મદમાં મસ્ત થઇ બેભાન પડ્યો છે આખ્યો ખંધ છે અને હોશો હવાસ રૂખસ્ત થયા છે. હોકો ઉપર શરાબની ખુમારીએ પાપડીઓ જમાવી દીધી છે પાસુ ફરવતાં આ મતવાલાઓના અંતરમાંથી જે લાંબા નિશ્વાસ નીકળે છે તેમાં અજબ પ્રકારની બળત્રા, જોનારાઓની જ્યોતિને જાંખમાં આણે છે.

રાત્રી આખી હું હકકની ગર્જના કરનારા આખીદો, આહિદો ભકતો મહર્ષિઓ, મહામાઓ, દાંભિકો મલ્લાઓ ઉઠ્યા છે અને વુઝું કરી નીમાઝની તઇયારીમાં પડ્યા છે મસજીદમાં ખાંગીએ અલ્લાહો અકબરની ગર્જના કરવા માંડી છે રાત્રી આખી મનમાનતી લલતાઓને હાથે હેત કરી ઓતપ્રેત થયેલાઓ ગભરાઇ, ગભરાઇ ઉઠવા માંડ્યા છે એકના હોઠ હસી રહ્યા છે ત્યારે ખીજની આંખો લજ્જની મારી નીચીને નીચીજ થતી જાય છે એક ક્ષેત્રમંદ છે ત્યારે ખીજે પુરતું પાણી ખતાવ્યા છતાં પરાજય પ.મી શરમાઇ રહ્યો છે કોઇ ઉધ્ધનની ઉધ્ધતાઇથી સુકોમળ વસ્ત્રો મસકાઇ ગયાં છે ગુલાબને શરમાવનારી ગાલોની રતાશમાં સોસન જેવી રસવિહિન થઇ ગઇ છે નેત્રોતું અંજન કદરૂપું થઇ ગયું છે ફણી ખંધ કેશ વિખરાઇ ગયા છે આરસી જોઇ અણથક પ્રયત્ન કરી સ્વાભિ માનની તે જ્યોત તે પ્રકાશ અને તે અસ્પર્શ્ય શોખી ઉત્પન્ન કરવામાં આવે પરંતુ દમવતને અંદરને અંદરજ દેવ લઇ જાય છે અને નયનકટાક્ષ કરનારની સામેથી નજર ફેરવ્યા વીના આરોજ નથી.

તાયફના બેગરમાં અત્યારે ઝાઝી આવજન નથી મસજીદમાં ખાંગ થઇ ગઇ છે અને સવારે ઉઠવા ટેવાઇ ગયેલા જફરી કામેથી પરવારવા આવજન કરી રહ્યા છે નિમાઝ જમાઅત સાથે પઢવા મસ્જીદ તરફ જઇ રહ્યા છે આ ભળલાંખળે ઇસ્માઇલ પાશાના બંગલામાંથી ખુરખામાં છુપાયેલી એક યુવાન બાળા નીકળે છે તેણીની પાછળ એક શીધણુ પણ છે. દરવાજામાંથી નીકળતાં ખુરખાવાળી બાળાએ શીધણુ તરફ જોયું અને આંખોમાંજ કોણુ જાણે શું સકેત કર્યો કે તેણી પાછી વળી એક બારણું ઉઘાડી વિલોપ થઇ થોડી વારમાંજ સુંદર જીન અને

સાનેરી લગામ ચઢાવેલું એક ખચ્ચર લઇ ગુલામ હાજર થયો. તેની પાછળ પાછળ કાળી શીઘણ પંજુ આની પહોંચી.

ઘુરખા બાનુ ખચ્ચર ઉપર અસ્વાર થઈ. ખચ્ચર પુર વેગે ખદેડી મુક્યો કે જોનારાઓ છક થઇ ગયા. તેણીએ વંધારે લાંબી મુસાફરી કરવી પહોંતી શહેરની પુર્વ દિશાના દરવાજા આગળ પહોંચ્યા પછી બાનુની સડકે વળી એક સુંદર બગીચામાં દાખલ થઇ. ઘુરખા બાનુનો ખચ્ચર બગીચાની અટપટી સડકે પસાર કરી મધ્ય ભાગમાં આવ્યો. અને સામે દેખાતા બંગલાની પુર્વ દિશામાં દેખાતા વરંડાની નાંચે જઈને થોભી ગયો. બાનુએ નીચે ઉતરી ખચ્ચરને ખજૂરીની ડાળી સાથે બાંધ્યો. ઘુરખા બાનુએ વરંડામાં જઈ એક દરવાજાની સાંકળ ખટખટાવી. તરજ દરવાજા ઉઘડ્યો. પચાસ મહોરમ પસાર કરેલી એક વૃધ્ધ સ્ત્રી ઘુરખા બાનુનું આગ મન કરી અંદર લઇ ગઇ. ઘુરખાબાનુને બેસવાનું કહેવા અગાઉ વૃધ્ધાએ પુછ્યું.

“બેટી આસીફા ! બગીચાનો દરવાજો તમે વાર્યો કે નહીં.”

“નહી” આસીફાએ બેઘડક જવાબ આપવા માંડ્યો. “મરીયમ મા ! દરવાજો વાસવાનું મને યાદ આવ્યુંજ નહીં. ચાલો જઈને વાસી આવું છું.”

મરીયમે સમજાવ્યું કે હું તો માત્ર સાવચેતીને માટે કહેતી હતી. પરંતુ આસીફાએ માન્યું નહીં તેણી પાછી વળી અને દરવાજાનાં કમાડ બંધ કરી પાછી આવી. સવારની નિમાજનો વખત ભરાયો હતો એટલે બન્નેએ નિમાજની બંદગી કરવા માંડી. નિમાજથી પરવાર્યા પછી મરીયમે આસીફાને પુછ્યું.

“બેટી ! તબીઅત કેવી છે.”

“અલ્હમદો લિલ્લાહ ! જીવું છું ને શુકર કરું છું.”

“ધરમાં બધા કુશળ છે?”

“જી, મા !” આસીફાએ કહેવા માંડ્યું. “પિતાજી અને મુખારક કાકા ગઇ સાંજે પધાર્યા છે. મસઉદની નોકરી એક માંદ સાથે હતી. તે પણ બપોર સુધી આવી જવાની વકી છે.”

“મને લાગે છે કે વખતની વાટ જોતી હતી તે વખત હવે પાસે આવી પહોંચ્યો છે” મરીયમે કહ્યું.

“શુધુ” તો થયું” આસીફાએ ચલાવ્યું “પરંતુ મરીયમ મા અત્યાર સુધી આ બધાને બોલાવવાનું કંઈ કારણ તમે બતાવ્યું નહીં.”

“ગભરાઓ છો શું કામ” મરીયમે સધીઆરો આપવા માંડ્યો “જે છે તે જાનું તો નહીં રહે.”

“ખરું પુછો તો મસઉદના નામથી મારી રહ કંપે છે.”

“નહી, બ્હીવાનું કશું નથી. મસઉદ તમારું કંઈ કરી શકે જોમ નથી.”

“મસઉદ એટલી સખતાઈ નથી કરી શકતો” આસીફાએ કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું “જેટલી નિર્દયતા તેનો મિત્ર સાલેમ વાપરે છે.”

“સાલેમ પોતાના વર્તન માટે પસ્તાય છે” મરીયમે હસતાં હસતાં કહેવા માંડ્યું. “નજીકમાંજ પોતાના અપરાધો માટે તે તમારી માફી માગનાર છે.”

“હું કદીયે માફ નહીં કરું” આસીફાએ ચલાવ્યું “તેણે મારી આબરૂ અને જીવ લેવામાં કશુંએ બાકી રાખ્યું નથી. જે ઇબ્ને મુસ્લિમ મારી રક્ષાએ ન આવે તો તે મને ઠાર કર્યા વિના કદી પણ મુકે તે નહીં.”

“એમાં કેટલીક ગેર સમજૂતીઓ પણ થઈ છે.” મરીયમે ગંભીર થઈ આગળ કહેવા માંડ્યું “મસઉદ પોતાની ખતા કથુલ કરશે. તમે નાહક બીહો છો. પાશાની બેરી તરીકે તેમનું બવિષ્ય તમારા હાથમાં છે. પણ જ્યારે તમારો સંબંધ બીજા સાથે બંધાઈ જશે ત્યારે તેને તમારી સામે વેર રહેશે નહીં તેમ તેનું કશું પરીણામ આવશે નહીં. પણ યાદ રાખો કોઈ વખત તમને નારાજ થવાનું કારણ મળે તો મારી પરવાનગી વિના કોઈ પણ સાઈ કે નહાઈ કામ કરવું નહીં”

“જી નહીં.” આસીફાએ કહેવા માંડ્યું “તમેજી વીચારો કે જ્યારથી તમે મારી ચોકકસ બાબતોની ખબર આપી છે અને ખરા વાલી તરીકેનું હેતુ બતાવ્યું છે ત્યારથી મેં આપની કેવી તાબેદારીને ફરમાન બર દારી કરી છે.”

“ખુશ રહો બેટી, સુખે રહો.” મરીયમે આશીષ આપી

“માતાજી!” આસીફાએ ફરી બેચેની બતાવવા માંડી “હવે નથી રહેવાનું. ઇબ્ને મુસ્લિમ ચિંતામાં ઓગળતો હશે!”

“કદાચ તમને આટલી ઉતાવળ છે તો સાંજે હું આવીશ. પણ પાશા મરી હાજરીથી નારાજ ન થાય તો હું અવશ્ય આવીશ.” મરીયમે કહ્યું.

“તેઓ કદી નારાજ નહી થાય” આસીફાએ ખાત્રી આપી કહ્યું.
 “મરા માટે સધળું કરવા તેઓ તખવાર છે.”

“વારૂં, ત્યારે મગરેબ પછી આવીશ. મરીયમે કહ્યું.”

“બહુ સારૂં” કહી આસીફા મરીયમ તરફ જોઇ રહી. તેની અબો કહેતી હતી કે તેણી જવાની રજા માગે છે. મરીયમે આશીષ સાથે જવાની પરવાગી આપી. હતી. મરીયમ ખચ્ચર ઉપર અસ્વાર થઇ અને જેટલી ઝડપે આવી હતી તેટલીજ ઝડપે ખચ્ચર દોડાવતી બંગલે આવવા ઉપડી ગઇ. તેણીના મનમાં અજબ પ્રકારની અનેકાનેક તરંગો ઉઠતી અને તેને ચિંતા થતી કે આ સધળી વાતો દરવાનો મરીયમનો શું હેતુ છે. મરીયમે તેણીને કહ્યું હતું કે “હું પરવાનગી ન આપું ત્યાં સુધી તેણીએ ઇસ્તેમ્તિ મુસ્લિમને કોઇ વાત કહેવી નહી.” આ કારણે તેના મનમાં વધારે ઉત્પાત આગ્યો હતો. આ સધળી ચિંતાઓએ એકત્ર થઇ તેણીએ કશાય નિશ્ચય ઉપર આવવા દીધી નહી.

આસીફાના ગયા પછી એક ખુલ્લામાં પડેલો પટારો મરીયમે ખોલ્યો અને તેમાંથી બે નનકડી પોટલીઓ, થોડાક કાગળોને નાની સામ્રાજીની એક હીમાયત શરીફ કાઢી એક પોટકું બાંધ્યું. અત્યારે મરીયમ ભારે પ્રસન્ન દેખાતી હતી. એવું લાગતું કે જાણે તેણીને કોઇ ભારે કીમતી વસ્તુ પ્રાપ્ત થઇ છે.

આ વૃદ્ધ બાપુ બારે તેર વર્ષથી તાયફામાં રહેતી હતી અચાનક એક રાત્રે કોણ જાણે ક્યાંથી આવી ગઇ હતી તેણી સદાચારી, સદગુણી, શરીયતની પાબંધ અને દયાળુ સ્વભાવની હોવાથી લોકો તે બાપુ માટે ભારે માન ધરાવતા હતા તેણી ઝાઝીવાતો કરતી નહોતી અને કોઈ વખત પણ ઘર બહાર જતી નહી તેણી તાયફા આવી તેજ દીવસે અનાયાસ ગવરનર સાથે મુલાકાત થઇ ગવરનરે આ બગીચામાં રહેવાની મરીયમને પરવાનગી આપી ઘણા હાજતમદ માણસો દુઆ આશીષ માટે મરીયમની પાસે આવતા હતા તેણી કોઇની પાસે કશું લેવાની આશા રાખતી નહી એક બખરચી તેણીના ખાવા માટે વ્યવસ્થા કરતો હતો કપડાં લતાંની શીકર નહોતી જે તુરક અમલદાર મળવા આવતો તે આ નેકબાપુ માટે કપડાં લાવતો હતો તેણીની જીભ રહેજ અચકાતી હતી પરંતુ મીઠીવાણી અજબ અસર હતી સાંભળનારાના હૃદયમાં તે પાકબાપુની વાત કોતરાઇ રહેતી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

અદાલતને આંગણે.

ફિક હયે દોસ્તકો, એહવાલ સુનાઉં ક્યોંકર;
ટુકડે હોતા હયે કલેમ, મેરે અફસાનેસે.

સુરજ આથમ્યા પછી અધિકાર ફેલાયો છે. દીવાખતી થઇ ગઇ છે. મસજીદમાં ઇશાની અઝાન દેવાઇ ગઇ છે. ઉતાવળીયા મુસલ્લીઓ ઇશાની નમાઝ પઢી પરવારતા ન્થ છે ખતી વગર ગલીઓ ને શેરીઓમાં ફરવું કઠણ છે ઇસ્માઇલ પાશા વિશાળ ખંગલાના દીવાન ખાનામાં કચેરી ભરી બેઠા છે ખાસ ખાસ કામને લગતા બે ચાર માણસો બેઠા છે પણ લોકોની ઠઠ નથી હાલીમવાલીઓ ભટકતા દેખાતા નથી વકીલ કારકુનોનો પણ પ-તો નથી આ આમ અદાલત નથી ખાસ અદાલત છે અને તેમાં પરવા નગી મેળવ્યા વિના આવવાની પરવાનગી નથી. શહેર છોડવાની ખંધીનો ભંગ કરી નાસીજવાનો ઇબ્ને મુસ્લિમ સામે મુકદ્દમે ચાલનાર છે તેની ઉપર આરોપ મુકવામાં આવ્યો છે કે તુરકી સરકારે મનાઇ હુકમ બહાર પાડ્યાની ખબર હોવા છતાં બેખમભયાં રસ્તા એ જવાનું તેણે સાહસ ક્યું હતું.

દીવાન ખાનાની વચ્ચે એક કઠોરો છે. કઠોરાની પાસે મોટું ટેબલ અને ટેબલની આગળુખાગળુ કેટલીક ખુરશીઓ ગોઠવેલી છે ટેબલ ઉપર કાગળ, કલમ વગેરે, લખવાની કોઇ વસ્તુ નથી એક લાંબ બેજ છે જેનાં કીરણો ઇસ્માઇલ પાશા અને લશ્કરી સેનાપતિ અહમદ આફંદીના મ્હોંડા ઉપર પડે છે એક તેજસ્વી કીટસન લેમ્પ ઉપર ટાંગેલો છે અને પોતાના પ્રકાશથી દીવાન ખાનામાં સુરજની હરીફાઇ કરતો પ્રકાશ નાંખે છે.

ઇસ્માઇલ પાશા અને અહમદ આફંદી ચુપચાપ બેઠા હતા તેટલામાં આસીફાખાનમે દીવાનખાનામાં પ્રવેશ કર્યો માથુ નમાવી સલામ ભરી ઇસ્માઇલ પાશાએ આશીષ આપી ખુરશી ઉપર બેસવા ઇશારો કર્યો બાનુએ ખુરશી ઉપર બેસી ટેબલ ઉપર મુકલી ઘટડી વગાડી. એક શીધી ચુલામ અંદર આવ્યો આસીફાએ હુકમ કર્યો.

“ ઇબ્ને મુસ્લિમને પોતાના સોબતી સાથે અંદર આવવા કહો અને મસજિદ કદાચ હાજર નહોય તો તેને બોલાવી લાવવા ધાવણીમાં માણસ મોકલો.”

શુલામ બહાર ગયો અને ખીજ પળે ઇબ્ને મુસ્લિમ, મરશુદ, મસજિદ અને મુખ્યારક વગેરે માણસો સલામ ભરી દીવાનખાનામાં દાખલ થયા.

હામીદ, ઇબ્ને મુસ્લિમની સાથે નહોતો એટલે જે ખુરશી ઉપર બેસવા તેને ઇશારો કરવામાં આવ્યો હતો ત્યાં બેઠક લેતા પહેલાં તેણે અદબ સાથે કહ્યું.

“ મારા બહાલા મીત્ર હામીદની તખીયત આજારી છે એટલે તે લાચારીએ હાજર થઇ શકે એમ નથી. તેણે ભારે આજીજ સાથે સલામ અરજ કરી છે તેણે કહ્યું છે કે આસીફા ખાતુન મારી બહેન છે એટલે મારા વિષે જે ચુકાદો આપશે તે મને કબુલ છે માફ ભવીષ્ય હું ખાતુ નના હાથમાં મુકું છું.”

ઇબ્ને મુસ્લિમ ખુરશી ઉપર બેઠો એટલે આસીફા ખાતુને કહ્યું.

“ હામીદની સેવાઓનો મારી ઉપર ભારે હક છે તેણે પોતાના જીવની પરવા કર્યા વગર મારા જીવ અને આખરતું રક્ષણ કર્યું છે તેના માટે લાભ કર્તા હોય એવું વર્તન ચલાવવા હું કાશીશ કરીશ તે મને એટલોજ બહાલો છે જેટલો એક સગોભાઇ હોવો. જોઇએ બલકે તમારો આ અપરાધ પણ માફ થઇ શકતો હોય તો તે માત્ર હામીદની સેવાઓના બદલામાંજ માફ થઇ શકે છે.”

વૃદ્ધ ઇસ્માઇલ પાશાએ બેટીના હુકમને ટેકા આપ્યો ને ઇબ્ને મુસ્લિમને ખાત્રી આપવામાં આવી કે તેની સાથે ખરાબ વર્તન ચલાવવામાં આવશે નહીં.

આસીફા ખાતુન અને ઇસ્માઇલ પાશાની વાતો ઉપરથી ઇબ્ને મુસ્લિમની ચિંતા ઓછી થઇ અને આવી પડેલી અબુધારી આફતમાંથી તાકીદે મુક્ત થવાની ખાત્રી થઇ, કારણ કે તે ઉતર્યો હતા તે કાવાખાનામાં જવાની કે રહેવાની તેને પરવાનગી નહોતી. નજરબંધ કેદી માફક તે એક નનકડા ઘરમાં રહેતો હતો. આ ઘર ઇસ્માઇલ પાશાના બગીચાની અં

દર હતું છતાં પણ ઇસમાઇલ પાશા તદ્દન ચુપ હતા અને કેસની તપાસણીનું કામ કરતા નહી હોવાથી તેના મનનો ઉદ્વેગ જોવાને તેવોજ હતો.

મુકદમા સાથે સંબંધ ધરાવતા માણસોને બેઠાં બેઠાં અડધો કલાક વહી ગયો પણ મુકદમાનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું નહી. ઇબ્ને મુસ્લિમ સાથે સંઘળા માણસો ગભરાટ સાથે વાટ જોતા બેઠા હતા. આંખો આંખો માંજ એક બીજા સાથે વાતો કરતા હતા કે “કેમ લાભ હવે ખોટી શાની છે.” વયોવૃદ્ધ અહમદ આફંદી લાંબા અનુભવી હતા માણસના ચહેરા કિપરથી અંતરનો હેવાલ જાણી લેવાની કળાના પાકટ અનુભવી હતા તેઓ આરડાના માણસોની સ્થિતિ સમજી ગયા હતા, એટલે ઇસમાઇલ પાશાને કહ્યું.

“આપ જોઇ રહ્યા છો. લોકોને આવશે ઘણી વાર થઇ ગઇ છે. વધુ ટીલ કરવામાં તકલીફ થશે એટલે મુકદમાનું કામ હાથમાં લેવું જોઇએ.”

અહમદ આફંદીને જવાબે આપતાં ઇસમાઇલ પાશાએ કહ્યું “એશક જરૂર કરતાં વધારે વાર લાગી છે અને પોતાને પણ કંટાળો આવવા લાગ્યો છે, પરંતુ હજી એક માણસ આવ્યો નથી અને તેના આવ્યા વિના કશું થઈ શકે એમ નથી. વાર તેને બોલાવું છું.”

ઇસમાઇલ પાશાને સાંભળી ત્યાંજ ઉભેલો એક શીધી ગુલામ બહાર ગયો અને થોડી વારમાં પાછો ફરતાં હાથ ખાંધી કહ્યું.

“મરીયમ બીબી પધારે છે.”

ઇસમાઇલ પાશાનો હશારો જોઇ આસીફખાનમ દરવાજા પાસે જઈ મરીયમ બીબીને માન સાથે અંદર લાવ્યા.

મરીયમમાં કોઈ પણ પ્રકારના અભિમાન કે અદંકારની માત્રા દેખાતી નહોતી. તેણી સાદી અને બોળી વયોવૃદ્ધ બાનુ હતી. જાડા લુગડાંનાં વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં કામળની એક ખુમાર માથા ઉપર હતી. તેના અવયવો નકામાં નહોતાં થયાં લાકડીનો આશરો લઇ તેણી હરીફરી શકતી હતી. શ્વાસ ચઢ્યા વિના તેણી ઉભી રહી શકતી હતી તેણીનો સાદ ધીમો પણ વાત કરવાની ઢબ ગભીર અને શાંત હતી.

મરીયમે અંદર આવી સંઘળાને આશીષ આપી, ઇસમાઇલ પાશાના ભારે આગ્રહ છતાં તેણી માટે મુકદમામાં આવેલી ખુશી ઉપર નહી એસ

તાં ઇબ્ને મુસ્લિમની પાસે પડેલી સાદડી ઉપર બેસી ગઇ. નીચે બેઠા પછી ઇસમાઇલ પાશાને સંબોધી કહ્યું.

“આપ નામવરે મને કેમ બોલાવી.”

ઇસમાઇલ પાશાએ કહેવા માંડ્યું “મારી બેટી આસીફાખાનમ મને જણાવ્યું છે કે અત્યારે મારી આગળ રજૂ થયેલા મુકદ્દમા સંબંધીની કેટલીક જરૂરની બાબતો તમે જાણો છો. મારી ઇચ્છા તે સઘળા બનાવો સાંભળવાની છે.” ઇબ્ને મુસ્લિમ તરફ ઇશારો કરતાં પાશાએ આગળ ચલાવ્યું. આ માણસે મારા હુકમનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે અને વગર પરવાનગીએ ચોરી છુપીથી મુસાફરી કરવા માંડી હતી. આ ગેરવર્તનની તેને શીક્ષા થવી જોઇએ.”

“મારા ધારવા પ્રમાણે આ વિશે કસી ગેરસમજૂતી નથી” મરીયમે ગંભીરાઇથી જવાબ આપ્યો.

“ગેરસમજૂતી કેવી?” ઇસમાઇલ પાશાએ પુછ્યું.

“એજ કે” વૃદ્ધ બાનુએ માથું ઊઠાવી કહેવા માંડ્યું “કહેવામાં આ વતા આરોપીએ ગુનોહ સમજીને કામ કર્યું” નથી. ખરી રીતે કહેવાતો આરોપી દયાને પાત્ર છે. તેનો અપરાધ માફ કરવા લાયક છે.”

“એમ પણ બને” ઇસમાઇલ પાશાએ કહ્યું.

“ખરેખર એમજ છે” વૃદ્ધ બાનુએ સમજાવવા માંડ્યું “હું ખાત્રી પુર્વક કહી શકું છું મુળ હકીકત ખુલ્લી થાય છે અને બંધવો પોતેજ બધી હકીકત રજૂ કરશે.”

“નહી, નહી!” ઇસમાઇલ પાશાએ કપાળે કરચલી નાંખતાં આગળ ચલાવ્યું “તેની હકીકત સાંભળવાની અત્રે કશી જરૂર નથી. તેણે માનનો અનાદર કર્યો છે. પરંતુ તમને જે વાતની ખબર હોય તે જણાવો?”

મરીયમ અને ઇસમાઇલ પાશા ઉભયની વાતો ગુઢ મર્મ બેદી હતી. તેની અંદર કોઇ ગુપ્ત મર્મ દેખાતો હતો. હાજર જનો એક કાન થઇ તે મર્મ સાંભળવા આતુર બન્યા. ઇબ્ને મુસ્લિમ ઉપર મરીયમની વાતોની ભારે અસર થઇ હતી. તેણે બોલવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ બાનુમાં બેઠેલી વૃદ્ધ બાનુએ ઇશારો કરી તેને અટકાવ્યો. ઇબ્ને મુસ્લિમને તેમાં લાભ વિચાર્યો વૃદ્ધ બાનુ મરીયમે કહેવા માંડ્યું.

“દુનિયાના ધણા બનાવો એકની સાથે એક મળીને ગુંચવાઇ જાય એવાજ બનાવોમાંનો આ એક બનાવ છે. પરંતુ તેમાં અન્યથા જેવું કશુંય નથી. ધણી વખત એમ પણ બન્યું છે કે લાંબા વખતથી વિખુટા પડેલા મળી ગયા છે. વરસો સુધી એક બીજના સમાગમમાં સાથે રહેલા છતાં કોઇ ત્રીજ માણસે ઓળખાણ કરાવી નથી ત્યાં સુધી જિજ્ઞાસાના કાષ્ઠએ એક બીજને ઓળખ્યા નથી. હું ધારું છું ત્યાં સુધી આવીજ ગુંચવણ આયુવકના વિષયમાં પણ પડેલી છે. કરીયે શેખથી આવેલા આ બે માણસો પણ” મુબારક અને ઉસેદ તરફ ઇશારો કરી વૃદ્ધ બાનુએ કહેવા માંડ્યું “એવીજ ગેરસમજીતીમાં પડેલા છે. તેઓએ ગુમાવેલા બદલાઓની શોધમાં છે પરંતુ જાણતા નથી કે તેઓ ક્યાં છે. તેઓ જાણે છે કે જેમની શોધમાં છે તે તેમના કેવા અંગત સંબંધી છે. છતાં અત્યાર સુધી તે મમ્ જાહેરમાં આવ્યો નથી. તોયે તેમાં ચિંતા જેવું કશુંય નથી. સઘળી ચિંતા, દુઃખ અને વિલાપનું પરિણામ આનંદ અને પ્રસન્નતામાં આવે તો અજબ થવા જેવું કશુંય નથી.” વૃદ્ધ બાનુએ ઇખ્તે મુસ્લીમને સંબોધી કહ્યું “કેમ બેટા! તમારું નામ ઇખ્તે મુસ્લીમ છેને?”

“હા, માતાજી!” ઇખ્તે મુસ્લીમને અદખ સાથે કહ્યું “આ પરદેશી ગરીબ મુસાફરને ઇખ્તે મુસ્લીમને નામે ઓળખાવવામાં આવે છે. માદરે મહેર બાન! તમારા શબ્દોમાં મને મમતાની સુવાસ આવે છે.”

“મમતાની ગંધ” વૃદ્ધ બાનુએ માથું ધ્રુણાવતાં આગળ ચલાવ્યું “નહી, એ વાત માનવા હું તઇયાર નથી. મારું મોઢું એ વાતનો સ્વીકાર કરવા પાત્ર નથી રહ્યું. અલબત્ત મારા માટે યાચનાં કરું છું. અત્યારે પણ તમારો બચાવ કરવા કરી ખામી રાખીશ નહીં.” વૃદ્ધ બાનુએ ઇસમાઇલ પાશા તરફ જોયું. પાશાએ હુકમ કર્યો.

“વખત વધારે આવતો જાય છે. જે હકીકતની તમને ખબર હોય તે તાકીદે કહેવાની જરૂર છે.”

આ હુકમ ઉપર તરત અમલ કરવામાં આવ્યો અને વૃદ્ધ બાનુ મરી અમે કહેવા માંડ્યું.

“મારી વાત જરા લાંબી થશે. રજુ થયેલા મુકદ્દમા સાથે સંબંધ ધરાવતા દરેક બનાવને વીગતવાર સમજાવવાની ખાસ જરૂર છે. હું ધારું છું ત્યાં સુધી આ મુકદ્દમાને લાગતાવળગતા છુપા મર્મો જ્યાં સુધી ઉઠી

વીગતોમાં ઉતરવામાં નહીં આવે ત્યાં સુધી જાહેર થઇ શકશે નહીં અને બન્યાં બે ઉપર પડેલો પડો વીગતો જગર ઉચકાશે નહીં. ઉસેદને પોતાની બેટીનો પતો તેમાંથીજ મળશે, મસઉદની કેટલીક ભુલોમાંથી જણાશે, અહમદ આફંદીને જે વાતની યાતના સાધ્યા કરે છે તેનું નિવારણ પણ તેમાંથી મળી આવશે અને અલ્લાહની ઇચ્છા થઇ તો સઘળા પ્રસન્ન થઇ આનંદપુર્વક છુટા પડશે.”

વૃદ્ધ ખાનુ મરીયમ પોતાની વાત આગળ લખાવવા જતી હતી તેટલામાં અહમદ આફંદીએ ખુરશી ઉપર બેઠક બદલી એક ઝીણો પણ અંતરનો ઉડો નિશ્વાસ નાંખ્યો. મરીયમ તરફ જોઇ કહેવા માંડ્યું.

“પવિત્ર ખાનુ! ખુદા પાક તમારું કલ્યાણ કરે! તમે અર્થ વગરના અહમદનું નામ તું કામ લીધું. અહમદ ક્યાં જીવે છે. જીંદગીના દીવસો નિર્વજ બની પુરા કરે છે. એક તખાહ થયેલા વહાણનો તખાહ થયેલો મુસાફર! અલ્લાહ! અલ્લાહ!!”

“સાહેબ! ખુદા પાકનું શીક્ષણ યાદ રાખો તે કહે છે—અલ્લાહની રેહ મતથી નીરાશ થવું નહીં—વળી તે સાથેજ—સઘળા કામો ઉપર અલ્લાહ કાદીર છે.”

“પરંતુ મરેલા માણસો?” અહમદ આફંદીએ કહ્યું.

“કુરાન શું કહે છે?” વૃદ્ધ ખાનુએ દિલાસો આપતાં કુરાનની આયત પઢી “શું મરેલાને જીવતા કરવાની એનામાં શક્તિ નથી—શીરીન જીવતી હોય એ શું સાંભવિત છે?”

“કાળજીનો કકડો શીરીન?” અહમદ આફંદીએ જળા બીના નેત્રે કહેવા માંડ્યું. “હાય! અફસોસ! નહીં, નહીં, મને જરાએ આશા નથી. પરંતુ હે ભક્ત શીરોમણી ખાનુ! શીરીન વિષે તમે ક્યાંથી જોશું?”

ઝયનખનું નામ સાંભળી અહમદ આફંદી કાળજી હાય દર્દ ખુરશી ઉપરથી ઉછળી પડ્યો. તે ઉભો થઈ માથું ઝાટી લાંબા લાંબા ફુસકાં લેવા માંડ્યો આસીફાખાનમ અને ઇસમાઇલ પાશા સાથે સઘળા ઉપર કંઈના આચ્છાદિત થઇ, સઘળાના મનમાં દુઃખભરી આતુરતા ઉત્પન્ન થઇ કે ઝયનખનું નામ સાંભળી અહમદ આફંદી આટલો બધો કેમ ગભરાઇ ગયો. પાશાએ પુછ્યું.

“આફંદમ! ઝયનખનું નામ સાંભળી તમે કેમ ગભરાયા?”

“માનવંત પાશા!” અહમદ આફન્દીએ આંસુ લુછતા કહ્યું. “કંઈ ન પુછો. મારામાં કશોએ ઉત્તર આપવાની શક્તિ નથી. ભક્ત શીરામણી મરીયમ ખાતુને પુછો? અલ્લાહ! અલ્લાહ! ઝયનખના ઉપકારો!”

વાત વધેલી અને ક્યાંની ક્યાં ફૂંતીકળી ગયેલી વૃદ્ધ ખાતુએ પાશાને કહ્યું. “આપ નામવરે હવે મારી તરફ લક્ષ આપવું જોઈએ છે.”

સઘળાએ મરીયમ તરફ ધ્યાન દીધું અને પાશાના જવાબની વાટ જોયા વીના વૃદ્ધ ખાતુએ આગળ ચલાવ્યું.

“શામ એક વિશાળ દેશ છે. ત્યાંની ભુમિ ફળદ્રુપ છે. આપણા શહેર જેવા સંખ્યાબંધ શહેરો ત્યાં આબાદ છે. દુનિયાના સારામાં સારા દેશોમાંનો એક દેશ શામ દેશ પણ છે. દેશમાં ઘણા અમીર ઉમરાવો છે. હુન્નર ઉદ્યોગ છે, વેપાર વણગાર છે, સારામાં સારો પાક ઉતરે છે. લોકો ધર્માત્મા, ધર્મચુસ્ત અને કેળવાયલા છે. ઘણાક પુરાતન કુટુંબો અત્યારે પાયમાલ થઈ નબળી હાલતમાં આવી ગયા છે. આ પુરાતન ખાનદાનોમાંના નષ્ટ થયેલા એક ખાનદાના નખીરા આજે પણ ખુદા આગળ સીજદા કરતા શામમાં આપણને મળી આવે છે. આ નષ્ટ પામેલામાંના એ ભાઈઓ સમૃદ્ધ અને અતીક દૃઢવયોગે વીખુટા પડી ગયા હતા. વરસો સુધી ઉમયમાંની કાંઈને એક ખીજની ખખર મળી નહીં કારણકે સઘડે એલેખો અને અતીકે બગદાદમાં વાસ કર્યો હતો. વિવાહ શાદી પછી ખંનેને ત્યાં સંતતિ સુખ પ્રાપ્ત થયું હતું. અતીકના બેટાનું નામ કલીમ અને બેટીનું નામ ઝયનખ હતું.”

મરીયમ અહીં સુધી આવતાં અહમદ આફન્દીએ નિરવાસ નાંખી કુરાનની આયત પઢી જેમાં કહ્યું છે કે” અલ્લાહ જે ચાહે તે કરે અને જે ચાહે તે હુકમ કરે” કુરાનની આયાત પઢ્યા પછી અહમદ આફન્દીએ ધ્યાનપૂર્વક મરીયમને જવા માંડ્યું. તેનું વતન ખતાવતું હતું કે મરીયમનો અંકેક શબ્દ ઉપરથી થતી અસાધારણ અસર છુપાવવા તે ભારે પ્રયત્ન કરતો હોવા છતાં પણ છુપાવી શકતો નથી. અચાનક વાત કોંપી વચમાં કુરાનની આયત બોલવાથી સઘળાની આંખો અસાધારણ રીતે અહમદ આફન્દી તરફ ફેરવાઈ ગઈ. મરીયમે શ્વાસ લીધો. અહમદ આફન્દી વચ્ચે કશુંય બોલ્યો નહીં. એટલે વૃદ્ધ ખાતુએ પોતાની વાત લંબાવી.

“સીરીયા (શામદેશ) ના કુળવાન કુટુંબો પોતાનાં બાળગોપાલનાં લગ્ન

નજીકના કુટુંબીકે સંપંધીઓમાંજ કરે છે. આવાં લગ્નોનું પરિણામ હમેશાં દુઃખભર્યું આવે છે. રોજીદા વ્યવહારને સંપંધે અનેક સાધારણ ફરીયાદો પરિણામે અસાધારણ દુઃખભર્યું. સ્વરૂપ લે છે. વેર ફેલાય છે વિખવાદ વધે છે અને રોજીદો કલહ કુટુંબમાં દાખલ થાય છે છતાં શામીઓને આ સંપંધ બહો સારો લાગે છે.”

“વિખુટા પડેલા રશીદ અને અતીક વખતના બહેવા સાથે પાછા મળ્યા એક બીજા વચ્ચે આનંદ ફેલાયો દેશમાં શાંતિ અને અમન વખ્યાં હતાં પ્રતાપી સુલતાનનું રાજ્ય હતું. આવજા શરૂ થઇ અને ઉભયમાં શામી રીવાજ પ્રમણે જોડાણ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ. આ રીવાજના આધારે રશીદ અને અતીકે પોતાની ઓલદોનો સંપંધ પણ આપસમાં જોડયો. રશીદના બેટાનું નામ મુસ્લિમ હતું તેનાં લગ્ન કલીમની મોટી બહેન સાથે અને કલીમનાં લગ્ન મુસ્લિમની બહેન સાથે થયાં હતાં હવે માત્ર અતીકની નાની બેટી અયનખનાં લગ્ન થવાં બાકી હતાં.”

મુસ્લિમના નામમાં છુપાયેલી વીજળીક શક્તિએ ઈબ્ને મુસ્લિમને વ્યાકુળ બનાવી મુકયો. તેણે કંઈ યીસ મારી અને “યા અબ્બી” કહી કાળજે હાથ દઇ ઉભો થઇ ગયો. મરીયમના ખોળામાં માયું ધરી કહેવા માંડ્યું.

“માદરે મહેરબાન! આ સબળી વાતો એક સાથે તમે કયાંથી જાણી લીધી ?”

મરીયમે ગંભીરપણે જવાબ આપ્યો.

મારું આખું જીવન માત્ર તાયફામાંજ નથી વીત્યું દુનિયાની બધી ચટતી વળતી છાયા મારી નજર આગળથી પસાર થઇ છે. તમારી ખાનદાની હકીકતની કદાચ મને ખબર હોય તો એમાં અજબ થવા જેવું કશુંય નથી. તમે અને સબળા શાંતિપુર્વક સાંભળો. મારી યાદશક્તિમં વિધી ન પડે અને જીતી જીવી ગયેલી બટનાઓનું પણ રહેજે સ્મરણ થાય. આપુંજ વર્તન ચાલુ રહ્યું તો મારા મગજમાં તરી આવેલા જીન સબળા બનાવો વિસરાઇ જશે”

મરીયમના હુકમને માન આપી ઇબ્ને મુસ્લિમ ખુરશી ઉપર બેસ સાંભળવા લાગ્યો. મરીયમે આ મર્મ બેદી વાતનો વધુ લાગ રજુ કરવ માંડ્યો તેણીએ કહ્યું.

“ઝયનખ ભણેલી ગણેલી હોવા સાથે પોતાના જ્ઞાનદાનમાં સમજી, સદાચારી અને વિવેકી ગણાતી હતી. પુસ્તકો અને તેમાં પણ સુરીઝમનાં પુસ્તકો વાંચવાનો તેણીને ભારે શોખ હતો. આસ્તે આસ્તે તેણીના હૃદયમાં સુરીયાની કરુણ લાગણીઓનું પોષણ થવા માંડ્યું. તેના સ્વભાવમાં ઉછાળાપણું કે ઉતાવળીયાપણું નહોતું. તેણી પોતાની ઇચ્છા પોષવા કે ધને કનડતી નહોતી કે નહોતી કરી કોઇની ઉપર ક્રોધ. ઝયનખનાં લગ્ન કરી દેવાની ફરજ બળવી લાવવાની ચિંતા દીવસે દીવસે અતીકના મનમાં વધવા માંડી હતી. પરંતુ કુદરતે તેની ઇચ્છા પુરી કરવા માટે વખતને લંબાવવા માંડ્યો.”

“એલેપોમાં રહેતા એક સુરી વધી શખસ ઉપર કલીમની ભારે આસ્થા હતી. સુરી સાહેબનો ખલીલ નામે ન્હાનો બેટો હતો. તે રૂપાળો અને સુંદર પણ હતો જ્યારે બીજા બેટા બેટાનું નામ ઇસમાઇલ હતું.”

અત્રે મરીયમનો સાદ ભરાઇ આવ્યો હતો. તેણીએ ખુબારો કર્યો પાંચ મીનીટ સુધી આગળ બોલતી અટકી. પછીથી પણ રૂધાચેલા ભારે સાદે તેણીએ પોતાની કથા આગળ લંબાવતાં કહ્યું.

“ખલીલ અને કલીમ સમાન વયના હોવાથી પરસ્પર ભારે પ્રેમ હતો. ખલીલના વખતનો મોટો ભાગ કલીમને ત્યાં પસાર થતો ખલીલની કાબેલીયતો અને બુદ્ધિની ભારે ખ્યાતિ હતી. શહેરના ઘણા આખરૂદાર કુટુંબો પોતાની બેટી ખલીલ સાથે પરણાવવા આતુર હતા. પરંતુ ખલીલની ઇચ્છા કેળવણેલી અને બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી સાથે પરણવાની હતી. એથી તેના લગ્નમાં અસાધારણ દીલ થઇ હતી સુરી સાહેબે લગ્નની પસંદગીમાં બેટાને મફત છુટ આપી હતી કુટુંબના દોલતમંદો તરફથી ખલીલનાં લગ્ન સ્વિકાર માટે સુરી સાહેબ ઉપર કરવામાં આવતા દબાણની તેઓ કશીએ દરકાર કરતા નહી.”

“ઝયનખને લેખ લખવાનો શોખ થયો. તેણે અવારનવાર લખાણો લખવા માંડ્યાં તેનો વિષય સદાચાર અને સત્વર્તન હતો, તેણીના વિષયો પ્રજ્ઞમાં ભારે ઉલટ સાથે વંચાતા હતા. કદી કદી ખલીલ પણ તે લખાણો વાંચતો. તેની કદર કરતો અને પોતે પણ એજ વિષય ઉપર લખાણ

લખતો. કેટલીક વખત ખલીલ પોતાના લેખમાં ગુઢ ને મર્મ બેદી પ્રસંગ આણતો અને સર્વાલ પુછતો. ઝયનખ તેના લેખ સામે લખાણ સવાલ અને મર્મનો વિચ્છેદ કરતી. આ કાગળના ઘોડાઓનો વેગ વધતો ગયો. વગર જોયે કે વગર ઓળખ્યે એક ખીજના અંતઃકરણમાં માનભર્યો શુધ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન થવા માંડ્યો. ઝયનખ સ્ત્રી હતી, તેણી એવી વાત શબ્દ ઉપર લાવી શકતી નહી, પરંતુ ખલીલ પુરૂષ હતો. તેની વાતોમાં સામા લેખક સાથે મળવાની આતુરતા પ્રગટ થતી હતી. તેણે અઝયખી વચ્ચે તપાસ કરતાં જાણ્યું કે લેખ એક સ્ત્રીના અને તે પણ તેના મિત્ર કલીમની બહેનના હતા તેને તેણીના સાથે લગ્નગાઠ બાંધી સુખી જીવન ગાળવાનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો. વાતની વાતમાં આડકતરી રીતે કલીમને તેણે પોતાની ઇચ્છા વિષે ઇશારો પણ કર્યો.”

“ખલીલનું મન રાજી રાખવા કલીમ સદા પ્રયત્ન કરતો તેના સદા ચાર, સદવર્તન અને વિવેકને કારણે કલીમને ખલીલ ઉપર ભારે હેત હતું. કલીમે પોતાની બહેન ઝયનખ સાથે કલીમનાં લગ્ન કરાવી આપવા માટે ખરા મનથી પ્રયત્ન કરવાનું ખલીલને વચન આપ્યું. કલીમે પિતાને કહ્યા અગાઉ ઝયનખ આગળ ખલીલની કામેલીયત ને ગુણીયલ સ્વભાવનાં ભારે વખાણ કર્યાં અને ખલીલને પોતાની બાવી જાંઘીના સોખતી તરીકે સ્વીકારવાની ઇચ્છા જણાવવા આગ્રહ કર્યો.”

“ખને ભાઈ બહેનમાં દોઢ બે વર્ષના નાના મોટાનો ફરક હતો એટલે લગભગ સમાન વયના હતા. ઝયનખે હું હાં સિવાય એાએ ઉત્તર આપવાનું ઉછાછળાપણું ખતાવવું યોગ્ય ધાર્યું નહી. પણ વખતના બહેવા સાથે તેણીની મનજવાળા પ્રદીપ થવા માંડી, પ્રેમ લાગણીઓ પોષાવા લાગી. એક દિવસે ભાઈ બહેન વચ્ચેના વાર્તા લાપમાં ઝયનખે ભાઈની વાત કશુલ સમ્પ્રવાર્તે ઇશારો કર્યો કલીમે પોતાના પિતા આગળ ખલીલની વાત ધરી. સમજે તે માગણી કશુલ રાખી અને તરતજ લગ્નની ગોઠવણ કરવામાં આવી આ કામ એટલી ઝડપે થયું કે નિકાહની ધડી સુધી પણ આટલું જલદી આ કામ આટોપી લેવાનું કામ એ સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું. સારાંશ કે ખનેનો સંબંધ જોડાયો અને ઝયનખ તથા ખલીલની ઇચ્છાઓ પૂરી થઇ. જ્યારે.....”

વાત અહીં સુધી પહોંચી હતી કે પહેરાવળાએ અડધી રાત્રીના ૭ વગાડ્યા. ધડીયાળમાં છતો ટકોરો સાંભળી બધા ચમકી ગયા. ઇસમા ઇલ પાશાએ કહ્યું “જો ઇશાની નિમાઝ પઢી નથી વખત આખર થાય છે તેથી હું નિમાઝ પઢું ત્યાં સુધી વાત મુલતરી રાખો.” મરીયમે વધુ હકીકત ખીજે દીવસે કહેવાની ઇચ્છા બજાવી પણ સંઘળી હકીકત સાંભળવા આતુર બનેલા અહમદ એફેન્દીના અને ઇબ્ને મુસ્લિમના આગ્રહ બર્યા દબાવ્યાથી મરીયમને તેજ રાત્રે ગમે તેટલા વખતના ભોગે હકીકત પુરી કરવાની ફરજ પાડવામાં આવ્યાથી તેણી શ્વાસ ઠીક કરી અને વિસામો લુધ વાત આગળ ચલાવવા તત્પર થઇ બેઠી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

મરીયમની બાકીની વાત.

અખ વધુરે ઝોકસે, ઝખતે પુગાં હોતા નહી;
ફાશ હોજાયે ન કયોં; રાઝે નીહાને એહેસો દિલ.

ઇસમાઇલ પાશાની નીમાઝમાં સાધારણથી વધારે ખુશુબ અને ખુશુ-
અનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો કીરાઅત જેહરમાં સાદ રૂંધાયેલો અને
શબ્દો અચકાઈને નીકળતા હતા શરીરે ધુમ્મરી લાગેલી જણાતી હતી
પાશા નીમાઝની બાંદગી બજાવી ખુરશી ઉપર બેઠા ત્યારે તેમની
મોટી આંખો રાતી હીંગલોલ જેવી હતી અને આંસુની ધારા વહેતી હતી.
સામાન્ય તુરકો કરતાં પાશાની દાઢી વીશેષ લાંબી હતી લગભગ બધાએ
સંકેદ થયેલા સઘળા વાલોમાંથી મોતીઓના ભ્રમમાં નાંખતાં આંસુનાં
બીંદુ સરતાં અને પેરણ પલાળતાં હતાં પોતાનો અમલદારી પ્રભાવને
પ્રતીષ્ઠા જળવવા આંખોમાંથી વહેતાં આંસુ બંધ કરવા મન ઉપર કાબુ
મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરતો પણ તેમાં તે નિષ્ફળ જ નીવડ્યો અણ
ધાર્યાં વહેતાં આંસુ કેમે ક્યાં અટકતાંજ નહોતાં અંતે તેણે રૂંધાઇ
આવેલા સાદે મરીયમને કહ્યું.

“લકત શીરોમણી ખાતુ રાત્રિ વહેતી જાય છે કૃપા કરી કલ્પાંતકારી
તમારી કશું કયા તાકીદે પુરી કરો સાંભળનારાઓમાં હવે સહન કરવાનું
સામથ્ય રહ્યું નથી.”

અત્યારે સાંભળનારા સઘળા પાપાણીની પ્રતીમા જેવા સ્તબ્ધ અને
અવાચક હતા સઘળાની આખો મરીયમમાં લાગેલી હતી અને તેણીને
પડ્યો બોલઝીલવા સઘળા કાન આતુર હતા મરીયમે ટટાર થઈ પોતાની
કશું રસીક વાત આગળ ચલાવતાં કહેવા માંડ્યું.

“ખલીલનાં ઝયનખ સાથે લગન થયાં સુધી હું કહી ગઇ છું. આ
પ્રેમ જોડાનો સ્વભાવ મળતો હતો પરસ્પર એકજ વીચાર હતો એટલે
લગન પછી એક બીજામાં ઓતપ્રોત થઇ ગયા અને આનંદી જીવન બતી
ત કરવા લાગ્યા ખલીલની ભાભીનો સ્વભાવ કંઈક ઉમ્ર હતો ખલીલની

માતાએ સ્થુળ દેહત્યાગ્યા પછી તેણીજ ધરની ધણી હતી ઝયનપ્પ જો કે નારાજ હતી છતાં ખલીલે તેણીને જુદા ધરમાં રહેવાનો આગ્રહ કર્યો નહીં ઝયનપ્પની ધ્રુષ્ટા જેઠાણીના આગ્રામાં રહી વરેરાની જત્ર જામાં જીવન ગાળવાની હતી પરંતુ જાભીના તીક્ષ્ણ સ્વભાવને કારણે દીવર જાભીમાં સંલુકાકંઠા વાખ્યા હતા સારાંશ કે આ પ્રેમાળ જોડું કોટુખીક સહવાસથી છુટું પડી જુદા ધરમાં એકાંત સુખી જીવન ગાળવા લાગ્યું.”

વાતની વાતમાં દીવસો વહી જાય છે આ પ્રેમાળ જોડાની આયુષ્ય નાં પણ ધણું વર્ષો વીતી ગયાં કલીમ અને ઝયનપ્પ ભાઈ અને ખહેન એકજ શહેરમાં રહેતાં હતાં મુસ્લિમની આવળપણ હવે એલેપોમાં અવા રનવાર થવા લાગી વિખુટા પડેલા સંબંધીઓ એક ખીજને મળી પ્રસંગે પાત પ્રસન્ન થતા હતા કશું દુઃખ કે ચિંતા નહોતાં સઘળાં સુખી જીવન ગાળતાં હતાં રશીદ અને અનીક વૃદ્ધ થયા હતા અવાર નવાર વૃદ્ધા વસ્થાની યાતનાઓ વેડી એક પછી એક ફાંતી જગતનો ત્યાગ કરી અનંત સુખ મેળવવા અસ્લાહના દરખાસ્ત તરફ પ્રયાણ કરી ચુક્યા હતા અત્યારે કલીમ અને મુસ્લિમ કુટુંબના વડેરા હતા સુરી સાંહેબ હજ યાત્રા અર્થે હિંજલ સીધાવ્યા હતા હજની પવિત્ર ક્રિયા પછી પયગમ્બર (સ.) સાહે બના પ્રુણ્ય પ્રતાપી મદીના મુનાવરાની ઝિયારત પછી અહીંયાજ તેમનું અવસાન થયું હતું.

ખલીલ પોતાના વડાભાઈ ઇસમાઇલ પ્રત્યે અથાગ પ્રેમ દાખવતો હતો ભાઈની નારાજીના ભયને સખખે જાભી સાથે વાતચીતનો વધારે વ્યવહાર રાખવાનું તેને ગમતું નહોતું પરંતુ કુદરત તેની વાંછનાઓ પ્રત્યે અનુકુળ નહોતી પ્રથમમાંજ ઇસમાઇલ સ્વભાવે તીવ્ર હતો અને સ્ત્રીઓ પાણી ચઢાવી તેનો સ્વભાવ અતિઉષ્ણ બનાવી મુકયો હતો અભણતાના અંતજીવનો સખખે સંસારી ગુણો ઉકેલવા જેટલી બુદ્ધિ તેનામાં હતી નહીં પરમાર્થનો પરિત્યાગ તેના સ્વભાવમાં ધર કરી ગયો હતો સ્વાર્થ વિના આ સંસારમાં તેને કશુંયે સુજતું નહોતું. ખલીલ સાથેનું તેનું વર્તન સખત હતું. પિતાના મુરીદો અને અનુયાયીઓ તેને તંજ ખલીલ તરફ ઢળી પડવાનો તેને ભારે ભય હતો. આ અનિષ્ટ વિચારો તેના અંતરમાં અદ્રષ્ટ રીતે પળાતા અને પોષાતા રહ્યા. ખલીલના સદાચાર, સદવર્તન અને વિદ્વતાએ જન

સમાજમાં ભારે પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી તેના સદગુણોએ દેશ આંખમાં ભારે ખ્યાતી મેળવી હતી. આ સમયે ઇસમાઇલના હૃદયમાં ઇર્ષાની માત્ર ઉપજીવી અને વખતના વહેવા સાથે શેતાને પોતાનું કામ બજાવ્યું.”

“ઇસમાઇલની અદેખાઇ વેરમાં પત્રઠાઇ. ખલીલને એચાર વખત એ લાવી વાતની વાતમાં સખત માર પણ મારવામાં આવ્યો. પરંતુ સજુરી સિવાય ખલીલે એક શબ્દ પણ બહાર પાડ્યો નહીં છતાં તે ક્યાં સુધી. વાત વધવા માંડી અને અનેક ગુચવણોએ મામલો બગાડવા માંડ્યો. ખલીલે ભાષને કશો જવાબ આપ્યો નહીં પણ તેનું મન વ્યાકુળ થયું, નિરાશ તાપ તેના અંતરમાં પ્રવેશ્યો. યાતનાઓનો પાર નહોતો. બેરીકરી એ પરિત્યાગ કર્યો હતો અને જીવન જયોતિ જળવવાની ચિંતાએ તેના જીવનને અકારત કરવા માંડ્યું હતું. જગીરનો માલીક ઇસમાઇલે બન્યો હતો. સઘળા આવક તેના કબજામાં હતી, ખલીલ તરફ તે કંઈ હતો એ ને પિતૃ પુત્રમાંથી ખલીલને એક પાછ પણ આપવામાં આવતી નહોતી. કોડી કોડી માટે ખલીલ મોહતાજ હતો છતાં અંતરે તેને હિમ્મત બંધાવી. તેણીએ ધણીયે સમજાવ્યું પરંતુ ‘ખલીલનું’ મન વ્યગ્ર હતું. તેને ચેન નહોતું. તે ચિત્તબ્રમ હતો અને અંતે ઘેલછાના પંજમાં સપડાયો. એક રાત્રે તેણે ઘર તજી જવાનો નિશ્ચય કર્યો. અડધી રાત્રે જ વાગ્યાનો ટકોરો સાંભળી તે ઉઠ્યો અને અચાનક ઘર છોડી ચાલતો થયો.”

“ઝયનબ ! હા, પ્રેમ પ્રતિમા ઝયનબ ! ઝયનબના મન ઉપર આ અણુધારી આફતે કેવો પ્રતિકુળ પ્રભાવ નાંખ્યો હશે તેનું પુરું ભાન ઝયનબને નહોતું હશે કે ખલીલને તે કંઈક જાણતો હતો. ખલીલની અંતર વેદનામાં કંઈક સદેહ રહે છે ખરો. કારણ કે ઝયનબની અતિ યાતના પ્રેમ વેદના અને વિયોગ રૂદનની ખલીલના મન ઉપર કશી અસર થઈ નહીં. તેણીએ કાકલુહીલયાં કાલાવાલા કરી ખલીલને કરગર્યો હતો કે તેણે એકેપ્પોમાં રહેવું અથવા સ્વધામ તજવું હોય તો તેણીને પણ સાથેજ લેવી. ખલીલ રડી પડ્યો, ઝયનબનો પ્રેમાળ હાથ પકડી આંસુ સારતી આંખો કહ્યું મારી ગેરહાજમાં મારી આબરૂનું રક્ષણ કરજો ! બાજબી હકકાનું ખુન કરવા બદલ, ક્ષમાં યાચના સ્વીકારજો !! અંતરીક્ષ લાગણીઓએ ખલીલની પ્રાર્થના સ્વીકારવાની દૂરજ પાડી એધાર બેઠતાં આંસુ વચ્ચે તેણીએ માથું નમાવી સ્વીકાર કર્યો. પોતાની ઉપર ગમે તે વીતે તેની દરકાર ન

કરતાં ખારા ભરથારને ખુદાપાકના દરખાસ્તમાં પરાજીત કરવાનું તેણીને ગમતું નહોતું. ખલીલની સઘળી માગણીઓનો અકેક કરીને તેણીએ હૃદય ઉપર કાબુ રાખી આમુ શરીરમાં ગરક થયાં છતાં પણ સ્ત્રીકાર કર્યો. ખલીલ છુટો પડે તે પહેલાં તેણીએ વહાલા ભરથારને કહ્યું કે તેણી હમેલથી છે. તેના ઉદરમાં ગર્ભ રહી ચુક્યો છે. ભવિષ્યના બોધ તરીકે જ્ય નખના હમેલની હકીકત કાગળમાં લખી સનદ કરી આપી. તેને મળજીત ભય હતો કે ઇસમાઇલ, જ્યનખને ખદનામ કરવામાં મળ્યા રાખશે નહીં. છેવટમાં-અહલાહ. ખયરૂલ હાફેઝીન-કહી રૂદન કરતાં નિરાશ નેત્રોએ નિશ્વાસ નાંખતો ખલીલ અદ્રશ્ય થઇ ગયો.”

‘જ્યનખના દુખની સીમા ન હોતી છતાં પણ સવાર પડતાં ભાઇ કલીમને બોલાવી સઘળી હકીકત કહી સંમળાવી. ભાઇની સલાહથી પીયેર જઇ રહી એટલે તેણીને પગવવાનો કશો અવકાશ ઇસમાઇલને મળ્યો નહીં. છતાં પણ ઇસમાઇલના પાપાચાર ને કપટી નિષ્ઠા શાંત રાખે એવો સંભવ નહોતો. પ્રત્યેક દીવસે કોઇને કોઇ અગડો ઉભોજ રાખતો હતો જે કલીમ સહીષ્ણુતાનો વ્યવહાર ન રાખતો તો કોણ જાણે કેટલુયે તોફાન થયું હોત.”

“જ્યનખ ઉપર અણધારી આફત આવી પડી અને તેણી અસહ્ય યાતનાઓ વેઠતી હતી તે દીવસેમાં મુસ્લિમ એકે વખત એલોપોની મુલાકાતે આવી શક્યો નહોતો. જે વરસની વાત ઉપર તેને ત્યાં પુત્ર પ્રસવ થયો ત્યારે ખેરીયત અને મુખારકખાદીના પત્રો આવ્યા હતા પરંતુ તે પછી એ વર્ષ વીતી ગયા છતાં કલીમના પોતાના પિત્રાઇ ખાખે કશું જાણતો નહોતો. આ દીવસોજ જ્યનખ ઉપર યાતના કાલના હતા. જ્યનખે ક્ષમતા પુર્વક આ કડવા દીવસો વ્યતીત કરવા માંડ્યાં. મનમાં ને મનમાં યાતનાઓ સહન કર્યાં સિવાય પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ થાય એવું કોઇ આચરણ પ્રગટ થવા દીધું નહીં.”

“હમેઝના દીવસ પુરા થતાં જ્યનખને પેટે પુત્રીનો જન્મ થયો. કલીમે ભાણજીનું નામ આમેના પાડ્યું. તેજ દીવસે કલીમને ત્યાં પુત્રી અવતરી ને શીરીન નામ પડ્યું. આ સુખદ સમાચાર મુસ્લિમને પડતાં તે એ લોપો વહાલાઓને મળવા આવ્યો. વાતો વાતોમાં ઇખને મુસ્લિમની સગાઇ શીરીન સાથે કરવાનો કલીમને આગ્રહ કર્યો. પરંતુ ભાઇએ ખહેનનો વિચાર કરી મુસ્લીમને પોતાની માગણી જ્યનખ આગળ રજૂ કરવા સમ-

બળ્યું. મુસ્લિમનું હેતુ શીરીન ઉપર હતું પરંતુ ભાષ્ટતા વિચારને માન આપી ઝયનબ સામે માગણી કરી. ઝયનબે વિવેક સાથે પિત્રાબનો આગ્રહ કબુલ્યો નહીં. કારણકે મુસ્લિમની ઇચ્છા તેણી બળ્યુતી હતી. આવી રીતે બાળાવસ્થામાં જ શીરીન અને ઇબને મુસ્લિમની મધત્રીની થઇ હતી.”

“ખલીલની વાટ જોતાં જોતાં પાંચ વર્ષ વીતી ગયાં તેણીનું મન કર માઇ ગયું, નિરાશાનું રાજ્ય સ્થપાયું અને ક્ષમતાએ ત્યાગ કરવા માંડ્યો. તેણી મહારાઇ ગઇ અને અચાનક મક્કા શરીફ જવાનો વિચાર આવ્યો. તેણીએ ભાઇ આગળ વાત કરી તેણીની કંઠણ કથાની ભાઈ ઉપર ભારે અસર થઇ અને બહેનના વિચારોની સામે થવાનું તેને ગમ્યું નહીં. કલીમ પોતે બાળગોષાળને લઈ બહેનની સાથેજ મક્કા શરીફ જવા તકયાર થયો.”

“મનુષ્ય કોઇ કામ કરવાનો નિશ્ચય કરે છે ત્યારે ચટપટ ને કામ થઇ જાય છે એટલે કલીમે મુસાફરીની ગોઠવણો ઉતાવળે કરી પીત્રાઇ મુસ્લિમને કામગીરી લખી ખબર આપી. મુસ્લિમ ખીમારીને બીજાણે પડ્યો હતો એટલે જવાબમાં લખ્યું કે તમે પણ અહીંયાજ આવો અને બગદાદની જાત્રા કરી તથા મને મલી ખસરા થઇ જુદાઢ જાગે દરીયાની મુસાફરીને શામી લોકો જીવસટોસટની મુસાફરી ગણાતા હોવાથી કલીમે પોતાના પિત્રાબને છેલ્લી સલામ કરવાનું મુનાસખ ધાર્યું બહેન અને બાળબચાં સાથે બગદાદ આવી કેટલાય દીવસ સુધી રહ્યો મુસ્લિમે શીરીન અને આબેનાને તેની પાસે મુકી જવા આગ્રહ કર્યો પરંતુ માતપિતા કે બાળામાંથી કોઇયે મંજૂર કર્યું નહીં અને પંદર દીવસના વસવાટ પછી” યાત્રાએ નીકળેલો કલીમનો કાફલો ખસરા જવા નીકળ્યો બગદાદના રહેવાસ દર-મીયાન શીરીન જો કે પાંચ વર્ષની હતી છતાં તેણીને ઇબને મુસ્લિમ થી ઓઝલમાં રહેવું પડ્યું તોયે બેચાર વેળા ઇબને મુસ્લિમ અને શીરીન સામસામાં થઇ ગયાં એક બીજાને પરસ્પર જોઇ શક્યા.”

“કલીમનો કાફલો ખસરા આવ્યો સારા નસીબે સ્ટીમર તકયાર હતી ખસરા આવ્યાના ત્રીજા દીવસે આ કાફલો મેલ સ્ટીમરમાં મુંબઇ આવવા ઉપડ્યો બીજે અઠવાડીયે મુંબઇ આવ્યા હાજીએની સ્ટીમર તકયાર હતી સામાન ફેરવ્યો અને સીધા એક સ્ટીમરમાંથી ઉતરી બીજી સ્ટીમરમાં ચઢ્યા સમુદ્રના હવા પાણીએ આ લોકોની તંદુરસ્તીમાં બણો ફેર પડ્યો કલીમની પરજીતર ખીમારીને બીજાણે પટકાઇ પડી અને આ નનકડો કાફલો

મકકા શરીર મહેચે ત્યાં સુધી દુનીયાની હવા ખાધા પછી મકકા શરીર ફરી દર્શન સાથેજ તેણીના આત્માએ દેહ છોડ્યો પરણેતરના પરદેશમાં થયેલા અકાળ મરણથી કલીમને બારે દુઃખ થયું અનન્ય, ભાભીજી શીરીન સાથે મમતા ભરાઈ લાડલાડવતી પરંતુ કલીમની દુઃખી અવસ્થા બગડતી ગઈ પ્રસન્નતાનો તેના વદન ઉપર પતોજ નહોતો.”

“જીલકાદના છેલ્લા અઠવાડિયામાં કલીમ મકકાશરીર પહોંચ્યો હતો એટલે થોડાજ દિવસોમાં તે હજ યાત્રાથી પરવારી ગયો અછયામે તશરીક પછીના પહેલા કાફલા સાથે તે મદીના તય્યા જવા ઉપડી ગયો રીસાલત મઆબ (સ.) ના પવિત્ર રોઝાની જિયારત કરી કલીમ મકકા શરીર પાછો ફરવા યમ્મેને રસ્તે વળ્યો યમ્મે થી જુદાહ જવા માટે બગલો તામે ઓળખાતી મોટી હોડીમાં અસ્વાર થયો ખલાસીઓને મ્હેં માંગ્યું બાકુ આપી તેણે બગલો રોક્યો હતો અહીયાં એક દાવારસ યતીમ બાળકનું પોપણ અનન્ય પોતાને શીર લીધું હતું આ છોકરાને એક કફળા રસીક ઘડીયે જ્યારે તેની નીરાધાર માતા મરણ પામી હતી અને અનાથ બાળક તેણીની છાતી ઉપર ખેસી કાળજી ચીરી નાંખવનારી ચીસ પડી રહતું હતું ત્યારે પોતાની મમતાભરી છત્રછાયા તળે લીધું હતું અનન્ય પોતાના સગા બેટા માફક તેનું પાળણુ પોપણુ કરવા માંડ્યું હતુ આ યતીમ બાળક પણ બેગલામાં તેમની સાથે હતું.”

બગલા ઉપર ત્રણ ખારવા હતા અને ત્રીય વેગે જુદાહ તરફ હંકાર્યે જતા પરંતુ એક દીવસે ખરોખર અડધી રાત્રે સખત તોફાન આવ્યું પવન જોરમાં વહેવા માંડ્યો અન સુઈ ગઈ હતી પરંતુ આવેશી અચાનક આફતે સભળાયેલી ચીસે તેણી જાગી ગઈ આંખ ઉઘડતાં તેણી ગભ ગાંધ તેણીએ જોયું કે ખારવા સાથે કલીમ શઢ કાબુમાં રાખવા મહેનત કરે છે અનન્ય ધુરખો જળવતી ઉડી અને ત્રણ બાળકોને શોધવા લાગી અંધારામાં કશુંય દેખાતું નહોતું પવનનો વેગ વધતો હતો શઢ ખાંધવાનો ઠરાવ થતાં એક ખલાસી કાઠી ઉપર ચઢ્યો બાકીનાં શઢ અને દોરડાં લપેટામાં રોકાયા હે પાશા ! અચાનક આવેલા પવનનાં ઝાલેમ સપાટાએ આ મુસાફરો ઉપર સીતમ કર્યો કાઠી ભાંગી ગઈ અને ઉપર ચઢેલો ખારવો પાણીમાં પડ્યો કલીમ અને બન્ને ખારવાએ પાણીમાં

પડેલાને બચાવવા પ્રયત્ન આદર્યો પણ પરિણામ પ્રતિકૂળ આવ્યું. પાણીના મોટાંમાંના બગલાને આકાશે ચઢાવી પાતાળે પછાડતાં હતાં. આ પછાડ દરમિયાન ત્રણે પુરૂષો કઠીના નીચલા ભાગ સાથે અથડાઈ બમદેતાને પાણીમાં પટકાઈ પડ્યા પાણીની ઊંચા ખાતો બગલો ચાલવા લાગ્યો. ઝંપનખની ધીરજ ખુટી ગઈ હતી નિરાશા છવાઈ હતી બાળકોને બોળામાં લઈ મજબુત રીતે કાઢો ઝાલી પાટીયા ઉપર બેઠી હતી થોડીક મીનીટો સુધી ઠાંતીમય સમુદ્રની પટકાપટકીનું ભાન રહ્યું પરંતુ પાછળથી તેણી બેટીકર થઈ પાટીયા ઉપર પટકાઈ પડી પછી શું બન્યું એની કશીયે ખબર પડી નહીં.”

“આ કમનસીબને ત્યાર બુધી.....”

મરીયમની વાત અહીં સુધી આવતાં અહમદ આફન્દીમાં ધીરજ રહી નહીં, ક્ષમતા તેના સ્વભાવમાંથી નીકળી ગઈ બે અખત્યાર થઈ ચીસો પાડી રડવા માંડ્યું. ઇસમાઇલ પાશાનો પ્રસન્નતાએ અત્યાર અગાઉ ક્યારનોયે ત્યાગ કર્યો હતો તે ગંભીર હતો પણ તેની આંખોમાંના બેહતાં આંસુ ઉપર તેનો કાબુ નહોતો. રાત્રીનો મોટો ભાગ પસાર થઈ ગયો હતો, પરાઈયું પાસે હતું એટલે મરીયમે પોતાની વાત તાકીદે આટોપવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો તેણીએ કહ્યું.

“નામવર પાશા ! ઝંપનખ અને તેની સાથનાં માસુમ બાળક કાળના મ્હોંમાં હતાં. તેમને જરાએ ખબર નહોતી કે તેમની ઉપર શું વીતી રહ્યું છે. તેઓ ક્યાંથી ક્યાં આવ્યાં અને ક્યાં જાય છે. પરંતુ આંખ ઉઘડતાં ઝંપનખે પોતાને સમુદ્રના કીનારા આગળ દીઠી. બે ચાર આખર દાર દયાળુ માણસોએ જણાવ્યું કે તુફાન પછી તેણીનો બગલો પાણી સાથે વહી આવ્યો હતો. દયા ખાઈ તે લોકોએ બગલાને કીનારે આણ્યો હતો. ઝંપનખે તે લોકોનો ઉપકાર માન્યો. ત્રણે બાળકોને લઈ તેણી તેમના આશ્રમાં ગઈ.”

“નામવર પાશા ! તે લોકો આપની સામે બેઠેલા ઉસેદ અને મુખારક હતા. અસદ નામે એક ત્રીજો માણસ ઉસેદનો ભાઈ હતો. આ લોકો ઇસ્તંબુલની મુસાફરીથી પાછા ફર્યા હતા. તે લોકોએ ઝંપનખ અને તેની સાથનાં ત્રણે બાળકને પોતાના નિવાસ સ્થાન કરીયયે શેખમાં આશરો આપ્યો. ઝંપનખની દુઃખજરી કંઈ કયા સાંભલી તેણીની છેવટ સુધી મદદ

કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતાની વિદ્વતા, કાબેલીયંત અને લગભગ સખએ જ્યનએ સંઘળાનાં મન ઉપર પ્રભાવશાળી કાણુ મુળવ્યો. તે લોકો રાજ હતા કે અન્ય કોઈની સાથે નીકાડ કરે તો તેઓ સંઘળી, મદદ આપશે. કારણ કે ખલીલનો વરસો વીતી ગયાં પણ કશો પતો નહોતો. તે લોકોએ વધારે દબાણ કરવા માંડ્યું ત્યારે જ્યનએ થોડા દીવસોના વસવાટ પછી કરીયે શેખને છેલ્લા નમસ્કાર કરવા ઠરાવ કર્યો. ખલીલની યાદ હતી તેના અંતઃકરણમાં તાજી હતી. આ લોકોની સાથે રહી અંતઃકરણ તરફ ખેંચા થઈ ગયા દુરામ્હને જે માનવસ્વભાવ અને ઉપકારી જીવન ઉપર આધાર મળ્યો.”

“જ્યનએ ચતુરાષ્ટ્ર સાથે ત્યાંથી જવાની રજા માગી. નિરાધાર અવસ્થાને સખએ પોતાનાં વહાલાં બાળક તેમને સંપૂર્ણ કર્યાં આ પરગણુ લોકોએ બાળકોને પરસ્પર વહેંચી લીધાં. ઉસેદે શીરીનને બોલે લખ તેણી તું નામ સલીમા રાખ્યું. મુઆરકે આમેના ઉપર પિતૃહાથ મુકી રૂક્યાને નામે બોળાવાવા માંડી અને અસદે યતીમ બાળક જેતું નામ સમન હતું પ્રેમભાવ ખતાવતાં મસઉદ નામ પાડી બાળણુ પોપણુ કરવા માંડ્યું. આ લોકોએ જ્યનખને દસ્તાવેજ લખી આપ્યું કે તેઓ બાળકોને પોતાનાં સગાં છેલ્લાં ગળી સદા માયા અને હેતાણુ વર્તન ચાલુ રાખશે. આવી ખાત્રી મેળવ્યા પછી જ્યનખ કરીયે શેખનો ત્યાગ કરી ક્યાંય ચાલતી થઈ”

મરીયમની વાત અહીં સુધી આવતાં છપ્પને મુસ્લિમ બેચેન થઈ ઉભો થઈ ગયો. ઘેર વિહિન થઈ કલ્પાંત કરતો બોલ્યો.”

“હાય ! આ સંઘળો મારોજ છતિહાસ છે. અફસોસ ! મને ક્યાં ખબર હતી કે સલીમા વહાલી સલીમા મારી પીત્રાષ્ટ્ર પહેન શીરીન હતી. કદી મેં તેણીને જોઈ હતી અને તેણીની બોળપણુભરી કાલી કાલી વાતોએ મારા હૃદય ઉપર કાણુ કરી રાખ્યો હતો. અફસોસ ! હાય, અફસોસ ! સલીમા હવે તું ક્યાં મળશે ? પરંતુ હે જ્યનખ માતા ! મારી તે મમતાણુ માસી જ્યનખની પણુ તમને કરી ખબર છે ?”

છપ્પને મુસ્લિમની અધીનાઈ જોઈ ઇસમાઇલ પાશાએ આશીષ ભરી દયા દ્રષ્ટિ નાંખતાં તેને ધીરજ પકડી ખેસવાનો ઇશારો કર્યો. ભકત શીરો મણી બાનુ મરીયમે વાત આગળ લખાવતાં કહ્યું.

“નામદાર પાશા ! આપે સાંભળ્યું હશે કે એક ગરીબ નિરાધાર મરી
યમ ફેટલાક સમયથી તાયફામાં રહે છે. દરેક માણસનું દુઃખ દર્દ સાંભ
ળવાની મારી ઇચ્છા થાય છે. મારી પાસે આવતા જતા લોકોને પુછી
તેનો પ તો મેળવવામાં હું સફળ નીવડી. મેં જાણ્યું છે કે અત્રે એકલો
મસઉદ, તેજ યતીમ છોકરો છે જેને અસદે લાડલડાવી પાળી પોષી મોટા
કર્યો છે. અસદના મરણ પછી ઉસેદે તેને પોતાના ભત્રીજા તરીકે ઓળ
ખાવી સુલતાની લશ્કરની લશ્કરમાં દાખલ કરાવ્યો છે તે નામદાર સુલ
તાનનો ચાકર છે. મસઉદના મનમાં સલીમા સાથે પરણવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન
થઇ. કારણ કે આવી રીતે તે ઉસેદની સઘળી મીલકતનો એક માત્ર માલિક
થતો હતો. તેથીજ તેણે દયાણુ કરવા માંડ્યું હતું.”

“થોડા દીવસ ઉપર તે તાયફા આવ્યો હતો અને સલીમાની મહેબબત
સિદ્ધ થવા માટે અમલ પઢવાની મારી પાસે માગણી કરી હતી. ત્યારેજ
વાતપર વાત નીકળતાં તેણે મને કહ્યું હતું કે એ ત્રણ વખત વેશ બદ
લીને સાલીમને નામે મેં તેણીને ખીવડાવી મુકી છે, છતાં પણ તેણી માન
તી નથી. વાદીયે કાતમા પાસે એક વેળા તેણીને પકડી રાખી હતી પંતુ
અચાનક ઇબ્ને મુસ્લિમને આવી ચઢી તેણીનો બચાવ કર્યો હતો. છતાં
પણ તે જાણતો કે તે કાણ છે ને કંઈ પંકિતનો માણસ છે. સલીમાને
તે પીત્રાઇ બહેન ધારી લગ્ન કરવા માગતો હતો. મારા ધારવા પ્રમાણે
અત્યારે પ્રગટ થયેલી ખરી હકાકત જાણ્યા પછી પોતાના અયોગ્ય આચ
રણનો પશ્ચાતાપ કરી સલીમા પાસે ક્ષમાયાચના કર્યા વિના રહેશે નહીં.”

વૃદ્ધ બાનુ મરીયમે ઇબ્ને મુસ્લિમ તરફ મમતાળુ દ્રષ્ટિપાત કરતાં કહેવા
માંડ્યું “એટા! તમે, અને ખાત્રી છે કે માત્ર એક પાશા વિના કોઇ નથી
જાણતું કે સલીમા અને આસીફા એકજ છે. મસઉદ તેણીને લઇ નાઠો
અને લુડી બનાવી નામવર પાશાને ત્યાં વેચી ગયે. તેઓએ ઉદારતા દાખવી
તેણીને પોતાની બેટી બનાવી. મસઉદની માત્ર કુદિલ ચતુરાઇજ હતી કે
નિરપરાધી મરશુદને બંદીખાને નાંખ્યો હતો પરંતુ અલ્લાહની ગેબી મદદે
આવી તેને છુટા કર્યો.”

ઇબ્ને મુસ્લિમ આસીફાને ભેટવા ખુરશી ઉપરથી ઉઠ્યો. અને ઉસેદ
તેણીનો પિતા નહીં હોવાનું સાંભળ્યા પછી તેની આખરનો મનમાં સમા-

ચેલો વિચાર નીકળી ગયો હતો. પરંતુ પાશાના પ્રભાવે તેને આગળ જતો અટકાવ્યો. તે આંધકા ખાઇ ઉભોને ઉભોજ રહી ગયો. મરીયમે પોતાની વિષય સંકલતાનો જલદી જલદી ઉકેલ કરવા માંડયાથી ઇખ્તે મુસ્લિમ મનેચ્છા મનમાં ઢાંખી એસી ગયો. મરીયમે પોતાની વાત આગળ ચલાવતાં કહ્યું.

“લશ્કરી સીપાહો પાસેથી મને એવી પશુ ખબર મળી છે કે કલીમને તુરક વહાણના માણસોએ મુડદા જેવી સ્થિતિમાં પડેલો ઉપાડી લઇ ઉગારી લીધો છે. તે વહાણમાં કોઈ લશ્કરી અમલદાર હતો. તેણે કલીમની સારવાર કરી સુલતાની લશ્કરમાં દાખલ કરાવ્યો હતો. અને તેજ કલીમ અજે અહમદ આફઁદીના નામે ખ્યાતિ મેળવી નામદાર પાશાની પાસે બેઠો છે.”

અત્રે આવ્યા પછી વૃધ્ધ ખાતુ ઉભી થઇ. હિમાયલ શરીફ અને સાથે ત્રાવેલ કાગળો પોટલીમાંથી કાઢી નામદાર પાશાની સામે ધર્યાં, હિમાયલ ઉપર ખલીલના હાથે લખાયેલું નામ સ્પષ્ટ વંચાતું હતું. કાગળ ઉસેદ, અસદ અને મુખારકના લખેલા હતા. ઇસ્માઇલ પાશાએ હિમાયલને યુખન દઇ, માથે ચઢાવી, વૃધ્ધ ખાતુ મરીયમને પુછ્યું.

“બધું તો સમજ્યા. ઠીકજ છે; પરંતુ આ હિમાયલ શરીફ તમને ક્યાંથી મળી?”

અહમદ, ઇખ્તે મુસ્લિમ અને આસીફા ખાતુન ખુરશી ઉપરથી ઉઠી પરસ્પર ગળે મળવા જતાં હતાં તેટલાં નામદાર પાશાએ મરીયમને પુછેલા સવાલનો જવાબ સાંભળવા અટક્યાં. કારણકે ચાલતી અદાલતમાં પાશાની પરવાનગી વગર પરસ્પર મળાય તેમ નહોતું. એ અવિવેક હતો.

મરીયમ થોડીકવાર અવાચક બેની હેરત ભરી નજર પાશા ઉપર નાંખી રહી. તેણી એક પ્રતિમા સ્વરૂપ હતી. હાથ પગની પ્રગતિ અટકી પડી હતી અંતે મન ઉપર કાણુ રાખી એક ઉઠા નિશ્વાસ નાંખતાં તેણી એ આંસુ ભીની આંખે કહ્યું.

“મારા મનમાં ઉદભવેલી આશા ખુદા પાક પ્રતિકુળ દિશામાં પ્રવૃત્ત ન કરે! કુદરતનો સ્વાભાવિક નિયમ મારી ઇચ્છાની આડે ન આવે તો, હે પાશા! મને કહેવા દો અને મન ખુલ્લું કરી કહેવા દો કે હે માયાળુ સરદાર! તમેજ મારા ગુમ થયેલા યુસુફ-ખલીલ છો! અને હું તમારી

કોંકર દાસી ઝપનખા!! મને તારા તેજોમય ભાવ ઉપર તે સધળાં ચિન્હ દેખાયા.....”

મરીયમ હજી વધુ કંઈક કહેવા માગતી હતી પરંતુ પાશાએ વચમાંજ ટાપસી પુરી.....

“હા, હા! હું પોતેજ તારો ગુમ થયેલો યુસુફ-ખલીલ! નિરપરાધી ને સહાયારી બાતુ ઝપનખા! માફ કર, મને માફ કર! ખરા અંતઃકરણે માફ કર!! અત્યાર સુધી મેં કેમ તારી દરકાર કરીજ નહી.”

પાશા બેઅખત્યાર ઉભો થઇ ગયો. સધળી હકીકત હવે ગળેર થઇ હતી. સધળાએ બધી હકીકત જાણી હતી. એટલે બીજા માણસો પોતાની હાજરી બીન જરૂરની ધારી રજા લઇ ચાલવા લાગ્યા. લાંબી મુદતથી વિખુટા પડેલા પ્રેમાળ સંબંધીઓ એક બીજા સાથે ભેટી પ્રસન્ન થયા. તેમની પ્રસન્નતાનો પાર નહોતો.

ઇસમાઇલ પાશાએ વાતનો અધુરો ભાગ પુરોકરી ખોરવાયેલી વર્ણન સંકળનાની કડી જોડી દીધી. પાશાએ ગંભીર મન રાખી કહેલી વાતની ભાવના એવી હતી કે તે હીનજમાં આવી હજીથી પરવાયાં પછી તુરકી ગવરનરની સેવામાં હાજર થયો. સુલતાની નોકરીમાં દાખલ થઇ પોતાના શુદ્ધિ બળ અને વિદ્વતાને આધારે જલદી જલદી એક પછી એક ઉંચી પદ્ધિયો પ્રાપ્ત કરતો ગયો. પરંતુ તેના ભાઇએ જોકે તેની સાથે મદવર્તન કે વિવેકબયુ વર્તન નહોતું રાખ્યું છતાં વડેરાના નામ સાથે, પોતાનો સંબંધ જોડી ખલીલ મટીને ઇસમાઇલ થયો હતો. એજ પ્રમાણે ઇબને મુસ્લિમે પોતાના પિતાની વફાત અને હજીની ઉમંગતું વર્ણન કયું આ બટના જાણ્યા પછી તેમના આનંદની સીમા નહોતી. પરંતુ રૂકૈયાની ગેર હાજરી અને તેણીના ગુમ થવાની વાત મરીયમ અને સલીમાને સાલ્યા વિના રહેતી નહોતી. પાશાને પણ દુઃખ થયું પરંતુ સલીમા અને ઇબને મુસ્લિમને જોઇ તેમની ધીરજ સત્યવાઇ મસઉદે બન્ને હાથ બાંધી સલીમા અને અહમદ આફન્દી પાસે ક્ષમયાચના કરી અને તેને મારી આપવામાં આવી.

સવાર થવામાં હવે વિલંબ નહોતો એટલે પાશાએ સલીમા અને ઝા નખને બંગલાની અંદર જવાનો હુકારો કર્યો પાશાએ ઝપનખને કહ્યું.

“જંગલમાં એક સ્ત્રીને તમે જોશો જેને પાશાની સ્ત્રી બનવાનું અભિમાન છે. પરંતુ તેણી કનીઝ છે. તમારી બહી યાદ મારા હૃદયમાં તાજી છે અને તેથીજ અત્યાર સુધી મેં કોઈ સ્ત્રી કરી નથી, અંદરજાઓ તે કનીઝ ઇન્દ્રિયા અદલાહ તાબેદાર પુરવાર થશે.”

ઝયનએ પાશાના હુકમને માન આપ્યું ને અંદર જવા લાગી. અહમદ આફન્દી અને ઇબ્ને મુસ્લિમ પણ તેમની સાથે ઉઠ્યા પરંતુ આસીફા ખાનમે કહ્યું.

“હામીદને આવા અસાધારણ બનાવથી અગ્નિયો રાખી શકાય નહીં. તેણે મને ધર્મભગિની કહી છે. એટલે ઘરમાં જતાં પહેલાં મારા તે ભાઈની ખબર લેવાની મારી પ્રથમ ફરજ છે. મારા આનંદમાં સમ્મિલિત રાખવાનું કર્તવ્ય વિસરવું જોઈતું નથી.

આસીફાખાતુન, જફરાનને પોતાની સાથે લઈ હામીદને મળવા ચાલી અને બગીચામાં સુવાસભર્યો પમરાટ ફેલાવતાં શુક્રાખેનાં માણસ પુર તરફ ઓમાં અદ્રશ્ય થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

—:૦:—

મુખ સંમાધાન.

અસહે જાળ્યે ઉદ્ધતમે' તો ખિંચકર આહી જાયે' એ;
હમે' પરવા નહી, હમસે અગર વેહ તનકે અયઠે હયેં.

સવાર થતા આવી હતી. પ્રાતઃકાળનો પ્રકાશ પ્રસરવા માંડ્યો હતો. પરાડીએ ઉઠનારાં પ્રાણીઓ જાગૃત થઈ સ્વાભાવીક હાજતોથી પરવાર્યા છે. ભલા સ્વભાવની નેક ખાતુ આસીદાખાતુન ઉતાવળા પગ ઉઠાવતી હામીદ રહેતો હતો તે ખંગલીમાં આવી પહોંચી છે. ખંગલીને વરડી હતી અને વરડીમાં નનકડું ચોગાન હતું. વરંડામાં ઢોલીયો પાથરેલો હતો. ખાતુને કમાડની ફાટમાંથી જોવા માંડ્યું કે હામીદ અત્યારે શું કરે છે.

ઢોલીયા પાસે નાની ટેબલ ઉપર સવારના પ્રકાશની સહાયતામાં અંદરું આખુ દ્રશ્ય આંખો આગળ ફરી વળતું હતું. ધ્યાન દઈ જોતાં બાજઠં ઉપર હામીદનો ડગલો પડેલો તેણીએ જોયો. પરંતુ પલંગ ઉપર નજર નાખતાં તેણીએ અજાણ્ય વચ્ચે જોયું કે હામીદ નહી પણ કોઈ અન્ય વ્યક્તિ ઢોલીયા ઉપર ઉઘે છે.

પ્રથમ ખાતુને ધાર્યું કે તેણીની આંખ ભુલ કરે છે પરંતુ પાછળથી તેણીએ આંખો મસળી ધ્યાન દઈ જોયું ત્યારે પણ તેને તેજ દ્રશ્ય દેખાયું હવે તેણી ગભરાણી, ચિંતા થઈ અને આ અજાણ્ય ઉપર વિચાર કરવા માંડ્યો. મીનીટોના અવકાશ પછી ખાતુને જાફરાનને પાસે બોલાવી ચીંતાતુર દ્રશ્ય દેખાડ્યું. તેણીએ પણ ચિંતિત થઈ ખાતુનના અભિપ્રાયને ટેકા આપ્યો છતાં પણ તેણીએ ઉમેર્યું કે,

“વહાલી ખાતુન ત્યારે ઢોળીયા ઉપર છે કાણ?”

જાફરાનની વાત પુરી થતાં ઢોળીયે પોઢેલી વ્યક્તિએ પાસું ફેરવી મોઢા ઉપર પડેલો પલ્લવ હટાવ્યો. પલ્લવ ખસતાં કેડ સુધી પહોંચેલા લાંબા લાંબા વાળ ઉપર દ્રષ્ટિ પડી. બેભાન ઉઘની દશામાં અંખોડો વહુટી ગુંચવાઈ ગયેલા વાળ શબ્દા અને પુઠ ઉપર પથરાઈ ગયા હતા. આ હેરત બધું દ્રશ્ય જોઈ ઉભયને બારે અજાણ્ય ઉપજી. એક સાથ જાને એ કહ્યું.

“હયે, આ શું? સ્ત્રીઓ જેવા લાંબા લાંબા વાળ, ત્યારે હામીદ ક્યાં ગયો.” બ્રહ્મા અને આસીદ્ધા ખાતુને એક બીજી તરફ જોયું, ખાતુને આસ્તેથી બ્રહ્માને પુછ્યું

“શું કાંઈ કનીઝ છે? પરંતુ નહીં હામીદ એવો દુરાચારી નથી. દીવસો વીત્યા પણ તેના મ્હોડામાંથી એક પણ નકારો શબ્દ સાંભળવામાં આવ્યો નથી.”

બ્રહ્માને કશે પણ ઉત્તર વાળ્યો નહીં. પણ “જાનાંમાનાં જોતાં રહો જે હશે તે પોતાની મેજેજ જણાઈ જશે.” કહીને અંદરની સ્થિતિ ઉપર તપાસની ખારીક નજર નાંખવા લાગી. કારણ કે પોદનારાએ પાસું ફેરવ્યા પછી કરેલી ‘હા હું!’ ઉપરથી તેણીને અજબ પ્રકારની શંકા ઉપજી હતી.

એ એક વખત પાસાં પલટાવ્યા પછી ઉંઘનાર જાગૃત થયો કલમ તથા પાસાં બહુતો ઉડી બેઠો. ખાતે હાથવડે મોઢું છુપાવી માદક પદાર્થના ઘેનમાં હોય એમ બેઠો રહ્યો. તપાસમાં પડેલી ખાતુન અને બ્રહ્માની આંખો તેની ઉપર ચોટલી હતી. તેણીઓએ જોયું તે માણસ કુસકાં ભરતો ઉભો થયો. બીજાણાતળેથી એક રાત્રી વસ્તુ કાઢી હાથમાં લીધી અને તેને જોઈ ચીસો પાડી રૂદ્ધ કરવા મંડ્યો. તેના રૂદ્ધથી આસીદ્ધા ખાતુન અને બ્રહ્મા ખાતે બેચેન થઈ ગયાં. ઉભયે તેનું મોઢું જોવા ધણાય પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ પેરણના છેડા વતી તેણે છુપાવેલા મોઢા સુધી તેમની નજર જઈ શકી નહીં.

ક્ષણે ક્ષણે તેના નિશ્વાસ વધતા ગયા અને સાથેજ જોનારાઓની આતુરતા બેચેની સાથે વધતી ગઈ. અચાનક હવાના સપાટાએ પેરણતા લટકતા છેડાને ઉથલાલ નાંખ્યો અને રડનારની છાતી ઉપર જોનારની નજર પડી. તેણીએ તરત પારખી લીધું કે તે પુરૂષ નહીં પણ સ્ત્રી છે. પુરૂષોમાં અદીઠ એવું એક ચોક્કસ અવયવ તેણીની આંખે જોયું.

જુજ પળો માટે આસીદ્ધાએ દામીદનો ખ્યાલ મનમાંથી તણ દીધો. તેણીને ગોયા યાદજ નહોતું કે ક્યાં અને કોની પાસે શું કામ માટે આવી છે. તેની આખી શક્તિને છુદ્ધ, રૂદ્ધ કરનાર સ્ત્રી આવી રીતે કલ્પાંતકારી રૂદ્ધ કરે છે તેનું કારણ જાણવામાં રોકાઈ. અને સાથે તે પીડિત સ્ત્રીને ખની શકતું હોય તો સહાય થવનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો. આ વિચાર

આવતાં તેણીએ રૂદન કરતી સ્ત્રીને ઓલાવવા સાદ મારવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ જાકરને તેમ કરતી અટકાવતાં કહ્યું.

“થોડીક પળો વધુ થોભો. હજુ વધારે કષ્ટીયત જણાય તો સારું છે.”

આ સ્ત્રીએ હવે પ્રાર્થના શરૂ કરી. તેણી વારંવાર સીંગદો કરી સાથું ઉઠાવી દુઆ યાચના કરતી હતી. અતે તેણીએ એક ચીસ સાથે નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું

“આસીફા ખાતુન ધારતી હશે કે તેણીના મમ્ બેદી જીવનની કોઇ ને ખબર નથી. આસીફા જે તારો એજ વિચાર દ્રઢ હોય તો તેમાં તું બારે થાપ ખાય છે. કદાચ તુ મને ન જોળખે પરંતુ-પરંતુ હું તને જોળખું છું. અને સારી રીતે પીછાણું છું. મારી હકીકત જણવા પછી તારી લાગણીઓ તિરસ્કારમાં બદલાઈ જશે. મારી સદાચારી નિષ્ઠા અને સત્કર્મનો તું કદીય વિચાર કરવાની નથી. વિયોગ વેદનામાં આવી યાનના સહન કરવા વિધાતાએ મારા ભાગ્યમાં લખ્યું હતું અદ્વાદ ખુબ જાણે છે માત્ર દીદારનાં પ્રેમાળ દર્શન વિના કોઇ પ્રકારનો યુનોદ મેં કર્યો નથી, તારી બાંદી થઇ ને રહેવા માગતી હતી પરંતુ તું તેમ કબુલ નહી કરે. ખુદા તને પ્રસન્ન રાખે! મારી ખાત્રી છે અને છપ્તે મુસ્લિમે જાણી લીધું હશે કે આસીફાખાનમ અને સલીમા એકજ વ્યક્તિનાં જે બિન્ન નામો છે. પરંતુ હાય, રૂકૈયા! નહિ, નહીં, નિરાધાર રૂકૈયાનું નામ પણ અર્થ વગરનું છે. તેણે નાદાનીએ આપેલા જીવની કોને દરકાર છે? હું કહું છું કે તે નાદાન છે. તેં આ ખંજર મેળવનારાને કષ્ટ શરતે આપ્યું છે. શું મારે આશા રાખવી કે આપેલું વચન પોળવામાં આવશે? અલ-હમ્દો લિલ્લાહ! છપ્તે મુસ્લિમની મનકામના સફળ થઇ. તારી ખુશી તદન મારીજ ખુશી છે. પરંતુ આ અર્થ વિનાનો જીવન ભાર ઉપાડવાની મા-રામાં શકિત નથી. આ ખંજર વડે વ્યર્થ પદાર્થનો અંત આણું છું હાય! મોત. અને તે પણ હરામ મોત! પરંતુ ઉપાયજ શું છે? નહી! નહી! ગજબે ઇલાહી અને ઇન્તિકામે ઇલાહી! ત્યારે શું કરું. વારું કોઇ અન્ય મને મારીનાખે. પરંતુ અન્ય કોઇ મારશે કેમ? એક માગ છે. બહાર જઇ હુમલો કરું એટલે બસ લોકો મને મારી નાંખશે. બસ એજ ઠીક છે! હે મારી મનચાંછના અને છમ્મજાઓ! ધધર્થ ધરો, અને

સદા માટે સહવાસ તમે ? હે મનકામનાઓ ! જાઓ, આ પાપી હૃદયને તણ જાઓ ! ! હે નિરાશાને હસરતની દેવી ! ખસ જ, વખત વ્યર્થ ન ખા ! !”

છેલ્લા શબ્દો સાથે તે સ્ત્રી રૂદન કરતી ઉભી થઇ. તે સ્ત્રીએ લાંબી રાત્રી વસ્તુ જે એક ખંજરનું મ્યાન હતું તેમાંથી ખંજર ખેંચી લીધું તે નગ્ન ખંજર ધારી સ્ત્રીએ માથે કાળો રૂમાલ બાંધી બારે જોમ સાથે ચો-ગાનમાં ફરવા માંડ્યું. હવે ઢીલ કરવાનો વખત નહોતો. આસીકાએ સાદ પાડ્યો “હામીદ ! હામીદ ! !” પરંતુ અંદરથી ઉત્તર મળ્યો નહી. ફરી પણ સાદ પાડનાં જવાબ મળ્યો નહી. ખાતુને કમાડ ખખડાવવા કમડે હાથ દીધો. અંદર સાંકળ નહોતી. ખારણ ખુલ્લું પાટ થયું. વાતની વાતમાં સલીમા અને જફરાન અંદર હતાં

આસીકાખાતુનના પ્રવેશ સાથેજ નગ્ન ખંજર ધારી સ્ત્રીએ આજુ બાજુ જોયું. આસીકાને સામે જોઇ તેણીએ ખાતુનના ચરણે માથું ધરતાં કહ્યું.

‘દયાળુ ખાતુન ! દાસીની આત્મ તારા હાથમાં છે. ખુદા ખાતર રસ વાન કરતી ! હા, હું, ખુશી સાથે પરવાનગી આપું છું કે મારું માથું આ ખંજર વડે શરીરથી છુટું પાડ. મેં તારી મોટી ખતા કરી છે. અને તે મારીને પાત્ર નથી.”

આસીકાએ ખંજર કબજે ક્યું. માથું ઉઠાવી છાતી સરસું ચાંપ્યું. સ્ત્રીનું શરીર આખું કંપી રહ્યું હતું. આસીકાના દિલાસાથી તેણીનું હૃદયું ભરાઇ આવ્યું અને ચીસો પાડી રડવા મંડી.

આ રૂદનથી ખાતુનનું હૃદય પણ ભરાઇ આવ્યું. તેણી પણ નગ્ન ખંજર ધારી સ્ત્રીના રૂદન સાથે સમ્મિલિત થઇ રૂદન કરવા લાગી. કેટલીય વાર સુધી આ હૃદય વિદારક દ્રશ્ય ચાહુ રહ્યું પછી આસીકાખાતુને અન્નયત્રી વચ્ચે હામીદનાં વસ્ત્ર પહેરેલી નગ્ન ખંજર ધારી સ્ત્રીને પુછ્યું.

“બહેન, રૂકઇયા ? હું શું જોઇ રહી છું. કાલ સંધ્યા સુધી આ વસ્ત્ર મેં હામીદ નામના એક અરબ જવાનના શરીરને શોભાવતાં જોયાં હતાં અને અત્યારે તેજ કપડાં તમારાં શરીર ઉપર દેખાય છે. વળી વધારે અન્નયત્રી બન્યું છે કે તમે ક્યાંથી આવ્યાં અને હામીદ ક્યાં ગયો. અહીંયાં આવ્યા છતાં અને જાણ્યા છતાં મને મહ્યાં કેમ નહી.

રૂકધયાએ ટટાર થઇ સલીમાને લાંબો જવાબ આપતાં કહેવા માંડ્યું.

“સલીમા બહેન! તમે જુઓ છો એ બધું ખરું જ છે. એમાં કશા સંદેહ કે શંકાને સ્થાન નથી. હામીદ ક્યાં ગયો એનો જવાબ ત્યારે અપાશે જ્યારે તમે બતાવશો કે સરીઆ ક્યાં ગઇ. હું અહીયાં કેવી રીતે આવી એનો જવાબ પણ જે રીતે તમે અહીયાં આવ્યા એજ રીતે હું અહીયાં આવી છું. ઇબ્ને મુસ્લિમના પ્રેમે દીવાની બનાવી મુકી છે. બુદ્ધિ વિનાશ પામી છે. પુરૂષના વેશમાં મદીના તઇવાબા ગઇ અને ત્યારથીજ ઇબ્ને મુસ્લિમના દુઃખ દર્દમાં ભાગ લેવાના હેતુએ તેના મિત્ર તરીકે સંગાથે રહી. પરંતુ અફસોસ કે મારી ઇચ્છા પુરી થવાનાં કશાં ચિન્હ જણાતાં નથી. જો તમે એટલું કરો કે મારી ગરદન ઉપરથી માથું ઉતારી જીવન કેદ અને ઇસ્કના બંદીબાનામાંથી આઝાદી આપો તો કયામતના મેદાનમાં પણ તમારો ઉપકારજ માનની રહીશ. હવે વિયોગ વેદના સહન થતી નથી.

રૂકધયાની કશ્શુરસીક વાતો સાંભળી સલીમાએ તેણીને છાતી સરસી ચાંપી. માથે પ્રેમ ભર્યો હાથ ફેરવતા કહ્યું.

“તમારી પાસે આ ખંજર નહોતું?”

“પરંતુ એથી લાભ શો?” રૂકધયાએ કહ્યું.

“તેજ જે આસિફાએ કહ્યું હતું” સલીમા એ કહેવા માંડ્યું. “શું હવે તેનો ગુણ બદલી જશે. નહીં નહીં એમ નહીજ બને. જેમ આસીફા અને સલીમા એક છે તેમ આસીફા અને સલીમાની જીભ પણ એકજ છે.”

“ખરેખર આ સાચું જ છે?”

“તદનજ ખરું.” સલીમાએ કહેવા માંડ્યું. “હો સાંભળો ત્યારે તમને ઇબ્ને મુસ્લિમની પત્નિ અને સલીમાની શોક બનવા માટે મુબારકબાદી આપું છું. સાથેજ તમને અલિનંદન આપું છું કે અત્યાર સુધી જે બનાવટી વિશેષના મારી ગણવામાં આવતી હતી તે શુદ્ધ વિશેષતાની તમેજ હકદાર છો.”

“બહાલી બહેન એ શું?” અખયખી વચ્ચે રૂકધયાએ પુછ્યું.

“એટલે” સલીમાએ કહ્યું. “ઈસમાઇલ પાસાની એકલવધ બેટી છે.”

“બહેન હસો છો. આ મજાકનો વખત છે!” રૂકધયાએ કહ્યું.

“અસ્લાહ જાણે છે” સલીમાએ કહેવા માંડ્યું. “એમાં જરાએ શંકા નથી. હમણાંજ મને ખબર મળ્યા છે. ખુદ તમારી મમતાળ માતા અને મારા બહામાં ફોઇ જયનએ એ સધળા બેદ ફોડ્યો છે.”

“મારી માતા અને તમારી ફોઇ” રૂકઘયાએ હેરત થઈ પુછ્યું.

“હા,” સલીમાએ આગળ ચલાવ્યું. “મારી ફોઈ અને તમારી માતા જરા લાંબો વિચાર કરો, જ્યારે આપણે પરસ્પર મળીને એક બીજાની જુલાઇ વિસરાઇ ગયેલી વાતોનું ધ્યાન કરી સ્મરણ કરતાં ત્યારે અનેક ઘેલી ગાંડી વાતો થતી હતી. ખત્રીજ, કલીમ અને મુસલીમના નામ આપણને ખરોખર યાદ છે. પરંતુ પાંચ છ વર્ષની ઉમરમાં થયેલી વાતો આજે ૧૪ કે ૧૫ વર્ષ પછી કયાંથી યાદ રહી શકે?”

“આ સધળાનો શું હેતુ છે?” રૂકઘયાએ અધીર બની પુછ્યું.

“વાત એ છે કે” સલીમાએ ખુલાસો કરવા માંડ્યો. “ઇસમાઇલ પાશા ખરી રીતે મારા પુત્રા ખત્રીજ અને તમારા પિતા છે. અહમદ આફન્દીને હમણાંજ યસ્મેથી આવ્યા છે તે તમારા મામા અને મારા પિતા છે. બકત શીરોમણી વૃદ્ધ બાનુ મરીયમ બીબી મારી સગી ફોઇ અને તમારી મમતાળ માતા જયનબ છે. ઇબ્ને મુસ્લિમ તે મારો ફોઇનો દીકરો ભાઇ અને તમારો માસીયાઇ ભાઇ લાગે. કહો સહજયાં કે નહીં.”

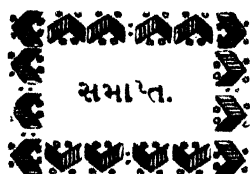
“જરા એથીએ વિશેષ ખુલાસો કરો?” રૂકઘયાએ કહ્યું.

સલીમાએ રૂકઘયાનો હાથ પકડ્યો અને હમણાંજ આપણે ઉપર સાંભળી આવ્યાં તે બધી વાત ટુંકાણુમાં રૂકઘયાને કહી સંભળાવી. અહીયાં આ વાતો ચાલતી હતી તેવામાં જયનબ, ઇબ્ને મુસ્લિમ, અહમદ આફન્દી અને ઇસમાઇલ પાશા, સલીમાને શોધતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. સલીમાએ ઇસમાઇલ પાશાને રૂકઘયા મલી ગયાની વધામણી આપી. અને તેમના આનંદમાં જે થોડી ખાત્રી રહેતી તે પુરી કરી.

અરબી મેહશીલોમાં માત્ર દાંભિક દેખાવે થતા નથી. તેમનાં દરેક કામ શુદ્ધ નિષ્ઠાનાં હોય છે. ઇસમાઇલ પાશા અને અહમદ આફન્દી ઇબ્ને મુસ્લિમ પ્રત્યેની પોતાની ફરજ બજાવી લાવવા આતુર હતા. સલીમા અને રૂકઘયાની ઇચ્છા સર્વે જાણુતા હતા અને ઇબ્ને મુસ્લિમની પણ એજ દશા હતી એટલે બીજા દીવસે એક મેહશીલ કરી સલીમા અને રૂકઘયાનો એક સાથે ઇબ્ને મુસ્લિમ સાથે નીકાહ પઢાવવામાં આવ્યો. તેજ

વેળા મરશુદ અને જાહેરાતનો નીકાલ પાણુ પઢાવવામાં આવ્યો સલીમાએ અહમદ આફઁન્દીની પરવાનગી એક કનીઝક સાથે મસઉદના નીકાલ પઢાવવા માટે માગી લીધી હતી એટલે તેનો પાણુ નીકાલ થઇ ગયો.

દશ પંદર દીવસ પછી ઇસમાઇલ પાશાએ મકકા શરીફના તુરકી વડા ગવરનર મારફતે આ સધળો હકીકતનો રીપોર્ટ ઇસ્તાંબુલ મોકલી આપ્યો. સાથેજ વડી સરકારને અરજ કરવામાં આવી કે ભાવી જીવન અહદુલ હરમઇન-મદીના શરીફમાં ગાળવા માટે અહમદ આફઁન્દી અને ઇસમાઇલ પાશાનું પેનશન ખાધી આપવું. થોડાજ દીવસોમાં ઉપલી માગણી મંજૂર થઇ અને ઇસ્તાંબુલથી પેનશનનો હુકમ ફરી વળ્યો. અહમદ આફઁન્દી અને ઇસમાઇલ પાશા સરકારી તોફરી છોડી પોતાના પરિવાર સાથે મદીના શરીફમાં વસવાટ કરી રહ્યા. ઉસેન અને મુખારકના ઉપકારનો મોગ્ય ખદ્દો વાળવામાં આવ્યો એક પરવાનાને આધારે ખગદાદમાં આવેલી ઇબ્ને મુસ્લિમની મોટી મીલકતોનો મેનેજર મસઉદને ખનાવવામાં આવ્યો, એટલે તે મદીના તટયખના થોડા વસવાટ પછી ખગદાદ આવ્યો ગયો.

સમાપ્ત.

ઈસ્લામી ઇતિહાસ

વાંચવા લાયક પુસ્તકો

બેહદ ઘટાડેલ ભાવ

(બહેલો ને પહેલો થોડી નકલો સીલકમાં છે.)

અરબી આસરા—પ્રખ્યાત અને લોકપ્રિય ઇતિહાસીક નોવેલમાં હઝરત ઇમામ હસનના સમયના ખનાવો ને નોવેલના સસભર્યા કંઈક રસીક સ્વરૂપમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે વસ્તુ ઘટના સંકલના અને રસીલી છટાદાર ભાષા પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી પુરી કર્યા વીના છોડવા મનજ થતું નથી કીમત રૂ. ૧૧ ઘટાડેલી કીમત રૂ. ૧-૦-૦.

સીરીયાની સુંદરી—ખાલીદ બીન વલીદનાં પરાક્રમ, અરબોની વીર હાકલ, આરબોને અવિચળ ઉત્સાહ, ઇસ્લામનો જયજયકાર, રોમનો નો પરાજય, નવ મુસ્લિમ રોમનની વફાદારી, બહાદુરી અને જોની સારી વીશુદ્ધ પ્રેમનું અદ્ભુતચિત્ર સત્ય સાધનાનાં સારાં ફળ, સાહજીવ્ય બ્રાતૃભાવ અને ઇશ્કે હકીકીનાં સાક્ષાત દર્શન કરાવતી આ નોવેલ વાંચવી શરૂ કર્યા પછી પુરી કર્યા વીના મુકવાનું મન થતુંજ નથી કીમત રૂ. ૧-૦-૦ ઘટાડેલી કી. રૂ. ૦-૨-૦.

અરમાનુસા—મીસરમાં ઇસ્લામી વિજય અને ખ્રીસ્તીઓનો પરાજય, વીર અરબોની બહાદુરીનાં અદ્ભુત દ્રશ્ય, સાથે પ્રેમ અને વિયોગનાં હૃદય ભેદક કંઈક રસીક સમુદ્રની છેળો મારતી આ ઇતિહાસિક નવલકથા દરેક મુસલમાને અવશ્ય વાંચવીજ નોંધએ. કીમત બેન્ને ભાગ રૂ. ૩-૮-૦ ઘટાડેલી કી. રૂ. ૨-૮-૦.

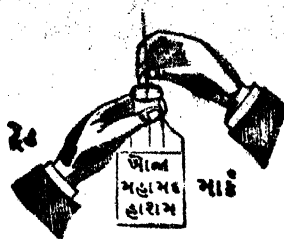
કુરાન શરીફ—જાડા, સુંવાળા અને મજબુત કાગળ ઉપર એક મોટા તાવમાં એકજ તરફ સુદર રંગીન અને સોનેરી ઉડીને આંખે વળગે એવું કાચના તખ્તામાં મઢાવી દીવાનખાના કે ઘરની શોભામાં વધારો પીંખર કત આપનાર આ કુરાન શરીફ દરેક મુસલમાને પાતાના ઘરમાં

જેઘએ કીમત રૂ. ૨-૮-૦ ઘટાડેલી કી. રૂ. ૧-૮-૦

ફૂલે ખુદા-પયગમ્બરે ઇસ્લામ હઝરત મોહમ્મદ (સ. અ. વ.) નું રસીલું અને સર્વે અગત્યના ઇતિહાસીક, ખનાવો ઉપર પ્રકાશ રસુલે ખુદાનું જીવન ચરિત્ર દરેક મુસલમાને વાંચવુંજ નોંધએ કીમત રૂ. ૦-૮-૦ ઘટાડેલી કી. રૂ. ૦-૬-૦.

મેનેજર ઇન્સાફ—મુબઇ, ૪.

આંખની સંભાલ તથા દરદો માટે વપરાતા.

લોક પ્રસીદ્ધ

સાચા મોતીના સુરમાઓ.

આજે મારે ત્યાં ૪૦ વરસ થયા બનતા આવ્યા છે અને જે લોકો મારા બનાવેલા સુરમાઓ વાપરે છે, તેઓ ખીજી નકલી બનાવેલા સુરમાઓને કદી પણ હાથ લગાડતા નથી પણ કેટલાક અજ્ઞાણ લોકો ભલતે ઠેકાણે ફસાઈ જાય છે, તે સુરમા વાપરી પોતાની આંખને નુકશાન પહોંચાડે છે. તેથી જાહેર પ્રગટે ચેતવણી આપવામાં આવે છે, કે મારા બનાવેલા સુરમાઓ ફક્ત બે ઠેકાણાં સીવાય ત્રીજે કોઈ પણ ઠેકાણે વેચવા રાખેલા નથી.

ઠેકાણું—કુંગરી બજાર, મારા રહેવાના મકાનમાં જ્યાં નીચે મારા નામનું પાટીયું મારેલું છે ત્યાં.

ખીજી ઠેકાણું—શેઠ મુળજી જોશીની કાપડ બજારમાં બાંધેલું રસ્તા ઉપર.

ખીજી હાસમ મનજી પદમશીની દુકા.

ખીજી મહમદ હાસમ બનાતવાલા.

સ્વતંત્ર

અને

આઝાદ

પેપર વાંચવા હોય તો

ખરીદો

ઈન્સાફ

અથવા

પ્રહાર અને

તવાજ્જ

દિલ્હી ૫-૦-૦

કિલ્લો ખડાર ૬-૮-૦

ઈન્સાફ ઓફીસ,

હસ્તામણ, મુંબઈ ૪.

એક કિમતી સલાહ.

મુંબઈ નગરીના શોળીનોને દર ફીલ્મને હેરાત અને અન્યથા નાંખનાર ઈમ્પીરીયલ ફીલ્મ કંપનીનો તો હવે હુલ કરવા માં છે. વખત અને કામનો લોગ આપી પછાતો ધુમાડો ઉડાવે. મુંબઈ વાશીઓને હેરાત પમાડવામાં હવે બાકી નથી.

પોતાની તમામ કામેલીયત દવલતનું લખતું ખર્ચ કરવા પાછળ બેયું નથી.

આજ સુધી તથ્યાર કરવામાં આવેલી ફીલ્મો:

કાતીલ કાઠીયાણી, નસીબની લીલી, શ્રી કૃષ્ણ નારદી, કરમાએલી કળી, ગામડેની ગોરી, નર્સ યાને દયાની દેવી, ગટરનું શુભાળ, અલીબાબા આલીસ ચોર, અલ્લાહકા ખ્યરા રાજ રંગ, પિતા કે પરમેશ્વર, મહા માયા, હાથનો હાર, મહન ગંજરી વગેરે ફીલ્મો તથ્યાર કીધી છે.

દરેકે દરેક સીન હેરાત પમાડનારો જાન બેઠા હોય આફ્રીન આફ્રીન પોકારયા વગર રહેશે નહીં.

બુકીંગ માટે લખો:—

ઈમ્પીરીયલ ફીલ્મ કું.

નેવાલીયા ટેંક, મુંબઈ.

